Adomas Honoris Kirkoras

PASIVAIKŠČIOJIMAI PO VILNIŲ IR JO APYLINKES

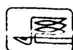
MINTIS

Adomas Honoris Kirkoras

PASIVAIKŠČIOJIMAI PO VILNIŲ IR JO APYLINKES

iš lenkų kalbos vertė
Kazys Uscila

MINTIS
VILNIUS

UDK 947.45
Ki-151

Antra pataisyta ir papildyta laida

UDK 947.45+908(474.5)

Vilnius A. H. Kirkoro laikais ir šiandien

Tarsi sraunioji Vilnia savo krantus, laiko tėkmė gludino Vilnių palikdama mūsų kartai nepakartojamo žavesio miestą. Gyventi čia – nuolatinė šventė. Rašytojas Česlovas Milošas (1911–2004) savo kalboje, pasakytoje sostinės Rotušėje 2002 metais, taip apibūdino savo jaunystės Vilnių: „Nedaug Europoje yra miestų, taip mitologizuojamų kaip Vilnius. Turiu omenyje iš praeities paimtus pasakojimus, kurie nebūtinai privalo atitikti faktus. Šio miesto istorija tokia neįprasta, kad ji prašyte prašosi perkeliama į pasakos erdvę. Ne kartą tai buvo daroma, tačiau pasakojimai skyrėsi pagal tai, kas juos pasakojo: lietuviai, lenkai, žydai ar baltarusiai".

Apie senąjį Vilnių įvairiais laikais išeidavo naujų leidinių – vadovų po miestą ir jo istoriją. Tačiau šis – pats pirmasis, bene nuoširdžiausias ir jausmingiausias. Parašytas lenkų kalba 1856 m., kukliu pseudonimu – *Jan ze Śliwina*. Po trejeto metų leidimą teko pakartoti, nes vadovas buvo labai greitai išpirktas; taip pat ir lietuviškasis vertimas, išleistas 1991 m.

XIX a. viduryje Vilniaus urbanistika dar tebebuvo išlaikiusi ryškius viduramžių miesto bruožus. A. H. Kirkoro knyga išskirtinė savo miesto vertinimu, nuspalvintu patriotizmu ir meile. Tai kartu ir amžininko liudijimai, ir istoriko studija. Net nelabai svarbu, kad kai kuriuos autoriaus teiginius vėlesni istorikų tyrinėjimai paneigė. Visgi rašydamas „Pasivaikščiojimus" A. H. Kirkoras

turėjo galimybę pasinaudoti daugeliu dokumentų, kurie vėliau pražuvo XX a. įvykių verpetuose; tad čia užfiksuoti faktai yra svarbūs kaip miesto istorijos šaltiniai. Pavyzdžiui, plačiai aprašyta Laikinosios archeologijos komisijos ir Senienų muziejaus steigimo istorija, senojo Universiteto kabinetai, juose sukauptos kultūros vertybės. Maža to, leidinyje daug medžiagos apie Vilniaus žmones, čia palikusius savo buvimo ir veiklos pėdsakus. Labai neįprasta ir originali knygos forma – pasivaikščiojimai, pakylant ant vienos ar kitos aukštumėlės, pasigrožint urbanistikos jungtimi su gamta. Vėlesnių laikų vadovuose, kurių buvo išleista tikrai nemažai, to nebėra. Ir aišku kodėl, – industrijos plėtra atskyrė miestą nuo supančios gamtos gamybiniais priemiesčiais, sandėliais, geležinkelio mazgais. Nebeliko tos organiškos miesto ir užmiesčio jungties. Autoriaus mintys apie miesto ir kraštovaizdžio dermę labai aktualios ir šiandien. Jo vertinimai – tai ir netikėti palyginimai, ir subtilus jausmas, tad knygelę tiesiog malonu skaityti. Dabartiniai vadovai po Vilnių yra sauso informacinio pobūdžio, tarsi enciklopedinių straipsnių rinkinys.

A. H. Kirkoro vadovas Vilnių atskleidžia gyvai, tarsi žmogų, kuris gimsta, auga, bręsta. Juk miestas patiria ir nelaimių, sugriovimų bei nuopuolių, ir šviesių klestėjimo etapų. Miestas gyvas ryšiais tarp žmonių – gamybiniais, ekonominiais, kultūriniais. Iš jų auga jo infrastruktūra, transporto ir ryšių komunikacijos, pramonės konglomeratai, energetikos mazgai, – tarsi žmogaus skeletas, raumenys, kraujagyslės. Taip pat laikui bėgant kinta miesto „rūbai" – viešosios erdvės, aikštės, parkai, sakraliniai bei reprezentaciniai pastatai. Architektūros mados, estetikos sampratų ir gyvensenos kaita palieka savo pėdsakų kaip kultūros paveldas. Visa tai vyksta tam tikroje, dažniausiai išskirtinio grožio ar patogumo gamtinėje aplinkoje. Juk miestai, juolab sostinės, būdavo kuriamos prie upių santakų, tinkamose vietose pilims ir įtvirtinimams statyti. Vėliau ne vienas miestas kaip privalumus urbanistikai veiksmingai išnaudojo kalvas, upių terasas ir kt.

Ką šiandienos mokslo duomenys byloja apie Vilniaus raidą? Archeologų tyrimai rodo, kad Vilniaus miesto pradžia – netoli Neries ir Vilnios upių santakos, prie brastos, kur X–XII amžiais ėjo svarbūs prekybiniai keliai. Čia piliakalnio papėdėje ilgainiui

susiformavo pirklių ir amatininkų gyvenvietė, laikytina protomiestu. XIII amžiuje ji užėmė visą teritoriją tarp Aukštutinės ir Kreivosios pilių, o XIV amžiaus pabaigoje peržengė Vilnią ir ėmė plėstis dabartinio senamiesčio link. Būsimoji sostinė buvo statoma labai sudėtingos geologinės praeities terene, suformuotame dviejų ledynmečių. Visą kalvyną skaidė poledyninio laikotarpio eroziniai slėniai ir raguvos, kurių šlaituose daug įvairiaaukščių terasų. Toks reljefas buvo labai patogus įrengti stiprų pilių kompleksą, jo papėdėje saugiai galėjo jaustis ir gyventojai. Labai svarbus dalykas miesto plėtrai buvo tai, kad čia netrūko gėlo vandens. Senamiestį kirto Vingrės ir Kačergos upeliai, almėjo vandeningi Žiupronių ir Aušros vartų šaltiniai. Miestas augo iš pradžių terasų pakraščiais, atskiromis gyvenvietėmis – Didžiąja aplink Rotušę, Vokiečių, Rusų, Totorių. Archeologai randa, kad namai buvo statydinami atokiau nuo pagrindinių kelių, bet arčiau versmių. Tikruoju Vilniaus urbanistikos unikumo autoriumi vis dėlto reikia laikyti miestą supančią gamtą.

Tai patvirtina ir įžvalgos, kurių netrūko Vilniaus šviesuolių kadaise išsakytose mintyse apie miesto ir kraštovaizdžio dermę. Tų žmonių, kurie buvo geriausiai perpratę Vilniaus magijos paslaptis, įsigilinę į miesto fenomeno ypatumus. Tai poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640), istorikas Mykolas Balinskis (1794–1864), paminklosaugininkas Ježis Remeris (1888–1979), fotografas Janas Bulhakas (1876–1950), architektas Julijus Klosas (1881–1933), menotyrininkas Mikalojus Vorobjovas (1903–1954), kraštotyrininkas Vladislovas Zahorskis (1858–1927), tapytojas Ferdinandas Ruščicas (1870–1936) ir kt. Į šių Vilniaus riterių gretą būtina įrašyti ir literatą Adomą Honorį Kirkorą. Išvardytieji Vilniaus mylėtojai pastebėjo ir įvertino miesto išskirtinumus. Pirmiausia tai, kad jo panorama skleidžiasi miškais apaugusio kalvyno fone. Ypač malonu akiai leidžiantis į miestą nuo viršutinės Neries terasos. Senamiesčio gatvelių raizgalyną „suprojektavo“ daugiausia vandenų tėkmė. Upelių ir šaltinių pakrantėmis praminti takai takeliai vėliau pamažu tapo gatvelėmis. Kiekvienas gatvės vingis atveria vis naujas erdves. Perspektyvą dažnai užbaigia vertikalė – išlakus bažnyčios bokštas. Vilniaus statytojai čia sukūrė nuostabiai puikių derinių.

Gatvelių formavimasis pagal upelius, matyt, darė įtaką ir pastatų aukštingumui. Tam, kuris labai „žmogiško“ mastelio – dviejų ar trijų aukštų. Didesnio pastato netvirtas sąnašinis gruntas tiesiog nebūtų pajėgęs išlaikyti. Tipiški Vilniaus senamiesčio pastatai neuždarė erdvės, neslėgė žmogaus savo masyvumu ir aukščiu. Nebent šventyklos būdavo statomos ant didesnių kalvų; kulto pastatams papildomai tai suteikdavo monumentalumo. Romantiškos sielos Vilniaus paveldo kalvų tyrinėtojai senamiestyje jų priskaičiuoja septynias...

Tiesioginis ryšys su gamta turėjo įtakos ir planuojant magnatų rūmus, – jų architektūra dažnai artima užmiesčio dvarams bei rezidencijoms. Aukštingumu rūmai neišsiskiria iš bendro užstatymo, o štai posesijai žemės negailėta – kiemai erdvūs. Tas „kaimiškumas“ kai kada dar pabrėžiamas kokia nors architektūrine detale. Pavyzdžiui, Dominikonų gatvėje esantys Pociejų rūmai papuošti plaketėmis su šv. Jurgio ir šv. Martyno horeljefais, – jų vardadieniai nusako ganiavos pradžią ir pabaigą.

Ką šiandienos urbanistika perėmė iš senojo Vilniaus tradicijų? Tereikia užkopti ant kurios nors sostinę supančių kalvų, ir taps aišku, – ogi nieko... Naujieji gyvenamųjų namų mikrorajonai, pastatyti viršutinėje Neries terasoje, agresyviai „perpjauna“ banguotą kalvyno liniją. Gaivališkai atsiradę daugiaaukščiai pastatai miesto centre disonuoja su aplinka. Neries ir Vilnios pakrantėse kažkodėl neišliko išpuoselėtų pasivaikščiojimo takų, bulvarų, mėgstamų miestiečių poilsio ir sporto vietų. Vilnius tiesiog „nusisuko“ nuo savo vandenų, nebenorėdamas grožėtis žaismingais jų atspindžiais...

Keletas įdomių panoraminių senamiesčio apžvalgos taškų prarasti pastaruoju dešimtmečiu – užstačius juos gyvenamaisiais namais, vadinamais „prestižinių butų apartamentais“. Nors žiniasklaidoje visuomenės iniciatyva buvo kelta kitokia mintis, kitoks tų vietų panaudojimo būdas – visų miestelėnų ir miesto svečių labui...

Taigi šiandien, kalbant apie Vilniaus plėtrą, deja, per mažai atsižvelgiama į kraštovaizdžio kriterijus. Trūksta ir teorinės urbanistikos minties, ir architektūros, kaip meno, kritikos. O kasdien prarandamos tos neįkainojamos vertybės, kurias miestui

padovanojo gamta, sukūrė ilgų šimtmečių miestelėnų darbas ir jų meilė savo Vilniui. Gal šis naujas A. H. Kirkoro knygelės leidimas pažadins jaunosios sostinės gyventojų kartos norą susigrąžinti prarastąjį grožį?..

Pirmajam „Pasivaikščiojimų" leidimui lietuvių kalba įžangą parašė muziejininkas, Vilnijos šviesuolis Juozas Maceika (1904–1991). Ten – išsami autoriaus A. H. Kirkoro biografija, kuri pateikiama ir šiame leidime. Beje, J. Maceika kartu su istoriku A. Juškevičiumi yra parašę pirmąjį lietuvišką vadovą po Vilnių, išleistą 1937, 1940 ir 1991 metais. Tikriausiai sekant A. H. Kirkoru jis pavadintas „Vilnius ir jo apylinkės".

Neabejotina, kad naujasis A. H. Kirkoro „Pasivaikščiojimų po Vilnių ir jo apylinkes" leidimas papuoš tikrųjų Vilniaus gerbėjų knygų lentyną. Malonu knygelės tekstą paskaitinėti ir vaikščiojant po magiškosios traukos miestą, nubraukiant pusanto šimtmečio atminties dulkes ir žvelgiant į jį XIX a. vidurio miestelėno akimis. Pridėtas žemėlapis su senaisiais vietovardžiais bus įdomus naujųjų rajonų gyventojams. Leidinys pratęsia puikų „Minties" leidyklos sumanymą sudaryti senojo Vilniaus bibliotekėlę, kurią pradėjo 2007 m. išleista M. Balinskio studija „Vilniaus miesto istorija".

Libertas Klimka
Gamtos ir istorijos mokslų dr.,
etnologas

Adomas Honoris Kirkoras.
Jo gyvenimas ir darbai

„Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes" lietuvių kalba leidžiami antrą kartą (pirmasis leidimas – 1991 m.). Jie buvo parašyti lenkų kalba ir išleisti 1856 m. Knygos autorius pasirašė Slivino Jonas. Tai žymaus XIX a. spaustuvininko, leidėjo, publicisto, archeologo, etnografo bei istoriko Adomo Honorio Kirkoro slapyvardis.

Vilniaus geografinė padėtis, istorija ir architektūros paminklai visais laikais domino keliautojus. Ypač daug leidinių apie Vilnių ir jo praeitį pasirodė XIX a., romantizmo laikotarpiu. 1836 m. lenkų kalba buvo išleistas istoriko Mykolo Balinskio 2 tomų veikalas „Vilniaus miesto istorija", 1840–1842 m. – Juzefo Ignaco Kraševskio 4 tomų monografija „Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 metų". Periodinėje Vilniaus spaudoje pasirodė Mykolo Homolickio ir daugelio kitų tyrėjų straipsnių. Istorikai romantikai stengėsi priminti skaitytojams garsiąją Lietuvos praeitį, jos šlovės ir nesėkmių metus. Tokį tikslą turėjo ir A. H. Kirkoras. Jis parengė knygą apie Vilnių *„Przechadzki po Wilnie i jego okolicach"*. Tai buvo pirmas vadovas po Vilnių, kuriuo naudojosi Vilniaus praeities tyrėjai ir keliautojai visais laikais.

Po trejų metų, 1859 m., buvo išleista antroji pataisyta ir išplėsta „Pasivaikščiojimų" laida. Ją spausdino Mauricijaus Orgelbrando spaustuvė. Be minėto slapyvardžio Jonas iš Slivino, autorius savo kūrinius dar pasirašydavo *Jan Waligórski, Sobarri, A. H. Kirkor* ir kt.

A. H. Kirkoras buvo plačių interesų žmogus, tikras Lietuvos patriotas. Už savo darbus jis sulaukdavo dėkingumo bei pagarbos, o neretai ir priešiškumo.

Adomas Honoris Kirkoras gimė 1818 m. sausio 21 d. buv. Mogiliavo gubernijos Mstislavo apskr. Slivino dvare. Iš gimtosios vietovės ir kilo jo slapyvardis. Adomo Honorio tėvai – Karolis ir Teklė Volodkevičiūtė – buvo bajorai. Jų protėviai – totoriai[1]. Tai patvirtina pavardė *Kirkor*, kuri reiškia – keturiasdešimt. Adomas Honoris buvo pakrikštytas katalikų bažnyčioje 1819 m. sausio 14 d.

Kirkorų giminė yra gyvenusi Lietuvoje, Baltarusijoje ir Lenkijoje. Vienas iš Kirkorų, protėvis Jonas Kirkoras, už nuopelnus valstybei buvo gavęs ūkį, kurį karalius Žygimantas Augustas 1569 m. lapkričio 30 d. patvirtino. Tas ūkis su 12 darbininkų buvo Mogiliavo valsčiuje. Karolis Kirkoras 1838 m. savo žemės dar neturėjo, o po dvejų metų jau valdė išsinuomotą ūkį su 35 vyrais baudžiauninkais.

1832 m. A. H. Kirkoras pradėjo lankyti Mogiliavo gimnaziją. Baigęs tris klases, 1834 m. rudenį buvo perkeltas į Vilniaus 2-ąją gimnaziją, kurios kursą baigė 1838 m. Kadangi rusų kalbos ir literatūros brandos egzaminus išlaikė labai gerai, buvo priimtas dirbti į Vilniaus iždo rūmus. Aukštosios mokyklos jis nelankė, nes Vilniaus universitetas 1832 m. buvo uždarytas. A. H. Kirkoro atvykimas į Vilnių sutapo su liūdnais įvykiais – žmonės dar gyveno Napoleono žygių atsiminimais, filaretų ir filomatų areštų bei trėmimų vaizdais, 1830–1831 m. lapkričio sukilimo nuotaikomis.

Vilniaus universitetą uždarius, laikinai buvo palikti du fakultetai – Medicinos ir Teologijos. Medicinos fakultetas buvo

[1] Beje, Kirkorai, kaip rodo naujausi tyrimai, ne totorių, o lietuvių kilmės bajorai. Pavardė Kirkor tik išoriškai sutampa su tokiu pačiu totorių kalbos žodžiu, reiškiančiu keturiasdešimt. Asmenvardis Kirkoras, anot S. Kirkoro, turi tokią pačią šaknį kaip neabejotinai lietuviškos pavardės Kirkutis, Kirkilas ir t. t.

Žr.: Kirkor S. Kirkorowie litewscy. Materiały do monografii rodziny kresowej. – Londyn, 1969; wyd. 2. – Londyn, 1974.

pavadintas Medicinos chirurgijos akademija, o Teologijos – Dvasine akademija. Po dešimties metų, 1842 m., pirmoji buvo perkelta į Kijevą, o antroji – į Peterburgą. Kartu su akademijomis išvyko iš Vilniaus ir kai kurie profesoriai. Vilnius neteko žymių mokslininkų.

1849 m. A. H. Kirkoras pradėjo dirbti Vilniaus gubernijos Statistikos komitete, kuriame 5 metus ėjo kanceliarijos viršininko pareigas. Dirbant šioje įstaigoje reikėjo daugiau domėtis ne tik statistika, bet ir Lietuvos istorija. Atsirado proga susipažinti su Vilniaus krašte likusiais mokslininkais bei rašytojais: broliais Eustachijumi ir Konstantinu Tiškevičiais, kurie nuo 1837 m. rengė archeologų ekspedicijas Lietuvoje, istorikais Teodoru Narbutu, Mykolu Homolickiu, J. I. Kraševskiu, Mikalojumi Malinovskiu, Juzefu Jaroševičiumi, poetu ir rašytoju Liudviku Vladislavu Francišeku Kondratovičiumi-Sirokomle, astronomu Matvejumi Gusevu ir kt. Palaikė ryšius ir su lietuviškai rašančiais: Simonu Daukantu, Motiejumi Valančiumi, Mikalojumi Akelaičiu bei kitais.

Vilniaus gubernijos Statistikos komitetas 1845–1915 m. leido metraštį *„Памятная книжка Виленской губернии“*. Kirkoras ją redagavo 4 metus (1850–1854). Joje buvo skelbiami valdžios potvarkiai ir įvairūs Lietuvos istorijos, etnografijos, tautosakos duomenys ir pan. Ši dalis buvo ypač turininga, kai leidinį redagavo A. H. Kirkoras. Į 1854 metų numerį jis įdėjo kelias lietuvių liaudies dainas, papročių bei legendų.

Uždarius Universitetą, Vilniaus krašto švietėjai ne kartą svarstė, kaip užpildyti šią atsiradusią tuštumą, ir nutarė steigti kultūrinio pobūdžio draugiją. Pagrindinis jos iniciatorius buvo istorikas ir archeologas Eustachijus Tiškevičius. Jis kreipėsi į carą Aleksandrą II su prašymu leisti steigti Vilniuje Archeologijos komisiją ir Senienų muziejų. 1885 m. balandžio 29 d. buvo patvirtinti Laikinosios archeologijos komisijos ir Senienų muziejaus įstatai. Komisijos pirmininku ir muziejaus kuratoriumi buvo paskirtas E. Tiškevičius. Įkūrus komisiją, tikrųjų ir garbės narių buvo apie 50, o 1857 m. viduryje – jau dvigubai daugiau. Nariais galėjo būti ne tiktai gyvenantys Vilniuje, bet ir kituose miestuose bei šalyse. Komisijos posėdžiai vykdavo kiekvieno mėnesio 11 dieną.

Muziejaus rinkiniai buvo suskirstyti skyriais ir grupėmis. Istorijos ir archeologijos skyriui vadovavo A. H. Kirkoras. Jis sudarė katalogą, kurį 1858 m. išspausdino Juozapo Zavadskio spaustuvė.

Dosnūs žmonės aukojo muziejui savo sukauptas įvairias senienas. Vertingų dovanų buvo pačių komisijos narių, ypač E. ir K. Tiškevičių. Kelis šimtus eksponatų, daugiausia iš archeologijos, padovanojo ir A. H. Kirkoras. Jis pats tyrė piliakalnius, pilkapius ir kapinynus arba talkino kitiems. Ypač intensyviai jis tai darė 1854–1856 m. Lietuvoje ir Baltarusijoje, o vėliau Lenkijoje. Lietuvoje A. H. Kirkoras kasinėjo Bražuolėje (Trakų apskr.), Druc-minų ir Mantotų (Varėnos apskr.), Šventos (Švenčionių apskr.) ir kitose vietovėse. Savo tyrimų rezultatus jis skelbė vietos spaudoje, Peterburgo, Maskvos ir Lenkijos žurnaluose. Šie tyrimai ir publikacijos išgarsino A. H. Kirkoro vardą. 1856 m. gruodžio 22 d. jis buvo patvirtintas Rusijos Imperatoriškosios archeologijos draugijos nariu korespondentu, 1857 m. vasario 27 d. – Rusijos geografijos draugijos tikruoju nariu, o tų metų balandžio 24 d. – Peterburgo viešosios bibliotekos garbės korespondentu. 1860 m. apdovanotas Šv. Stanislovo ordinu. A. H. Kirkoras buvo vienas iš aktyviausių Senienų muziejaus darbuotojų. Rengdamas „Pasivaikščiojimus po Vilnių", jis skyrė šiam muziejui net du (XVII ir XVIII) pasivaikščiojimus.

Po 1863 m. sausio mėn. sukilimo Senienų muziejus buvo uždarytas, ir jo rinkiniai nusavinti. Dalis jų buvo išvežta į Maskvą, kiti atiduoti 1867 m. įsteigtai Vilniaus viešajai bibliotekai.

A. H. Kirkoro publicistinė veikla prasidėjo 1842 m. Jo straipsnis apie Vilniaus spaudinius bei teatrą buvo įdėtas į laikraščio „*Tygodnik Petersburski*" 84 nr. Kirkoras mėgo ir rašyti, ir redaktoriauti. 1843 m. ėmėsi pats leisti Vilniuje visuomeninį ir literatūrinį almanachą, pavadintą pagonių dievaičio vardu – „*Radegast*". Laikraštį spausdino T. Gliuksbergo spaustuvė. Redaktorius turėjo kilnų tikslą pelno dalį skirti visuomenės reikalams, svarbiausia – paremti Vilniaus lenkų teatrą, kurio finansinė būklė buvo sunki. Vieni skaitytojai sutiko laikraštį palankiai, kiti – priešiškai.

Prenumeratorių buvo nedaug – vos 110. Planuota išleisti kelis laikraščio numerius, bet išėjo tiktai vienas.

Nuvykęs į Peterburgą, 1844–1845 m. A. H. Kirkoras parengė ir išleido 300 egz. tiražu *„Śpiewnik Wiktora Każyńskiego"* 5 sąsiuvinius. Savo įspūdžius iš Peterburgo jis siųsdavo J. I. Kraševskio Vilniuje leidžiamam laikraščiui *„Athenaeum"*. Grįžęs į Vilnių, A. H. Kirkoras 1845–1846 m. leido literatūrinio pobūdžio straipsnių rinkinį *„Pamiętniki umysłowe"*.

A. H. Kirkoras bandė leisti laikraštį ir Odesoje. Tikėjosi ten lengviau gauti leidimą. Jo sumanymui pritarė daugelis vilniečių rašytojų. Nuvykęs į Odesą 1845 m. ėmėsi žygių, ir jam sekėsi. Leidimas buvo gautas, bet su sąlyga, kad laikraštis būtų spausdinamas rusų kalba. A. H. Kirkoras su tuo nesutiko, ir laikraštis nepasirodė.

Apie savo archeologinius darbus A. H. Kirkoras nuo 1850 m. siųsdavo pranešimus daugiausia į Peterburgo žurnalus. Taigi jo straipsnis „Apie gotikinės Trakų ežero pilies griuvėsius" buvo išspausdintas 1852 m. žurnalo *„Северная пчела"* 244 numeryje, straipsnis „Vilniaus gubernijos etnografinė apžvalga" – 1853 m. leidinio *„Этнографический сборник"* III tome ir daug kitų.

Įsteigus Laikinąją archeologijos komisiją, A. H. Kirkoras pasiryžo leisti Vilniuje mokslo ir literatūros laikraštį *„Pogoń Litwy"*, bet cenzūra uždraudė.

1857 m. kovo mėnesio pradžioje buvo planuojama leisti *„Tygodnik Literacki Wileński"*, kuriame turėjo būti penki skyriai: grožinė literatūra, mokslas ir menas, žemės ūkis ir pramonė, kritika ir bibliografija, korespondencijos ir įvairenybės. Jau buvo viskas parengta, gautas Vilniaus karinio generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo leidimas, tačiau pirmo numerio išvakarėse jis buvo atšauktas.

Uždraudus *„Tygodnik Literacki Wileński"*, bandyta leisti jį kitu pavadinimu – *„Teka Wileńska"*. Tas laikraštis ėjo 1857–1858 m., pasirodė 6 jo tomai. A. H. Kirkorui pavyko pasitelkti bendradarbiauti Vilniaus krašto literatus, ir laikraštis tapo įdomus. Jame buvo spausdinami straipsniai iš Lietuvos istorijos, archeologijos, meno ir kitų sričių. Trečiame tome buvo A. H. Kirkoro straipsnis apie Vilniaus miesto gyventojus. Laikraščio

prenumeratorių vis daugėjo: 1858 m. buvo 953 prenumeratoriai, kuriems buvo išsiųsti 1248 egzemplioriai. Po pusantrų metų „*Teką*" leisti buvo uždrausta. Be kitų motyvų, redakcija buvo kaltinama ir tuo, kad bendradarbiauti kviečiamas buvęs Vilniaus universiteto profesorius istorikas Joachimas Lelevelis, kuris tuo metu gyvėno užsienyje (Briuselyje).

1859 m. ir vėliau vietoj „*Tekos*" ėjo straipsnių rinkinys „*Pisma zbiorowe Wileńskie*", kuriame buvo įdėta nemažai straipsnių, parengtų anksčiau „*Tygodnik Literacki Wileński*". Rusų administracija A. H. Kirkorui nebuvo palanki. Neglostė jo ir lenkų šovinistai.

Lietuvybės idėjų skleidimas ir lojalumas valdžiai – tai dvi tarpusavy susijusios A. H. Kirkoro gyvenimo ir veiklos kryptys. Dirbdamas valdininku įvairiose oficialiose įstaigose, jis, be abejo, turėjo elgtis lojaliai. Be to, to meto visuomeninės sąlygos ir asmeninio pobūdžio aplinkybės vertė A. H. Kirkorą neretai eiti į kompromisus su carizmu (1874 m. Poznanėje išleistuose atsiminimuose jis nedviprasmiškai pasisakė prieš carizmą). Tačiau laiškai J. I. Kraševskiui ir žmonai, pagaliau jo darbai rodo didelę meilę Lietuvai. Viename laiške žmonai jis rašė: „Esu lietuvis, ir niekada tas jausmas manyje nebus sunaikintas [...] Mano vieta čia, Lietuvos širdy, čia yra mano veiklos sritis, tik čia galiu būti naudingas [...]."

A. H. Kirkoras galėtų būti laikomas tiek baltarusių, tiek lietuvių (tiksliau, Lietuvos), tiek lenkų, iš dalies ir rusų kultūros bei mokslo veikėju. Istoriko Antano Kulakausko nuomone, be Adomo Mickevičiaus, Teodoro Narbuto, J. I. Kraševskio, L. V. F. Kondratovičiaus – V. Sirokomlės, A. H. Kirkoro lietuvių tautinis atgimimas XIX a. antrojoje pusėje būtų sunkiai įmanomas.

1858 m. rugsėjo 6 d. turėjo į Vilnių atvykti neseniai pradėjęs valdyti caras Aleksandras II. Ta proga Vilniaus archeologijos komisija nutarė pasveikinti svečią įteikdama menišką albumą su dedikacija: „Šviesiausiojo caro Aleksandro II buvimo Vilniuje 1858 m. rugsėjo 6 ir 7 d. proga". Albumas buvo išleistas bene 150 egz. tiražu. Rengiant jį, daugiausia padirbėjo A. H. Kirkoras. Į albumą buvo įdėtas straipsnis, pavadintas „Vilniaus miesto istorijos ir statistikos bruožai". Trečioje albumo dalyje buvo straipsnis

rusų kalba „Pasivaikščiojimai po Vilnių", kuris jau 1856 m. buvo išleistas lenkiškai atskira knyga. Tai buvo pirmas vadovas po Vilnių rusų kalba. Tokiu caro priėmimu labai pasipiktino dalis lenkų visuomenės, ypač emigrantai. Jie kaltino albumo rengėjus pataikavimu carui ir jo administracijai, tėvynės išdavyste ir pan. A. H. Kirkoras bandė teisintis to meto sąlygomis, bet ne visus pavyko įtikinti. Pasak tyrėjos Genovaitės Gustaitės, albumo negalima vertinti vienprasmiškai. Pataikavimas carui turėjo kilnų tikslą – tikėtasi lengvatų Vilniaus kultūriniam gyvenimui, svajota net apie universiteto atgaivinimą. Iki gyvenimo pabaigos A. H. Kirkorą šios istorijos prisiminimai labai skaudino.

A. H. Kirkorui teko rašyti ir apie ekonomiką, nes artėjo baudžiavos panaikinimo dienos. Baudžiavos panaikinimo manifestą ir nuostatus apie valstiečių santykius su dvarininkais caras Aleksandras II paskelbė 1861 m. vasario 19 d. Ne iš karto valstiečiai juos suprato, todėl reikėjo spaudoje daugiau paaiškinti.

Nuo 1761 m. Vilniuje ėjęs savaitraštis „*Kurier Litewski*" 1840 m. pradėtas leisti dažniau – du kartus per savaitę, o jo redaktoriumi buvo A. H. Kirkoro bendradarbis rašytojas Antonis Edvardas Odinecas. Tuo metu laikraštis tapo valstybinis ir ėjo lenkų bei rusų kalbomis: „*Kurier Wileński*" ir „*Wilenskij Westnik*". 1859 m. pabaigoje A. H. Kirkoras, ėmęs redaguoti „Kurjerį", sudarė su valdžios atstovais 12 metų (1860 01 01–1872 01 01) sutartį, bet dirbo tą darbą tik 6 metus. Būdamas šio laikraščio redaktoriumi, jis sugebėjo suburti žymius Vilniaus krašto mokslininkus bei literatus. Laikraštis tapo įdomus, juo labiau kad atsirado skyreliai vokiečių, prancūzų ir anglų kalbomis. Prenumeratorių vis daugėjo, 1861 m. jų buvo 3205.

„Kurjerio" bendradarbiai bei šiaip Vilniaus inteligentai šeštadieniais rinkdavosi A. H. Kirkoro bute (buv. universiteto rūmuose) ir diskutuodavo įvairiomis temomis. Čia lankydavosi Irenėjus Oginskis, Adomas Pliateris, Eustachijus Tiškevičius, Ignacas Chodzka, Mikalojus Malinovskis ir kt.

Vienas iš svarbiausių to meto A. H. Kirkoro darbų – 1856 m. išleisti minėtieji „Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes". Autorius aprašė Vilniaus geografinę padėtį, jo praeitį ir memorialines vietas. Tekstą jis suskirstė į 18 skyrių. A. H. Kirkoras dar

neturėjo savo spaustuvės, todėl knygą leido Antonio Marcinovskio spaustuvė.

„Pasivaikščiojimus" visuomenė įvertino gana palankiai, ir greit jie buvo išpirkti. 1859 m. knyga buvo išleista pakartotinai. Rengdamas „Pasivaikščiojimus", autorius turėjo daug sunkumų, nes tai buvo pirmasis vadovas po Vilnių. Reikėjo aprašyti miesto istoriją, archeologiją, architektūrą, meną, geografiją. Teko aiškintis įvairius specialius terminus lenkų ir kitomis kalbomis.

Šių dienų skaitytojas turėtų nepamiršti, kad knyga parašyta daugiau nei prieš 130 metų. Kai kuriuos reiškinius, istorinius faktus ilgainiui imta aiškinti kitaip. „Pasivaikščiojimuose" esama ir netikslumų, ir ginčytinų teiginių, tačiau juos vertinti reikėtų atlaidžiai. Nors ši knyga buvo sumanyta kaip vadovas po miestą, ji gerokai peržengė tokio tipo leidinių ribas, taigi galėtų būti vadinama ir istorinių apybraižų rinkiniu. Autorius sukaupė ir patraukliai aprašė daugybę vertingų faktų, nepelnytai pamirštų garbių asmenybių bei tautai nusipelniusių žmonių. Leidinyje pasakojama ir apie tokius dailės, istorijos, architektūros paminklus, miesto gatves bei skersgatvius, kurių šiandien ne tik pačių, bet ir jų aprašymų niekur kitur nerasime.

1862 m. A. H. Kirkoras išleido dar vieną knygą apie Vilnių, kurią pavadino *„Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Dyneburga i Rygi oraz do granic na Kowno i Warszawę"*. Šis vadovas spausdintas A. H. Kirkoro spaustuvėje. Antroji papildyta jo laida išėjo 1880 m. truputį pakeistu pavadinimu. Ji spausdinta Vilniuje, žymiojoje Juozapo Zavadskio spaustuvėje.

1862 m. A. H. Kirkoro gyvenimo ir darbo sąlygos pablogėjo. Artėjo sukilimas. Cenzoriai ėmė griežčiau kontroliuoti spaudą. Prisidėjo dar viena nesėkmė – tų metų rugsėjo 15 d. mirė jo talkininkas ir rėmėjas rašytojas Liudvikas Kondratovičius (Sirokomlė).

1863 m. prasidėjus sukilimui, *„Kurier Wileński"* imtas leisti dažniau – tris kartus per savaitę (antradieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais). Jame turėjo būti spausdinami valdžios įsakymai, potvarkiai ir gąsdinimai. Už tokius rašinius daugiausia buvo kaltinamas redaktorius. Jo padėtį pablogino ir Vilniaus gubernijos bajorų raštas – paklusnumo carui aktas, kuris buvo išspausdintas

1863 m. rugpjūčio 3 d. „Kurjerio“ 86 numeryje. Redaktorius sulaukė sukilėlių kritikos, pykčio ir grasinimų.

Be laikraščių, Kirkoras planavo išleisti nemažai neperiodinių leidinių, tarp jų ir lietuviškų. Tuo metu, 1864 m. birželio 5 d., Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas įsakė uždrausti spausdinti lietuviškus raštus lotyniškomis raidėmis. Tas draudimas, galiojęs 40 metų, padarė Lietuvos kultūrai labai daug žalos, pagreitino lietuvių nutautėjimą, ypač Vilniaus krašte. 1865 m. pabaigoje A. H. Kirkoras neteko teisės toliau leisti laikraštį. Tuomet jis pasiryžo išvykti iš Vilniaus.

Vienu metu A. H. Kirkoras turėjo Vilniuje savo spaustuvę, kuri ilgiau veikė Vyskupų gatvėje. Ją įsigijo 1859 m. iš T. Gliuksbergo visai apleistą. Tolesnis spaustuvės likimas priklausė nuo užsakymų ir „*Kurier Wileński*“ prenumeratos. A. H. Kirkoras suprato, kad vienam ją išlaikyti būsią nelengva, todėl nutarė steigti bendrovę su 100 rublių indėliais. Jo sumanymui pritarė daugelis turtingų kultūros rėmėjų: E. ir K. Tiškevičiai, grafas Marijonas Čapskis, Broel-Pliateriai ir kiti. Didelę paramą siūlė ir lietuvių švietėjas Mikalojus Akelaitis (Akelavičius), žadėjęs spausdinti šioje spaustuvėje nuo 5000 iki 20 000 knygelių lietuvių kalba, lietuvių–lenkų ir lenkų–lietuvių žodynus bei lietuvių kalbos gramatiką. Jis prašė pasirūpinti lietuvių kalbos spaudmenimis ir rasti mokantį lietuvių kalbą raidžių rinkėją. M. Akelaitis pranešė, kad A. H. Kirkoro spaustuvę žadąs remti ir Rietavo savininkas kunigaikštis Irenėjus Oginskis. 1859 m. liepos 1 d. spaustuvė buvo iškilmingai atidaryta. Ji buvo pavadinta A. H. Kirkoro ir bendrovės spaustuve. Jos uždavinys buvo leisti mokslo ir beletristikos darbus, bet svarbiausia – lengvo turinio knygeles Lietuvos žmonėms. Tačiau bendrovė gyvavo neilgai – po dvejų metų ji iširo, ir savininkas liko vienas. Per pirmuosius 5 mėnesius už M. Akelaičio surinktus pinigus šioje spaustuvėje buvo išspausdintos 5 brošiūros lietuvių kalba (26 000 egz.). Čia buvo išleista M. Akelaičio didaktinė apysaka „Kvestorius, po Lietuvą važinėdamas, žmones bemokinąsis“, „Lietuviškas elementorius“, „Tėve mūsų, malda Viešpaties Išganytojaus“, Vincento Juzumo (Juzumovičiaus) „Naujas žemaitiškas elementorius“. 1864 m. caro valdžiai

uždraudus spausdinti lietuviškus raštus lotyniškomis raidėmis, šioje spaustuvėje išleista pirmoji knyga rusiškais rašmenimis – tai Stanislovo Mikuckio (kartu su Laurynu Ivinskiu. – *Red. past.*) parengta „Abėcėlė žemaitiškai lietuviška". Lietuvos visuomenė tokių leidinių nepalaikė. Per visą laikotarpį (1859–1867 m.) A. H. Kirkoro spaustuvė išleido nedaug leidinių – iš viso apie 120 knygų ir brošiūrų, tarp jų apie 10 lietuvių kalba.

Ieškodamas lėšų spaustuvei išlaikyti, A. H. Kirkoras buvo sumanęs leisti naują laikraštį rusų kalba „*Переход*", kuriame ketino aprašinėti Vilniaus krašto būklės pasikeitimus, gerus valdžios ketinimus, dvarų padėtį ir kitus dalykus. Valdžia ir šio laikraščio neleido.

1867 m. A. H. Kirkoras išvyko iš Vilniaus, kuriame išgyveno su pertraukomis 34 m., į Peterburgą. Ten jam žadėjo talkinti rusų publicistas N. Jumatovas ir kiti. Pradėtas leisti dienraštis „*Новое время*". Redaktoriai norėjo veikti rusų visuomenę lenkams palankia linkme, bet nieko gero neišėjo. „*Novoje vremia*" ėjo nuo 1868 m. iki 1917 m. revoliucijos, redaktoriai keitėsi. Perleidęs spaustuvę kitiems, A. H. Kirkoras išvyko į Lenkiją (Krokuvą). Ten ėmė dirbti Mokslų akademijoje, kurios nariu buvo nuo 1873 m., vėl ėmėsi archeologinių tyrinėjimų Krokuvos apylinkėse, Podolėje ir kitur. Savo tyrimų rezultatus skelbė įvairiuose laikraščiuose, ypač Varšuvos laikraštyje „*Kłosy*". Nenutraukė ir leidybinio darbo. 1872 m. pradėjo leisti tęstinį spaudinį „*Na dziś*", kurį pasirašinėjo slapyvardžiu *Jan Waligórski*, planavo jį padaryti mėnraščiu. Deja, išleido tik 3 sąsiuvinius. Dėl lėšų stokos ir griežtos cenzūros tolesni darbai nutrūko.

1882 m. pasirodė didžiulio puošnaus, iliustruoto leidinio „*Живописная Россия*" apie Rusijos imperiją trečias tomas, išspausdintas Mauricijaus Asipovičiaus Volfo spaustuvėje. Jame buvo pasakojama apie tuometinės Rusijos imperijos dalį – Lietuvą ir Baltarusiją. Aštuoniolika šio tomo apybraižų parašė A. H. Kirkoras. Oficialioji to meto spauda priekaištavo dėl tendencingumo. Nors apybraižos buvo parašytos rusiškai, bet jomis siekiama rusams nepageidautinų tikslų. Imperijos valdantieji sluoksniai teisingai pajuto, kad A. H. Kirkoras, kryptingai parinkdamas medžiagą ir ją aprašydamas, priešinasi pastangoms išbraukti Lietuvą iš istorijos ir paversti Vakarų Rusijos dalimi.

Lietuvių kalba buvo išleisti du A. H. Kirkoro darbai: 1885 m. – „Vytautas, didis Lietuvos kunigaikštis“ ir 1898 m. – „Kapai didžiųjų kunigaikščių ir karalių Vilniuje“.

Gyvenimo pabaigoje A. H. Kirkoras parašė „*Wspomnienia z lat 1860–1863*“.

Mirė Krokuvoje 1886 m. lapkričio 23 d. nepalikęs įpėdinių, išgyvenęs 68 metus. Palaidotas vienose Krokuvos kapinėse. Mačiusieji jo kapą pasakoja, jog antkapyje, be biografinių žinių, įrašyta, kad čia ilsisi Lietuvos praeities tyrėjas.

Juozas Maceika,
muziejininkas, kultūros veikėjas
(1904–1991 m.)

Pasivaikščiojimai po Vilnių

Norite mintimis grįžti į prabėgusių metų istoriją? Galbūt pažinti senojo Šventaragio miesto praeitį?

Vilniuje sulig kiekvienu žingsniu užtiksite ką nors įdomaus, pamokomo, kas primins jums šlovingus lietuvių žygius, atvers kupiną dorybių ir nuopelnų, ydų ir aistrų jų gyvenimo knygą. Vilnius - tai gyva senosios Lietuvos kronika, jos buvusios šlovės ir nuosmukių liudytojas. Vilnius laimingesnis ir turtingesnis už kitus mūsų miestus, nes juo domėjosi keli žymūs ir garbingi istorikai bei tyrėjai, su kuriais mes anaiptol nedrįstame varžytis; tačiau kaip tik todėl, kad apie Vilnių tiek daug rašyta ir nuomonės apie vieną ir tą patį dalyką dažnai nesutampa, geidaujančiam pažinti mūsų miesto senovę reikėtų perskaityti daug kūrinių, perversti gausybę tomų. Tad mes ketiname bent prabėgomis apžvelgti Vilniaus praeitį, palydėti skaitytoją siauromis ir kreivomis jo gatvelėmis, aprodyti mūsų bažnyčias, mūsų kapines, kur ilsisi šitiek šlovingų veikėjų, kur žlugo šitiek vilčių; senus mūsų pastatus, su kuriais susiję tiek prisiminimų... Kad šis veikalėlis būtų kiekvienam suprantamas ir taptų rodykle arba vadovu, mums, atrodo, geriausia suskirstyti miestą dalimis keletui pasivaikščiojimų, kurių metu lydėdami skaitytoją ir atkreipsime jo dėmesį į vertingiausius dalykus.

Esame pasirengę išklausyti labai teisingų priekaištų dėl to, kad ne visada nurodome šaltinius, ypač tada, kai mūsų pasakojimas nesutampa su vienu ar kitu veikalu apie Vilnių. Tačiau tokia knyga, neturinti tikslios istorinės formos, nepretenduoja tapti

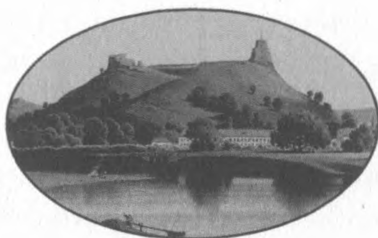
mokslo veikalu. Mes pateikiame skaitytojui ne istoriją, ne kroniką, o pasivaikščiojimus.

Visgi jaučiame pareigą pasakyti, kad, be žinomų ir labai mums brangių Kraševskio ir Balinskio veikalų apie Vilnių, buvusio Vilniaus universiteto profesoriaus Mykolo Homolickio mokslinių straipsnių žurnale „*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*“, T. Narbuto, I. J. Kraševskio ir J. Jaroševičiaus Lietuvos istorijų, taip pat daugelio kitų spausdintų kūrinių, pasinaudojome kun. prelato Mamerto Herburto maloniai mums pasiūlytais Vilniaus kapitulos, vaitų, bažnyčių vizitų aktais, J. I. Kraševskio atsiųstais keliais svarbiais Vilniaus istorijos dokumentais, Vilniaus namų tarifais (nuo XV amžiaus) iš Vilniaus miesto dūmos, turtingomis buvusiomis grafo E. Tiškevičiaus, šiandien Vilniaus senienų muziejaus, knygų ir rankraščių kolekcijomis; pagaliau per daugelį metų T. Narbuto, M. Malinovskio, prof. M. Homolickio, prof. A. F. Adamovičiaus ir Dominyko Chodzkos sukauptais rankraščiais apie gimtąjį miestą, užrašais ir asmeninėmis pastabomis, už ką jiems kuo nuoširdžiausiai dėkojame.

Vilnius,
1855 metų lapkričio 2 diena

1

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Šventaragio slėnis.
Pilies, Trijų kryžių, Bekešo kalnai.
Šv. Stanislovo katedra, koplyčios, varpinė

Šventaragio slėnis

Pirmučiausia nueikime į Katedros aikštę. Čionai prasideda Vilniaus istorija. Čia išvysime nuostabių šio miesto praeities paminklų. Iš čia matyti trys kalnai, senų seniausių įvykių ir kovų liudytojai; jie nuneš jūsų mintis į tolimus laikus. Antai pirmojo didžiųjų kunigaikščių būsto griuvėsiai, toliau - pranciškonų kunigų, pirmųjų krikščionių katalikų religijos skelbėjų kančios paminklas ir galop - dar neseniai stovėjęs mūrinis Bekešo paminklas, o šiandien tik vietovardis, primenąs narsų Stepono Batoro kovos draugą.

Šioje aikštėje buvo aukojama dievui Perkūnui, liepsnojo amžinoji ugnis, buvo deginami ant laužų ir laidojami didžiųjų kunigaikščių palaikai; prietaringi lietuviai įsivaizdavo girdį dievų valią, kurią jiems skelbęs vyriausiasis Lietuvos žynys Krivių Krivaitis. Ši vieta buvo vadinama Šventaragio slėniu - nuo vardo Lietuvos kunigaikščio Šventaragio, įkūrusio čionai šventyklą Perkūno garbei. Šventaragiui mirus, jo sūnus Germantas šiame slėnyje sudegino jo palaikus (1270 m.). Aplinkui šventyklą

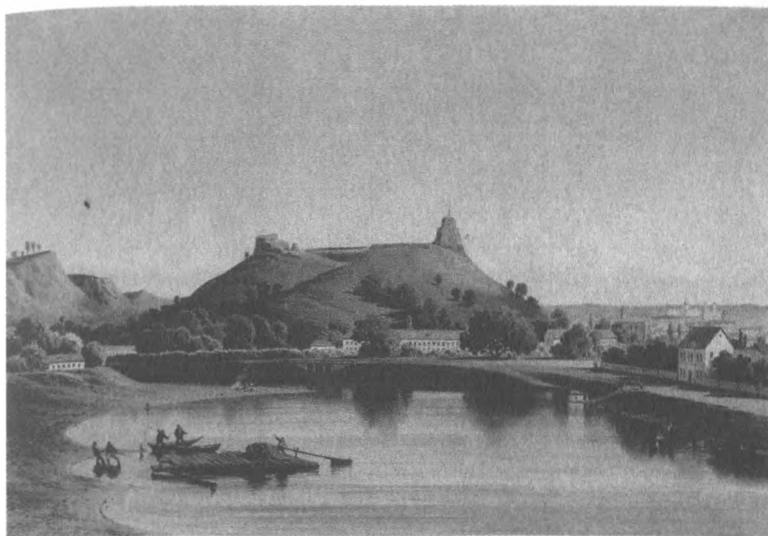
stovėjo žynių vaidilų ir vaidilučių bei paties Krivių Krivaičio namai. Netoliese ošė šventasis miškas. Anot padavimo, Gediminas su medžiokliais atklydęs iš savo sostinės Trakų į Vilnių ir netoli Šventaragio slėnio nudėjęs didžiulį taurą. Pailsęs atsigulė miego. Rytojaus dieną sušaukęs savo dvariškius ir apsakęs, kokį sapną regėjęs. Ant tos pačios kalvos, kur didysis kunigaikštis nudėjęs taurą, jis matęs didelį, baisų geležinį vilką, kurio siaubingas staugimas aidėjęs taip, tarsi būtų staugę šimtai vilkų. Niekas negalėjęs atskleisti paslaptingos sapno prasmės. Tuomet pasirodęs vyriausiasis žynys Krivių Krivaitis, vardu Lizdeika, ir pareiškęs, kad geležinis vilkas reiškiąs pilį ir nuostabų miestą, kurį reikėsią pastatyti ant to kalno, o šimtų vilkų staugimas pranašaująs naujam miestui šlovę ir galybę. Šis sapno aiškinimas Gediminui patikęs, nes, ko gero, sutapęs su jo politinėmis užmačiomis, todėl nedelsdamas ėmęsis įgyvendinti žynio pranašystę, o po metų (1322 m.) perkėlęs čia iš Trakų savo sostinę.

Kai didysis kunigaikštis Jogaila vedė Lenkijos karalienę Jadvygą ir priėmė Romos katalikų tikėjimą, 1387 m. atvyko į Vilnių su savo jauna žmona ir čia, šioje vietoje, pats skelbė lietuviams naują tikėjimą. Tuomet nuo naujųjų krikščionių kirvių virto šimtamečiai ąžuolai, amžiams užgeso šventoji ugnis, buvo nugriauta Perkūno statula, o toje vietoje, kur liepsnojo amžinoji ugnis, iškilo krikščionių šventųjų Stanislovo, Andrejaus ir Pranciškaus šventykla.

Aukštutinė pilis

Tačiau pažvelkime į šiuos kalnus: antai pirmasis, Pilies kalnas. Jo viršūnėje matome dar išlikusį Gedimino (1322 m.) pastatydintos didžiojo kunigaikščio pilies bokštą. Čionai buvo ir pagonių šventykla, kurią Jogaila pavertė Šv. Martyno katalikų bažnyčia; jos griuvėsius galima ir dabar regėti.

Ši pilis buvo vadinama Aukštutine. Nors daugsyk ją puolė kryžiuočiai, niokojo gaisrai ir nenumaldomas laikas, tačiau ji iš dalies išliko – dar ir šiandien puikuojasi virš miesto nuostabus bokštas, nebylus tolimos praeities liudytojas. Didžiojo kuni-

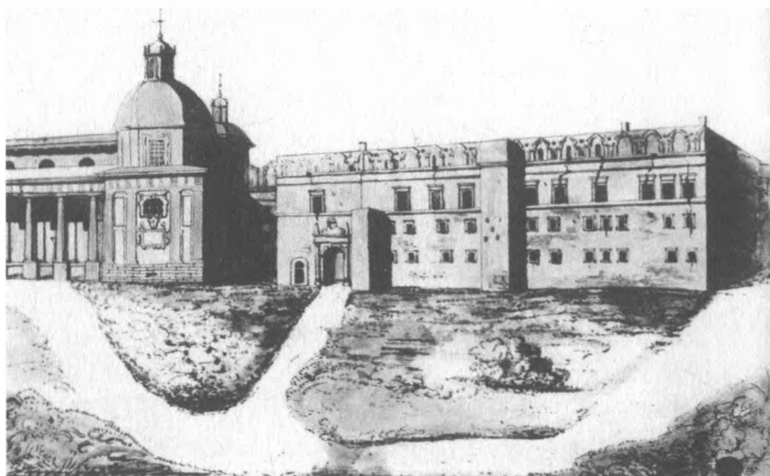

I. Trutnevas. Vilniaus pilių vaizdas iš šiaurės. 1865.
Chromolitografija

gaikščio Aleksandro laikais čia pastatytas ir jo įkūrėjo vardu pavadintas turtingas arsenalas. Žygimantas Augustas čia įkūrė vertingą biblioteką, kurią vėliau užrašė jėzuitams. Jonui Kazimierui valdant, žiauraus karo metais, pilis buvo nugriauta ir daugiau nepakilo. 1839 m. senovinis bokštas su mediniu antstatu buvo paverstas įprastu telegrafu. Po kalnu buvo požeminis takas, arba požeminis koridorius su laiptais, išeinantis prie Neries upės (A. H. Kirkoras Nerį vadina Vilija. – *Vert. past.*). Kai mirė Gedimino žmona, didžioji kunigaikštienė Ieva, Trakų kunigaikštis Kęstutis ketino sučiupti didįjį kunigaikštį Jaunutį, bet šis požeminiu koridoriumi paspruko į Antakalnio kalnus ir pasislėpė miškuose*.

* Panašių požemių yra įvairiose Lietuvos vietose. Kalbėsime apie Vilniaus požemius po Bokšto kalnu; tokių pačių yra ir po Naugarduko pilies kalnu. Padavimas byloja apie požemį po Trakų pilies kalnu ir dar kažkur prie Nemuno. Pastarojo įviji šimto pakopų laiptai neva turėję vesti į erdvią patalpą.

P a s t a b a. Autoriaus komentarai išnašose žymimi žvaigždutėmis, vertėjo ir redaktorės – skaičiais. Išnašose pasitaikančios autoriaus ir vertėjo pastabos žymimos atitinkamai žvaigždutėmis ar skaičiais su skliausteliu.

Nežinomas dailininkas. Didžiųjų kunigaikščių rezidencijos rūmai iš pietų pusės. 1802. Piešinys

Žemutinė pilis

Aukštutinę pilį laiptų galerija jungė su Žemutine pilimi, kuri stovėjo kalno papėdėje, o antroji galerija ėjo iš Žemutinės pilies į Katedros bažnyčią. Žygimantas I ir Žygimantas Augustas restauravo ir gerokai padidino Žemutinę pilį. Pasibaigus nesėkmingam Jono Kazimiero valdymui, ji palengva nyko, o 1797 ir vėlesniais metais buvo išardyta. Žemutinę pilį ir aplinkinius pastatus, Perkūno šventyklą, vyriausiojo žynio ir kitus gyvenamuosius namus anksčiau supo gynybinė siena, ir Aukštutinės pilies priedangoje jie sudarė įtvirtintą miestą, kuris lietuviškai buvo vadinamas Krivių pilimi, t. y. Krivių miestu, iš ko kilo rusų *krywoj-grad* ir lenkų *krzywy gród*. Aikštės pakraštyje stovėjo mūriniai, vadinamieji Pilies, vartai, o greta jų buvo Lietuvos tribunolo, vėliau antrojo departamento, taip pat miesto ir žemietijos archyvas, prisišliejęs prie Pilies vartų, iš dalies viršum jų pastatytas. 1836 m. gruodžio 3 d. vartus pradėta griauti, o 1837 m. balandžio mėnesį šis darbas baigtas ir galutinai sutvarkyta aikštė.

Trijų kryžių kalnas

Trijų kryžių kalnas atmintinas tuo, kad čia kankinių mirtimi mirė septyni pranciškonai, kuriuos pagonys, didžiajam kunigaikščiui Algirdui nesant, pririšo prie kryžių ir nuo šio kalno numetė upėn sakydami: „Plaukite sau su tuo stabu, kurį liepiate garbinti". Nuo tada kalnas gavo T r i j ų k r y ž i ų vardą, nes šiam įvykiui atminti buvo pastatyti trys kryžiai, kurie iki šiol vis atnaujinami. Tačiau mokslininkas Ignas Danilavičius[1] mano, kad šie kryžiai, daugelio miestų pavyzdžiu, pastatyti Magdeburgo teisių suteikimo Vilniui proga. Seniau šis kalnas buvo vadinamas P l i k u o j u , o anot Gvagninio (II kn., I dalis, 21), dar anksčiau – K r e i v u o j u. Kai kas mano, kad čia Gediminas nudėjęs taurą, todėl vadina jį T a u r o kalnu; tačiau žymusis Narbutas mano, jog tatai neįmanoma, nes tauras negalėjęs pasirodyti ant pliko kalno, taip pat neįtikėtina ir tai, kad jis būtų buvęs nukautas ant Pilies kalno, esančio visai greta Šventaragio slėnio, žynių namų, kur žmonės rinkdavęsi melstis, be to, jis toli nuo kitų kalnų, status, todėl tauras negalėjęs čionai slėptis. Narbutas nurodo (T. 5. P. 28) vieną kalvą, esančią netoli kelio iš Užupio į Antakalnį, kuri, pasak padavimo, taip pat vadinama Tauro kalnu, ir ten galėjęs būti nudėtas garsusis sostinės įkūrimo kaltininkas.

Bekešo ir Panoniečio kalnas

Kita, už Trijų kryžių esanti, kalva vadinama Bekešo kalnu. Kasparas Bekešas kilęs iš Vengrijos, iš pradžių buvo Batoro varžovas ir priešas, o vėliau – jo draugas ir bičiulis, ilgai kovojo su Steponu Batoru dėl Transilvanijos kunigaikštystės, bet sumuštas prie Senpolės susitaikė su juo, o kai Batorui atiteko Lenkijos sostas, atvyko į Lietuvą ir iki pat mirties buvo karaliaus bičiulis ir ištikimas tarnas. Lietuvoje Bekešas vadovavo vengrų

[1] Lietuvos ir jos teisės istorijos profesorius, 1787–1843.

pėstininkams. Mirė 1580 m. Gardine. Jo palaikai buvo atvežti į Vilnių, bet Romos katalikų dvasininkai atsisakė laidoti krikščionių kapinėse, nes jis priklausė antitrinitorių judėjimui. Tada Batoras savo bičiulio amžino poilsio vietai parinko tą kalną, ant kurio prieš metus buvo palaidotas kitas jo karvedys – Vadušas Panonietis, žuvęs prie Polocko (1579 m.). Ant Bekešo kapo Batoras pastatė aštuonkampio bokšto formos, šešių su puse uolekčių[1] pločio ir 31 uolekties aukščio aklinai mūrytą paminklą. Per Švedų karą, XVIII a., jame buvo išdaužta skylė, kurią nežinantys laikė įėjimu. Kalno papėdėje srūvanti Vilnia[2] kasmet vis labiau jį paplaudavo, kol 1838 m. gegužės 17 d. sutrūko penkios šio bokšto sienos, o 1841 m. sausio 17 d. nuvirto ir kitos trys. Po pirmos griūties tarp plytų ir akmenų buvo aptiktos kepurė ir kaukolė. Jos yra grafo Eustachijaus Tiškevičiaus[3], o dabar – nacionaliniame muziejuje. Daugiau jokių kaulų nerasta. Tatai galėjo būti paties Bekešo kaukolė ir kepurė, bet jei jos priklausė Panoniečiui, nes tik jiedu buvo čia palaidoti, vis viena mums tai įdomu ir reikšminga.

Katedra

Šv. Stanislovo katedrą, kaip jau sakyta, Jogaila fundavo 1387 m. toje vietoje, kur amžinai ruseno šventoji ugnis.

Maždaug 1400 m. gaisras suniokojo šią šventyklą, bet netrukus didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo žmonos Onos dosnumo dėka vėl iškilo prašmatnus gotikinis statinys. Gaisrai kartojosi kelissyk. 1531 m. gaisro sunaikintą bažnyčią 1539 m. atstatė vyskupas Jonas, kilęs iš Lietuvos kunigaikščių (Žygimanto I pavainikis sūnus). 1610 m. ji vėl sudegė, o Vilniaus vyskupas Benediktas

[1] U o l e k t i s – senovinis ilgio matas, lygus 60–71 cm.

[2] A. H. Kirkoras Vilnelę vadina Vilnia.

[3] Grafo Eustachijaus Tiškevičiaus 1855 m. įkurtame Senienų, dabar – Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

J. Ligberis. Vilniaus katedra. Vario raižinys.
Pagal J. Rustemo 1798 m. paveikslą

Vaina[1] pakėlė bažnyčią iš griuvėsių. 1769 m. rugsėjo 7 d. audra nugriovė Švenčiausios Mergelės Marijos koplyčios, vadinamos Juodąja dėl joje buvusio paveikslo, panašaus į Čenstakavoje esantį, kairįjį nuo miesto pusės bokštą. Tuomet po plytų griuvėsiais žuvo šeši votyvą giedoję kunigai vikarai ir dar keli žmonės. Visa bažnyčia dėl to atsitikimo taip nukentėjo, kad 1777 m. pamaldas iš Katedros teko perkelti į akademinę Šv. Jono bažnyčią. Vilniaus vyskupas kunigaikštis Ignotas Masalskis ėmė rūpintis, kad šventykla būtų perstatyta pagal architekto ir Vilniaus universiteto profesoriaus Lauryno Gucevičiaus projektą. Darbai užtruko ilgai. Kai 1794 m. birželio 28 d. kunigaikštis vyskupas Masalskis, įsipareigojęs iš savo kišenės bažnyčios statyboms skirti 24 tūkstančius sidabro rublių, tapo Varšuvos sukilimo auka, jo įpėdiniai pradėjo bylinėtis, darbai keleriems metams buvo sustabdyti. Gucevičius mirė 1798 m.*, jo

[1] 1556–1615 LDK sekretorius, Vilniaus ir Trakų vyskupas.

* Jei mūsų „Pasivaikščiojimai“ pasieks gerbiamą itin reikšmingo mums veikalo „*Starożytości Polskie*“ („Lenkijos senienos“, Poznanė, 1852 m.) leidėją, patartume pataisyti

vietą užėmė profesorius Mykolas Šulcas. Teismo procesas baigėsi, Masalskio įpėdiniai grafai Potockiai sumokėjo 10 tūkstančių raudonųjų auksinų. Prie šių lėšų savo auka prisidėjo naujasis vyskupas Jonas Kosakovskis ir Vilniaus kapitula, gerokai parėmė imperatorius Pavelas I, todėl buvo galima baigti darbą pagal Gucevičiaus projektą. 1801 m. rugsėjo 29 d. vyskupas Kosakovskis pašventino jau baigtą puikų statinį.

Nekeisdamas bažnyčios vidaus plano, Gucevičius perdarė tik skliautus, suvienodino koplyčias, pristatė panašių į jas naujų, atskiras dalis sujungė į harmoningą visumą ir vainikavo vienais skliautais, o virš koplyčių iškilo trečdaliu aukštesnis statinio vidurys, arba pati bažnyčia, su ištisiniu dorėniniu antablementu aplinkui. Visa tai uždengta vienu gale įstrižai nupjautu stogu, kuris priekyje baigiasi frontonu ir nuostabiu portiku, ant naujų pamatų pastatytu tolėliau nuo senosios bažnyčios sienos. Mykolas Šulcas pakeitė savo pirmtako projektą tik tiek, kad įrengė chorą ant 12 stulpų vietoje suprojektuotų šešiolikos.

Šiandien Katedra yra pailgo stačiakampio formos, nes keturiuose kampuose yra atsikišę keturi statiniai: Švento Kazimiero koplyčia su kupolu, priešpriešiais dėl simetrijos – zakristija su kupolu, o iš priekio – dvi išsikišusios koplyčios.

Bažnyčios ilgis – devyniasdešimt uolekčių, pastato vidaus plotis – 26 uolektys. Šešios didingos kolonos priešais šventyklą remia portiką per visą bažnyčios plotį ir aukštį, ant jo stovi trys statulos: viduryje – šventos Elenos su dideliu kryžiumi, ant dešiniojo krašto – švento Stanislovo, o ant kairiojo (nuo varpinės pusės) – švento Kazimiero. Pastogę ir visą bažnyčią aplinkui juosiantis frizas tašyto akmens, puoštas raižiniais. Bažnyčios frontone pavaizduotas iš laivo išlipęs ir aukas dedantis Nojus, kurį, kaip ir dvi didingas statulas, stovinčias fasado apačioje, vaizduojančias įsakymų lentelę laikantį Mozę ir Abraomą (kurį kai kas laiko šv. Petro statula), sukūrė Romos Šv. Luko akademijos profesorius

grubią klaidą (Antras leidimas. T. 2. P. 701, 799). – Laurynas yra ne *Guniewicz* (Gunevičius) ir ne *Guncewiczs* (Guncevičius) (kaip pataisyta atitaisant klaidas), o Gucevičius, kuris buvo ne *vyskupas*, o Vilniaus universiteto architektas ir profesorius.

T. Rigis, į Vilnių pakviestas kunigaikščio vyskupo Masalskio. Už kolonų yra keturių evangelistų statulos, virš jų – bareljefai, vaizduojantys apaštalų darbus: šv. Petrą, sakantį pirmą pamokslą atsiuntus Šv. Dvasią, luošojo nuo gimimo išgydymą, Ananijaus ir Safiros mirtį, šv. Povilą, gydantį ligonį Listros mieste, ir Šv. Dvasios atsiuntimą. Šoninių fasadų sienų keturiolikoje įdubų, arba nišų, kairėje pusėje stovi karalių, o dešinėje – apaštalų ir Jėzaus bendrijos šventųjų statulos. Šios statulos perkeltos iš buvusių Šv. Kazimiero ir Misionierių bažnyčių.

Bažnyčios viduje, kaip jau sakyta, chorą lėkštais skliautais remia dvylika kolonų. Dviejose šoninėse sienose yra šešiolika langų. Viršum didžiojo altoriaus – pusapvalis langas, o abipus jo – tokie kaip ir šoniniai. Grindys akmens plokščių. Bažnyčios skliautai kryžminiai (buriniai), puošti rozetėmis aštuonkampiuose kesonuose, remiasi į šešiolika piliorių, arba keturkampių stulpų. Prie vieno iš jų glaudžiasi balkono formos sakykla. Presbiterija nuo kitų bažnyčios patalpų atskirta tvorele ir yra dviem laipteliais aukštesnė, abiejuose jos šonuose stovi kanauninkų stalės[1], vyskupo sostas, suoliukai ir kėdės prie stalių. Čia matome didįjį kanauninkų altorių, ant kurio yra nuostabus, prabangus sidabro tabernakulis[2] Švč. Sakramentui laikyti. Dešimt sidabro stulpų, padabintų puikiais senoviniais darbais (gal Augsburgo), stovi ant pusapvalio pagrindo ir remia pusiau gaubtą skliautą, visą išdailintą cherubinų galvutėmis, liedintomis iš sidabro. Ant postamento – dvi šv. Kazimiero ir šv. Stanislovo statulėlės su dailaus senovinio darbo jų relikvijomis. Už didžiojo (kanauninkų) altoriaus, prie pat bažnyčios sienos, įrengtas antrasis, vadinamasis vikarų, altorius, ant kurio yra ciboriumas[3] su Švenčiausiuoju Sakramentu, puspenktos uolekties pakeltas nuo grindų, su paveikslu,

[1] Stalės – mediniai arba akmeniniai suolai su aukštomis atkaltėmis ir turėklais bažnyčios presbiterijos šonuose.

[2] Tabernakulis – spintelės, koplytėlės arba bokštelio pavidalo vieta katalikų bažnyčios altoriaus viduryje ostijai laikyti.

[3] Ciboriumas – taurė ostijai laikyti.

vaizduojančiu, kaip Boleslovas II Drąsusis 1079 m. gegužės 8 d. nužudo Krokuvos vyskupą Stanislovą. Šį $7^{1}/_{2}$ uolekties aukščio ir $4^{1}/_{4}$ uolekties pločio paveikslą nutapė Pranciškus Smuglevičius*. To paties altoriaus frontoną puošia ir bronzuota Dievo apvaizda su spinduliais. Virš jo didelis medinis kryžius, aptrauktas varine, storai ugnyje auksuota skarda. Abipus šio altoriaus stovi dvi didingos T. Rigio darbo statulos: „Dievo meilė" ir „Artimo meilė".

Be šio altoriaus paveikslo, Katedroje yra dar ir šie: tarp piliastrų po karnizu yra šešiolika $4^{1}/_{2}$ uolekties ilgio ir 4 uolekčių pločio italo Vilanio tapytų paveikslų. Žiūrint iš dešinės, juose vaizduojama: 1) Adomo ir Ievos sutvėrimas. 2) Abelio nužudymas ir t. t. 3) Abraomo auka. 4) Jokūbo sapnas. 5) Juozapas kalėjime. 6) Mozė ant Sinajaus kalno klausosi Dievo įsakymų. 7) Jozuės pergalė. 8) Saliamono teismas. Iš kairės pusės – aštuoni paveikslai Naujojo testamento motyvais: 1) Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai. 2) Viešpaties Jėzaus gimimas. 3) Erodo kūdikių žudynės. 4) Trys karaliai pagarbina Kristų. 5) Švč. M. Marijos bėgimas į Egiptą. 6) Kristaus krikštas Jordane. 7) Kristaus dėjimas į karstą. 8) Šventosios Dvasios atsiuntimas. Ant vidurinių piliorių – Pranciškaus Smuglevičiaus tapyti Dvylikos apaštalų paveikslai. Visų šių paveikslų aukštis – 6, o plotis – $2^{3}/_{4}$ uolekties. Nuo altoriaus į dešinę – šv. Petras, šv. Andriejus, šv. Jonas, šv. Simonas, šv. Pilypas, šv. Jokūbas mažasis, o į kairę – šv. Povilas, šv. Jokūbas didysis, šv. Tadas, šv. Tomas, šv. Baltramiejus ir šv. Matas. Abipus didžiojo altoriaus, tarp paveikslų ant šoninių sienų, yra du Smuglevičiaus tapyti, tokio pat dydžio kaip ir šoniniai Vilanio, paveikslai: dešinėje – Melchizedekas aukoja Abraomui duonos ir vyno, o kairėje – dauginami penki duonos kepalėliai ir pamaitinama minia tyruose. Priešais vyskupo sostą, viršum mensos, yra nedidelis, bet retas Ticiano[2] paveikslas (originalas), kuriame vaizduojama, kaip du mokiniai atpažįsta Kristų, Emause dalijantį duoną; praeitame amžiuje Sierakauskas atsiuntė paveikslą iš Romos. 1837 m. Katedros vidus ir paveikslai buvo gerokai atnaujinti, išėmus galinę, už piliastrų buvusią, alto-

* Gimė Varšuvoje 1747 m. spalio 6 d., mirė Vilniuje 1807 m.

riaus frontono dalį, buvo geriau apšviestas vikarų altorius. Visi darbai vyko vadovaujami paties prof. Karolio Podčašinskio arba pagal jo planus prižiūrimi kunigo prelato Juozapo Baukevičiaus.

Koplyčios

Katedroje yra devynios koplyčios, į kurias įeinama iš bažnyčios. Nuo didžiojo altoriaus pirmoji iš kairės yra:

1) Šv. Kazimiero koplyčia, pastatyta iš gero švediško smiltainio, vidus išklotas gražiausiu itališku marmuru. Koplyčia kvadratinė, nes visos sienos 8 sieksnių[2] ilgio. Vidus viršuje apskritas, o išorė – aštuonkampė. Yra 24 sieksnių aukščio. Dvylika rusvai margo marmuro piliastrų, karnizai juodo marmuro, balto marmuro reljefai – viskas jonėninio stiliaus. Viso pastato forma dorėniška, o puošnus pusapskritis vidaus arkos portalas – jonėniškas. Tarp piliastrų nišose stovi, kaip manoma, šv. Kazimiero* giminaičių statulos.

[2] S i e k s n i s – ilgio matas, lygus 2,13 m.

* Tokia bent nuomonė išdėstyta Antano Jankevičiaus rankraštyje apie dailininkus ir dailę, t. y. straipsnyje apie Peterį Dankersą (nežinau, ar šis rankraštis buvo išspausdintas). Ponas Jankevičius pasakoja tokį atsitikimą: „1838 m. rugsėjo mėn. mane pašaukė kunigas nominatas vyskupas Jonas Civinskis atnaujinti Šv. Kazimiero koplyčios. Kai atėjo laikas sidabruoti nišose stovinčias aštuonias figūras, buvo pasamdytas raižytojas Vloducha, kuris ir sidabravo jas. Aš buvau tų darbų liudytoju ir mačiau ant kai kurių šių figūrų postamentų vos įskaitomus įrašus pieštuku arba rašalu. Ant vienos, vaizduojančios žmogų kunigo drabužiais, yra įrašas: „*Ferdinandus archy-epis*" („Arkivyskupas Ferdinandas" – *Red. past.*) – ar tai ne šv. Kazimiero brolis, buvęs kardinolu? Ant kitų figūrų postamentų galima įskaityti: *Jan* (Jonas), *Wojciech* (Vaitiekus), *Ładysław* (Vladislovas) „*Sigmund* (Zigmundas), *Casimir* (Kazimieras). Ar tai ne šv. Kazimiero giminės Jogailaičiai?" Mielai tikėtume p. Jankevičiumi, bet pieštuku ar rašalu nežinia kieno ir kada daryti įrašai – dar ne įrodymas; kapitulos istorijose apie tai net neužsimenama. Tačiau p. Jankevičiaus pastaba, šiaip ar taip, yra nepaprastai svarbi, nes ji patvirtina bendrą nuomonę. Ir mokslininkui

Altoriuje yra vienos uolekties ir 8 colių aukščio, 22 colių pločio paveikslas, kuriame pavaizduotas trirankis šv. Kazimieras sidabriniais apdarais, dviem dešiniosiomis rankomis laikąs lelijas, o kairiąja – rožinį. Šis paveikslas puoštas mediniu sidab-ruotu apsiaustu su auksuotais kutais ir karūna viršuje. Apie trirankio šv. Kazimiero paveikslą yra toksai padavimas. Vienas Vilniaus dailininkas nutapęs šv. Kazimiero paveikslą, bet jam pasirodę, kad viena ranka atrodžiusi ilgesnė, tad ją užtepęs, o jos vietoje nutapęs trumpesnę, sulenktą prie širdies. Bet kadangi trečioji ranka, kad ir kiek stengęsis užtepti ją dažais, vis pasirodydavusi, taip ir likęs būsimoms kartoms trirankio paveikslas. Ties juo pastatytas juodai lakuotas storų lentų karstas, iš trijų šonų padengtas sidabro skarda (Augsburgo gamybos, sveria apie 3000 svarų), su palaikais šv. Kazimiero, Kazimiero IV Jogailaičio sūnaus, kuris mirė Vilniuje 1484 m. kovo 4 d. eidamas 25 metus. Karstą laiko du sidabriniai ereliai, jo kojelės dailiai raitytos. Viršuje stovi sidabrinė šv. Kazimiero statula su kryžiumi dešiniojoje ir lelija kairiojoje rankose. Viršum šv. Kazimiero karsto pavaizduota Švč. M. Marija su Kristumi, kuriuos supa iš debesų nusileidę į piemenėlius panašūs angelai. Trys didesni angelai remia ir prilaiko rankomis tą patį altoriaus karstą. Šios koplyčios kupolo vidus puoštas puikiais gipso lipdiniais. Pačiame jo viršuje balandėlės pavidalu pavaizduota sidabrinė aukso spindulių apgaubta Šv. Dvasia. Ant sienų – du dideli (septynių uolekčių ilgio ir pločio) paveikslai *al fresco;* iš dešinės – šv. Kazimieras prikelia iš mirusiųjų mergaitę Uršulę, o iš kairės – šv. Kazimiero palaikai karste prieš eksportaciją. Viršum altoriaus yra du mažesni paveikslai. Viename pavaizduotas šv. Kazimieras, priimantis iš angelų lelijomis vainikuotą kryžių su užrašu: „*His ornari et mori*" (Šiomis apsikaišyti ir mirti[1]), antrame matome taip pat šv. Kazimierą tarp angelų ant debesų, o iš jo lūpų sklinda himno žodžiai: „*Omni die, dic Mariae*" (Kas dieną garbink Mariją). Virš choro kampuose kabo du Pranciškaus

M. Homolickiui šios figūros panašios į Žygimantą Senąjį Varnenietį, šv. Kazimierą ir kitus Jogailaičių šeimos atstovus.

[1] Iš lotynų kalbos vertė O. Matusevičiūtė.

Smuglevičiaus drobėje tapyti paveikslai: „Kova su aistromis", „Aistrų nugalėjimas". Apvaliame kupolo korpuse, tarp trijų stačiakampių langų ir mūro, yra keturios nišos, kuriose stovi 4 alegorinės gipsinės moterų figūros su atitinkamais elementais, simbolizuojančios ištvermę, teisingumą, santūrumą ir pastovumą. Be to, matyti daug arabeskų, gausybė ragų, erelių, krepšių su gėlėmis ir kitokių alegorinių gipso ir smiltainio papuošalų.

Šią kažkada buvusią Karalių koplyčią Kazimieras IV Jogailaitis pastatė Skaisčiausiosios Dievo Motinos, šventųjų Stanislovo ir Andrejaus garbei (toje vietoje, kur dabar Švenčiausiosios nekalto prasidėjimo Mergelės koplyčia). Joje buvo palaidoti karalių palaikai, o kai 1530 m. ji sudegė, Žygimantas Senasis perstatė iš naujo; vėliau toje vietoje, kur buvo koridorius, vedęs iš Karalių rūmų į Katedrą, kaip jau sakyta, Žygimantas III iš tašyto akmens pastatė didelio kvadrato formos koplyčią, kurią 1636 m. baigė Vladislovas IV. Koplyčios pastatas, puikios skulptūros, žavios freskos ir visa meninė vidaus ir išorės apdaila – garsaus minėtų Karalių rūmų architekto ir dailininko Peterio Dankerso* kūrinys. Šv. Kazimiero** palaikų perkėlimo iškilmės įvyko 1636 m. rugpjūčio 14 d.

* Dankersas (*de Ry Dankierse*) gimė 1583 m. Amsterdame. 1661 m. grįžtantį iš Vilniaus į Varšuvą miške netoli Rūdninkų miestelio jį užpuolė plėšikai žydai ir sudavė jam dešimt mirtinų smūgių. Jis leisgyvis buvo atvežtas į Rūdninkus ir čia, gulėdamas mirties patale, nupiešė savo žudikų portretus, pagal kuriuos piktadariai trečią dieną po Dankerso mirties buvo rasti ir nubausti mirtimi. Dankersas mirė 1661 m. spalio 9 d., sulaukęs 78 metų.

** Šv. Kazimieras gimė 1458 m. spalio mėnesį, mirė Vilniuje 1484 m. kovo 4 d. Šventuoju paskelbė popiežius Leonas X 1521 metais („Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje". T. 9. P. 666 teigiama, kad 1602 m. Kazimierą šventuoju paskelbė popiežius Klemensas VIII. – *Vert. past.*). Popiežius Klemensas VIII jo šventei surengė didesnes iškilmes. 1604 m. buvo išleista knygelė, kurioje aprašomi prie jo kapo įvykę stebuklai. Kojelavičius teigia („*Miscellānea*", t. y. „Įvairenybės"), kad 1614 m. (kitur rašoma, kad 1602 ar 1604 m. – *Red. past.*), kai buvo atnaujinamas kapas, palaikai ir drabužiai buvo nesuirę; kartu buvo aptiktas himnas apie Švč. Mergelę, prasidedantis žodžiais: „*Omni die, dic Mariae, mea laudes*

Jose dalyvavo karalius Vladislovas IV, popiežiaus nuncijus Marijus Pilonardas ir visi žymieji Lietuvos ir Rusijos didikai bei dignitoriai. Šia proga į išorinę koplyčios pietų sieną įmūryta didelė stačiakampė pilkai rusvo marmuro plokštė su tašyto akmens raižytais rėmais, vainikuota akmeniniais skydais ir šalmais, baltojo erelio ir Lietuvos Vyčio bareljefais, apačioje – Aukso vilnos ordino, kuriuo buvo apdovanotas Vladislovas IV, ženklu ir tokiu užrašu:

D.O.M.
DIVO. C A S I M I R O.
Casimiri. Jagiellonide. Regis. filio.
Regni. Poloniae. Magniq. Ducatus. Lithvaniae.
Patrono. tutelari. propugnatori.
Cognato. principi.
Sigismundus. III. Poloniae, et Sueciae Rex
Sacellum. hoc.
Aeternum. pietatis. cultusq. sui. Monimetum.
Erexit. instruxit. exornavit.
Vladislaus IIII.
Sacri. corporis. illatione.
honoravit. perfecit, dedicavitq.
Anno. Domini. MDCXXXVI. die XIV Augusti.

anima" (Kiekvieną dieną, mano siela, garbink Mariją), padėtas po jo dešiniuoju smilkiniu. Kariaujant Jono Kazimiero laikais, kai priešų kariuomenė artinosi prie miesto, Karališkosios koplyčios klebonas kunigas Jurgis Belazaras šv. Kazimiero palaikus nugabeno į savo šeimos dvarą Žemaitijoje, bet, bijodamas švedų, kunigas Baltramiejus Ladzikas netrukus nuvežė juos į Povilo Sapiegos miestelį Ružanus, iš kur tik 1664 m., referendoriaus Bžostovskio (vyskupo Konstantino tėvo) saugomi, be jokių iškilmių jie buvo pergabenti į Vilnių ir palikti privačiame kapitulos name, kol buvo suremontuota Katedra ir Šv. Kazimiero koplyčia. Vėliau, prieš Karolio XII kariuomenei įžengiant į Vilnių, karstas su šv. Kazimiero palaikais dar kartą buvo išvežtas.

Nusipelnęs „Senovės Lenkijos" autorius M. Balinskis (T. 3. P. 213) rašo, kad šv. Kazimiero palaikai kelerius metus ilsėjosi Medininkų pilyje (kur jis gyveno Dlugošo prižiūrimas), kol 1636 m. rugpjūčio 14 d. buvo iškilmingai perkelti į pastatydintą naują koplyčią. Per šias iškilmes, kuriose dalyvavo Vladislovas IV, Sarbievijus pasakė gražią lotynišką prakalbą.

(Didžiajam, Gerajam Dievui Šventajam Kazimierui, karaliaus Jogailos sūnui, Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės globėjui, saugotojui, gynėjui, kunigaikščiui giminaičiui. Zigmantas III, Lenkijos ir Švedijos karalius, šią koplyčią, amžiną pamaldumo ir jo garbinimo paminklą, pastatė, įrengė, išpuošė.

1634 Viešpaties metais rugpjūčio 14 dieną Vladislovas III, įnešdamas šventąjį kūną, pagarbino, išaukštino, paaukojo.)

Kriptoje po šia koplyčia taip pat ilsisi Vladislovo IV, mirusio 1648 m. gegužės 20 d. Merkinėje, širdis. Ją į Vilnių birželio 19 d. atvežė prelatas scholastikas Jonas Daugėla Zaviša, lydėjęs karaliaus kūną iš Merkinės į Gardiną, o po iškilmingų pamaldų, kurias aukojo vyskupas Abraomas Vaina ir visa kapitula, to paties mėnesio 26 d. palaidojo koplyčios rūsyje*. Kaip įdomus senovinės raižybos paminklas verta dėmesio dar Šv. Kazimiero koplyčios maža kilnojamoji sakykla. Ji yra taurės, stovinčios ant skrendančio erelio, formos; atnaujinta 1838 m. Kaip tik iš šios sakyklos rūmų dvasininkai kitados sakė pamokslus viešpataujančios šeimos nariams; mat jie paprastai meldėsi Šv. Kazimiero koplyčioje, prašmatnioje tribūnoje, esančioje virš pagrindinių durų, į kurią iš rūmų galima buvo patekti dengta galerija, ateinančia iš dešiniosios bažnyčios navos gilumos*.

2) Šv. Marijos Magdalietės koplyčia. Seniau ji buvo vadinama Švč. M. Marijos Dangun ėmimo koplyčia, bet tada, kai buvo sugriauta Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia prie Šlapiųjų vartų ir šios šventosios paveikslas 1805 m. buvo perkeltas į minėtą koplyčią, ji gavo dabartinį pavadinimą. Čia ilsėjosi koplyčios fundatoriaus, Vilniaus, o vėliau Poznanės vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių, mirusio 1536 m.,

* Šv. Kazimiero koplyčia, be abejonės, yra gražiausias mūsų miesto meno paminklas. Tačiau šiame rašinyje nėra vietos smulkesnėms detalėms, todėl besidomintiems rekomenduojame puikų šv. Kazimiero koplyčios aprašymą, esantį leidinyje „*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*" (Naujas rinkinys. T. 2. P. 13, 14). Dar pridurkime, kad garbingasis mūsų Vilniaus senovės tyrinėtojas p. M. Homolickis, anksčiau manęs, kad Šv. Kazimiero koplyčioje esantys paveikslai sukurti P. Dankerso, vėliau pakeitė nuomonę ir teigia, kad šios freskos yra Delbeno kūriniai.

palaikai; dabar čionai amžinam poilsiui atgulė penkių Vilniaus vyskupų – Jurgio Tiškevičiaus, mirusio 1656 m., Jono Zavišos, mirusio 1661 m., Mykolo Zenkovičiaus, mirusio 1762 m., Ignoto Masalskio, mirusio 1794 m., ir Andrejaus Benedikto Klangevičiaus, mirusio 1841 m., – palaikai. Toje pačioje koplyčioje, vadinamoje Vyskupų, dabar pakabintas Jono Borkos, arba Berkhofo, 1690 m. pieštas Visų Šventųjų paveikslas. Todėl ji dar vadinama Visų Šventųjų koplyčia.

3) **Šv. Ignoto Lojolos Išpažinėjo koplyčia.** Joje virš altoriaus yra Simono Čechavičiaus tapytas šv. Ignoto paveikslas, perkeltas čia iš Šv. Ignoto bažnyčios, kai ji ir buvusi Jėzuitų kolegija 1798 m. buvo paversta kareivinėmis. Dešiniojoje šios koplyčios pusėje, sienos viduryje, yra kunigaikščio Mikalojaus Radvilos rūpesčiu pastatyta marmurinė antkapio lenta jo tėvo broliui, trisdešimt penkerių metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikui Jonui, mirusiam 1551 m., ir savo broliui Jonui, mirusiam trejų metų. Čia dar ilsisi palaikai Minsko, Senosios Rusios ir Skirsnemunės vaivadijų seniūno žmonos kunigaikštienės Sofijos Višnioveckos, kuriai antkapį pastatė Minsko vaivada Aleksandras Pacas. Čionai palaidoti Delkoneno vyskupo, Trakų sufragano Jono Civinskio, mirusio 1846 m., palaikai.

4) **Šv. Pauliaus koplyčia** (vadinamoji Montvydų) pastatyta buvusio įėjimo iš miesto į Katedrą vietoje, o šiam tikslui dabar naudojamasi Šv. Trejybės koplyčia. Šioje koplyčioje yra puikus šv. Pauliaus, grąžinančio regėjimą, paveikslas. Tai Petro Beretinio iš Kortonos kūrinio, kurį turi Krokuvos kamendulai, Smuglevičiaus daryta kopija.

5) **Nukryžiuotojo Išganytojo koplyčia.** Šiandien tai Išganytojo koplyčia, nes joje kabo gražus Simono Čechavičiaus tapytas Nukryžiuotojo Išganytojo paveikslas, kitados buvęs Šv. Kazimiero koplyčioje. Dar seniau dėl paveikslo, perkelto į Marijos Magdalietės koplyčią, šioji buvo vadinama Visų Šventųjų koplyčia. Čia ypač verta pasidomėti dviem raudono švediško marmuro antkapiais, kuriuose matyti dvi gulinčios visu ūgiu figūros: Vilniaus vyskupo, Alšėnų kunigaikščio Povilo Algimantaičio (mirė 1555 m., buvo įmūrytas į sieną, prie kurios

dabar yra altorius) ir Alberto Goštauto, Vilniaus vaivados, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Geranainių grafo, mirusio 1559 m., kurio sūnus Stanislovas buvo vedęs garsiąją Barborą Radvilaitę*. Šalia jos, matyt, yra buvusi Šv. Kryžiaus koplyčia, dabar tamsi, paversta įvairių rakandų sandėliu, iš kurio veda laiptai į viršuje esantį archyvą.

6) Šv. Jono Nepomuko koplyčia. Seniau dėl Dievo Motinos paveikslo buvo vadinama Čenstakavos koplyčia. 1769 m. įgriuvo šios koplyčios bokštas. Vyskupas Masalskis 1781 m. ėmėsi ją atstatyti, o jo įpėdinis Jonas Nepomukas Korvinas Kosakovskis baigė įrengti šią, vadinamą Vyskupų, koplyčią; čia kitados buvo Vilniaus vyskupų ir sufraganų kolumbariumai. P. Smuglevičiaus tapytas šios koplyčios paveikslas vaizduoja šv. Joną Nepomuką, stovintį priešais Čekijos karalių Vaclovą IV. Čionai yra Vilniaus vyskupo Jono Korvino Kosakovskio paminklas, pastatydintas jo brolio, taurininko Juozapo Kosakovskio. Virš marmurinės plokštės – gipsinis ganytojo biustas, o žemiau – jo herbas. Prie šios koplyčios durų yra išėjimas į laiptus, vedančius į chorą.

7) Šv. Petro koplyčia, pirmoji iš kairės nuo choro, vadinama Vainos koplyčia. Ovalo formos langas, esantis kupolo skliaute, apšviečia visą koplyčią. Čia yra Smuglevičiaus tapytas šv. Petras kalėjime, žemiau – tikriausiai Coredžio darbo paveikslas, kuriame pavaizduota Švč. Mergelė su Kristumi ir šv. Jonu. Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina 1649 m. kovo 10 d. užrašė jį testamentu Švč. Mergelės Dangun ėmimo altarijai.

8) Nekalto prasidėjimo koplyčia, esanti taip pat kairėje pusėje, vadinamoji Valavičiaus, – tai Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus 1631 m. kovo 15 d. perstatyta buvusi Karališkoji koplyčia. Dešinėje jos sienoje yra šio vyskupo antkapis. Nedidelis kupolas skliautuose su bokšteliu, o jame esąs langelis teikia šiai koplyčiai šviesos. Fundatorius joje

* Apie šiuos antkapius būta įvairių nuomonių. Vienas buvo priskiriamas vyskupui Taborui, o antras – pirmiausia Vytautui, vėliau – Havnulevičiui. Prelato Herburto ir prof. M. Homolickio tyrimai galutinai išsprendė šią problemą.

įrašė: „*Violator hujus operis in felix esto*", tai yra: „Tebus nelaimingas šio darbo naikintojas". Kalbama, kad, perskaitęs šiuos žodžius, Gucevičius bijojęs restauruoti šią koplyčią.

9) Apreiškimo Švenčiausiajai Mergelei koplyčia. Dar ji vadinama Kęsgailos – nuo Vilniaus vaivados, Lietuvos kanclerio Mykolo Kęsgailos, pastačiusio ją 1436 m., vardo. Virš altoriaus yra naujas Rusecko tapytas paveikslas „Apreiškimas". Ant sienos pritvirtinta Kęsgailos antkapio plokštė su ilgu tekstu.

Be šių koplyčių, kairėje pusėje, šalia Apreiškimo, yra atskira koplyčia, kurioje pagal profesoriaus Podčašinskio planą kartą visam laikui buvo įrengtas Viešpaties kapas, o už šiaurinio įėjimo dar yra atskira koplyčia su krosnimi bažnyčios daiktams laikyti.

Zakristija

Kitoje pusėje priešais Šv. Kazimiero koplyčią yra erdvi kvadratinė zakristija, atsiradusi sujungus seniau ten buvusias dvi: kapitulos ir vikarų. Čia, be daugelio senovinių rakandų, tarp dviejų kolonų stovi didelė, alavo skarda išklota spinta, kurioje yra aukšto dubens pavidalo alavinis praustuvas, su antvožu, sveriąs 80 svarų. Apačioje, stalčiuje, stovi didelis varinis dubuo vandeniui nutekėti, sveriąs 28 svarus. Iš zakristijos eina laiptai į kapitulos archyvą, taip pat į salę virš zakristijos ir ant bažnyčios stogo.

Katedroje palaidoti didikai

Dažni gaisrai ir Katedros pertvarkos beveik nepaliko tikrų, neginčijamų, pėdsakų, kur buvo palaidoti daugelio didikų, Jogailaičių giminės narių palaikai. Ugnis ir laikas sunaikino paminklus, o jų amžininkai nesusiprato jųjų atnaujinti. Tačiau labiausiai tikėtina, kad karalių kapai buvo po Nekalto prasidėjimo koplyčia, kuri anksčiau, kol dar nebuvo pastatyta Šv. Kazimiero, buvo vadinama Karališkąja. 1655 m. iš krantų išėjusios Vilnios

dumblas ir smėlis sunaikino daugelio, tarp jų ir Aleksandro I, Barboros ir daugelio kitų, palaikus.

Be karalaičio šv. Kazimiero ir Vladislovo IV širdies, Katedroje palaidoti:

1) Kunigaikštis Karigaila Algirdaitis, nukautas 1390 m. (kunigaikščių Čartoriskių ir Koreckių giminės pradininkas).

2) Aleksandras Vygandas, mylimas Jogailos brolis, miręs tuoj po Karigailos.

3) Ona, Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo duktė, antroji Vytauto žmona, mirusi 1418 m.[1]

4) Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, miręs 1430 m. Palaidotas kartu su žmona atskiroje, vadinamojoje Vytauto, koplyčioje. Belskis, Gvagninis ir Strijkovskis teigia, kad Vytauto paminklu yra buvusi didelė karo vėliava su jo, sėdinčio ant žirgo, atvaizdu. Gaisras sunaikino šį paminklą. Karalienė Bona pastatė naują, kurį sudarė jo biustas ir plokštė su užrašu. Šį paminklą jau po Bonos mirties pastatė Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius. Užrašas ant jo buvo toks:

BONA SPHORTIA REGINA POLONIAE, etc.

Inclito Principi Alexandro Vitoldo. Magno Duc. Lithvaniae, de Patria sua optime merito, et rerum gestarum gloria, per universum orbem claro. Dum viveret lapidem hunc paravit. Valerianus demum Episcopus Vilnensis, Benefactori Templi hujus, monumentum hoc altari ejus apposuit, ossaque ejus ante non prodignitate servata, in eo conclusit. Anno dni MDLXXIII. (Lenkijos karalienė ir t. t. Bona Sforca Garsiajam, daugiausiai nusipelniusiam savo tėvynei, visame pasaulyje išgarsėjusiam Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui Aleksandrui Vytautui, dar gyva būdama, parūpino šį akmeninį paminklą. Paskui, 1573 Viešpaties metais, Vilniaus vyskupas Valerijonas, šios šventovės geradaris, tą paminklą pastatė prie jo altoriaus ir ten sudėjo Jo kaulus, anksčiau saugotus nepaisant asmens garbingumo.)

[1] Kai kurie istorikai, pvz., profesoriai I. Jonynas ir K. Jablonskis, V. Daugirdaitė-Sruogienė ir kiti mano, kad Ona Vytautienė buvusi ne rusė, o aukštos kilmės lietuvė, Vytauto bendražygio ir patikėtinio kunigaikščio Sudimanto sesuo, kilusi iš Eišiškių.

Laikas ir gaisras pražudė ir šį paminklą. Vilniaus kapitula du sykius (1628 ir 1697 m.) svarstė Vytauto paminklo atnaujinimo reikalus, bet savo gražių užmojų iki galo neįgyvendino. Tik 1851 m. nusipelnęs krašto senovės tyrėjas grafas Eustachijus Tiškevičius iškėlė taurią mintį atstatyti pirmojoje Lietuvos šventovėje jos garbingiausio kunigaikščio paminklą ir su jam būdingu uolumu ėmęsis darbo, kelių piliečių geranoriškai remiamas, per dvejus metus įgyvendino sumanymą. Taip 1853 m. gegužės 27 d. gražus paminklas po kelių amžių nebūties vėl atsirado toje vietoje, kur, kaip mano tyrėjai, palaidoti Vytauto palaikai. Paminklas, kuris dabar puošia Vilniaus katedrą, kairėje šv. Stanislovo altoriaus pusėje atrodo taip: marmuro plokštė, specialiai atgabenta iš Berlyno, su ornamentuoto smiltainio, kitados puošusio Pacų rūmus Jiezne, rėmais: plokštėje išraižytas senas užrašas, buvęs vyskupo Valerijono laikais, ir pridėti žodžiai: „*Monumentum non procul hoc loco, in ipso recessu septentrionali hujus Ecclesiae quondam positum, sed ignis voragine anno MDCX jam exustum ac temporis iniuria deletum anno MDCCCLII pristina inscriptione restituta memoriae aeviternae postliminio mandatur*“. (Tas paminklas kadaise buvo pastatytas šiauriniame šios bažnyčios kampe, netoli nuo šitos vietos, bet 1610 metais gaisro liepsnose apdegė ir laikui bėgant sunyko. 1852 metais, atnaujinus senovinį įrašą, vėl pastatytas amžinam atminimui.) Paminklą dirbo ir dailino gabus skulptorius vilnietis Juozapas Kozlovskis. Jis kainavo 1500 sidabro rublių. Už plokštės buvo įmūryta skardinė dėžutė, į kurią įdėta: 1) pergamentas su paminklo atnaujinimo apyrašu; 2) du medaliai su Šnipiškių Išganytojo ir Aušros vartų Švč. M. Marijos atvaizdais; 3) imperatoriaus Nikolajaus I karūnavimo medalis; 4) jubiliejinis Vilniaus universiteto įkūrimo 250-ųjų metinių kaltinis medalis; 5) penkios Vytauto sidabro monetos; 6) monetos: rublis, penki zlotai, pusrublis ir 25 kp sidabru bei 7) žiedas su grafo Eustachijaus Tiškevičiaus herbu. Be to, išliko Vilniaus kapituloje sudarytas paminklo atnaujinimo aktas, kurį surašė grafas Eustachijus Tiškevičius, patvirtino savo parašu jis pats ir trys liudytojai (Vilniaus vyskupas Vaclovas Žilinskis, Jo Imperatoriškosios Didenybės rūmų šambelionas, tikrasis valstybės pata-

rėjas grafas Edvardas Mostovskis ir Vilniaus maršalka Rudolfas Pisanka)*.

5) Vytauto brolis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis, nužudytas Trakuose 1440 m.

6) Jogailos brolis kunigaikštis Švitrigaila, miręs Lucke, bet pervežtas į Vilnių ir čia palaidotas 1452 m.

7) Kunigaikštis Mykolas Žygimantaitis, Kęstučio vaikaitis, miręs 1452 m.

8) Karalaitis šv. Kazimieras, miręs 1484 m.

9) Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, miręs 1506 m.

10) Pirmoji Žygimanto Augusto žmona Elžbieta, Romos imperatoriaus Ferdinando duktė, mirusi 1543 m.

11) Antroji Žygimanto Augusto žmona Barbora Radvilaitė, mirusi 1551 m.

Sidabro lakšte, prikaltame prie jos karsto, buvo išraižytas toks įrašas:

Barbara quae tegitur tumulo Regina sub isto
Augusti conjunx, altera Regis erat,
Commoda multa tulit multis, incommoda nulli,
A qua se laesum dicere nemo potest
Immatura obiit decima trieteridi capta
Bis viduos fatis linquere jussa thoros.
Occidit ante diem, et quamvis Anus illa fuisset.
Diceret Augustus obiit ante diem.
Coronata VII Xbris Anno MDL Obiit VIII Maji.
(Kapas šis Karalienės Barboros,
Karaliaus Augusto antrosios žmonos.
Daug gera ji padarė žmonėms, bet negēra niekam.
Kas pasakys, kad buvo kada ką įžeidusi?
Mirė ji dar jauna, eidama tik dešimtį trečią.
Mirė ji per anksti, bet kad ir senelė būtų buvusi,
„Mirė ji per anksti," – Augustas būtų pasakęs.

* To paties grafo E. Tiškevičiaus pastangomis sukurtas ir kitas paminklas, skirtas Vladislovui IV, kurio širdis palaidota Šv. Kazimiero koplyčioje. Jis netrukus bus pastatytas šioje koplyčioje.

Vainikuota 1550 metų gruodžio 7 d.
Mirė [1551 m.] gegužės 8 d.)

Antkapiai

Katedros viduje iki šiol yra šie antkapiai: a) Įėjus į bažnyčią pro didžiąsias duris, dešinėje pusėje prie antro pilioriaus pritvirtinta Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos, mirusio 1615 m. spalio 22 d. Paduvoje, rusva marmuro plokštė. b) Ant trečio pilioriaus, kairėje pusėje nuo įėjimo į bažnyčią, – kunigo kanauninko Martyno Šulco Valavičiaus, mirusio 1640 m. kovo 16 d., rusvo marmuro antkapis. c) Ant to paties pilioriaus, sienos pusėje, – emigranto švedo kunigo Olauso Algino, kuris baigė savo gyvenimo kelią Vilniuje 1628 m. rugpjūčio 6 d., sulaukęs 93 metų, rusvo marmuro antkapis. d) Prie trečio nuo įėjimo pilioriaus, sakyklos pusėje, pritvirtinta 1692 m. vasario 7 d. mirusio Gracianopolio vyskupo Mikalojaus Slupskio marmuro plokštė. e) Į ketvirtą piliorių Lietuvos Kunigaikštystės iždininkas J. Zaviša ir Zofija Valavičiūtė įmūrijo marmuro plokštę su epitafija savo mirusiai trylikos metų dukteriai Barborai. f) Ant to paties pilioriaus, sienos pusėje, esanti marmuro plokštė – tai antkapis Jokūbo Naporkovskio, jo žmonos Onos Benesaitės ir žento Tomo Laurinavičiaus, mirusių per maro epidemiją, prieš tai užrašiusių 5000 auksinų Katedros kunigams vikarams su sąlyga, kad kiekvieną savaitę laikytų už jų sielas dvejas Mišias ir vienas giedotines kiekvieno mėnesio pabaigoje. Šį antkapi jiems pastatė Katedros kunigai vikarai 1636 m. sausio 5 d. g) Ant piliastro tarp Šv. Kazimiero ir Marijos Magdalietės koplyčių esanti marmuro plokštė žymi 1648 m. vasario 17 d. mirusio Vilniaus kanauninko Adomo Zablockio antkapį. h) Ant piliastro tarp Šv. Marijos Magdalietės ir Šv. Ignoto koplyčių – dailus, sidabru, auksu ir įvairiomis spalvomis puoštas Vilniaus vyskupo Jurgio Tiškevičiaus antkapis, nišoje ant postamento stovi iš ketaus liedintas auksuotas biustas, vaizduojantis šį vyskupą su berete ant galvos ir vyskupo mucetu, lyg kalbantį iš sakyklos; kairiąja ranka jis laiko kryžių ant krūtinės, dešinioji iškelta aukštyn.

Marmuro plokštėje ilgas užrašas; nežinomo autoriaus liedintas biustas išraiškingas, gerai žinomas, vertinamas. i) Ant piliastro tarp Šv. Ignoto koplyčios ir šoninių durų yra marmuro plokštė, papuošta Lietuvos vėliavininko Samuelio Paco, mirusio 1637 m. sausio 8 d., gipsiniu herbu ir atvaizdu. Šoniniame bažnyčios prieangyje, dešinėje pusėje, prie įėjimo esanti akmeninė plokštė – tai vaivados Mikalojaus Kęsgailaičio, Vitebsko kaštelionio Jono su žmonomis, kunigaikštiene Koreckiene ir kunigaikštiene Radviliene, didžiojo Lietuvos valstybės iždininko Andriaus su žmona Valavičiūte, Bokštų grafų Zavišų antkapis, kuris buvo pastatytas jų provaikaičio Kristupo ir jo žmonos Tiškevičiūtės rūpesčiu 1700 m. birželio 14 d. j) Bažnyčios sienoje šalia zakristijos yra Tomo Vavžeckio iš Skšetušovo, vaivados, Lenkijos karalystės senatoriaus, antkapis, virš jo – gipsinis biustas, aplinkui puoštas puikiais auksiniais ornamentais. Šį antkapį įrengė jo tikras brolis Juozapas Vavžeckis, Lenkijos armijos kavalerijos generolas. Tomas Vavžeckis mirė 1816 m. rugpjūčio 5 d.

Lobynas

Katedros lobyne yra daug įdomių senovės vertybių, kurių dalį čia paminėsime: 1) Didelė 28 svarų sidabrinė auksuota monstrancija, kurią Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Albertas Goštautas 1539 m. testamentu paliko Geranainių bažnyčiai, iš kurios vėliau ji buvo pervežta į Katedrą. Joje išraižytas *Abdank* herbas ir metai „1535". Ši monstrancija paprastai iškeliama Viešpaties kapo koplyčioje ir vadinama Geranainių monstrancija. 2) Sidabrinė ranka su šv. Stanislovo dešiniosios rankos peties kaulo relikvija ir vyskupo žiedu; anot kapitulos aktų, ji buvo tiesiogiai gauta iš Krokuvos katedros. 3) Sidabrinė auksuota taurė su auksuotu sidabro tinkleliu, papuošta 6 rubinais, pagaminta 1536 m., o padovanota 1559 m. mūsų pirmojo fiziologo, Krokuvos akademijos profesoriaus Alberto Novikampiano. 4) Sidabrinė chorvedžio lazdelė, 1563 m. vyskupo Valerijono restauruota. 5) Sidabrinis auksuotas relikvijorius, puoštas ornamentuotais reljefais,

rubinais ir ametistais, kurio gryno aukso dėkle, nusagstytame perlais, yra Išganytojo karūnos erškėtis ir šv. Kryžiaus tikro medžio gabalėlis, prelato Mikalojaus Povilo Jasinskio padovanotas 1602 m. 6) Vyskupo Tiškevičiaus dovanota mažesnė gryno aukso monstrancija, puošta deimantais ir kitokiais brangakmeniais. 7) Auksinė taurė su patina, kurioje pavaizduotas vyskupo Bžostovskio herbas. 8) Taurė su vyskupo Pancežinskio herbu. 9) Vyskupo Paco gryno aukso dėžutė. 10) Vyskupo Zenkevičiaus taurė. 11) Vyskupo Paco monstrancija ir taurė. 12) Šešios senovinio darbo stačiakampės keliolikos colių ilgio ir pločio sidabro plokštės su raižytais senovinio darbo šv. Kazimiero gyvenimo ir stebuklų vaizdais. 13) Alberto Goštauto paaukotas sidabru ir brangakmeniais puoštas didelis krištolinis kryžius. 14) Sidabrinis, vietomis auksuotas raižinys, vaizduojąs Paskutinę vakarienę, – vyskupo Eustachijaus Valavičiaus dovana; pastaruoju metu jis yra kapitulos altoriaus sidabrinėje arkoje. 15) Dailaus Augsburgo darbo raižyta sidabrinė taurė, dovanota 1624 m. kanauninko Martyno Šulco. 16) Grafo Mykolo Tiškevičiaus dovanota taurė*. Dar yra daug kitų dovanotų vyskupo arnotų, mitrų, pastoralų ir t. t. Sidabrinis tabernakulis

* Ši daili sidabrinė taurė, paaukota 1854 m. šv. Kazimiero (kovo 4) d., – meistriško darbo, nežinia kur pagaminta, sverianti septynis svarus, $20^1/_2$ colio aukščio, kainuojanti 600 raudonųjų auksinų. Ji turi keturis tarpsnius. Pirmas su dvylika sidabre raižytų bareljefų, vaizduojančių Jėzaus Kristaus gimimą, kančią ir dievinimą. Antras, kurį sudaro šeši puikūs emalio piešiniai, vaizduoja tą patį Išganytoją, Švč. Mergelę ir šv. Apaštalus, po kuriais kaip ornamentas išraižytos sidabre keturios figūros, vaizduojančios Dangaus triumfą ir pragaro jėgų sutramdymą. Trečias tarpsnis – taip pat labai meniškas sidabro raižinys keturiose skliautuotose nišose, vaizduojantis dorybes ir nuodėmes, t. y. tėvų meilę vaikams, piktžodžiavimą, su velnio, aplink kurį apsivyniojo žaltys, emblema prie kojų; vaikų meilę tėvams ir neviltį su emblema mirties, kuri juos pagrobia. Ketvirtas, kuris sudaro pačios taurės pagrindą, vaizduoja aštuonis šv. Apaštalus, kurių nėra antrame tarpsnyje. Ši taurė minėtą dieną, per šv. Kazimierui skirtas iškilmes, buvo iškilmingai konsekruota ir nuo tada vartojama svarbesnėms iškilmėms.

Švenčiausiajam Sakramentui laikyti dovanotas vyskupo Bžostovskio, jis sveria 214 grivinų ir 12 latų*.

Arkibrolija

Prie Katedros bažnyčios yra Marijos arkibrolija, įsteigta Vilniaus prelato arkidiakono, Gracianopolio vyskupo Mikalojaus Slupskio** popiežiaus Klemenso 1671 m. kovo 8 d. leidimu prie Marijos, o vėliau – Šv. Jono Nepomuko koplyčios, Vilniaus vyskupo Mikalojaus Stepono Paco globojama. Ligi šių dienų išliko stora knyga su avietinio damasto viršeliais, puošta sidabro ornamentu, kuriame pavaizduota spinduliuose Švč. Mergelė su kūdikėliu ant rankų ir aštuoniais angelėliais. Šioje knygoje nuo pat arkibrolijos įsteigimo pasirašo jos nariai; pirmame lape yra pasirašę karalius Mykolas Kaributas Višnioveckis ir jo žmona karalienė Eleonora. Ten dar yra valstybės didžiojo maršalkos ir etmono, vėliau Lenkijos karaliaus Jono Sobeskio[1] ir jo žmonos Marijos de Grange Sobeskos, Jokūbo Liudviko Sobeskio ir daugelio kitų parašai. Ši knyga – retas žymiausių Lietuvos ir Lenkijos valstybės veikėjų autografų rinkinys.

Varpinė

60 uolekčių atstumu nuo bažnyčios, dešinėje jos pusėje, stovi puikus 4 tarpsnių bokštas. Pirmas jo aukštas apvalus, trys viršutiniai – aštuoniabriauniai. Kupolas baigiasi 12 uolekčių aukščio piramide. Tai Katedros varpinė. Apatinis aukštas pastatytas dar XIII a., ko gero, tuo pačiu metu kaip ir Perkūno šventykla. Anot

* Viršutinė dalis visiškai nauja, sidabrinė, daryta vyskupo Klangevičiaus užsakymu. Jai buvo pritaikyta tik Šv. Kazimiero bažnyčios tabernakulio sidabriniai tuščiaviduriai piliorėliai.

** Mirė 1693 m.

[1] Jonas Sobeskis buvo ir Lietuvos didysis kunigaikštis.

padavimo, tai buvęs didžiojo žynio, Krivių Krivaičio bokštas, iš kurio jis skelbęs miniai dievų valią, taip pat iš čia pagonių žyniai stebėję saulės kelią dangaus skliaute. Trečiame aukšte kabo 4 varpai, kurių didžiausias, 1 uolekties ir 16 colių aukščio, 1 uolekties ir 21 colio pločio, sveria 2745 svarus. Tarp 1522 ir 1524 m. Katedros varpinė buvo perstatyta architekto Annuso, vadovaujant Vilniaus vyskupui Jonui, kilusiam iš Lietuvos kunigaikščių. Tuomet šioje varpinėje buvo trys dideli varpai: Karališkasis, arba Žygimanto (*Campana Maxima, seu Regia*, t. y. Didžiausias varpas arba Karališkasis), Vyskupų ir Kapitulos, XVII a. prisidėjo dar Maskvos varpas, kurį dovanojo Smolenską užėmęs Žygimantas III. Pirmasis iš jų, Žygimanto, buvo ypač didelis, jis skambėdavo tik per iškilmingas šventes arba žymių žmonių laidotuves. Aprašydami šį varpą, tuometiniai keliautojai nurodo, kad jam išjudinti reikėdavę per dvidešimt stiprių žmonių. Po 1610 metų gaisro karališkasis statybininkas Vilhelmas Polis svertais nuleido jį iš varpinės ir sudaužė; jo ketus buvo išlydytas. Kiti varpai taip pat buvo nuimti ir perlydyti. Jonui Kazimierui valdant, per karą varpai buvo visiškai sunaikinti, tik ketaus gabalai buvo nugabenti į karališkąjį arsenalą. Iš tų nuolaužų ir nupirkto Slonimo parapijos bažnyčios sugedusio varpo Jonas Delamarsas nuliedino keturis šiandien esančius, gerokai mažesnius už tris buvusius, varpus. Ketvirtame varpinės skirsnyje yra laikrodis su dviem, valandos ir ketvirčio valandos, varpais.

2

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Pilies, Didžioji ir Aušros vartų gatvės.
Buvęs Universiteto pastatas. Observatorija.
Vilniaus Senienų muziejus.
Šv. Jono bažnyčia.
Vyskupo Stroinovskio paminklas.
Kardinalija. Piacionka. Puslovskių namai.
Šv. Mikalojaus cerkvė. Klinikos pastatas.
Rotušė. Šv. Mikalojaus soboras.
Šv. Trejybės vienuolynas ir cerkvė.
Šv. Dvasios vienuolynas ir cerkvė. Šv. Teresės bažnyčia.
Aušros vartai

Dabar pasivaikščiokime trimis pagrindinėmis miesto gatvėmis, kurių bendras ilgis – pusantro varsto nuo Katedros aikštės, kur prasideda Pilies gatvė (šitaip vadinama dėl karališkosios pilies ir Pilies vartų), iki Aušros vartų.

Universiteto pastatas

Pirmas dėmesio vertas objektas yra buvusio Universiteto, dabar gimnazijos, pastatas. Jis stovi dideliame plote, kuriame yra keli namai, jungiantys Pilies gatvę su Rūmų aikšte. Žygimantas Augustas 1569 m. čia įsteigė jėzuitų kolegiją, 1578 m. pertvarkytą

Nežinomas tapytojas. Pilies gatvės perspektyva. 1840. Akvarelė

į Akademiją[1], o 1803 m. – į Universitetą, kuris 1832 m. gegužės 1 d. buvo uždarytas. Šiame pastate buvo Imperatoriškoji medicinos chirurgijos akademija iki pat jos uždarymo, t. y. iki 1841 m. gruodžio 30 d.*

[1] Anot Visuotinės lietuvių enciklopedijos (t. VIII, p. 654), 1579 m. reorganizavimo jėzuitai įsteigė Vilniaus kolegiją 1570 m.; kolegija reorganizuota į Akademiją 1579 m.

* Išėjus į Šv. Jono bažnyčios kiemą, dešinėje bažnyčios pusėje, prie kolegijos mūro sienos, virš nišos, šiek tiek tolėliau nuo vartų, šiandien vedančių į gimnazijos kiemą, sienos įduboje yra atvaizdas Švč. Mergelės, atsirėmusios į Žemės rutulį, dešiniąja ranka laikančios Viešpatį Jėzų, o kairiąja – skeptrą, kaip Lenkijos karalienė (kuria buvo pripažinta nuo Jono Kazimiero laikų). Po šia figūra marmuro plokštėje pavaizduotas lietuviškas Vytis, toliau – įrašas marmure: *„Academia universitas Societatis Jesu"* (Jėzuitų akademija - universitetas), o po juo mažesnėje plokštėje įrašas: *„Erecta anno 1580"* (Įsteigta 1580 m.). Kodėl įrašyti šie metai, nežinoma. Gal tai pastato statybos pabaigos data. Aišku tik tiek, kad Vilniaus akademijos privilegiją Steponas Batoras pasirašė Lvove 1578 m. liepos 7 d.; antra, Vilniuje suteiktos privilegijos data kita – 1579 m. balandžio 1 d., o popiežius Grigalius XIII Akademiją patvirtino 1579 m. spalio 29 d. Šias privilegijas ir popiežiaus bulę

Observatorija

Tarp Universiteto mūrų matyti anksčiau Universitetui, o dabar Imperatoriškajai St. Peterburgo mokslų akademijai priklausančios astronomijos observatorijos bokštas. Vilniaus observatorija, įsteigta Mstislavlio kaštelionienės kunigaikštienės Elžbietos Puzinienės iš kunigaikščių Oginskių 1753 m., mokslininko astronomo jėzuito Tomo Žebrausko pastangomis, kurias įgyvendino astronomijos profesorius ir observatorijos direktorius, dar vėliau Vilniaus universiteto rektorius Martynas Počobutas-Odlianickis, tuomet buvo tokio lygio, kad nenusileido geriausioms užsienio observatorijoms.

Počobutas turėjo garbės sveikinti observatorijoje Lenkijos karalių Stanislovą Augustą, taip pat imperatorius Pavelą I ir Aleksandrą I. Imperatorius Pavelas I, įėjęs į puikią observatorijos salę (1796 m.), sušuko: „*Quel salon, quel salon*“ (Tai salė, tai salė!). Imperatorius Aleksandras I teikėsi įrašyti savo vardą (1802 m.) į tyčia tam parengtą knygą, o Stanislovas Augustas 1797 m. vasario 20 d. panašioje knygoje savo ranka parašė: „Ką su džiaugsmu regėjau, su tuo liūdėdamas atsisveikinu“.

Šioji Počobuto 1772 m. įrengta salė iš tikrųjų graži. Ji aprašyta vilniečio mokslininko astronomo M. Gusevo* straipsnyje. „Šeši kvadratiniai pilioriai, prilaikantys skliautą ir remiantys vidaus arkadas bei viršutinių konstrukcijų sienas, išrikiuoti išilgai salės dviem eilėmis, dalija ją į tris beveik vienodas dalis ir kartu yra jos pagrindinė puošmena. Visos grindys grįstos kvadratinėmis labai tvirto ir dailiai tašyto švediško akmens plokštėmis. Laiptai platūs, kelių tarpsnių, baigiasi ties salės rytinės sienos viduriu, čia jau su medine baliustrada, veda į ploto tarp kolonų vidurį, iš kur įėjusiam atsiveria vaizdas į priešpriešiais esantį portiką,

Žegota Onacevičius įdėjo į „Henriko Valezijaus ir Stepono Batoro viešpatavimą“. T. 2, po 3 užrašo p. 1. Jas pakartojo Lukaševičius „Mokyklų istorijoje“. T. 4. – užrašas 2, p. 10, o Kraševskis pirmą privilegiją – „Vilniaus istorijoje“. (T. 4. P. 43).

* Žr. 1853 metų „*Ист. стат. очерки Виленской губ*“. (P. 68), straipsnį su antrašte „Vilniaus astronomijos observatorijos šimtametis egzistavimas“.

kurį puošia gipsinės mitologinių astronomijos globėjų Dianos ir Uranijos figūros. Pirmoji laiko skydą su Puzinienės biustu, iškylančiu iš laurų vainiko, antroji, kairiąja ranka remdamasi į žvaigždėtą pusrutulį, dešiniąja laiko vainiką su inicialais *E. P. O.* (Elžbieta Puzinienė-Oginskaitė). Po portiku viduryje matyti Stanislovo Augusto biusto profilis, o ant piliastrus vainikuojančios dorėniškos atbrailos – taip pat keturi gipsiniai Zodiako ženklai: Jautis, Vėžys, Svarstyklės ir Ožiaragis, kurie simbolizuoja keturių metų laikų pradžią. Abipus dvivėrių, į observatorijos vakarinį bokštą vedančių durų sienoje yra keturios nišos. Salės šiaurinėje ir pietinėje sienose yra po septynis langus, o tarp jų nišose stovi 12 spintų su laikrodžiais ir knygomis. Viename iš pietinių langų ant akmeninio pagrindo pritvirtintas Paryžiuje *Connivet'o* pagamintas keturių pėdų ilgio liunėtas.

Be viso to, dar paminėjus daugybę įvairių astronomijos prietaisų ir apie 30 aliejiniais dažais tapytų žymių asmenybių bei mokslininkų portretų, galima įsivaizduoti puikią ir gražią observatorijos salę. Iš portretų ypač vertingi šie: vienas jaunos, kitas jau pagyvenusios kunigaikštienės Elžbietos Puzinienės, taip pat du vyskupo Valerijono Protasevičiaus, pirmojo jėzuitų kolegijos rektoriaus Stanislovo Varševickio, pirmojo Vilniaus akademijos rektoriaus Petro Skargos, Jėzuitų kolegijos profesoriaus Andrejaus Kriugerio, profesoriaus Tomo Žebrausko, kuris pirmasis vykdė šviesiosios kunigaikštienės Puzinienės valią steigti observatoriją, rektoriaus astronomo Martyno Počobuto-Odlianickio, primo Poniatovskio, kunigaikščio Adomo Čartoriskio, senatoriaus Stroinovskio, Universiteto rektoriaus vyskupo Stroinovskio, medicinos daktaro Petro Franko, Vilniaus universiteto profesoriaus Zacharijaus Nemčevskio, karalių Stepono Batoro, Žygimanto Augusto, Stanislovo Augusto, Aleksandro I ir daugelio kitų.

Viršum septynių šiaurinių didžiosios salės langų iš lauko pusės nupiešti ženklai 6 didesnių planetų: Merkurijaus, Veneros, Žemės, Marso, Jupiterio ir Saturno.

Observatorijos pastato kampuose iš pietų pusės iškilę du apvalūs, didelių dorėniškų kolonų pavidalo bokštai, po jų karnizu ir vidurinėje sienoje išdėstyta 12 Zodiako ženklų nuo Svarstyklių iki Mergelės, o žemai, sienos viduryje, po Poniatovskių Jau-

čiu, didelėmis auksinėmis raidėmis išvedžiota Vergilijaus eilutė: „*Addidit antiquo virtus nova lumina coelo*" (Ryžtas senovės dangui pridėjo naujų šviesulių). Po trečio aukšto langais per visą sienos plotį tarp bokštų įmūryta juodo marmuro plokštė, kurioje tokiomis pačiomis raidėmis įrašyta:

Haec domus Uraniae est! Curae procul este profanae!
Temnitur Hic humilis tellus, Hinc ITUR AD ASTRA!
(Šitie namai Uranijos! Nutolkite su mūzomis nesusiję rūpesčiai.
Čia niekinama paprasta žemė, iš čia kylama į žvaigždes.)

O po šiuo – dar vienas užrašas toje pačioje plokštėje:

Prima manus operi admota ėst mensae Augusto 1782 Ultima imposita mensae Octobri 1788 a M. P. Rect Acad: Equ. S. Stan. (Darbas pradėtas 1782 m. rugpjūčio mėnesį, baigtas 1788 m. spalio mėnesį. [Rūpinosi] Akademijos rektorius M[artynas] P[očobutas], šv. Stanislovo riteris.)

Kairėje sienoje šalia observatorijos keturių įmūrytų koklių piešinys vaizduoja lietuvišką Vytį.

Muziejus, Medicinos draugija

Šiandien buvusiuose Universiteto mūruose įsikūrė dvi mokslo draugijos: krašto Senienų muziejus kartu su Archeologijos komisija, aukščiausiu lygiu patvirtinti 1855 m. balandžio 29 d., ir Imperatoriškoji mokslinė medicinos draugija, gyvuojanti nuo 1805 m. gruodžio 12 d.* Muziejus įsikūręs auloje, gražioje Universiteto posėdžių salėje. Šios knygos pabaigoje muziejuje apsilankysime. O Medicinos draugija, vadovaujama pirmininko, medicinos daktaro A. Adomavičiaus, 1855 m. gruodžio 12 d. šventė savo penkiasdešimtmetį.

* Jos steigėjai – buvusio Vilniaus universiteto profesoriai Bękiu, Braunas, Juozapas Frankas, Lobenveinas, Matusevičius, Andrius Sniadeckis, Špicnagelis, Eincholnas, Gutas, Heimanas, Libošicas, Šlegelis, Šimkevičius, ligi šiol gyvi Karolis Vagneris ir Volfgangas. Iš jų, minint 50-mečio jubiliejų, dalyvavo Karolis Vagneris. Iškilmingą akimirką, paskelbus jo kaip steigėjo pavardę, visi dalyviai vieningai atsistojo pagerbti žymaus veterano.

Šv. Jono bažnyčia

Šv. Jono bažnyčia stovi Pilies ir Šv. Jono gatvių sankirtoje, bet pagrindinis gražus jos frontonas yra buvusio Universiteto kiemo pusėje. Šią bažnyčią karalius Jogaila pradėjo statyti 1388 m. lietuvių pagoniškos šventyklos vietoje, ji buvo užbaigta 1426 m., o 1427 m. rugpjūčio 10 d. buvo pašventinta Kujavijos ir Plocko vyskupų. Nuo 1571 m., gerokai padidinta ir atnaujinta, ji priklausė jėzuitams net iki šio ordino panaikinimo, paskui ji buvo Universiteto bažnyčia, ir 1826–1829 m. jo vadovybės potvarkiu buvo visiškai pertvarkytas jos vidus. Trumpai aprašykime šią bažnyčią, kokia ji buvo iki remonto. Bažnyčios vidus rėmėsi į 14 piliorių, iš kurių 9 buvo marmuro imitacijos, su gipsatūra ir kapiteliais, kitos 5 – be puošybos. Prie bažnyčios sienų buvo 12 marmuro imitacijos piliastrų su auksuota ir 4 su neauksuota gipsatūra. Sakykla mūrinė, iš išorės padengta marmuro imitacija, prie jos – 4 evangelistai, virš jos – kapitelis su stovinčio šv. Jono statula, kurią supa 6 gipsiniai angeliukai*. Bažnyčioje buvo net 22 marmuro imitacijos altoriai: šv. Onos, Nukryžiuotojo Viešpaties Jėzaus, šv. Marijos Sopulingosios, šv. Ignoto, šv. Ksavero, šv. Kazimiero, šv. Juozapo, šv. Trejybės, šv. Mykolo, šv. Petro ir Povilo, Švč. M. Marijos, vadinamos rusiškąja, vargingųjų Mergelės Marijos, Viešpaties Jėzaus Apipjaustymo, šv. Anupro, šv. Aloyzo, šv. Stepono, šv. Tado, šv. Jeronimo, Dievo apvaizdos, šv. Kotrynos, šv. Jono Nepomuko. Ant šio altoriaus kolonų postamentų buvo du meistriški dramblio kaulo drožiniai, viename iš kurių buvo pavaizduoti Trys karaliai, kitame – piemenėliai, sveikinantys Betliejuje gimusį Viešpatį. Šioje bažnyčioje buvo septynios koplyčios: 1) Dievo Kūno, prie kurios nuo 1573 m. gyvavo arkibrolija. 2) Švenčiausios Nekalto Prasidėjimo Mergelės. 3) Šv. Mykolo ir angelų sargų. 4) Studentų (*Congregationis*

* Iš šios sakyklos kitados aidėjo didžio auksaburnio Petro Skargos iškalba. Vėlesniais metais iš tos pačios vietos šventas religijos tiesas skelbė garsūs ir atmintini pamokslininkai: Jonas Kantas Chodanis, Tomaševskis, Atanazas Ignatavičius, Juozapas Kolbas, Aniolas Daugirdas, Filipas Nerijus Golanskis, Ignotas Borovskis, iš gyvųjų – Stanislovas Krasinskis, Aleksandras Važinskis, Lucijanas Godlevskis.

mediae, t. y. Mažesniosios brolijos), Šv. Stanislovo. 5) Taip pat studentų (*Congregationis maximae*, t. y. Didžiosios brolijos). 6) Šv. Kozmos ir Damijono ir 7) Šv. Barboros. Altorius puošė marmuro imitacijos kolonos, o visos koplyčios buvo padabintos gipsatūra, statulomis, kai kurios ir freskomis. Buvo 20 rūsių, kuriuose laidojami mirusieji, taip pat – 15 meistriškai drožinėtų konfesionalų, 34 dideli ąžuolo suolai, puošti įvairaus medžio gėlėmis.

Nuo Akademijos pusės bažnyčios fasadas yra keturių tarpsnių, du viduriniai pagražinti kolonomis ir keturiais mūrytais vazonais, trečiame stovi keturios gipso statulos: šv. Jono Krikštytojo, šv. Jono Evangelisto, šv. Ignoto ir šv. Ksavero, viršuje – geležinis kryžius. Šis fasadas nepakito ir ligi šių dienų. O nuo gatvės pusės buvo vartai, kurių šiandien jau nebėra; viršum jų stovėjo du mediniai vazonai su metalinėmis gėlėmis, auksuoti spinduliai sklido nuo žodžio *Jėzus*, abipus vartų buvo aukštas mūras*. Universiteto lėšomis restauruota bažnyčia prarado senovės bruožus; nebėra gražių freskų, gipsatūros, statulų ir skulptūrų, tačiau, nors sienos plikos, baltintos, be paveikslų, freskų ir gipsatūros, ji ir šiandien neabejotinai yra viena gražiausių. Bažnyčios ilgis – šimtas, plotis – keturiasdešimt uolekčių. Gatvės pusėje pagal profesoriaus Podčašinskio planą buvo pastatytas portikas.

Altoriai

Šiandien Šv. Jono bažnyčioje yra šie altoriai: 1) Didysis altorius su mūro mensa, ciborijus ir jo dvigubos, daugmaž kvadratinės uolekties dydžio durelės, apkaltos sidabro skarda, kurioje paauksuotas horeljefas vaizduoja visus Paskutinės vakarienės dalyvius; vidus taip pat sidabruotas. Šalia ciborijaus yra 12 dviejų uolekčių aukščio kolonų. Virš tabernakulio stovi šv. Jonas Krikštytojas, priešais jį – krikštijamas pasaulio Išganytojas, jie apgaubti debesų, tarp kurių matyti angelėliai; visa skulptūrinė grupė gipsinė. Prie didžiojo altoriaus tarp kolonų stovi

* 1787 metų gen. dekano vizitas.

7 didelės statulos. 2) Šv. Jono Krikštytojo altorius. 3) Šv. Jono Evangelisto. 4) Loreto Švč. M. Marijos medinė auksuota statula, o virš jos – didelis medinis auksuotas kryžius su auksuota Jėzaus figūra. Kiti altoriai: 5) Šv. Jono Nepomuko. 6) Šv. Kazimiero. 7) Šv. Juozapo. 8) Sopulingosios Švč. Mergelės. 9) Šv. Mykolo. 10) Šv. Petro ir Povilo, Dievo Kūno. 11) Šv. Onos. 12) Šv. Kotrynos. 13) Šv. Barboros ir 14) Rusiškosios Švč. Mergelės.

Prie kolonų ant mūrytų konsolių stovi 18 šv. Jono statulų, kurios seniau puošė altorius.

Stroinovskio paminklas

Įėjus į bažnyčią iš kiemo, kairėje pusėje, netoli zakristijos, yra 1827 m. pastatytas ir 1828 m. lapkričio 10 d. pašventintas vyskupo ir rektoriaus Stroinovskio* paminklas. Šis paminklas – tai keturi piliastrai, suremti poromis, kurias jungia ovalus skliautas. Visa tai remiasi į vientisą pagrindą, siekiantį bažnyčios pavimentą. Ant skliauto sąramų pakylėti du angelai, gesinantys gyvenimo deglą; ten pat ant kraštinių piliastrų pastatytos ašarinės (*lacrimatoria*). Tarp piliastrų ant postamento yra dvi didelės žvakidės – aukštų vyskupo ir Universiteto rektoriaus rangų simboliai. Tarp jų įtaisyta balta marmuro plokštė, kurioje aukso raidėmis įrašyta:

* Jeronimas Stroinovskis gimė 1752 m. rugsėjo 20 d. Voluinės vaivadijoje; pirmiausia įstojo į pijorų vienuolyną, o paskui tapo pasaulietiniu dvasininku, buvo Kijevo kanauninku, vėliau, būdamas vyskupu nominatu, 1808–1815 m. valdė Vilniaus diecezija. 1814 m. popiežius Pijus VII patvirtino jį diecezijos vyskupu, bet bulė atėjo tik kitais metais, ir rengdamasis iškilmingai intronizacijai Katedroje Stroinovskis mirė savo Elniakampio palivarke 1815 m. rugpjūčio 5 d.

Jis buvo prigimtinės teisės ir tautų politinės teisės profesoriumi pirma Varšuvoje, vėliau Vilniuje; įsteigus Vilniaus universitetą, tapo jo rektoriumi, eidamas šias pareigas daug nusipelnė. Vertingas jo veikalas „Nauka prania natury politycznego, narodów i ekonomii politycznej“ (Wilno, 1786). Vėliau buvo išleistas keturis kartus. Žymusis Čackis sakė, kad „...*ši knyga tapo reikalinga visai visuomenei*“.

„D. O. M.

Hieronymo. Comiti. Strzemień. Stroynowski.

Episcopo. Vilnensi. Ord. S. Annae. et. S. Stanislai. I. cl, cquiti. scholarum. per Lithvaniam. moderatori. Antecessori. et academiae. Vilnensis. Rectori. e. vivis. Erepto. A. MDCCCXV. D. V. Augusti. Aetatis. LXII. viro. Generis. Nobilitate. morum. integritate. comitate. Eloquio. ac. Doctrina. perspecto. Litterarum. incrementis. nato. earumque. amore. nulli. secundo. De. academia. vero. Dum.

Alexandri Primi.

Munificentia. eadam. instauraretur. et. augeretur. Immortaliter. merito. collegae. civesque. tantae. virtutis. memores. aere. collato. Cenotaphium. Hocce. Posuere. A. MDCCCXXVIII.“

(DIDŽIAJAM, GERAJAM DIEVUI

Vilniaus vyskupui, Šv. Onos ir Šv. Stanislovo pirmojo laipsnio riteriui, Lietuvos mokyklų valdytojui-pirmininkui ir Vilniaus akademijos rektoriui, grafui Jeronimui, Balno kilpos herbo Stroinovskiui, iš gyvųjų tarpo išplėštam 1815 m. rugpjūčio mėn. 5 d. 62 metų amžiaus vyrui, gerai žinomam dėl jo giminės kilmingumo, būdo dorumo ir švelnumo, iškalbos ir mokytumo, gabiam literatui, niekam nenusileidusiam mokslų meile, nemirtingai nusipelniusiam Akademijai, kol

Aleksandro Pirmojo

dosnumu ji buvo įrengta ir išplėsta. Kolegos ir piliečiai, atmindami jo kilnumą, sudėję lėšų, 1828 metais pastatė šitą antkapį.)

Viršum šios plokštės skliauto gaubiamoje nišoje su kriaukle stovi vyskupo biustas. O žemiau plokštės, pagrindo viduryje, ant lentos (sveriančios $34^1/_2$ pūdo, geležinės, liedintos Višnioveckių fabrike) pritvirtintas Stroinovskių šeimos herbas.

Šis paminklas pastatytas už Vilniaus universiteto narių ir piliečių aukas, kurių buvo 621 rublis ir 86 kapeikos. Geležinę plokštę su herbu dovanojo grafas Adomas Chreptavičius. Biustą sukūrė profesorius Jelskis.

Koplyčios

Visos koplyčios išliko. Dievo Kūno koplyčioje (kuriai 1770 m. gruodžio 3 d. Trakų vaivada Tadas Pranciškus Oginskis užrašė 12 000 lenkų auksinų) yra sidabro karstas su kankinio šv. Teofilio relikvijomis, dorėniškas portalas su lipdytiniais pagražinimais ir dviem dailiomis Tikėjimo ir Pamaldumo statulomis. Už altoriaus ir karsto stovi garsėjanti stebuklais Nukryžiuotojo Kristaus figūra. Kunigas jėzuitas Vaitiekus (Albertas) Vijūkas-Kojelavičius 1650 m. apie šia figūrą rašė*: „Nors negaliu tiksliai nurodyti laiko, nes nerasta šaltinių, bet iš seno mus pasiekusio padavimo žinoma, kad Didžiojo pasninko metu, kai zakristijonas dangstė gedulo užuolaidomis altorius ir ketino uždengti Išganytojo figūrą, iš jo lūpų pasigirdo Dievo balsas, kad nedrįstų to daryti.“ Dėl tos priežasties visą Didįjį pasninką bažnyčioje neuždengiama tik ši viena figūra. Dešinėje choro pusėje į sieną įmūryta marmuro plokštė, kurioje aukso raidėmis įrašyta malda Viešpačiui Jėzui.

* „Istorinės įvairenybės“ („*Miscellanea Rerum ad Statum Ecclesiasticum in magno Lituaniae ducatu*“, t. y. „Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“). Šiame veikale Kojelavičius mini, kad, be stebuklais garsėjusios Išganytojo figūros, Šv. Jono bažnyčioje buvo šie stebuklingi paveikslai: 1) Švč. Mergelės, kairiąja ranka laikančios kūdikėlį, apie kurį jis rašo: „Aš pats, kuris tai rašau, prisiekdamas liudiju, kad patyriau asmeniškų malonių ir seniau, ir dabar (1643), kai prie šio paveikslo daviau tam tikrus įžadus Švč. Mergelės garbei“. Šis paveikslas nepaprastai meniškas, specialistų didžiai vertinamas. 1828 m. rekonstruojant bažnyčią, išplėštas iš rėmų paveikslas pateko pas pamaldžią panelę Valavičiūtę ir papuošė jos namus; jai mirus, prieš keletą metų vėl grąžintas į Šv. Jono bažnyčią; šiandien kabo nuo įėjimo iš gatvės pirmoje iš kairės koplyčioje. O seni rėmai vėliau buvo pritaikyti kitam labai vidutiniškos vertės Dievo Motinos paveikslui. 2) Taip pat Švč. Mergelės, gerokai mažesnis, tuomet buvęs bažnyčios kampe, esančiame didžiojo altoriaus epistolos pusėje. 3) Šv. Stanislovo Kostkos paveikslas, Jurgio Tiškevičiaus dovanotas akademinei Švč. Mergelės Marijos aplankymo brolijai ir kabantis šios brolijos koplyčios altoriuje. 4) Švč. Loreto Mergelės statula, esanti panašioje į Loreto namelį pastatydintoje koplyčioje, o atgabenta į Vilnių kašteliono Kazimiero Jevloševskio 1647 m. vasario 17 d. Maldą su trisdešimt trimis „Sveika Marija“ sudėjo kun. Vaitiekus Kojelavičius S. J.

Po koplyčia esančiame rūsyje ilsėjosi Tado Pranciškaus Oginskio palaikai; įėjimas užritintas dideliu akmeniu su užrašu. Virš geležiniu Oginskių herbu papuoštų durų yra varyje tapytas to paties Oginskio portretas. Dabar ši koplyčia restauruojama kunigaikščio Irenėjaus Oginskio lėšomis. 2) Buvusi Nekalto Prasidėjimo koplyčia, pastaraisiais metais uždaryta, tik paskutinę pasninko savaitę joje papuošiamas Išganytojo kapas. 3) Šv. Onos koplyčia buvo išlaikoma Vilniaus batsiuvių brolijos, šiandien perduota šv. Cecilijos brolijai, kuri turi šios šventosios paveikslą. 4) Buvusi Šv. Stanislovo Kostkos koplyčia, šiandien vadinama Švč. Marijos Paguodos koplyčia, nes 1854 m., uždarius Augustijonų bažnyčią, kartu su kitais bažnytiniais reikmenimis čia perkeltas šv. Marijos Guodėjos paveikslas. 5) Buvusi studentų koplyčia, dabar paversta bažnytinių daiktų sandėliu. Gerai lig šiol prižiūrimos šventųjų Kozmos ir Damijono bei Šv. Barboros koplyčios.

Brolijos

Prie Šv. Jono bažnyčios dabar gyvuoja kelios brolijos. Visų seniausioji, įsteigta šlovingojo Petro Skargos, yra Dievo Kūno, arba Šv. Sakramento ir Gailestingumo, arkibrolija. Jos pamaldos vyksta Dievo Kūno koplyčioje, kurioje stovi to paties Skargos dovanota labai meniška Nukryžiuotojo Kristaus figūra, apie kurią neseniai pasakojome. Antra arkibrolija, įsteigta 1736 m. Vilniuje prie Šv. Jurgio bažnyčios, – Švč. M. Marijos Škaplierinės ir šv. Juozapo, neseniai perkelta į Šv. Jono bažnyčią. Trečia Švč. Marijos Paguodos, ketvirta šv. Teklės; abi perkeltos iš Augustijonų bažnyčios; penktą Šv. Cecilijos broliją 1855 m. atnaujino Vilniaus muzikantai, vadovaujami žymiojo kompozitoriaus Stanislovo Moniuškos. Be to, konfraternijos, arba šiandieniai Vilniaus auksakalių, batsiuvių, kirpėjų ir kalvių cechai, nuo senų laikų turi šioje bažnyčioje savo altorius, prie kurių tam tikromis dienomis laikomos pamaldos. Šv. Jono bažnyčios zakristijoje yra labai vertinga knyga, kurią pastaruoju metu bažnyčios sandėliuose aptiko dabartinis uolus Šv. Jono bažnyčios klebonas, Vilniaus katedros

kanauninkas, Vilniaus diecezijos vienuolynų vizitatorius kunigas Aleksandras Vrublevskis. Ši knyga įrišta *in folio* aksomu, sidabro skarda aptaisyta, papuošta sagtimis ir šešiomis skardelėmis, vaizduojančiomis angeliukus ir taurę viduryje, o kitoje pusėje – Jėzaus širdį. Pirmame jos lape – kukli dažais piešta vinjetė, kurios viršuje vaizduojama Paskutinė vakarienė, per vidurį – širdis tarp dviejų medžių, o apačioje – taurė, virš kurios – spinduliais papuošta patina. Antrame lape – toks pavadinimas: „Nukryžiuotojo žaizdų nužymėtu, kasmet aukomis grįstu išganymo keliu žengiančių Dievo Kūno ir Gailestingumo dvasiškos arkibrolijos brolių ir valstybės geradarių atminimo verti vardai". 1573 m. įrašytas pirmasis narys – Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius. Toliau matome Varmijos vyskupo Stanislovo Hozijaus, Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos, Vilniaus kanauninko d-ro Mikalojaus Decijaus, Vilniaus vyskupų Eustachijaus Valavičiaus, Abraomo Vainos, Jurgio Tiškevičiaus ir daugelio kitų vardus. Nuo 1573 iki 1692 m. narių vardai surašyti viena ranka, o toliau eina pačių dvasininkų, daugiausia jėzuitų, taip pat įvairių regulų mergelių vienuolių parašai. Šis sąrašas siekia 1774 m. Toliau antrašte „Brolių ir pamaldžių geradarių pasauliečių registras" pirmasis 1573 m. įrašytas *Augustinus Rotundus Mileskis, Advocatus Vilnensis*, toliau Vilniaus prokonsulas Tomas Tomaševičius, Vilniaus burmistras Tomas Digonas. 1596 m. pasirašė Olykos, Nesvyžiaus ir Myro kunigaikštis Radvila ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris Leonas Sapiega, pirmasis paaukojo 15 auksinų, antrasis – 100, tik neaišku, ar tai buvo vienkartės, ar kasmetinės aukos. Toliau randame Vilniaus konsulų Martyno Kiauličiaus, Jono Rudaminos, Stanislovo Tomaševičiaus, Tomo Bildziuko vardus, ties 1648 m. – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos (100 auksinų), Jonušo Tiškevičiaus Skumino (*Palatinus Novogrodensis*, t. y. Naugarduko vaivada) parašus. Iki 1687 m. sąrašas rašytas viena ranka, o paskui, iki 1776 m., nariai įsirašydavo patys, tik keliose vietose keli vardai įrašyti vienu braižu. Iš viso nuo 1573 m. brolijos nariai buvo 354 dvasininkai ir 957 pasauliečiai. Nuo 1776 iki 1855 m. vyrai nesirašė; tik kunigo A. Vrublevskio pastangomis pradėtas naujas Dievo garbei uolių katalikų sąrašas. Seserų re-

gistras buvo atskiras, rašytas iki 1800 m., jame buvo 2557 asmenys; dabar pradėtas naujas sąrašas.

Chreptavičių paminklas

Bažnyčios lauko sienoje iš Pilies gatvės pusės yra didelė Nukryžiuotojo Išganytojo figūra, o po ja – juodo marmuro plokštė su užrašu; tai Jono Liutauro Chreptavičiaus 1759 m. įrengta epitafija Žemaičių kaštelionienei Onai Krišpinienei iš Chreptavičių, Naugarduko kaštelionienei Onai Chreptavičienei ir Marijai Chreptavičienei. Išganytojo figūra aptverta prie mūro pritvirtinta geležine tvorele, o viršum figūros – geležinis stogelis su kunigaikščio karūna ir kryželiu. Anksčiau šalia šio paminklo buvo *al fresco* tapyti 1710 metų maro vaizdai. Paskutinį sykį perstatant bažnyčią, jie buvo kažkodėl uždažyti.

Vargonai

Šv. Jono bažnyčios chore yra didingi, ko gero, didžiausi Lietuvoje vargonai, pervežti čionai iš buvusios Polocko jėzuitų bažnyčios.

Varpinė

Šv. Jono bažnyčios varpinė – aukščiausias Vilniaus statinys. Jos aukštis – 181,8 Paryžiaus uolekties. Ketvirtame jos tarpsnyje galerijoje įtaisytos geležinės grotos; bokšto viršūnėje yra geležinis devynių uolekčių aukščio kryžius.

Kardinalija

Namas, esąs priešais Šv. Jono bažnyčios šonines duris ir dabar priklausąs pašto valdybai, iki tol buvo žinomas kaip Kardinalija.

Nuo Žygimanto I, o gal ir ankstesnių laikų, jis priklausė Radvilų šeimai. Kunigaikštis Mikalojus Radvila Juodasis, norėdamas išplėsti šiuos namus, 1541 m. nusipirko gretimą mūro pastatą, kurį Kijevo vyskupas Jonas Filipovičius užrašė Katedros ir Šv. Jono bažnyčios altarijoms. Manoma, kad čia tam tikrą laiką vyko pirmųjų Vilniaus Kalvino mokslo išpažinėjų pamaldos. Kardinolas ir Krokuvos vyskupas kunigaikštis Jurgis Radvila iškeitė šiuos namus į Kardinaliją, tai yra savo namus į ten buvusias kunigų celes ir koplyčią. Kardinolas Radvila testamentu (1593 m. vasario 17 d.) užrašė Kardinaliją savo sūnėnui Jonui Albrechtui Radvilai, o po septynerių metų (1600) jo dėdė, Vilniaus vaivada kunigaikštis Kristupas Radvila, vėl uolus Kalvino išpažinėjas, jėzuitų priešas, tame name surenka ginkluotas pajėgas, kad pasipriešintų Chodkevičiui ir jėga paimtų savo sūnui Jonušui į žmonas Slucko kunigaikštytę Sofiją Olelkaitę, kurią globojo Vilniaus kaštelionas Chodkevičius, kuris, būdamas uolus katalikas, nenorėjo leisti jos už kalvinisto Jonušo. Šie namai priklausė Radvilų šeimai net iki kunigaikštytės Stefanijos Radvilaitės, kunigaikščio Leono Vitgenšteino (feldmaršalo sūnaus) žmonos, mirties, o 1850 m. juos nupirko pašto valdyba.

Nuo Šv. Jono bažnyčios (tiesia linija) prasideda Didžioji gatvė.

Piatnicos cerkvės griuvėsiai

Ja einant, už nedidelės aikštės ir Machnauro namo, skersgatvyje, kuris nuo Didžiosios veda į Latako gatvę, styro liekanos mūrų senovinės Piatnicos cerkvės, kurią XIV a. pastatydino Vitebsko kunigaikštytė Marija, didžiojo kunigaikščio Algirdo žmona, palaidota šioje cerkvėje. Ji pastatyta šv. Praskovijos (Paraskevijos) garbei toje vietoje, kur buvo šventykla girtuoklystės dievo Ragučio, kurio žyniai buvo vadinami piationikais; cerkvė egzistavo iki 1796 m. Manoma, kad jos sienos, ypač pietinė, statytos dar pagonybės laikais. Ir dabar, kai tarp griuvėsių kapojamos malkos, po žemėmis atsiliepia aidas, todėl galima

manyti, kad čia esama rūsių, kuriuose buvo laidojami mirusieji. Piatnicos pavadinimas gal kilęs iš to, kad šv. Praskoviją paprasti žmonės vadina šv. Piatnica arba, anot graikų – *Parasceva*, kuri reiškia penktadienį. Beje, esama tam tikro panašumo su pagonių dievo Ragučio žynių pavardėmis: Piationikai, Pietinikai, Potinikai.

Chodkevičių namas

Šalia šių griuvėsių stovi buvę Chodkevičių namai, 1600 m. gerai įtvirtinti. Juose Chodkevičiai slapstė Jonušo Radvilos sužadėtinę, Slucko kunigaikštytę Sofiją, kurią, kaip ką tik minėjome, norėjo pagrobti kunigaikštis Kristupas Radvila. Kai Radvilos kariuomenė jau buvo priartėjusi prie šių namų ir ėmusi šaudyti, paaiškėjo, kad neįmanoma kautis tokioje siauroje gatvelėje pabūklams šaudant. Vėliau šie namai priklausė Puslovskiams, o dabar – Mokslo valdybai.

Šv. Nikolajaus cerkvė

Toliau eidami Didžiąja gatve, netoli Rotušės aikštės, kairėje pusėje, matome virš namų iškilusį bokštelį. Tai parapinė Šv. Nikolajaus cerkvė, kurią XIV a. fundavo didžiojo kunigaikščio Algirdo žmona Julijona. Medinę cerkvę sunaikino gaisras; ją atstatė Lietuvos didysis etmonas ir Kijevo vaivada kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis. 1845 m. cerkvė buvo restauruota ir parapijiečių lėšomis išdabinta, tų pačių metų gruodžio 6 dieną pašventinta.

Vadinamosios klinikos pastatas

Šalia šios cerkvės yra senovinis pastatas, kuriame buvusio Universiteto ir Medicinos chirurgijos akademijos gyvavimo metais veikė klinika. Kitados tai buvo Goštauto rūmai, o XVI a. tapo

Radvilų nuosavybe ir jiems priklausė net iki 1804 m. XVI a. namas buvo šalia Žuvų turgaus, o priešpriešiais stovėjo Astiko, vėliau Pacų, rūmai, kuriuose šiandien gyvena korpuso vadas. Uolaus kalvino Mikalojaus Radvilos Juodojo laikais čia buvo reformacijos išpažinėjų koplyčia. Joje atgulė šio Radvilos ir jo žmonos, mergautine pavarde Šidloveckos, palaikai, vėliau pervežti į Dubingius, kur šio tikėjimo išpažinėjai taip pat turėjo koplyčią. Čia, erdviame kieme, du pamokslininkai ir uolūs Kalvino mokymo platintojai – Čechavičius ir Vendrichovskis skelbė žmonėms viešus pamokslus. Šioje koplyčioje ir kieme mokslai, anot Kojelavičiaus („*Miscellānea*“, t. y. „Įvairenybės“), vyko septynerius metus, tai yra tol, kol buvo pastatyta nauja bažnyčia (kurioje šiandien gubernijos gimnazijos pensionas), veikusi iki Vladislovo IV, iškėlusio ją už miesto ribų, laikų. Labai sena, iš pat pirmo žvilgsnio verčianti susimąstyti mažytė mūrinė koplytėlė ligi šių dienų tebestovi dešinėje pusėje, netoli antrųjų vartų. Nėra įrodymų, jog tatai ta pati, Radvilos Juodojo pastatydinta, bet neabejotina, kad ji yra senovės paminklas. Šiandien koplyčia paversta malkine. Sename padavime ji vadinama koplyčia, nors neaišku, kokio tikėjimo.

Vilniaus universiteto praktinės medicinos profesorius Juozapas Frankas, vos perėmęs katedrą iš savo šlovingojo tėvo Jono Petro, 1804 m. buvusios klinikos pastate, beveik greta paskaitų salės, įrengė patologijos kabinetą, kuriame iki 1812 m. jo pastangomis buvo sukaupta gana daug preparatų; jie buvo laikomi daugiausia stiklainiuose, konservuoti su spiritu. 1812 m. prancūzai kliniką pavertė karo ligonine. Iš pradžių protingi prancūzų gydytojai nelietė ir net saugojo kambarį su patologijos preparatais. Bet atmintino prancūzų kariuomenės sutriuškinimo ir atsitraukimo metu, trys dienos iki jų pabėgimo ir tiek pat užėjus rusams, šiai ligoninei nieko nebuvo tiekiama, tik kai kurie gailestingi miestiečiai kartkartėmis atgabendavo šiek tiek maisto, kurio dėl sutrikusio tiekimo ir neapsakomo brangumo buvo beveik neįmanoma gauti. Tuomet išbadėję sveikstantieji, kurie dar pajėgė judėti, ir ligoninės darbuotojai suvalgė visus minkštesnius patologijos preparatus ir išgėrė iš stiklainių spiritą, kuriuo jie buvo užkonservuoti. Tai tikras įvykis, aprašytas

garbingame veikale: *„Josephi Frank, Praxeos medicae Universae praecepta“. – Part III.– Volumen I. – Sectio II.* – P. 293. Prancūzų ligonine paverstoje gimnazijos pastato dalyje ir keliose Universiteto salėse atsitikdavo taip, kad kai kurie sveikstantieji, dar negalintys atsikelti iš lovos, prisitraukdavo gretimoje lovoje ką tik mirusį savo draugą ir graužsaid jo petį. Atvykęs į Vilnių imperatorius Aleksandras nepasibjaurėjo aplankyti šią kraupią kančios lindynę, nors rizikavo užsikrėsti joje siautusia šiltine. Netrukus po ligoninių vizitacijos buvo sudaryta komisija, kurioje buvo ir vietinių gyventojų, ir likusių prancūzų gydytojų, ir ligoninių komisarų (*commissaires des hopitaux*). Tada ligonių padėtis ėmė gerėti.

Rotušė

Toliau išeiname į gražią, nors nedidelę, tuopomis apsodintą aikštę, o už jos – puikus miesto rotušės pastatas, kuris, anot padavimo, iškilo ten, kur Algirdo laikais buvo nukirsdinti septyni pranciškonų kankiniai. Čia posėdžiaudavo vaitų teismai, o visa Rotušė buvo įrengta pagal Jogailos suteiktų Magdeburgo teisių reikalavimus. Virš Rotušės stovėjo kvadratinis 64 uolekčių (kraštinė) ir 144 uolekčių aukščio bokštas. Po skliautais buvo du varpai ir laikrodis. Ant kupolo plevėsavo vėliavėlė. Vienoje Rotušės pusėje stovėjo gėdos stulpas, dar vadinamas Pilotu, o kitoje – kartuvės*. Šis pastatas kelissyk degė ir buvo atnaujinamas. 1781 m. birželio

* Mat šioje vietoje nuo pagonybės laikų buvo baudžiami mirtimi nusikaltėliai, nors iš kitų šaltinių žinome, kad tokios bausmės buvo vykdomos ir kitose miesto vietose. Antai 1482 m. rugpjūčio 30 d. Slucko kunigaikščiai Mykolas ir Jonas Olelkaičiai, Jurgio sūnūs, buvo nukirsdinti priešais vartus prie Neries tilto už tai, kad, nepaisydami karaliaus draudimo, išvyko iš Naugardo, kuris, likęs be įgulos, atiteko priešui, Maskvos carui Ivanui*). Vėlesniais laikais (1580) Grigalius Astikas buvo nukirsdintas Vilniaus turguje. 1794 m. balandžio 25 d. etmonas Kosakovskis pakartas taip pat turguje, prie buvusios daboklės, netoli Rotušės.

*) Bevardis lotyniškas rankraštis byloja, kad „visas pasaulis vedęs juos į mirties bausmės vietą“. Tame pačiame rankraštyje

19 d. su didžiu trenksmu ir dulkių debesiu nugriuvo Rotušės bokštas**.

Laikrodis buvo nuimtas anksčiau ir užkeltas į Šv. Kazimiero bažnyčios, dabar Šv. Nikolajaus soboro, bokštą. Labai nukentėjo Rotušėje laikinai buvęs miesto archyvas ir daug dvasininkų dokumentų.

To meto architekto Rosio plane pažymėtos šios pagrindinės Rotušės dalys: 1) korpusas Rūdninkų vartų pusėje, 2) tarėjų namai, 3) gaisrinė, 4) miesto vaitų namai, 5) kalėjimai, 6) miesto krautuvės, 7) sandėliai ir 8) tolėliau, dešinėje pusėje, atskirame name svetimšalių krautuvės.

Šiandienis dailus Rotušės pastatas pagal Gucevičiaus planą iškilo 1783 m. Daugmaž 1813 m. čia veikė Moravskos teatras, 1845 m. įsikūrė miesto teatras. Pirmas spektaklis įvyko gruodžio

dar rašoma, kad Slucko kunigaikščiai Mykolas ir Jonas Olelkaičiai palaidoti Alšėnuose, taip pat kad „jų nemini Lietuvos istorija, nes jie nubausti mirtimi už nusikaltimą, bet iš rankraščių, kurių nuorašai, laimei, yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio archyve, iš dalies apie tai sužinome". Šį atsitikimą smulkiai aprašo Nesiolovskis savo veikale „*Otia Publica*" (kor. 317). O Stebelskio „Chronologija" (T. 3. P.104) tatai neigia. Narbutas (Lietuvos istorija. T. 3. P. 228 ir X priedas) teigia, Kad „Alšėniškis, Mykolas Aleksandrovičius ir kažkoks trečias jų nusikaltimo bendrininkas Ivanas Jurevičius, nubausti mirtimi, buvo viešai nukirsdinti Vilniuje 1482 m.", bet šis nusikaltimas turėjo būti „pasikėsinimas į karaliaus gyvybę". Nikolajus Polevojus savoje „*Исторія Русскаго Народа*" (T. 5. P. 534) kalba aiškiau, kad „Alšėnų kunigaikštis, kunigaikštis Teodoras Belskis ir Mykolas Olelkaitis", buvęs Kazimiero vietininkas Didžiajame Naugarde, pasidavę caro Ivano įkalbinėjimams ir pažadams, nutarė pasiduoti jam su savo valdomis; kai šis sąmokslas paaiškėjo, Alšėnų kunigaikštis ir Mykolas Olelkaitis buvo nubausti mirtimi Vilniuje 1482 m.; o Belskis jau kitų dieną po savo vestuvių (su Aleksandro Čartoriskio dukterimi Sofija) pabėgo į Maskvą. Pagaliau Karamzinas (T. 6, priedas 264) cituoja Kijevo metraštininką apie tų pačių Alšėniškio ir Olelkaičio nukirsdinimą ir priduria, kad tuo metu Vilniaus vaivada buvo Aleksandras Sudimantaitis.

** Verta paminėti, kad tris viršutinius šio bokšto aukštus statė tas pats architektas, kuris statė ir Katedros Marijos koplyčios bokštą, kuris taip pat nuvirto, kaip minėjome „I pasivaikščiojime", 1769 m. rugsėjo 2 d. ir užmušė šešis kunigus.

14 dieną. Atidarymo proga buvo suvaidinta A. Fredros komedija „Niekas manęs nepažįsta" ir 2 rusiški vodeviliai: „Kavaleristo žmona" ir „Dvi prieš vieną". Valdžia iš miesto pajamų skyrė teatrui išlaikyti 3000 rublių. Pirmasis teatro direktorius buvo valdininkas Manskis; tais pačiais 1845 m. jį pakeitė iždo patarėjas fon Baranovas, vėliau - generalgubernatoriaus valdininkas ypatingiems pavedimams - Koreckis, o nuo 1849 m. - pulkininkas Abramovičius. Režisieriumi visą laiką buvo nusipelnęs Vilniaus artistas Juozapas Surevičius.

Šv. Nikolajaus soboras

Priešais Rotušės rytų sieną yra stačiatikių šv. Nikolajaus katedros soboras. Šią šventyklą pradėjo statyti 1596 metais, o užbaigė 1604 m. gegužės 12 d. įkūrė kardinolas kunigaikštis Ferdinandas (Žygimanto III sūnus) ir įžymus kunigaikštis Levas[1] Sapiega; bažnyčia pašventinta karalaičio šv. Kazimiero garbei. Prie šios bažnyčios buvo jėzuitų profesų (t. y. tų, kurie ištvėrė visus išmėginimus) namai, o panaikinus Jėzuitų ordiną, bažnyčia buvo perduota kunigams emeritams; po 1812 m. ji atiteko misionieriams, o pastaruoju laiku buvo paversta stačiatikių šv. Nikolajaus Stebukladario katedros soboru, kuris pašventintas 1840 m. rugsėjo 8 d. Ši šventykla yra atgimusio Bizantijos stiliaus arba greičiau bizantiečių ir italų stilių mišinys. Ypač patraukia dėmesį pagrindinis kupolas - nors ir gana didelis, jis neslegia bažnyčios savo didybe. Architektūra dvelkia drąsia mintimi. Žavingas bažnyčios vidus, taip pat ir forma korintiškų kolonų: dvi pagrindinės stovi ant plačių keturkampių pagrindų, kitos 8 - ant gražių krugšteinų. Kolonos remia prašmatnų karnizą, virš kurio kyla keli nedideli piliastrai, išdabinti įvairia gipsatūra. Už ikonostaso yra 10 vienodų kolonų; jų aukštis be pagrindo ir kapitelio - 8 aršinai, o skersmuo - 55 verškai[2]. Masyvūs taurės pavidalo pjedestalai stovi ant plačių pagrindų.

[1] Gal tai autoriaus klaida. Dauguma šaltinių mini Leoną Sapiegą.
[2] Ilgio matai: aršinas - 0,711 m, verškas - 4,4 cm.

I. Trutnevas. Šv. Nikolajaus palaikų perkėlimo cerkvė prieš rekonstrukciją. 1863. Litografija

Šiame sobore yra du labai seni ir įdomūs kryžiai. Vienas iš jų – 11 colių ilgio, medinis, dviejų kryžmų, iš visų pusių padengtas auksuotu sidabru ir iš priekio nusagstytas brangakmeniais. O antroje pusėje yra toks užrašas: „*В лѣто 7003* (t. y. 1495) *индыкта В. Милостiю Божеею и Пречистыя его Матери, силою честнаго в животворящаго креста, повелѣнiемъ раба божiя Князя Александра Василевича Окольничаго Смоленскаго, скованъ былъ сей крестъ и исполненъ мощми святыхъ и положенъ въ церкви Св. Великомученика Георгiя у Лазъковичахъ, для своего душевнаго спасенiя и на память родителямъ его*". (7003 (t. y. 1495) metais indikto didžiosios Dievo malonės ir jo Skaisčiosios Motinos, doros ir gyvybinės

kryžiaus jėgos. Dievo tarno kunigaikščio Smolensko Okolničiaus Aleksandro Vasiljevičiaus įsakymu buvo sukaltas šis kryžius, įdėtos šventųjų relikvijos ir pastatytas šv. kankinio Georgijaus Lazkovičių cerkvėje savo dvasios išganymui ir jo tėvų atminimui.) Užrašas viršuje paaiškina, kokios yra relikvijos. Antras kryžius juodmedžio, trijų kryžmų, iš šonų dengtas auksuotu sidabru, puoštas raižiniais, vaizduojančiais Išganytoją ir kai kuriuos šventuosius. Vienoje pusėje sidabre išraižytas toks tekstas: „*Сей честный крестъ сотвори и окова Іоарокъ Воеводъ божіею Милостію Господарь земли Молдавской. Сіе сребро еже плънена нъекихъ разбойникъ отъ Кипріанскаго Монастыря. Паки мы дадохомъ ее тамо, въ тоежъ обитель. Быти Господству моему память. Въ лъто 7102* (t. y. 1594) *мца Марта въ 28 день*“. (Šį dorą kryžių sukūrė ir apkaustė iš Dievo malonės Moldavijos žemės valdovas vaivada Jorokas. O šis sidabras paimtas iš kažkokių Kiprianų vienuolyno plėšikų. Vėl grąžiname jį ten, į vienuolyną. Mano valdymo atminimui. 7102 vasarą (t. y. 1594), kovo mėn. 28 d.). Šioje šventykloje ilsėjosi Smolensko vaivados, lauko etmono Aleksandro Korvino Gosevskio palaikai. Seniau Šv. Kazimiero bažnyčioje, dešinėje pusėje, buvo pastatytas (1662) gražus marmuro paminklas, išlikęs grafo Eustachijaus Tiškevičiaus piešinyje. Šv. Kazimiero bažnyčią puošė gražios freskos, vaizduojančios scenas iš šv. Kazimiero gyvenimo. Nuo 1625 m. čia gyvavo Švč. M. Marijos Dangun ėmimo brolija. Į šios bažnyčios profesų namus rinkosi Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai svarstyti visuomeninių ir privačių bylų*.

* Žymus mūsų mokslininkas p. Mikalojus Malinovskis maloniai teikėsi man duoti iš tuometinio rankraščio tokią epigramą Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčios varpui: *Anno 1696 ex munificentia JWIM*, Vilniaus vaivados pono Sapiegos nuliedintam:

Turiu ausis, nors neturiu galvos nei kojų,
Bet kai po Vilnių vaikštau – aš neabejoju!
Kalbuosi su žmonėm, nors neturiu liežuvio.
Visa kunigaikštystė manė – aš jau žuvęs.
Nes Dievui skirtas aš ir liepsnose spirgėjau.
Sakykit, kančią tokią kas patirt norėjo?
Tačiau ir po mirties aš gyvas, gyva siela,
Nes plaka dar širdis mana, bičiuli mielas!

Šv. Trejybės cerkvė

Eidami nuo soboro gatve įkalnėn, dešinėje pusėje matome gražios architektūros vartus, o už jų – kiemą, kuriame yra Šv. Trejybės vienuolynas ir cerkvė, XIV a. pirmojoje pusėje įsteigti Tverės kunigaikštytės, antrosios didžiojo kunigaikščio Algirdo žmonos Julijonos*.

1514 m. Lietuvos didysis etmonas, kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, įžymus to meto karvedys, kurį amžininkai vadino rusų Scipionu ir lietuvių Hanibalu, vietoje sutręšusių vienuolyno ir cerkvelės pastatė mūrinius statinius. Apie 1670 m. jie buvo atnaujinti Levui Krauzei Ževuskiui vadovaujant. 1748 m. gaisras beveik visiškai sunaikino cerkvę ir vienuolyną, bet netrukus jie vėl buvo atstatyti.

Kai Vytautas vakarinėje Rusioje sudarė atskirą metropoliją, Konstantinopolio patriarchams patvirtinus, kai kuriems Šv. Trejybės vienuolyno archimandritams buvo suteikti metropolitų titulai. 1510 m. kovo 12 d. karalienei Elenai, Aleksandro žmonai (Jono III dukteriai), buvo suteikta privilegija skirti šio vienuolyno archimandritus tiesiai, be metropolito tvirtinimo.

* Anot padavimo ir net kai kurių istorikų pasakojimų, ji pastatydinta toje vietoje, kur dėl tikėjimo žuvo trys lietuviai, Algirdo dvariškiai Kuklėjus, Michlėjus ir Nežilas (du pirmieji – 1342, o trečiasis – 1347 metais). Tačiau rusų metraštininkas (Karamzinas. T. 5. Skyrius I. Priedas 50. P. 20, 1842 metų leidimas, Danilevičius. P. 169, 1827 metų leidimas) sako: *„1347 году убіенъ бысть отъ Ольгерда Круглецъ* (Nežilas), *нареченный въ Св. Крещеніи Евстафій, за въеру христіанскую и положенъ бысть у Св. Николы въ Вильнъ, со сродники своими, во гробъ, съ великими мученики Антеніемъ и Іоанномъ,* (Kuklėjus, Michlėjus), *иже пострадаша за въеру*". (1347 metais Algirdo buvo nužudytas Kruglecas (Nežilas), šv. krikšto metu pavadintas Jevstafijumi už krikščioniškąjį tikėjimą ir palaidotas Vilniaus Šv. Nikolajaus [bažnyčioje] karste su savo giminėmis kankiniais Antanu ir Jonu (Kuklėjus, Michlėjus), taip pat nukentėjusiais už tikėjimą.) Iš to galima daryti išvadas, kad tie šventi kankiniai iš pradžių buvo palaidoti senojoje šv. Nikolajaus cerkvėje (įsteigtoje tos pačios didžiosios kunigaikštienės Julijonos), tikriausiai, gaisrui ją sunaikinus, buvo perkelti į Šv. Trejybės cerkvę, o dabar yra Šv. Dvasios cerkvėje.

1580 m. (birželio 5) Vilniuje lankęsis Konstantinopolio patriarchas Jeremijus patvirtino Šv. Trejybės cerkvės brolijos įstatus, įsteigė atskirą spaustuvę ir mokyklą*.

Žygimanto III įsakymu Šv. Trejybės cerkvės vienuolynas buvo perduotas kunigams bazilijonams, kuriems priklausė iki unitų susijungimo su stačiatikiais.

Užėmęs Smolenską, Žygimantas III dovanojo Šv. Trejybės cerkvei auksu ir sidabru siuvinėtą apdangalą, išdabintą brangakmeniais ir perlais, be to, liturginius apdarus iš Smolensko katedros. Šis apdangalas, sukurtas Maskvoje 1545 m., 1822 m. pateko į Sibilės šventyklą Pulavų mieste. Apdarų neliko nė pėdsako. Tačiau Šv. Trejybės cerkvėje saugomas istorinis, retas senovės paminklas – Dievo Motinos (Odigitrijos) paveikslas. Ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Rusioje manoma, kad jis tapytas šv. Luko Evangelisto. Kojelavičius liudija, kad jo laikais apie šį paveikslą buvo paplitusi kaip tik tokia nuomonė. Jį labai vertino graikų imperatoriai, vėliau paveikslas atiteko Raudonosios Rusios karaliams, o iš jų perėjo į Maskvos didžiųjų kunigaikščių rankas. Šiuo paveikslu Ivanas III Vasiljevičius 1494 m. laimino savo dukterį Eleną, kai ji rengėsi vykti į Vilnių tekėti už Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (vėliau Lenkijos karaliaus); nuo to laiko paveikslas nuolat buvo Vilniaus pilyje, o 1513 m., Elenai mirus, pateko į jos antkapį metropolijos Skaisčiausios Dievo Motinos sobore, maždaug XVII a. iš čia buvo perkeltas į Šv. Trejybės cerkvę. 1569 m. už šį paveikslą Ivanas IV Vasiljevičius siūlė karaliui Žygimantui Augustui 50 žymių lietuvių belaisvių, bet mainai neįvyko. Iš garsaus senovės specialisto Sreznevskio aprašymo matyti, kad, be išorinių rėmų, paveikslo ilgis – šeši su puse aršino, plotis – keturi ketvirčiai aršino, tapytas ant medinės plokštės, kurią sudaro keturios lentos, iš jų dvi beržo ir dvi vidurinės, spėjama, kipariso. Čia taip pat yra šeši žymiojo Smuglevičiaus tapyti paveikslai: Išganytojas, šventieji Petras ir Povilas, šv. Anupras, šv. Vasilijus, šv. Nikolajus,

* Šis dokumentas įtrauktas į 1596 m. liepos 6 d. tribunolo aktus, dar anksčiau, 1593 m., patvirtintus karaliaus. Pirmas brolijos išleistas veikalas buvo „*Виленскій Апостолъ*".

keliantis iš mirusiųjų tris kūdikius, ir šv. Makrenas. Dar verta apžiūrėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininko Jonušo Tiškevičiaus Skumino žmonos Barboros Naruševičiūtės antkapį, kurį sudaro trys marmuro plokštės su herbais ir užrašu. O pats Jonušas palaidotas 1642 m. prie šios cerkvės pastatytos koplyčios rūsyje, bet jo antkapio nėra.

Šv. Dvasios vienuolynas

Paėję vos kelis žingsnius nuo Šv. Trejybės vienuolyno, išvystame nuostabius, geležimi apkaustytus, su auksuotu Žemės rutuliu ir kryžiumi vartus. Juos 1845 m. pastatė buvęs Vilniaus karinis gubernatorius T. J. Mirkovičius. Vartai veda į erdvų kiemą, kuriame yra Šv. Dvasios vienuolynas ir jo cerkvė. Juos įkūrė didžiojo kunigaikščio Aleksandro žmona Elena XV a. pabaigoje. Kai kurie šios cerkvės įsteigėja mano buvus Algirdo žmoną Mariją, bet negincijamų įrodymų nėra. Seniausiomis Vilniaus stačiatikių cerkvėmis istorikai laiko Skaisčiausios Dievo Motinos soborą (metropolinį), Piatnicos (Piacionka), Šv. Nikolajaus ir Šv. Trejybės. Kai Šv. Trejybės vienuolynas buvo perduotas unitams, tada tie, kurie liko ištikimi stačiatikiai, kartu su penkiomis pasaulietiškomis brolijomis perėjo į Šv. Dvasios vienuolyną. Brolijos buvo šios: piliečių, ponų, pirklių, odminių, kailiadirbių ir Rasų (nuo Rasų, miesto dalies, esančios už Aušros vartų, pavadinimo). Ten pat buvo perkeltos ir jų ligoninė, mokykla bei spaustuvė. 1605 m. už brolijų lėšas vietoje medinės buvo pastatyta mūrinė cerkvė; tuomet buvo atnaujintas ir Šv. Dvasios vienuolynas, tiesiogiai Konstantinopolio patriarchų valdomas, ką liudija karališkos privilegijos – Vladislovo IV 1633 m. kovo 16 dienos privilegija, patvirtinanti senąsias privilegijas: 1) Stepono Batoro 1585 m. gegužės 18 dienos – dėl to, kad išpažįstantys stačiatikių tikėjimą be patriarcho leidimo negali keisti kalendorių. 2) Žygimanto III 1589 m. liepos 15 dienos – dėl laisvės plėsti jurisdiką. 3) To paties karaliaus 1589 m. liepos 21 dienos – tvirtinanti patriarcho Jeremijaus valdomas brolijas. 4) To paties karaliaus 1592 m. spalio 9 dienos – tvirtinanti brolijas, mokyklas, ligoninę ir t. t. 1797 m. šv.

Dvasios vienuolynas buvo priskirtas prie naujai įsteigtos Minsko diecezijos, o 1833 m. (gegužės 19) pakeltas iki pirmos klasės lygio.

Šv. Dvasios cerkvės grindyse priešais ikonostasą matyti laiptai, vedantys į požemio koplyčią, pastatytą 1851 metais; ten puikioje auksuotoje bronzos grotoje ilsisi šventųjų kankinių Antonijaus, Jono ir Eustachijaus relikvijos, veikiau jų palaikai.

Cerkvės išorė labai graži, su dideliu kupolu ir dviem bokštais fasade. Viduje prabangiai įrengtas mūro ikonostasas. Dėl drąsios ir puikios struktūros jis tapo tikra mūsų miesto puošmena. Jį sudaro trys taisyklingų formų ikonostasai, turintys kiekvienas savo paskirtį, o kartu sudarantys raiškią visumą. Iki 1839 m. šis ikonostasas buvo labai sudūlėjęs, paveikslai buvo menkaverčiai. Tuometinis šio vienuolyno archimandritas Platonas (šiandien Rygos arkivyskupas, apie kurį Lietuvoje liko kuo puikiausi prisiminimai) paragino stačiatikių parapijiečius aukoti ir visų padedamas skoningai ir prabangiai restauravo ne tik ikonostasą su gražiais paveikslais, bet ir visą cerkvę bei vienuolyną, kurie įgavo visai kitą išvaizdą. Cerkvės viduryje, dešinėje už kolonų, įrengta šilta cerkvė su mažu koplyčios altoriumi. Prie šios cerkvės atskirai pastatyta gana daili varpinė. Joje yra šeši varpai, iš kurių didžiausias sveria 376 pūdus (15 040 svarų).

Šv. Dvasios vienuolyne saugomos dvi Evangelijos, išspausdintos Vilniuje, to paties vienuolyno spaustuvėje, 1644 m. Jos šiandien yra didelė bibliografinė retenybė. Be jų, ten dar esama daug svarbių istorinių dokumentų, įvairių Lenkijos karalių, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, taip pat ir Petro Didžiojo bei Anos Ivanovnos privilegijų.

Šv. Teresės bažnyčia

Už Šv. Dvasios vienuolyno stovi katalikų Šv. Teresės bažnyčia. Prie jos kitados buvo basųjų karmelitų vienuolynas. 1626 m. šv. Teresės garbei bažnyčią įkūrė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris Steponas Kristupas Pacas, taip pat Vilniaus miesto burmistrai Steponas ir Ignotas Dubavičiai. Bažnyčia stačiakampė,

Nežinomas dailininkas. Šv. Teresės bažnyčia. 1840. Piešinys

su vienu mūriniu bokštu, 51 lietuviškos uolekties ilgio ir 21 uolekties pločio. Ją iškilmingai pašventino Vilniaus vyskupas Jurgis Tiškevičius 1652 m. Stogą remia 8, chorą 4 akmeninės arkados. Bažnyčios fasadas skoningas, puikių proporcijų, apačioje per visą bažnyčios plotį – $2^1/_2$ aršino pagrindas, ant kurio stovi šeši piliastrai; antro tarpsnio bazės ir kapiteliai po keturiais piliastrais yra iš švediško akmens ir marmuro. Dvi kolonos abipus bažnyčios durų iš poliruoto granito, jų pagrindai taip pat granitiniai; bazės ir kapiteliai iš balto marmuro, platūs bažnyčios durų ir visų langų apvadai, prieangis, dvi piramidės, jų pagrindai ir po jais esantys antrame tarpsnyje rutuliai, dvi žvakidės, Pacų herbas su karūna ir du dideli fasadą juosiantys frizai – iš dalies iš balto marmuro, visa kita iš švediško akmens ir marmuro. Aušros vartų gatvės pusėje Pociejų lėšomis 1783 m. pastatyta Viešpaties Jėzaus mūrinė koplyčia su skliautuotu kupolu, iš išorės papuošta lipdytiniais pagražinimais ir herbu virš Rogačiovo seniūno Mykolo Pociejaus kapo, viršuje vainikuotu mitra su auksuotu rutuliu. Viduje koplyčia išdabinta lipdiniais, vaizduojančiais Viešpaties Jėzaus kančios istoriją. Virš altoriaus – gipsinė šv. Elenos su kryžiumi ir dviem angelais statula. Didysis mūrinis bažnyčios altorius turi baltas kolonas šonuose ir keturias gipso statulas: šventųjų Elijaus, Eliziejaus, Simono Stokcijaus ir Angelo kankinio. Tarp šešių ko-

lonų yra nežinomo autoriaus šv. Teresės su kraujuojančia širdimi paveikslas, kurio ilgis 12 uolekčių, plotis 5 uolektys. Šoniniai altoriai iš dešinės – šv. Juozapo, šv. Mykolo arkangelo ir šv. Jono Nepomuko, iš kairės – Švč. M. Škaplierinės, šv. Jono nuo Kryžiaus, šv. Petro Apaštalo, Dieviškos Apvaizdos, Viešpaties Jėzaus, esantis medinėje auksuotoje ornamentuotoje nišoje. Mūriniame bokšte Aušros vartų gatvės pusėje įrengta varpinė. Nedidelio jos kupolo viršuje ant metalinio virbo sukinėjasi geležinė vėtrungė, vaizduojanti šv. Arkangelą su trimitu rankoje. Klebono kunigo Zaleskio pastangomis Šv. Teresės bažnyčia 1857 m. buvo atnaujinta ir išdabinta.

Čia taip pat yra įdomių nežinomo autoriaus paveikslų, kuriuose matome fundatorių Vilniaus vyskupą Steponą Pacą, Vilniaus burmistrą Ignotą Dubavičių, Rogačiovo seniūną Mykolą Pociejų, Prancūzijos karaliaus Liudviko XV ir Marijos Leščinskos dukterį, šv. Augusto basąją karmelitę Mariją Teresę.

Aušros vartai

Šalia Šv. Teresės bažnyčios, viršum vartų, yra koplyčia su stebuklinguoju Dievo Motinos paveikslu. Iš pačių tolimiausių apylinkių traukia čia nelaimingi ir kenčiantys pas Švenčiausiąją Mergelę, kuriems ji vienodai dosniai dovanoja savo malones ir geradarybes. Ši koplyčia pastatyta virš miesto vartų, vadinamų Aušros vartais, iš čia ir Šv. Mergelės paveikslas gavo Švenčiausios Aušros vartų Dievo Motinos vardą. Ant ąžuolinės lentos nutapytas paveikslas vaizduoja Dievo Motiną su labai gailestinga ir mielaširdinga veido išraiška, su krikščionišku nuolankumu rankas ant krūtinės sukryžiavusią, tarsi trokštančią visus kenčiančius, visus nelaimingus paguosti ir priglobti. 1707 m. basas karmelitas kunigas Hiliaras buvo aprašęs šio paveikslo istoriją, bet šis aprašymas vėliau pražuvo per sumaištį mieste, gaisrus ir riaušes. 1823 m. Vilniaus diecezijos spaustuvė išleido knygelę „*Relacyi*" („Reliacijos..."), surinktą šv. Grigaliaus baso karmelito kunigo Hiliarijono, definitoriaus, bet joje aprašomi tik Švenčiausios Mergelės stebuklai bei surinkti tam skirti himnai ir maldos.

XV a. pradžioje Vilnius buvo apjuostas įtvirtinta mūro siena su penkeriais vartais, pro kuriuos galima buvo patekti į miestą, tarp kurių buvo ir šie, beje, tuomet vadinami Medininkų, vartai, nes ten link vedė kelias į senų senovės Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pilį, kitados buvusią Medininkų miestelyje, o šiandien į styrančias griuvėsių liekanas ant vienos iš pakelės kalvų. Kai 1626 m. buvo pastatyta Šv. Teresės bažnyčia, Dievo Motinos paveikslas buvo laikomas miesto mūro nišoje viršum vartų ir uždaromas medinėmis durelėmis, prieiti prie jo galima buvo tik labai siaurais ir tamsiais laipteliais, 1671 m. viršum vartų pastatyta medinė koplytėlė, kur perkeltas paveikslas, bet 1715 m. gegužės 26 d. per gaisrą ta koplytėlė sudegė, o paveikslas kelerius metus buvo Šv. Teresės bažnyčioje, kol pagaliau buvo pastatyta dabartinė koplyčia. 1829 m. ji buvo atnaujinta ir gerokai išpuošta. Dabar koplyčia atrodo šitaip: iš išorės matome tris didelius įstiklintus langus – vidurinis platesnis, dviveris, o abipus jo du siauresni, viengubi. Vasarą ir giedromis dienomis langai plačiai atveriami, kad minia iš gatvės matytų šv. Mišias laikantį kunigą. Siena šviesiai žalia. Viršum vidurinio ir šoninių langų blizga iš didelių auksuotų žalvario raidžių išdėliotas užrašas: *„Gailestingoji motina, Meldžiame Tavo globos!"* Languose iki pusės įtaisytos metalinės grotelės su auksuotais papuošalais ir valstybės herbais. Viduje – labai turtingai išdabintas paveikslas. Jį puošia galybė auksinių ir sidabrinių aukų, kryžių, ordinų, medalių. Aukomis taip pat nukabinėtos keturios kolonos abipus paveikslo. Prie altoriaus įrengti nedideli vargonai. Kairėje gatvės pusėje yra erdvi dviaukštė galerija, aukštai visa įstiklinta, čia klausosi šv. Mišių ligotieji. Kitoje, nuo įvažiavimo į miestą, pusėje išliko šių vartų sena gynybinė išvaizda: matyti šaudymo angos, kuriose kitados tikriausiai stovėjo patrankos. Bažnyčią ir Aušros vartų koplyčią atnaujino ir išdabino Aušros vartų basųjų karmelitų vienuolyno paskutinis prioras kunigas Pšickis. 1812 m. prancūzų kareiviai pavertė bažnyčią sandėliu ir savo laikina buveine. Šie nedori Dievo namų gyventojai paliko apdaužytus altorius, prakiurdytus ir apdraskytus paveikslus. Kunigas Pšickis kreipėsi į žymiausius dailininkus (be kitų, ir į pas mus žinomą Kanutą Rusecką), ir visi paveikslai buvo atnaujinti, tapo dar gražesni, negu buvo anksčiau, vėl iškilo alto-

riai. Bažnyčia pašviesėjo ir įgavo savitumo, žodžiu, kunigas Pšickis restauruojant pasirodė ne tik uolus, bet ir turintis retą estetinį skonį. Tai jo buvo sumanymas įstiklinti galeriją priešais koplyčią, suteikti koplyčios sienoms puošnumo.

Nuostabus, jaudinantis vaizdas atsiveria per pamaldas priešais Dievo Motinos paveikslą. Kasdien, ypač trečiadieniais ir šeštadieniais, nuo pat ryto iki pietų laikomos pakaitomis skaitytinės ir giedotinės šv. Mišios. Nuo pietų iki pat nakties visuomet galima rasti čia abiejų lyčių, įvairaus luomo nuolankiai klūpančių, rankas pamaldžiai sudėjusių, akis į paveikslą pakėlusių, tyliai besimeldžiančių žmonių. Per Dievo Motinos šventes, t. y. lapkričio mėnesį švenčiant Švenčiausios Mergelės atlaidus, gatves, bažnyčią ir galeriją užplūsta didžiulės minios žmonių. Tuomet vakare vyskupas, apsivilkęs nuostabiausiais bažnytiniais apdarais, su kunigų svita gerai apšviestuose Aušros vartuose priešais stebuklingą Dievo Motinos paveikslą gieda litaniją, skamba atitinkami, dažniausiai Stanislovo Moniuškos, kūriniai, ir pagaliau ganytojas su infula ant galvos ir pastoralu rankoje atsisuka į minią ir, atsistojęs prie koplyčios lango ir grotelių, ją laimina.

3

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Vokiečių gatvė. Pinigų kalykla.
Namai: Poznanskių, Rojus, Pragaras, Gaidynė.
Liuteronų bažnyčia.
Namai: Miulerio, Šulco, Šv. Dvasios bažnyčia.
Bajorų institutas. Įgulos cerkvė.
Bažnyčios: Pranciškonų, Šv. Mikalojaus,
Visų Šventųjų, Šv. Juozapo. Žydų sinagoga. Žydų ligoninė.
Užburtasis rūsys.

Vokiečių gatvė

Vokiečių gatvė viena iš seniausių; ji prasideda nuo Rotušės ir baigiasi trijų gatvių – Vilniaus, Trakų ir Dominikonų – sankryžoje. Dar Gedimino laikais čia įsikūrė vokiečių pirkliai, kuriuos jis pasikvietė iš įvairių Hanzos miestų, taip pat retesnių profesijų amatininkai. Tuomet švari ir tvarkinga V o k i e č i ų gatvė buvo miesto puošmena.

Pinigų kalykla

Tačiau vienu metu ji nebuvo vadinama V o k i e č i ų, nes, anot mokslininko profesoriaus Adomavičiaus, dabartiniame

sentikio Kinkulkino name buvo pinigų kalykla. 1545 m. šį namą nusipirko Lietuvos valstybės iždininkas Hornostajus už 500 kapų lietuviškų grašių. Justo Liudviko Decijaus vadovaujama pinigų kalykla tuomet prilygo geriausioms to meto pinigų kalykloms.

Poznanskių namas

Netoli Rotušės stovi didelis mūrinis, dabar Poznanskių, namas, anksčiau priklausęs iš senos giminės kilusiam turtingam lietuviui Grigaliui Astikui, kuris 1580 m. birželio 18 d. buvo nukirsdintas karaliaus Stepono Batoro įsakymu už slaptus santykius su caru Ivanu IV Rūsčiuoju ir pinigų padirbimą. Paskui namas tapo Važinskių šeimos nuosavybe, iš jų įsigijo Poznanskiai. Namo frontone ligi šiol matyti lietuviškas Vytis, o po juo nišoje – gipsinė statula, vaizduojanti žmogų su ilga tunika, užrištomis akimis, viena ranka laikantį apnuogintą kardą, kita – teisingumo simbolį – svarstykles. Šios statulos istorija aiškinama labai įvairiai. Vieni sako, kad ji buvo pastatyta kaip tik po to, kai Astikui buvo įvykdyta mirties bausmė, idant visus įspėtų, kad nešališkas, tarsi aklas, teisingumas laukia visų, nuo pačių turtingiausių iki vargetų. Kiti tvirtino, kad Važinskiai[1] taip vaizdavo savo giminės simbolį. Tačiau arčiausiai tiesos gal yra toji versija, pasak kurios vienas iš Važinskių liepė pastatyti šią statulą su Vyčiu viršuje tada, kai dėl savo būsto remonto čia vienu metu gyveno kažkuris Lietuvos vyriausiasis tribunolas.

Rojus, pragaras, gaidynė

Šios gatvės pradžioje trys namai kitados turėjo keistus pavadinimus: R o j u s, P r a g a r a s ir G a i d y n ė. R o j u s priklausė tokiam Čižui, o P r a g a r a s ir G a i d y n ė – našlei Jachimavičienei. Ten, kur buvo R o j u s, dabar stovi Rosochackių

[1] Pavardė *Važinskis* ir lenkų kalbos žodis *ważyć* (sverti svarstyklėmis) turi vieną šaknį.

namai, P r a g a r o vietoje – žydės Pesės Prenskos* mūrinukas; greta buvo ir G a i d y n ė. Pirmasis tokį pavadinimą gavo dėl to, kad jame gyveno malonūs, taikūs, tylūs ir pamaldūs žmonės, antrasis – dėl amžinai jame aidėjusio triukšmo, riksmo, barnių ir visokio ištvirkavimo. Kodėl trečiasis buvo vadinamas G a i d y n e arba G a i d ž i ų n a m a i s, aiškiai nenustatyta. Gal juose buvo laikomi gaidžiai, kurie, kaip Anglijoje, buvo auginami gaidžių kautynėms, o gal ten įsikūrė kokia miesčionių draugija, tokia kaip, sakykim, Krokuvos gaidelis... Kad ir kaip ten būtų, per 1748 metų baisų Vilniaus gaisrą visi trys namai supleškėjo iki pat pamatų, o liko vien keisti jų pavadinimai.

Liuteronų bažnyčia

Eidami šia gatve tolyn, kairėje pusėje matome evangelikų liuteronų bažnyčią. Vaitiekus Kojelavičius („*Miscellānea*"), o vėliau ir Rostovskis teigia, kad 1555 m. į Vilnių atvažiavo iš Vokietijos toks Viklefas (Vinkleris?) ir Šv. Onos bažnyčioje pradėjo aiškinti Martyno Liuterio mokymą, o kai Vilniaus vyskupas, Alšėnų kunigaikštis Povilas Algimantaitis (mirė 1555 m. rugsėjo 4 d.) uždraudė tatai daryti, prieglobstį jam suteikė Vokiečių gatvėje gyvenęs vilnietis Morštinas, ir ten ėmė burtis naujo mokymo išpažinėjai. Viklefas buvo ištremtas. Morštinas netrukus mirė, bet jo namai taip ir liko liuteronų prieglobsčiu. Šie įrengė čia pirma medinę, o vėliau ir mūrinę bažnyčią. 1624 m. gaisras sunaikino varpinę, po kurio laiko,

* Šiame, dabar Prenskai priklausančiame, anksčiau Klimaševskių, name kitados nutiko baisus įvykis. Stovėjusi prie atdaro lango motina ir sūpavusi kūdikį mėtydama jį aukštyn. Ūmai jis išsprūdęs ir nukritęs ant grindinio. Nevilties ištikta motina tuoj pat puolusi ir iššokusi iš paskos. Ir ji, ir vaikas buvę pakelti negyvi, suskaldytomis į grindinį galvomis. Langas buvęs užmūrytas, o ant tinko nupiešta freska, vaizduojanti moterį su vaikeliu, tikriausiai tam, kad įspėtų aukles. Šį piešinį Vilniaus gyventojai matė gana ilgai, ir iš lūpų į lūpas ėjo liūdnas pasakojimas. Namas kadaise buvo didžiųjų medžioklių rezidencija, todėl jo kampe styro įmūryti elnio ragai.

1655 m., tas pats likimas ištiko ir bažnyčią. Vėliau buvo atnaujinta 1662 ir 1687 m. 1737 m. gaisras vėlei apgadino maldos namus, kuriuos atstatyti pradėta po kelerių metų ir baigta 1744 m. Vilniaus burmistro Jokūbo Gibelio pastangomis 1624 m. įrengtas altorius nuo gaisrų nenukentėjo ir tebėra ligi šiol.

Prie galinių bažnyčios durų, kieme, yra erdvus ir gražus rūsys su mūriniais ventiliacijos kanalais viršuje. Ko gero, jame kadaise laikinai buvo laikomi mirusieji. 1855 m. birželio 24 d. (šv. Jono dieną) įvyko iškilmingas šios bažnyčios 300 metų jubiliejaus minėjimas. Tam buvo sudarytas tikro valstybės patarėjo Aleksandro de Robercio vadovaujamas komitetas, kuris organizavo rinkliavą ir bažnyčios atnaujinimą, surengė iškilmes. Bažnyčios vidus buvo gražiai atnaujintas, altoriaus 4 Evangelistų ir Nukryžiuotojo Kristaus statulos paauksuotos, o visos sienos skoningai išdabintos gėlėmis (daržininko Vėberio pastangomis). Šią iškilmingą dieną abiejų Vilniaus evangelikų išpažinimų, Augsburgo ir Helvetų, tikintieji ir dvasininkai suėjo draugėn ir pakiliai meldėsi stebimi valdžios atstovų ir pamaldžiųjų bei smalsuolių minios. Vilniaus superintendentas kunigas Steponas Lipinskis pasakė gražią kalbą lenkiškai, pastorius Evertas ir kiti kalbėjo vokiškai, o įžymusis kompozitorius Stanislovas Moniuška, atsilygindamas liuteronams už jų rūpinimąsi katalikų bažnytine muzika, sukūrė ta proga gražios muzikos, kurią, Vilniaus observatorijos direktoriui Zableriui pritariant vargonais, atliko muzikos mėgėjai ir mėgėjos. Šioms iškilmėms buvo nukaldinti sidabro, bronzos ir alavo atminimo medaliai, kurių vienoje pusėje buvo pavaizduotas Viešpats Kristus su įrašu aplinkui: „*Ich bin das Licht der Welt*“, t. y. „Aš esu pasaulio šviesa“, o kitoje pusėje, viršuje – Apvaizdos akis, siunčianti spindulius į Bibliją, kryžių ir taurę su įrašu: „*Gottes Wort bleibt ewig. Jubelfest des dreihundert Jahrigen Bestehens der Ewangelische Lutherischen Kirche zu Wilna, den 24 Juni 1855*“, t. y. „Dievo žodis amžinai gyvas. Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios 300 metų gyvavimo jubiliejus, 1855 metų birželio 24“*.

* Prof. A. F. Adamovičius parašė brošiūrėlę „Kościół Augsburgski w Wilnie – Kronika zebrana na obchód trzechwiekowego istnienia kościoła w roku 1855 w dzień św. Jana Chrzciciela“ (Wilno, druk Zawadzkiego, 70 p.).

Mūrinis namelis, už kurio pastatyta ši bažnyčia, atrodo labai senoviškai; žemi, skliautuoti vartai kitados galėjo būti tvirta, sunkiai įveikiama tvirtovė. Yra keli maži kiemeliai – iškalbingi tolimos praeities liudytojai. Ypač vienas kairėje, priešais bažnyčią, susisiekiąs su pirmuoju siauru, tamsiu, skliautuotu, vingiuotu koridorėliu. Jį supa taip pat siauras, dviaukštis mūrinis namelis su senoviniais langais. Šiandien ten gyvena neturtingos našlės ir našlaičiai.

Į gatvę, vedančią nuo Rotušės iki šios bažnyčios, iš abiejų pusių sueina su ja susisiekiantys skersgatviai. Vienas kairėje pusėje nuo Visų Šventųjų bažnyčios, šalia Voelko vaistinės, – Žemaičių, toliau – Šv. Mikalojaus skersgatvis; dešinėje – du žydų skersgatviai: Kromų ir Mokyklos.

Miulerių namas

Už liuteronų bažnyčios praėję pro kelis įvairaus dydžio ir formos namus (pro kai kuriuos galima patekti į kitas gatveles), pamatysime didelį namą su erdviais butais, kurį supa didelis kiemas su mažu sodeliu ir vidinėmis galerijomis palei aukštus. Tai irgi senas, nors truputį vėlesnis statinys. Iš pradžių jis buvo Lietuvos iždininko Flemingo, paskui Bžostovskių, o dabar Miulerių, vienas iš kurių buvo žymus leksikografas, nuosavybė. Metų metais čia vyksta įvairiausi vieši pasilinksminimai, puotos, maskaradai, koncertai.

Greta šio stovi taip pat erdvus, kitados Fitinhofams priklausęs, namas, kuriame kadaise buvo garsi sidabrinė salė, o priešpriešiais – keturaukštis Vilniaus universiteto architektūros profesoriaus Mykolo Šulco namas, kurį jis pats perstatė iš nebaigtos mūryti Pijorų bažnyčios plytų (įsteigėjas Dogelis). Namas ypatingas tuo, nes visame mieste turi daugiausia aukštų. Abu minimi namai yra kampiniai.

Šv. Dvasios bažnyčia

Į dešinę nuo Šulco namų yra Dominikonų gatvė, seniau vadinta Šv. Dvasios gatve nuo ten esančios didelės Šv. Dvasios bažnyčios ir buvusio Dominikonų vienuolyno. Gaila, kad nuostabų šios bažnyčios fasadą nuo miestą juosiančių kalvų dabar vos įmanoma įžiūrėti – taip jis iš visų pusių apsuptas ir suspaustas aplinkinių namų. Dabar iš gatvės patenkame į šoninį koridorių, o priekyje, toje vietoje, kur kitados buvo gatvė, išeinanti į Vilniaus gatvę, šiandien yra nedidelis kiemas. Bažnyčia įsteigta daugmaž 1441 m., Kazimiero Jogailaičio laikais. Tikriausiai iš pradžių ji buvo medinė*. 1501 m. (pirmadienį po šv. Stanislovo atlaidų) karalius Aleksandras pakvietė iš Lenkijos į Vilnių vienuolius dominikonus ir, kunigui Mikalojui Korčakui savo noru atsisakius būti klebonu, Vilniaus vyskupui Albertui Taborui leidus bei popiežiui Aleksandrui VI patvirtinus, atidavė jiems šią bažnyčią ir įsakė pastatyti prie jos vienuolyną. 1655 m. (rugpjūčio 8 d.) užimant Vilnių, bažnyčia ir dominikonų vienuolynas buvo sugriauti ligi pačių pamatų. Ir nors po šešerių metų, kai viskas aprimo, dominikonai atstatė vienuolyną, atnaujino savo bažnyčią, šie statiniai buvo maži ir tamsūs. 1679 m. ordinui nusipelnęs Šv. Dvasios vienuolyno prioras kunigas Mykolas Vainilavičius užsimojo pastatyti didingesnę bažnyčią, bet stokojo tam lėšų, todėl paprašė pagalbos provincijos kapitulos. Kiekvienas vienuolynas gavo įpareigojimą kasmet skirti statybai tam tikrą kiekį lėšų ir medžiagų. Taigi per devynerius metus toje pačioje vietoje nuo pamatų iškilo kitokios formos ir gerokai didesnė bažnyčia, kurią 1688 m. pašventino ir konsekravo Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžostovskis. Marmuro imitacijos apdaila, kupolų tapyba ir vargonai buvo įrengti vėliau dominikonų sąskaita. 1844 m. vienuolynas buvo uždarytas, ir parapijos bažnyčia atiteko dvasininkams pasauliečiams. Iki to meto dominikonai

* Anot vienuolių padavimų, Šv. Dvasios bažnyčia buvusi funduota dar paties Vladislovo Jogailos, kai tik jis priėmęs Romos katalikų tikėjimą, ir iš pradžių buvusi pasauliečio kunigo tvarkoma.

čia turėjo teologijos studiją, kurios absolventams buvo suteikiami atitinkami akademiniai laipsniai; jie išlaikė daugelį seminarijų, garsėjo savo pamokslais, provincijose užsiėmė misionieriška veikla. Bažnyčia su keturiais fasadais iš išorės atrodo kryžiaus formos, bet viduje ji yra 85 uolekčių ilgio ir 36 uolekčių pločio. Dviejuose bokštuose įrengti varpai.

Didžiajame altoriuje yra puikus ornamentuotas kryžius su Nukryžiuotojo Kristaus figūra. Šoninių altorių yra 15.

Erdviuose ir dideliuose bažnyčios rūsiuose ligi šių dienų pilna mirusiųjų palaikų. Prieš daugelį metų lankiausi šiuose rūsiuose ir mačiau kūnų ir net drabužių, beveik nepaliestų puvinio, matyt, todėl, kad čia labai sausa. Ypač viena vienuolė atrodė tarsi užmigusi, sveikut sveikutėlė krūtinės ir kojų oda, taip pat apdarai, avalynė ir Kozelsko kunigaikščio Oginskio diržas, o iš po aksominės, sabalais aptaisytos kepurės keistai žvelgė plika kaukolė*. Vien kapojų, kurių paprastai prikemšamos įkapių pagalvės, požemiuose buvo tiek daug, kad kai kur teko braidyti beveik iki kulkšnių. Dauguma kūnų be karstų netvarkingai visur išmėtyti. Dėmesį traukia keli šimtai lavonų, prie vienos sienos glaudžiai sustatytų vienas šalia kito, o į šią rikiuotę remiasi antra tokia pati lavonų eilė. Niekas negalėjo paaiškinti, ką tatai turėtų reikšti. Neįmanoma įžiūrėti ir jų apdarų, galima tik spėti, kad visi jie buvo vienodi. 1849 m. pasklido nepagrįsti gandai, kad neva prie pat įėjimo sargybą ėję kareiviai girdėję ar matę, kaip šiame rūsyje vaidenasi (nes buvusio vienuolyno patalpose laikinai buvo įrengtas kalėjimas). Todėl įėjimas į šiuos įdomius rūsius buvo aklinai užmūrytas.

Vienuolika pastarųjų metų ši šventykla yra parapijos bažnyčia. Daugelis nepagrįstai mano, kad čia buvo palaidotas karalius Aleksandras; šis spėjimas, ko gero, kilęs iš to, kad čia kabo didžiulis šio karaliaus portretas visu ūgiu, su karūna ir monarcho šermuonėlių kailiniais, o po juo toks įrašas: „*Alexander Jagiello*

* Prie karsto buvo skarda su herbu ir įrašu: „Nemaraus atminimo nusipelniusio Kozelsko kunigaikščio, Darsūniškio seniūno JD Juozapo Oginskio mirtingų palaikų amžino poilsio vieta. Mirė Viešpaties 1776 metų sausio 21 dieną sulaukęs 65 metų amžiaus".

Magnus D. L. frater Casimiri, Fundator Fratrum Praedicatorum Vilnae ad ecclesiam S. Spiritus Anno 1501". (Aleksandras Jogaila, L[ietuvos] D[idysis] K[unigaikštis], Kazimiero brolis, Vilniaus Dominikonų vienuolyno prie Šv. Dvasios bažnyčios fundatorius 1501 metais.) Priešpriešiais kabo antras tokio paties dydžio portretas, vaizduojąs šio karaliaus nuodėmklausį kunigą Korčaką, bet pasauliečio kunigo apdarais. Vien šiedu portretai, kaip nuostabūs bažnyčios senovės paminklai, išliko po baisiųjų 1746 ir 1749 m. Vilniuje siautėjusių gaisrų, kurie tuomet taip smarkiai apgadino vienuolyną bei Šv. Dvasios bažnyčią, ypač viduje, kad dominikonams kurį laiką teko gyventi svetimuose vienuolynuose. Viršum pagrindinio įėjimo į bažnyčią buvo toks herbas: mažas skydas apvalaus skydo viduryje. Aukštai dešinėje – anksčiau viengalvis, dabar dvigalvis*, apipešiotas nekarūnuotas erelis, kairėje – lietuviškas Vytis, kuris yra žemai, dešinėje, o erelis – kairėje pusėje. Viduriniame skydelyje Vazų pėdelį horizontaliai per vidurį kerta vyskupo pastoralas. Kieno šis herbas ir kaip čia pateko, tikrų žinių nėra. Narbutas spėja, jog tatai gali būti Krokuvos kardinolo ir vyskupo (1632–1634), Žygimanto III ir austrų arkikunigaikštytės Konstancijos sūnaus Jono Alberto herbas. Šią spėlionę sukėlė dvigalvis erelis, bet tikrai žinoma, kad kitados jis buvo viengalvis, toks, koks yra aukštai, prie skliauto, šv. Ignoto skersgatvio pusėje.

Bajorų institutas

Priešais Šv. Dvasios bažnyčią matome pastatą su užrašu „Bajorų institutas". Šis namas XVI a. priklausė Lietuvos maršalkai Hiliarui Palubinskiui, paskui jį paveldėjo kunigaikštis Antanas Kazimieras Sapiega, o šis savo ruožtu 1729 m. birželio 23 d. Lietuvos tribunolo patvirtintu raštu dovanojo pijorų ordinui. Čia, panašiai kaip Varšuvos *Collegium Nobilium* (kilmingųjų institutas), pijorai

* Perdirbtas šambeliono Abromavičiaus, kuriam priklausė šiandienis gubernatoriaus namas.

auklėjo jiems patikėtą jaunimą. Nors čia pat buvo Šv. Dvasios bažnyčia, toléliau, Šnipiškėse, jie turėjo savo (buvusią jėzuitų) Šv. Rapolo bažnyčią. Čia besimokantis jaunimas klausėsi šv. Mišių atskiroje, savo namo viduje įrengtoje, koplyčioje. Kai pijorų nebeliko, namas 1834 m. spalio 31 d. buvo paverstas Bajorų pensionu ir antros gimnazijos skyriumi, o vėliau, 1838 m. spalio 7 d., jis tapo Bajorų institutu.

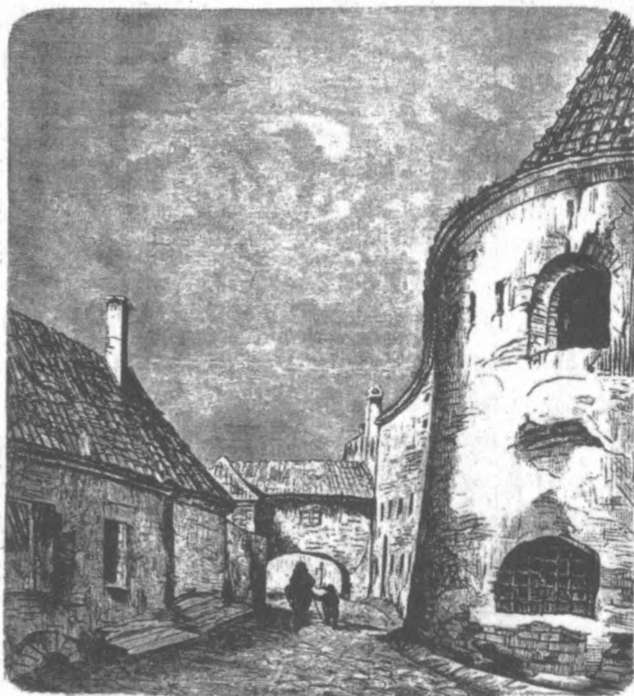
Įgulos cerkvė

Šalia Šv. Dvasios bažnyčios stovi nedidelė stačiatikių cerkvė. Šioje vietoje prieš 1536 m. buvo pastatyta Šv. Trejybės bažnyčia, o apie 1570 m. prie jos buvo atidaryta ligoninė. Vilniaus vaivadijos ligoninių komisija ją panaikino 1799 m., o jos fondus perdavė Šv. Jokūbo ligoninei. Netrukus buvo uždaryta ir bažnyčia. 1821 m. visas patalpas perėmė karo ligoninė, ir tais pačiais metais bažnytėlė buvo paversta tuometinio centrinio pašto cerkve. Galop ji tapo karinės valdybos kareivių žygio cerkve. 1838 m. buvo nuspręsta, kad ji visiems laikams bus Vilniuje tarnaujančių stačiatikių tikėjimo kareivių maldos namais. 1846 m. ji buvo pradėta atnaujinti, darbai baigti 1848 m., pašventinta 1851 m.

Dabar grįžkime į Trakų gatvę ir apžiūrėkime seniausią Vilniuje Pranciškonų bažnyčią.

Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų (pranciškonų) bažnyčia

Pranciškonai pirmieji atvyko į Lietuvą mokyti pagonis katalikų tikybos. Istorikai liudija, kad jų Vilniuje būta jau 1323 m., bet Gedimino laikais jie dar neturėjo bažnyčios ir vienuolyno. Algirdui valdant, jo bajoras ir ištikimas numylėtinis Goštautas, vedęs Krokuvoje lenkę Aną Bučacką ir perėjęs į katalikų tikėjimą, pasikvietė iš Lenkijos į Vilnių keturiolika pranciškonų ordino vienuolių ir apgyvendino juos savo namuose, ten, kur dabar

V. Dmachauskas. Kėdainių gatvė ir Pranciškonų vienuolynas. 1870. Medžio raižinys

stovi imperatoriaus rūmai. Vieni istorikai tikina, kad tatai atsitiko 1332, kiti – 1365 m. Kai Algirdas su Goštautu išvyko iš Vilniaus į karo žygį, visi šie vienuoliai mirė kankinių mirtimi. Savų žynių sukurstyta minia septynis iš jų prikalė prie kryžių ir įmetė į Vilnelę, tuomet vadinamą Vilnia, nuo kalno, esančio greta Pilies kalno (apie tai anksčiau šioje knygoje buvo rašyta), o kitus septynis baisiai nukankino turgavietėje. Kai Goštautas grįžo į miestą ir Algirdo įsakymu nubaudė žudynių kurstytojus, vėl atsigabeno pranciškonų ir įkurdino juos kitame, labiau įtvirtintame ir antro užpuolimo atveju saugesniame savo name. Jis stovėjo ten, kur dabar Smiltynės priemiestyje yra Pranciškonų bažnyčia. Šio ordino istorikas kunigas pranciškonas Gžybovskis teigia, kad ir šie 36 vienuoliai žuvo, kai Vilnių užpuolė totoriai, kuriuos skerdynėms sukurstė lietuviai. Žuvusiųjų kūnai palaidoti netoli jų buveinės, kur iš pradžių buvo pastatytas mūrinis stulpas su Nukryžiuotojo Išganytojo figūra ir užrašu apačioje, o 1708 m. toje pačioje vietoje

buvo sumūryta lig šiol išlikusi koplyčia. Joje yra vienas altorius, prie kurio dažnai laikomos šv. Mišios, kartais ir prie mirusiojo karsto, kuris paprastai čia laikomas iki šermenų. Kankinių mirties metinių proga iškilminga procesija iš bažnyčios eina į šią koplyčią, esančią kairėje pusėje nuo įėjimo iš gatvės, mūro siena atskirtos nuo tuopomis apsodintos alėjos, vedančios prie bažnyčios ir vienuolyno. Minėtą įėjimą iš gatvės dabar uždaro grotuoti ketaus vartai.

Švenčiausiosios Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčią statyti pradėjo pats Goštautas, o baigė trečiąsyk į Vilnių iš Lenkijos atgabenti pranciškonai. Ji pašventinta 1421 m. Po 112 metų, t. y. 1533 m., gaisras visiškai nuniokojo bažnyčią, bet neilgai trukus ji buvo atstatyta, tačiau ir vėl labai nukentėjo per baisius gaisrus, kurie nusiaubė Vilnių 1737 ir 1748 m. Dabartinė, vėliau gerokai atnaujinta, bažnyčia pašventinta 1764 m. birželio 12 d. Jos ilgis – 65, plotis – 22 uolektys. Joje yra šv. Ivono ir šv. Lauryno koplyčios. Pirmoje yra didelis, gražus mūsų talentingo tapytojo Jono Moračinskio paveikslas, vaizduojąs šventąjį tuo metu, kai jis, išeidamas iš bažnyčios, prieangyje dalija išmaldą įvairaus amžiaus ir lyties elgetoms, antroje – šv. Lauryno su sidabriniais apdarais ir karūna su varpomis bei spinduliais paveikslas.

Marmuro imitacijos altorius įrengtas su 6 kolonomis. Virš jo yra lipdytinis portretas šv. Antano Paduviečio sidabriniais su auksuotomis gėlytėmis apdarais, mediniais auksuotais spinduliais. Būta 12 šoninių altorių. Ypač verta prisiminti vieną 1682 m. dieną šioje bažnyčioje. Priešpietę suplūdo tokios minios luošių, vargšų elgetų, abiejų lyčių vargetų ir našlaičių, kad bažnyčioje negalėjo visi tilpti. Bažnyčia buvo išklota juodais audeklais, apdangalais, ir kunigai gedulingais arnotais laikė šv. Mišias, o šie vargetos klausėsi jų klūpodami, raudodami, iškėlę rankas į dangų. Tai viso miesto elgetos ir nelaimingieji buvo sutartinai užpirkę pamaldas už savo globėjo ir geradario, Lietuvos didžiojo etmono, Vilniaus vaivados Mykolo Paco (Šv. Petro bažnyčios fundatoriaus) sielos ramybę.

Pranciškonų vienuolynas turi 2186 tomų knygų rinkinį. Jame saugoma daug senovinių valdiškų raštų, privilegijų, laimingai išvengusių šitiek sykių Vilniuje siautusių gaisrų. Verta apžiūrėti

didelius keturkampius raudonų plytų gotiškus vartus dėl jų senovinės statybos. Dabar aklinai uždaryti, kitados jie vedė į vieną iš siaurų šoninių akligatvių, kurie supo vienuolyną. Greičiausiai šie vartai, labai panašūs į bokštą, kadaise buvo vieni iš miesto vartų, vėliau perdirbtų į pranciškonų varpinę. Joje yra 5 varpai, iš kurių didžiausias sveria 5960 svarų.

Žydų gatvės (Juodasis miestas)

Šalia vienuolyno, kaip ir prie anksčiau minėtos Vokiečių gatvės, taip pat aplink pajuodusius ir aprūkusius nuo laiko vienuolyno mūrus vingiuoja keli apykreiviai, siauri, daugiausia izraelitų gyvenami skersgatviai įvairiais pavadinimais: Žydų, Žemaičių, Rūdninkų, Mėsinių, Mokyklos, Vežėjų, Stiklių* ir pan. Visa ši miesto dalis, gyvenama karaimų ir žydų, nuo senų laikų vadinama Juoduoju miestu. Abipus gatvių ir skersgatvių stovi daugybė senų mūrinių namų su įvairaus dydžio kiemais, į kuriuos vien pažiūrėti baisu, su bemaž vertikaliai pastatytom kopėčiom, stačiais, siaurais, dažnai net be turėklų laipteliais, su tokiais pačiais siūbuojančiais, supuvusiais prieangiais, su perėjimais iš vienos gatvelės į kitą, slaptais rūsiais, požeminiais koridorėliais. O visuose šiuose sutrūnijusiuose namuose kimšte prisikimšę daugybė neturtingų, skarmaluotų šeimų, kurios dažnai, norėdamos susirasti vietą ir pigesnį kampelį, net ir viename kambaryje gyvena keliais aukštais neapsakomame tvaike. Kai kurie šie namai buvo tokie seni, kad patys susmuko ir virto griuvėsiais, laimei, prispaudė nedaug savo nelaimingų gyventojų.

* Stiklių skersgatvis ir aikštelė, arba turgelis, šiandien Utėlėtasis, senais laikais buvo vadinami Palatskių nuo čekų stiklių ir lydytojų Palatskių, kurie čia turėjo savo dirbinių sandėlius.

J. Oziemblauskas. Šv. Mikalojaus bažnyčia. 1840. Litografija

Šv. Mikalojaus bažnyčia

Viename iš tokių skersgatvių šalimais Pranciškonų bažnyčios stovi lig šiol nesudarkyta žema gotikinė raudonų plytų Šv. Mikalojaus bažnytėlė, davusi pavadinimą ir skersgatviui. Šie maldos namai yra vienas iš seniausių (XV a.) Vilniaus paminklų. Pirmiausia šioje vietoje svetimšaliai pirkliai ir amatininkai, atvykę iš įvairių Hanzos miestų į Vilnių, pastatė nedidelę medinę koplyčią. 1440 m. Trakų vietininkas ir vaivada Jaunius jos vietoje pastatė

šią bažnytėlę, mažą kunigo namelį ir aptvėrė mūru. Taip ir stovi ji ligi šių dienų nėmaž nenukentėjusi 414 metų, tarsi nebylus Vilnių ištikusių audrų ir permainų liudytojas. Viduje yra trys altoriai. Didžiajame – Vilniaus miesto patrono šv. Mikalojaus, sidabriniais drabužiais, paveikslas. Šoniniai – Sopulingosios Švč. M. Mergelės ir Viešpaties Jėzaus – altoriai. Ir storos šaltos sienos, ir pilioriai be jokių papuošalų. Bažnyčios ilgis – 42, plotis – 17 uolekčių. Virš zakristijos yra kambarys su trimis langais ir krosnimi. Šalia jo iškilęs bokštelis su trimis nedideliais varpais.

Visų Šventųjų (Senos regulos karmelitų) bažnyčia

Rūdninkų gatvėje stovi mūrinė Visų Šventųjų bažnyčia. Ją kartu su šalimais esančiu vienuolynu 1620 m. įsteigė karališkasis sekretorius Vaitiekus Chliudzinskis. Pašventinta 1631 m. Nuo tada priklauso senos regulos karmelitams. Ši bažnyčia stačiakampė, dviejų tarpsnių, jos ilgis – 72, plotis – 30 uolekčių, su dviem koplyčiomis: dešinėje pusėje – Sopulingosios Dievo Motinos, kairėje – Šv. Elijaus. Įrengta 18 altorių. Abipus Visų Šventųjų altoriaus stovi keturios gipso statulos, vaizduojančios keturis Evangelistus; prie kitų yra 18 gipsinių ir 2 medinės figūros. Penkių aukštų bokštas atstoja varpinę. Parapijos kapinės yra prie Šv. Stepono bažnyčios.

Šv. Juozapo (basųjų karmeličių) bažnyčia

Netoli šios bažnyčios, paėjus siauru senoviniu skersgatviu Aušros vartų link, stovi kita, Šv. Juozapo, bažnyčia su basųjų karmeličių vienuolynu, kuriuos 1638 m. įsteigė Lietuvos pakancleris Steponas Pacas, o 1692 m. konsekravo vyskupas Bžostovskis. Vienuolynas, įspraustas tarp mūrų, atrodo niūriai. Griežtos regulos vienuolės niekur nesirodo, tarp savo mūrų turi nedidelį sklypą, o laisvomis nuo pamaldų valandėlėmis daro dirbtines gėles ir lieja iš vaško vaisius.

J. Kamarauskas. Senoji Vilniaus sinagoga. 1899. Akvarelė

Sinagoga

Grįždami šia gatve jau matytomis vietomis, užsukime į izraelitų sinagogą Žydų gatvėje. Tai erdvus ir gana grakštus pastatas. Šioje vietoje kitados buvo karaimų sinagoga, bet vėliau nežinia kaip ji tapo žydų nuosavybe. Jos viduje esantis užrašas „*szeleg*“ reiškia 1572 metus; kai kas įrodinėja, kad tai jos įkūrimo data, tačiau, anot padavimų, sinagoga pastatyta gerokai anksčiau.

Žydų ligoninė

Vilniaus žydai turi savo ligoninę Pylimo gatvėje. Nuo seno jie būrėsi į įvairias draugijas, kurios šelpė neturtingus. Ligoninių brolija viename iš Žydų gatvės namų turėjo tris ar keturis kambarius. Praėjusio amžiaus pabaigoje ji įsigijo namą, kuriame šiandien įsikūrusi ligoninė. Imperatorius Aleksandras I 1805 m. paaukojo brolijai 3 tūkstančius sidabro rublių, kad šis namas būtų

pritaikytas ligoninei, o 1806 m. skyrė jai išlaikyti po 2500 rublių asignacijomis metams. Nuo 1817 m. ligoninė kasmet iš pintinių rinkliavos gauna po 11 074 sidabro rublius ir 92 kapeikas.

Užburtasis rūsys

Žydų gatvėje, izraelito Leibos Leizerio name, yra užburtasis rūsys, arba požeminis urvas, apie kurį patys žydai pasakoja tokią istoriją. Kai praėjusiame amžiuje ūmai miręs žydas nepalikęs jokio potvarkio, namas buvęs parduotas iš varžytinių. Bet vos spėjęs įsikurti naujas savininkas, jį ėmusios taip negailestingai persekioti įvairios baisenybės, kad, įsibaiminęs ir nematydamas kitokios išeities, pasikvietęs vargšas į pagalbą tuo metu garsėjusį mokslingumu Vilniaus rabiną Eliją. Šis, iššaukęs tam tikrą valandą sau priklausančias, taip pat piktas dvasias, paliepęs perpus padalyti kambarį ir pradėjęs bylą. Pertvara perskirtos šalys iš eilės dėsčiusios savo pretenzijas į šiuos namus. Sėdįs prie Talmudo ir rimtai klausąsis rabinas vienu žodžiu *stil!* bematant nutildydavęs bylininkų barnius ir rėksmus, o atidžiai išklausęs abiejų šalių pretenzijas, kai ir dvasios įrodžiusios savo teises į mirusiojo palikimą, teisėjas didžiai susimąstęs prie Talmudo ir ilgai rymojęs akis užmerkęs, susikaupęs. Pagaliau pravėręs akis bei lūpas ir taręs, kad abi pusės teisios. Tuomet kilę nauji rėksmai ir šauksmai, nes dvasios ėmusios džiūgauti, o žydas – garsiai priekaištauti, tačiau rabinas, dar sykį juos nutildęs, ryžtingai paskelbęs sprendimą – įsakęs namo dalį, t. y. vieną rūsį, atiduoti dvasioms, kaipo nesantuokiniams mirusio savininko vaikams, bet kartu griežtai uždraudęs joms įeiti į kitą namo dalį. Tad rūsys buvęs užmūrytas, ir nuo tada įsigalėjusi tyla.

4

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Rūmų gatvė. Alumnatas. Imperatoriaus rūmai. Šv. Kryžiaus bažnyčia. Beprotnamis. Šv. Ignoto bažnyčia. Šv. Magdalietės bažnyčia. Skapo gatvė. Bernardinų skersgatvis. Zavadskio namai. Karališkasis malūnas. Botanikos sodas. Šv. Onos bažnyčia. Bernardinų bažnyčia. Šv. Mykolo bažnyčia. Sena evangelikų bažnyčia. Metropolijos soboras. Spaso vartai. Užupio tiltas. Vyskupų malūnas. Užupio kryžius. Šv. Baltramiejaus bažnyčia.

Dabar eikime į Rūmų, buvusią Vyskupų, gatvę. Ji prasideda ten, kur susisiekia Dominikonų ir Šv. Jono gatvės, priešais Žydų skersgatvį, kuris veda į Utėlėtąjį turgų ir Švarco skersgatvį (pavadinimą gavo nuo čia gyvenusio Švarco, jo namus vėliau įsigijo Prijalgauskai; XVI a. Švarcas įdiegė tuo metu garsų plytų gamybos būdą).

Jėzuitų vaistinė

Dešinėje pusėje kampinis namas su vadinamąja akademine vaistine kitados priklausė Universitetui. Kiek toliau šioje gatvėje, kur dabar įsikūrusi Imperatoriškoji gydytojų draugija, buvo jėzuitų vaistinė, kurioje jėzuitai pardavinėjo saldžią degtinę ir ta-

boką ir iš to turėjo tiek pajamų, kad už jų sukauptas lėšas iškilo nuostabūs Vingio rūmai. Kairėje pusėje yra kunigaikščio Irenėjaus Oginskio namai.

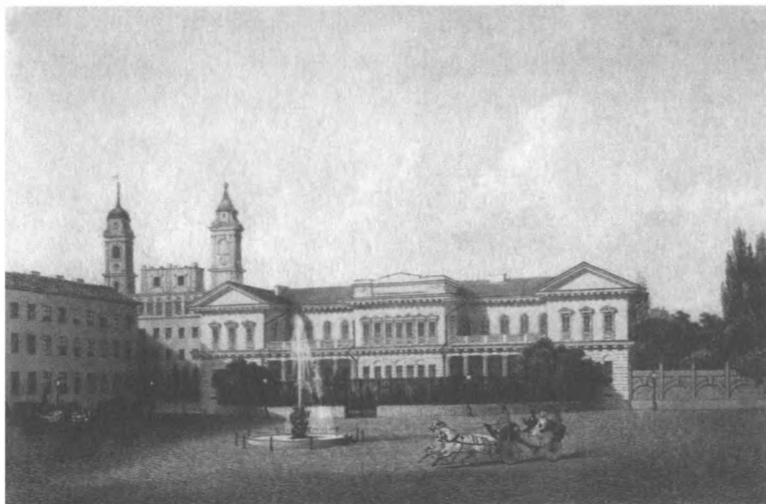
Alumnatas

Tuoj už jų yra senovinis pastatas, ligi šių dienų vadinamas alumnatu. Čia buvo Vilniaus vyskupo Jurgio Radvilos 1582 m. įsteigta diecezijos seminarija. Vadinamojo popiežių alumnato išorinėje sienoje buvo įdomi popiežių galerija, kuri vėliau buvo užbaltinta.

Imperatoriaus (buvę Vyskupų) rūmai

Toliau prasideda Imperatoriaus rūmų mūrai su vartais nuo gatvės ir nuostabiu fasadu į aikštės pusę. Šioje vietoje, kur dabar stūkso Imperatoriaus rūmai, XIV a. stovėjo medinis namas, kuriame gyveno Goštauto pakviesti vienuoliai pranciškonai (tai jau esame minėję). Namus supo erdvus parkas, plytėjęs net iki tos vietos, kur dabar yra Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnytėlė. Vėliau, kai pranciškonai persikėlė į dabartinį vienuolyną, šie namai tapo jų nuosavybe; čia yra gyvenęs pirmasis Vilniaus vyskupas Vasila. XVI a. Vilniaus vyskupai, ligi tol gyvenę šalia Katedros esančiuose nepatogiuose, ankštuose Jogailos jiems dovanotuose namuose, kuriuose, anot padavimo, kadaise gyvenęs Krivių Krivaitis*, įsigijo iš pranciškonų šiuos gerokai išplėstus ir

* Mes dar prisimename, kad senieji Vyskupų rūmai stovėjo netoli Katedros varpinės. Šie namai nuo Vasilos laikų visada priklausė Vilniaus ganytojams net iki vyskupo Zenkevičiaus (kitur Zenkovičius), kuris 1749 m. lapkričio 18 d. privilegija, pirmiausia suremontavęs namus iš savo lėšų ir prelato Žebrovskio aukų, skyrė juos emeritams, arba diecezijos invalidų kolegijai, t. y. neturtingų kunigų, senų arba paliegusių, prieglaudai. 1805 m. Jonas Nepomukas Kosakovskis įkėlė ten konsistorijos teismą. Šis senovinis namas, stovėjęs puspenkto šimtmečio, sugriautas po 1830 m. tvarkant Katedros aikštę.

Nežinomas dailininkas. Generalgubernatūros ir Universiteto rūmai. 1837. Litografija

mieste žinomus Goštautų namus. Persikėlę jie gyveno čia nuolat ir vienas po kito plėtė ir gražino juos. Todėl ir imta namus vadinti Vyskupų rūmais. 1748 m. gaisras smarkiai apgadino jų flygelius ir parką. Praėjusio amžiaus pabaigoje šie rūmai tapo laikina imperatoriaus ir kunigaikščių kilmės didikų buveine bei nuolatiniu Vilniaus karinių gubernatorių būstu*. Čia gyveno Smolensko kunigaikštis Kutuzovas būdamas Vilniaus kariniu gubernatoriumi ir vėliau kaip valstybės armijos feldmaršalas tam tikrą laiką viešėdamas šiame mieste; čia su savo galinga armija persikėlęs per Nemuną ir atvykęs į Vilnių, buvo apsistojęs Napoleonas I**, čia

* Paskutinis iš vyskupų šiame name gyveno vyskupas kunigaikštis Masalskis. Vyskupas Jonas Kosakovskis gyveno kapitulos name, Stroinovskis - dabartiniame Zavadskio, vyskupas Klangevičius – kapitulos namuose, šiandien vadinamuose Vyskupų namais Pilies gatvėje, kur ir šiandienis ganytojas Vaclovas Žilinskis leidžia žiemos laiką.

** P. Romualdas Lazarovičius maloniai teikėsi suteikti mums žinių iš nusipelniusio krašto istorijos tyrėjo a. a. Antano Marcinovskio užrašų apie Vilniaus namus, kuriuos 1812 m. buvo užėmusi laikina valdžia ir prancūzų generolai. Pateikiame čia šiuos duomenis:

Joachimas *Miuratas*, Neapolio karalius – buv. grafo Paco name, kuriame šiandien yra korpuso vado butas.

Eugenijus *Beauharnais*, Italijos vicekaralius (vėliau Leuchtenbergo kunigaikštis) – Nagurskių name, šiandien kunigaikščio Irenėjaus Oginskio, Vyskupų gatvėje.

Kunigaikštis *Neufchateln* (maršalas *Berthier*) – name, kurį šiandien užima gubernijos valdžia, Šv. Jono gatvėje.

Kunigaikštis *Friulie, Duroc* – Universiteto patalpose, profesoriaus Rustemo bute, kitapus aikštės prieš generalgubernatoriaus rūmus.

Maršalas *Ney* – rūmuose, su imperatoriumi Napoleonu.

Kunigaikštis *Reggio* (maršalas *Qudinot*) – kanauninko Boguslavskio, šiandien infulato Fijalkovskio, name.

Kunigaikštis *Gdanskis* (maršalas *Lefébvre*) – vyskupo Kosakovskio, šiandien knygininko Zavadskio, name. Čia taip pat gyveno jo sūnus, brigados generolas, miręs Vilniuje kariuomenei traukiant atgal ir palaidotas Bernardinų kapinėse.

Kunigaikštis *Bassano* (*Maret*, užsienio reikalų ministras) gyveno Vankovičių name, šiandien priklausančiame JD Lietuvos metropolitui Juozapui, Didžiojoje gatvėje, o vėliau – Sulistrovskių name Skapo gatvėje.

Generolas *Hogendorp*, Lietuvos generalgubernatorius – pirmiausia Miulerių name, vėliau gubernatorių name, kuriame šiandien įsikūrusi gubernijos valdžia.

Generolas *Duronel*, Vilniaus miesto gubernatorius – Umiastovskių name Dominikonų gatvėje.

Brigados generolas *Jomini*, po Duronelio paskirtas Vilniaus gubernatoriumi – Vankovičių name.

Generolas *Bertrand* – Michelio name priešais Rotušę, o vėliau – kanauninko Stanevičiaus kapitulos name.

Baronas *Binion*, imperatoriaus komisaras prie vyriausiosios Lietuvos valdžios – buvusiame Bžostovskio, vėliau Marcinkevičiaus Žabos, o šiandien grafo Stepono Pliaterio, name.

Kunigaikštis *Juozapas Poniatovskis* – Vyskupų name Pilies gatvėje, kur vėliau gyveno vyskupas Klangevičius ir šiandienis arkivyskupas V. Žilinskis.

Generolas grafas *Vincentas Krasinskis*, Napoleono gvardijos lenkų ulonų pulko vadas – name, kuris vadinamas Kardinalija, šiandien pašto pastatas, kuriame, armijai bėgant, taip pat nakvojo kunigaikštis Dominykas Radvila.

Pasiuntiniai – Prūsų *Kruzemarp* ir Jungtinių Valstijų *Monroe* – Miulerio name Vokiečių gatvėje.

Laikina prancūzų vyriausybė buvo įsikūrusi Kosakovskio, šiandien Zavadskių, name Bernardinų skg.

jau minėtasis feldmaršalas Kutuzovas tų pačių metų gruodžio mėnesį sveikino imperatorių Aleksandrą I išvijus prancūzų kariuomenę už Nemuno. Pavelas I savo viešpatavimo laikais gyveno 1796 m., Aleksandras I – 1812, 1815, 1819 ir 1822 m., imperatorius Nikolajus – 1837 ir 1850 (nuo gegužės 22 iki 20 d.), dabartinis monarchas – 1849 (liepos 13) ir 1850 m., prūsų karalius, dabartinio pirmtakas, čia apsistojo keliaudamas iš Berlyno į Peterburgą su tuomet dar mažamečiu dabartiniu karaliumi. Šie rūmai atnaujinti, perdaryti ir papuošti taip, kaip jie atrodo dabar. 1832 m. gerokai sumažinus parką, liko daugiau vietos didelei aikštei, kurioje 1853 m. įrengtas fontanas. Rūmuose yra Rytų apeigų Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia.

Priešpriešiais vartus, vedančius į erdvią rūmų aikštę iš gatvės pusės, stūkso buvusio Universiteto, observatorijos ir Senienų muziejaus pastatai, kuriuos jau minėjome antrame pasivaikščiojime.

Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčia. Beprotnamis

Kairiajame rūmų aikštės pakraštyje stovi Šv. Kryžiaus bažnytėlė, o prie jos įstaiga, kurioje buvo uždaromi ir gydomi vyrai, susirgę psichinėmis ligomis. Šioje vietoje XIV a. Lietuvos kunigaikščio Algirdo laikais buvo palaidoti septyni nukankinti pranciškonai, mat ši vieta buvo Goštautų namų, kuriuose šie vienuoliai gyveno, teritorijoje. 1543 m. Vilniaus vyskupas, Alšėnų kunigaikštis Povilas Algimantaitis ant jų kapo pastatė bažnytėlę. 1635 m. vyskupas Abraomas Vaina įkurdino prie jos Šv. Jono brolijos vienuolius, paprastai vadinamus bonifratrais, ir dar įsteigė psichinių ligų ligoninę, kurią ligi 1843 m. tvarkė bonifratrai. Paskui ji kaip globos įstaiga atiteko globėjų tarybai. Šiandien ligoninę kuruoja žymus mūsų archeologas, Archeologijos komisijos pirmininkas ir Vilniaus senienų muziejaus kuratorius grafas Eustachijus Tiškevičius.

Bažnytėlė nedidelė, apytamsė, jos viduje yra šulinys tyro šaltinio vandens, kuris, anot žmonių, turi stebuklingą akių gydy-

mo galią. Viršum pagrindinių durų sienoje yra Dievo Motinos atvaizdas, kurį žmonės labai garbina ir kaip prieš Aušros vartų paveikslą praeidami nusivožia kepures. Kitados bažnyčioje buvęs akmuo su įrašu: „Šią koplyčią pastatė Vilniaus vyskupas, Alšėnų kunigaikštis Povilas 1543 m.“ Šiandien tas akmuo išimtas ir įmūrytas į išorinę bažnyčios sieną.

Dar neseniai šalia bažnytėlės buvo siauras, kreivas, purvinas Bonifratrų skersgatvis, kurio vienoje pusėje buvo Imperatoriaus rūmų parko mūras, o kitoje stovėjo varganos, į žemes susmegusios medinės lūšnelės; juo galima buvo išeiti į Š v. I g n o t o skersgatvį ir T o t o r i ų gatvę. Šiandien šių namukų jau nėra, o jų vietoje plyti nedidelė aikštė. Joje susikerta dvi naujos, bažnytėlę ir ligoninę apglėbiančios, gatvės, kurios Vilniuje ir jo apylinkėse karo su vengrais metais (1848 m.) stovėjusių imperatoriškos gvardijos pulkų garbei pavadintos Semionovskaja ir Preobraženskaja.

Šv. Ignoto kareivinės

Aikštėje, už rūmų parko, iškilę vyskupo Eustachijaus Valavičiaus 1622 m. įsteigtų Šv. Ignoto bažnyčios ir šalia jos buvusios Jėzuitų kolegijos mūrai, dabar paversti kareivinėmis. Bažnyčia konsekruota 1647 m. Joje buvo gražių žymiojo Dankerso freskų. Iki šiol viršutiniame kupole išliko 18 didelių tikriausiai jėzuitų generolų portretų. Nors jie užbaltinti, specialistų nuomone, gali būti nesunkiai atidengti. Toje pačioje bažnyčioje prie kolumbariumo buvo šlovingo Kijevo ir Černigovo vyskupo, karališkojo sekretoriaus Tomo Ujeiskio, kuris mirė 1689 m. rugpjūčio 1 d. sulaukęs 76 metų amžiaus, paminklas*. Kareivinės įrengtos Vilniaus magistrato ir kahalo lėšomis 1798 m.

* Garbingas ir didžiai nusipelnęs kapitulos aktų vertėjas, Vilniaus katedros prelatas kunigas Mamertas Herburtas iš Fulštino maloniai teikėsi mums duoti tokį vyskupo Ujeiskio antkapio užrašą, 1798 m. rastą prie kolumbariumo buvusioje jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčioje: „Geriausiam Didžiausiam

Paėjus Rūmų aikšte Katedros link, gana plati gatvė su mediniais šaligatviais išveda mus į bulvarą, kuris nutiestas Antakalnio priemiesčio link.

Kačerga

Šio bulvaro posūkyje seniau beveik amžinai būdavo purvynas, nes dabar jau po grindiniu atsidūręs Kačergos upelis tada šen bei ten prasiveržsaid į paviršių ir susisiekdavo su purvinais nutekamaisiais grioviais. Todėl ši vieta, ypač rudenį, būdavo klampi, neišbrendama.

Šlapieji vartai

Šv. Magdalietės bažnyčia

Kitados čia būta mūrinių vartų, kurie dėl amžinai drėgnos vietos buvę vadinami Šlapiaisiais; už jų dešinėje, tarp namukų,

Dievui. Tėvas Tomas Ujeiskis, Jėzaus draugijos profesorius, ilsisi šiame karste. Tas kitados JD ir garbingiausias Kijevo ir Černigovo vyskupas tarnavo trims šviesiausiems Lenkijos karaliams – Jonui Kazimierui, Mykolui ir Jonui III. Turintis daugybę eilinių dorybių, stebėtiną įžvalgumą senatorius, mielaširdingiausiojo pasiilgęs, tarp visų galimų malonių ir nuolatinės pagarbos gyvendamas ir trokšdamas sau menkų, bet amžinų dalykų, labai stengęsis ir daugel metų tarpininkavęs Apaštalų soste, itin retu pavyzdžiu atsisakęs vyskupo pareigų, įstojo į Jėzaus draugiją ir antrais probacijos metais atliko keturias votas, o netrukus po to kuo stropiausiai ir maloniausiai penkerius metus ėjo Vilniaus profesų namų vyresniojo pareigas. Bet jausdamas, kad artėja jo atsisveikinimo su kūnu valanda, idant galėtų laisviau atsidėti apmąstymams apie amžinybę, labai atkakliai siekė, kad ir iš tų pareigų būtų atleistas. O atleistas iš pareigų probacijos namuose, visiškai atsidėjo Dievui ir tam, kad parengtų savo sielą suvesti sąskaitas. Pagaliau dar metus išgyvenęs, Dangui pribrendęs, paliko šį pasaulį 1689 Viešpaties metų rugpjūčio 1 dieną 76 metų amžiaus, o vienuolyne išbuvęs 12 metų.“

kyšojusi mūrinė bažnytėlė, arba veikiau Šv. Magdalietės koplyčia, buvusi Katedros filija. Ši bažnytėlė buvo uždaryta ir kartu su kitais pastatais išgriauta iš naujo planuojant miesto aikštę, o šv. Magdalietės paveikslas perkeltas į Katedrą.

Skapo gatvė

Iš Rūmų aikštės dešinėn eina siaura Skapo gatvelė, šitaip pavadinta dėl to, kad karališkasis sekretorius, Lydos ir Belcų nuomininkas Stanislovas Skapas pirmojoje XVI a. pusėje nusipirko čia buvusius Višogrodskio namus, pranciškonų ir kapitulos sklypus, pasistatė puikius namus. Taip gatvė gavo jo vardą.

Perėję Skapo gatvę, dalį Pilies gatvės ir pasukę dešinėn, už Vilniaus ganytojų namų, kur yra nuo seno garsus Zavadskio knygynas, patenkame į antrą siaurą Bernardinų skersgatvį, o paėję juo keliasdešimt žingsnių, pamatome kampe senovinį namą, anksčiau Olizarų, šiandien Zavadskių, kurį verta paminėti todėl, kad dalis mūro, supančio šių namų sodą, kadaise buvo miesto siena. Čia Bernardinų skersgatvis išsišakoja į dvi atšakas, iš kurių viena veda prie vadinamojo karališkojo malūno ir dešinėn į generalgubernatoriaus parką, o antroji – į tris šventyklas: Šv. Onos, Bėrnardinų ir Šv. Mykolo.

Karališkasis malūnas

Karališkasis malūnas taip pat yra miesto senovės paminklas, nes jį Žygimanto I privilegija 1515 m. pastatė Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus.

Botanikos sodas

Dabartinis generalgubernatorių parkas Universiteto gyvavimo metais priklausė šiai mokslo įstaigai ir čia garsus gamtininkas Stanislovas Jundzilas įsteigė Botanikos sodą. Nuostabus tatai

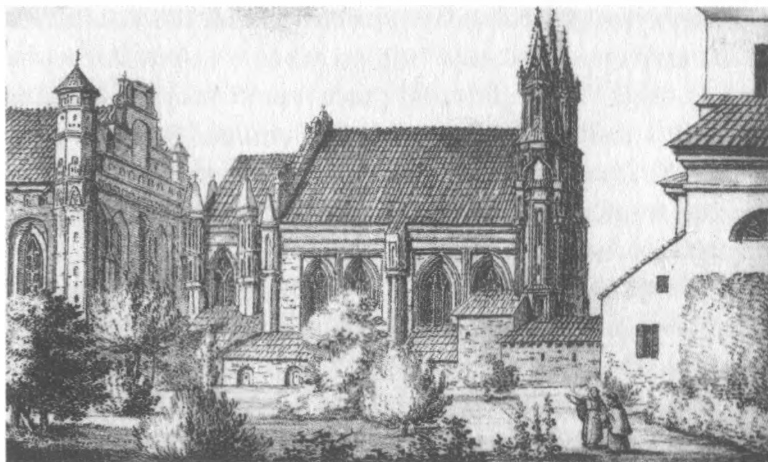

Barboros Radvilaitės gatvė su Karališkuoju malūnu, nugriautu 1870 m.
Życe ilustrowane (Wilno), 1907 09 13, Nr. 14, p. 108

kampelis! Iš visų pusių jį skalauja Vilnia, kitapus jos stūkso puikūs Trijų kryžių, Pilies ir kiek tolėliau Bekešo kalnai. Per Vilnią permestas gražus tiltelis veda į kalnus. Kas lankė juos, ypač saulei tekant, ir grožėjosi nuo jų pasakiškais vaizdais, tas gali suprasti, kokie jie brangūs ir žavūs kiekvieno vilniečio širdžiai. Vasaros vakarais sode groja muzika, minios žmonių plūsta takais. Pavargę randa poilsį po milžiniškomis, Jundzilo rankomis pasodintomis tuopomis, po kuriomis ir jis senatvėje, uždarius Universitetą, mėgdavo parymoti. Buvusio botanikos sodo šiltnamis taip pat priskirtinas prie krašto paminklų; jo statybai Vilniaus gubernatorius Jonas Frizelis šio amžiaus pradžioje davė 40 000 plačių, senovinių išardytos (1797 m.) Žemutinės pilies plytų, iš kurių buvo pastatyti gilūs šiltnamio pamatai ir pusė sienų aukščio*.

Tačiau dar sykį grįžkime į Bernardinų skersgatvį, kuriuo paėję kelis žingsnius už Zavadskių namų atsidursime Bernardinų aikštelėje.

* Iš išardytos Žemutinės pilies plytų taip pat buvo pastatytas sentikio Abrahamo namas Pilies kalno papėdėje, dabar virtusioje žemutinės tvirtovės apkasais, ir skirtas inžinierių butams.

Glovackis. Šv. Onos bažnyčia iš šiaurės. 1820.
Litografija. Pagal A. Pliaterį

Šv. Onos bažnyčia

Kiekvienas, patekęs čia pirmą kartą, nejučiomis susižavi. Ir nenuostabu, kad imperatorius Napoleonas, išvydęs Šv. Onos bažnyčią, apie kurią kaip tik ir kalbame, tarė atmintinus žodžius: „Šią bažnyčią aš ant delno nusineščiau į Paryžių!“

Priešais pamatome nuostabų, tarytum ažūrinį, gotikos tinklą. Grakštūs bokšteliai, siauručiai langai, langeliai, angos, karnizai, karnizėliai, laužyti frizai, lenktos arabeskos sudaro drąsią, neįtikėtinai lengvą ir harmoningą visumą. Beprasmiška būtų ieškoti atramų, sujungimų, aiškintis, kaip visa tai laikosi ar į ką remiasi. Matomos vien raudonos plytos ir kalkės, kurios šimtmečiais tiesiog neįsivaizduojamai ištvermingai laiko šį architektūros stebuklą, genialios minties įsikūnijimą.

Smulkiai Šv. Onos bažnyčios neaprašinėsime. Ją reikia regėti ir žavėtis, kaip grožėjosi tie, kurie lankėsi Akvisgrane, Strasbūre, Vienoje ir kituose miestuose, kur senesnės ir žymesnės gotikinės šventyklos negu mūsiškė bažnytėlė verčia dievinti meną ir jo kūrėjus. Pasakysime tik tiek, kad jos frontone yra trys bokštai, vidurinis aukštesnis už šoninius. Tarp šių trijų bokštelių yra dar du mažesni, bet visi jie vienodos formos. Juose vyrauja

pleišto formos, kurias sudaro įgaubtos linijos. Storas atbrailas keičia vis plonesnės. Langai baigiasi pusapvale tiesia linija arba smailia arka. Viršum durų iki pusės fasado aukščio siekiantis puslankis, dalijamas trijų vertikalių karnizų, gaubia keturis langus. Viršum puslankio kyla į vidurinį karnizą besiremiantys įgaubti lankai, pereinantys į išlenktą arką. Vis siaurėjanti smaila pagrindinio bokšto viršūnė tarytum ištirpsta danguje. Bokštelių viršūnes dengia iš kreivų linijų suformuotos piramidės, o keturiuose šonuose tarytum lengvai pakibę mažesni bokšteliai. Žema pusapvalė arkada sudaro įėjimą į bažnyčią. Dvejos mažesnės durys užmūrytos, nes, mūrui smengant, jos giliai nugrimzdo į žemę. Todėl teko kelti ir bažnyčios grindis. Bažnyčios ilgis - apie 100, plotis - apie 40 lietuviškų uolekčių kartu su mūro storiu.

Visas žavesys pradingsta, vos tik įeini į šventyklos vidų. Kažkuris gaisras sunaikino viduje buvusias vertybes ir paminklus. Juk čia amžino poilsio atgulė trečia šlovingojo Vytauto žmona, Alšėnų kunigaikštienė Julijona, mirusi 1448 m. Dombrovičuose, netoli Lvovo, sulaukusi 70 metų. Šiandien bažnyčios vidus išbaltintas, joje yra trys altoriai, choras, sakykla, o daugiau nieko įstabaus.

Šio žavingo, beveik vienintelio mūsų šalies gotikos paminklo įkūrimo data gana ilgai buvo nežinoma. Bet iš vėlesnių nusipelniusio kraštui Narbuto tyrimų šis tas paaiškėjo.

1394 m. Vilnių kurį laiką buvo apgulę kryžiuočiai. Kaip buvo įprasta, dingstį davė noras atversti pagonis į krikščionybę. Tuomet dvasininkai, norėdami pademonstruoti, kad Vilnius yra katalikų miestas, surengė iškilmingą procesiją iš Katedros į Šv. Onos bažnyčią.

1397 m. didysis kryžiuočių ordino špitolininkas atvyko kaip pasiuntinys pas didįjį kunigaikštį Vytautą ir parašė savo kelionės dienoraštį, kurį išvertė Žegota Onacevičius. Jame aprašyta ir šv. Onos bažnyčia, kuri savo trapiais bokšteliais dominavo viršum aplinkinių medžių.

1398 m. Vilniaus vyskupas Andrius Vasila testamentu šį tą užrašė ir Šv. Onos bažnyčiai aiškiai nurodydamas, kad ji yra mieste.

Be to, iš šaltinių, esančių Sapiegų Derečino dvare, Narbutas nustatė, kad Šv. Onos bažnyčią pastatė Marienburgo konvento mūro meistras Jonas Puhrbachas, kurį pasikvietė Vytauto žmona, didžioji kunigaikštienė Ona. Jis, vokiečio Retkės padedamas, statybą pradėjo 1392 m. ir baigė per ketverius metus* Panašaus stiliaus turėjo būti Marienburgo pagrindinio konvento fasadas iš kiemo pusės.

Nuo 1581 m. prie Šv. Onos bažnyčios gyvuoja šv. Onos arkibrolija, turinti nuosavus namus, esančius prie kairiojo Pilies gatvės kampo einant šv. Mykolo gatve. Jų sienoje įmūrytas juodo marmuro šv. Onos paveikslėlis su tokiu įrašu: „Šv. Onos namai, privilegijuoti, vėl rekuperuoti 1642 metais". Kaip skelbia šv. Onos bažnyčios dešinėje pusėje sienoje įmūryta didelė akmens plokštė, tatai buvusi dovana Jokūbo Naporkovskio ir jo žmonos Onos Benesaitės, mirusių 1625 m. nuo maro. Šioje bažnyčioje per tam tikras šventes vienas iš bernardinų kunigų, kuriems priklauso ši bažnyčia, vokiečių kalba sako pamokslą vokiečiams katalikams. Mat čia yra vokiečių katalikų šv. Martyno kongregacija, įsteigta galbūt XV a. pradžioje, atnaujinta 1604 m., patvirtinta vyskupo Abraomo Vainos 1636 m. rugsėjo 23 d. Jos įstatai patvirtinti 1640 m. balandžio 29 d. Ji turi Apaštališkojo sosto privilegijų, t. y. Grigaliaus XIII 1650 m. vasario 25 d., Inocento X 1651, Pijaus VI 1785, be to, Vladislovo IV 1646 m. gruodžio 30 d. privilegiją ligoninei, taip pat Jono Kazimiero, Augusto II ir Augusto III. Ši kongregacija vėliau egzistavo prie jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčios, o šio amžiaus pradžioje vėlei perkelta į šv. Onos bažnyčią.

Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčia

Už Šv. Onos bažnyčios yra taip pat gotikinė bernardinų Šv. Pranciškaus Serafiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčia.

* Šioje knygoje nėra galimybės tvirčiau argumentuoti fakto, kad šį nuostabų Vilniaus papuošalą fundavo Lietuvos didžioji kunigaikštienė Ona, bet smalsus skaitytojas apie tatai ras daugiau žinių T. Narbuto veikale „*Pomniejsze pisma historyczne*". P. Sobeščanskis mini šią detalę kūrinyje apie senovės Lenkijos meno paminklus (T. 1. P. 118).

Kazimiero Jogailaičio 1469 m. įsteigta bažnyčia iš pradžių buvo medinė, bet netrukus buvo sumūryta. Dėl prastų statybinių medžiagų 1500 m. ji gerokai suiro. 1525 m. buvo atnaujinta, 1677 m. iš naujo rekonstruota. Graži gotikinė bažnyčia išliko iki 1794 m., kai per karą buvo sudeginta ir sugriauta. Tiesa, neilgai trukus ji buvo atnaujinta, bet prarado senus gotikinius bruožus, nes tuomet pastatytas dabartinis frontonas, arba priekinis skliautas, ir du šoniniai bokštai rėžia akį ir nesiderina su visos šventyklos stiliumi. Dėl laimingo atsitiktinumo per gaisrus išliko gotiškas aštuonkampis bokštas, aukščiu lygus su galiniu bažnyčios skliautu, stovis galiniame (nuo kiemo) dešiniajame bažnyčios kampe. Bokštas baigiasi palapinės pavidalo stogu, kurį sudaro aštuoni viršūnėmis suremti trikampiai. Toks pat bokštas buvo ir kitame bažnyčios šone, bet jis per 1794 m. gaisrą nuvirto.

Bažnyčios vidus išliko sveikas ir tvarkingai prižiūrimas neprarado savo gotiškų bruožų. Jis yra pailgo keturkampio formos, 94 uolekčių ilgio ir 42 uolekčių pločio. Skliautą remia 8 pilioriai. Iš 13 altorių mūriniai buvo Švč. Trejybės, už kurio paruošta vieta Viešpaties kapui, ir Švč. M. Sokolskos su sidabro karūna. Kiti 11 altorių mediniai, klijuoti fanera, su kolonomis, figūromis ir paveikslais puikiais ornamentuotais rėmais. Mensos taip pat medinės. Viršum didžiojo altoriaus mensos yra puikios drožybos Nukryžiuotasis Išganytojas su sidabriniu erškėčių vainiku ir auksuotais spinduliais. Kiti altoriai: Nekalto Prasidėjimo, Apreiškimo, šv. Antano Paduviečio, šv. Petro iš Alkantaros, šv. Didako, šv. Koletės, šv. Barboros, šv. Bonaventūro, šv. Bernardino ir šv. Pranciškaus. Be to, buvo dvi koplyčios: Šv. Mykolo ir Trijų karalių, kurioje yra trys altoriai.

Prie retų miesto paminklų priskirtinos geležinės durys iš zakristijos į lobyną. Šių durų aukštis – $3^3/_4$ uolekties, plotis – 2 uolektys ir 2 coliai, jas sudarė 70 įstrižų kvadratų, kuriuose matome geležyje raižytus pakaitomis Lietuvos Vytį, Lenkijos Jogailaičių erelį, klūpantį angelą ir taip pat klūpantį nežinomą asmenį, greičiausiai moterį. Čia yra ir lotyniškų įrašų, vienas – šalia klūpančio asmens, kitą laiko angelo ranka. Jų perskaityti nesugebėjo net ir kunigas Herbutas bei profesorius Homolickis. Pastarasis mano, jog klūpanti asmenybė galėjo būti pati karalienė, šv. Kazimiero

motina. Įrašas, laikomas angelo, galėtų reikšti auką*. Lobyne taip pat yra retų paminklų: 1. Gotikinė monstrancija, sudaryta iš 13 nuostabiai meistriško darbo bokštelių, kurią paaukojo karalius Kazimieras Jogailaitis, šv. Kazimiero tėvas. 2. Gryno aukso kryžiaus pavidalo relikvijorius su Nukryžiuotojo Išganytojo figūra, dovanotas Vilniaus vyskupo Jurgio Tiškevičiaus. 3. Kitas taip pat gryno aukso kryžiaus pavidalo gražus emaliuotas, to paties Jurgio Tiškevičiaus dovanotas relikvijorius. 4. Šv. Kazimiero motinos dovanoti liturginiai drabužiai.

Bažnyčioje yra keli paminklai, kuriuos verta paminėti. Netoli įėjimo, kairiame šone, sienos navoje, stovi mažas marmuro karstelis, po juo įrašas lotynų kalba skelbia, kad čia ilsisi 1592 m. žydų nužudytas Simonas Kirelis. Taip pat yra Naugarduko kaštelionо Jono Rudaminos, gimusio 1581 ir mirusio 1646 m., antkapis. Kairėje bažnyčios pusėje – puošnus marmurinis antkapis ant Lietuvos didžiojo maršalkos, kunigaikščio Stanislovo Radvilos, mirusio 1599 m., palaikų. Toliau – svetimšalio, anglo, Žygimanto III rūmų gydytojo Jokūbo Arnuto epitafija. 1634 m. pastatytas dailus juodo marmuro Žygimanto I numylėtinio, garsiojo tų laikų kario, pasižymėjusio nepaprasta jėga, Petro Veselovskio, palaidoto 1556 m., paminklas. Šis Veselovskis nudėjo ietimi stumbrą, puolusį Žygimantą Augustą. Matome Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didiko, Logoisko grafo Vladislovo Tiškevičiaus, mirusio 1684 m., antkapį. Daugelį kitų antkapių sunaikino laikas ir gaisrai. Yra žinių, kad čia buvo palaidoti 1555 m. miręs Prūsų

* Kai kurie prikiša, kad Vyčio kardo laikymo būdas nebūdingas Kazimiero Jogailaičio laikams, ir tai sukelia abejonių, ar šis paminklas yra iš bažnyčios pirmos fundacijos laikų. Bet juk ir šio karaliaus antspauduose nerandame tikro, vienintelio kardo laikymo būdo. Vienuose jis yra vos virš galvos, bemaž ją liečia stačiu kampu, kituose kiek atitolęs ir šiek tiek įkypas*). Pagaliau ligi Žygimanto Augusto laikų kardo laikymui, rodos, nebuvo taikomi griežti reikalavimai ir laikantis pagrindinių atributų jis kito menininkų nuožiūra.

*) Žr.: Dzialinskio Lietuvos teisių rinkinio VII ir XII lentelę (Poznanė, 1841), *Colletion de Sceaux ef de Cachets du moyen age Polonais, Lithuaniens etc. par F. A. Vossberg* (Berlin, 1854) X lentelę.

kunigaikštis Frydrichas, kaštelionas Martynas Zborovskis, miręs 1559 m., prie Chotino nukautas Jurgis Rudamina ir daug kitų.

Didelis Bernardinų parkas gražiai išsidėstęs ant Vilnios kranto, iš čia matyti puikus vaizdas mūsų minėtų Vilniaus kalvų. Toje jo dalyje, kuri yra už vaško dirbtuvės, į šiaurę nuo bažnyčios, priešais Botanikos sodą, dešinėje pusėje, yra į bažnyčią ar šventyklą panašus labai senas pastatas, sumūrytas iš plačių plytų ir lauko akmenų. Anot padavimo, čia yra buvusi pagonių šventykla, kuri, įvedus krikščionybę, buvusi paversta koplyčia. Aplinkui Bernardinų ir Šv. Onos bažnyčias plytėjusios didelės kapinės, tad visai galėję būti, kad tatai ir buvusi kapinių koplyčia. Verta paminėti, kad žmonės Bernardinų parką ligi šių dienų vadina giria. Mat kaip tik čia buvo pagonių dievų giraitė, vėliau paversta pilies parku. Visas sklypas, kuriame šiandien stovi trys bažnyčios – Bernardinų, Šv. Onos ir Šv. Mykolo, dar XV a. pradžioje priklausė Žemutinės pilies, arba Krivių miesto, teritorijai.

Už vartų, pro kuriuos patenkame į bažnyčios šventorių arba į buvusias kapines, dešinėje, stovi nedidelė mūrinė koplyčia, kurios gilumoje, viršuje, nišoje, yra sėdinčio Išganytojo su erškėčių karūna ant galvos figūra. Dievotieji kiekvieną penktadienį klūpomis kopia marmuro laiptais, kuriuose įtaisytos šventųjų relikvijos, klausytis šv. Mišių prie viršuje įrengto altoriaus. 1617 m. ją fundavo Juozapas Mitkevičius. Kai 1812 m. karo audros gerokai apgadino koplyčią, bernardinų lėšomis ji buvo atnaujinta 1820 m. Kitados ten, kur šiandien yra varpinė, buvo ir antra koplytėlė su Išganytojo figūra. 1610 m. ją pastatė Lietuvos tarėjas Robertas Boreika. Čia buvo ir jo šeimos kapai. 1642 metų gaisras sunaikino šią koplyčią. Daugmaž 1690 m. ją atnaujino Užupio priemiesčio miestelėnas Mikalojus Pošilinskis. 1802 m. Bernardinų bažnyčios varpinė Upytės vėliavininko Benedikto Karpio ir kitų asmenų lėšomis pastatyta nuošaliau, už Šv. Onos bažnyčios. Ji buvo trijų tarpsnių, iš kurių viršutiniame pakabinti trys varpai. Ją kūręs architektas įrodė, kad neturi nė menkiausio supratimo apie gotikos grožį. Rodos, statė ją tokią nedailią, sunkią ir beformę tik tam, kad pabrėžtų Šv. Onos bažnyčios bokštų grakštumą.

Panelių bernardinių vienuolynas

Siauras koridorius iš atskiro Bernardinų bažnyčios choro veda viršum Vilnios į trečios regulos šv. Pranciškaus Serafiečio panelių bernardinių Švč. M. M. Nekalto Prasidėjimo vienuolyną – seniausią Vilniaus moterų vienuolyną. Anot vienuolyno šaltinių, 1495 m. jį įkūrė Barbora Radvilaitė (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio Petro Radvilos sesuo) ir Darata Olechnavičiūtė, šv. Pranciškaus regulos vienuolės, užrašiusios jam savo namukus. Šį palikimą 1508 m. padidino Vilniaus vaivadaitė Ona Olechnovičiūtė, tos pačios regulos vienuolė, kuri, vykdydama savo senelės Montvydienės valią, palikusi dar du namukus. Nuo įsteigimo iki 1794 m. vienuolynas buvo medinis, priklausomai nuo vienuolių kiekio turėjęs daugiau ar mažiau namų. 1794 m. per karą vienuolynas sudegė, tada vienuolės iš savo kraičių pastatė dabartinį mūrinį vienuolyną. Baisus 1845 metų potvynis sugriovė vienuolyno sieną nuo upės pusės ir dalį mūrinio koridoriaus, vedančio į bažnyčią. Neilgai trukus buvo sumūryta nauja siena, o medinis koridorius įrengtas truputį toliau, nes senasis buvo prie pat tilto.

Šv. Mykolo bažnyčia (antrasis panelių bernardinių vienuolynas)

Dabar vėl grįžkime į nedidelę aikštelę, kurioje, kaip jau sakėme, stovi trys bažnyčios. Trečioji – Švento Mykolo bažnyčia. Prie jos yra tos pačios regulos kaip ir Užupio vienuolynas. Įdomi šios bažnyčios ir vienuolyno įkūrimo istorija. Šlovingas ir žymus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris, Lietuvos didysis etmonas, Vilniaus vaivada, Levas Sapiega[1], pažangus, pilietinių dorybių kupinas asmuo, narsus karys ir teisingas teisėjas, turėjo šioje aikštelėje savo rūmus. Stebėdamas pro langą, kaip vienuolės

[1] Kituose šaltiniuose – Leonas Sapiega.

iš Užupio per darganas ir šaltį vaikšto į bažnyčią, jis nusprendė palengvinti jų dalią ir pastatyti joms padorų prieglobstį ir atskirą šventyklą. 1594 m. sausio 24 d. jis įkūrė fondą; iki 1596 m. balandžio 29 d. iškilo bažnyčia, o greta jos – vienuolynas, į kuriuos buvo iškilmingai perkeltos vienuolės. Procesijos priešakyje žengė Levas Sapiega, nešinas Švč. M. Marijos paveikslu, kurį padėjo į altorių. Šis paveikslas garsėjo stebuklais. Dvasinė vadovybė pripažino jį stebuklingu, o 1670 m. paveikslas buvo karūnuotas ir ligi šių dienų tebėra bažnyčioje. Jo kopija pakabinta vartuose.

Netoli bažnyčios, kitoje gatvės pusėje, stovėjo reformatų maldykla. 1639 m., kai kilo žinomas nelemtas katalikų ir protestantų konfliktas, kurį sukurstė Pekarskis, kelios strėlės kliudė Šv. Mykolo bažnyčią, viena praskriejo pro vaikštinėjančią ir pro kitą, chore sėdėjusią, vienuoles, dar viena strėlė įsmigo į išdrožinėtą medyje Mykolo Arkangelo paveikslą bažnyčios fasade. 1655 m. bažnyčią ir bemaž visą jos turtą sunaikino gaisras ir karas, o 1661 m. Povilas Sapiega ją iš naujo restauravo. Paskutinį sykį bažnyčia atnaujinta 1825 m.

Iš senų jos paminklų išliko dvi auksuotos varinės žvakidės, kurias Levas Sapiega, būdamas Žygimanto III pasiuntiniu Maskvoje, atsivežė ir dovanojo vienuolėms. Aukštai tebėra atmintinas, 1639 m. peršautas medinis šv. Mykolo paveikslas.

Gražiausia šios bažnyčios puošmena yra marmurinis žymiojo Levo Sapiegos ir dviejų jo žmonų – Daratos Firlėjūtės iš Dombrovicų ir Halškos Radvilaitės[1] – paminklas prie dešinės sienos, netoli didžiojo altoriaus. Paminklo viduryje pavaizduotas pats Sapiega iš geltono marmuro, gulįs visu ūgiu, o apačioje abipus – abiejų jo žmonų atvaizdai; per karo suirutę viena marmuro plokštė (Firlėjūtės) buvo numesta ir įskilo; šiandien ji saugoma Vilniaus nacionaliniame muziejuje. Šis meniškas paminklas vertas visų dėmesio. Ilgas įrašas baigiasi mintimi, Levui Sapiegai labai derančiais žodžiais: „Trumpai gyveno, net ir priešai jį apraudojo". Levo Sapiegos, jo žmonų ir visų sūnų palaikai guli rūsyje po altoriumi, o kadangi karstai buvo brangūs, 1655 m. per karą dingo.

[1] Kituose šaltiniuose – Elžbieta Radvilaitė.

Po karo vienuolės apvilko Levo Sapiegos palaikus vienuolių abitu (seniau rūbai buvo keičiami kas trejus metus) ir paguldė į karstą su atitinkamu įrašu žalvario plokštėje. Kitus kūnus sudėjo į vieną didelį karstą, taip pat su įrašu skardoje.

Kalvinų bažnyčia

Jau sakėme, kad uolus kalvinas Mikalojus Radvila Juodasis savo namuose įsteigė bažnyčią, arba greičiau koplyčią, kur vėliau buvo klinika, ir ten naujatikiai meldėsi 16 metų. Anot Narbuto, tik apie 1561 m.* jie persikėlė į naują pastatytą evangelikų

* Mikalojus Radvila Juodasis priėmė evangelikų reformatų tikėjimą apie 1553 m. Pirmą bažnyčią įrengė savo rūmuose (vėliau Kardinalija), priešais Šv. Jono bažnyčią. Po trejų ar ketverių metų, t. y. 1557 m., ji buvo perkelta į to paties Radvilos Juodojo rūmus Lukiškių priemiestyje (Lukiškės prasidėjo už Vilniaus vartų toje vietoje, kur šiandien stovi Inčiko ir Sniadeckių namai: tad galima manyti, kad bažnyčia buvo tuose mūruose, kur šiandien yra įsikūrusi Labdara, vienuose iš seniausių Radvilų rūmų). Iš ten 1562 m. bažnyčia perkelta (anot Kojelavičiaus) į buvusį Goštautų namą netoli Žuvų turgaus, t. y. į mūrinį statinį, kuriame buvo klinika. Čia bažnyčia veikė 16 metų, o apie 1578 m. Mikalojus Kristupas Radvila, vadinamas Našlaitėliu, grįžęs į katalikybę, uždarė tėvo rūmuose Kalvinų bažnyčią, o pamaldos buvo perkeltos į naująją, esančią priešais Šv. Mykolo bažnyčią. Ten veikė iki 1610 m., o iš tos vietos iškelta už miesto, už Trakų vartų. Ten buvo iki 1682 m. (balandžio 2), t. y. kol ją sugriovė minia. Paskui Uosto gatvėje buvo pastatyta medinė bažnytėlė, gyvavusi 144 metus. Tik 1830 m. buvo pradėta statydinti dabartinę, mūrinę bažnyčią, kuri buvo pašventinta 1835 m.

Kad iš Lukiškių rūmų bažnyčia buvo perkelta tiesiai į namą, kuriame veikė klinika, nėra nė mažiausių abejonių. Tą įrodo Kojelavičius („*Miscellanea*“), taip pat Mikalojaus Radvilos Juodojo testamentas, rašytas 1565 m. gegužės 27 d. Lukiškėse, kuriame pasakyta: „O kapą savo kūnui noriu turėti toje pačioje bažnyčioje, kur ir mano žmona palaidota, mano namuose, esančiuose turguje kitapus gatvės, priešais ponų Astikų namą, etc.“ Be to, Mikalojus Kristupas Radvila, 1597 m. sausio 27 d. dokumentu užrašydamas tą patį namą savo sūnui Jonui Jurgiui, priduria: „Kuriame ilsisi ir mūsų tėvų

bažnyčią, kuri buvo toje vietoje, kur šiandien gimnazijos pensionas, Šv. Mykolo skersgatvio ir aikštės, esančios priešais Šv. Mykolo bažnyčią, kampe; ši aikštė driekėsi iki buvusių Puzinienės, dabar Kviatkovskio, namų. Po nelaimingo 1639 metų katalikų ir evangelikų susidūrimo 1640 m. gegužės 26 d. seimo sprendimu bažnyčia, ligoninė ir evangelikų mokyklos buvo uždarytos ir iškeltos už miesto sienos. Iš Kalvinų bažnyčios likučių buvo pastatyti Mikuličių namai, kuriuos vėliau nusipirko Universitetas. Šiuose namuose buvo įrengtos chemijos salės ir laboratorijos. Čia mokytas, iškalbingas Andrius Sniadeckis dėstė chemijos kursą. Po jo šį postą užėmė savo mokytojo vertas mokinys Ignotas Fonbergas.

Metropolijos soboras ir Spaso cerkvė

Dabar pasukime Užupio link; pereikime aikštelę priešais Puzinienės namus, pasukime dešinėn ir tuoj pat kairėn į skersgatvį. Jį perėję, patenkame į nedidelę aikštę, kurios kairėje išvysime didelį pastatą – dabartines kareivines. Šie namai yra vieni iš seniausių; čia dar Algirdo laikais buvo Skaisčiausiosios Dievo Motinos katedros cerkvė, kurioje, kaip teigia rusų metraštininkai, atgulė pats Algirdas, vėliau karaliaus Aleksandro žmona, Maskvos di-

palaikai". Nelemtame straipsnyje apie Lenkijos senovę (Poz., 1812. T. 1, 2. P. 706) su antrašte „Vilnius", kuriame pilna klaidų, pasakyta, kad Radvila Juodasis 1562 (?) m. perkėlė pamaldas į savo erdvius rūmus, kurie plytėjo nuo Žuvų turgaus net iki Šv. Jono bažnyčios?! Autorius, ko gero, dvejus rūmus – Kardinaliją ir seną Goštautų, arba buv. kliniką, – nežinodamas apie geroką atstumą tarp jų, taip pat kad vieni stovi dešinėje gatvės pusėje, o kiti kairėje, pamanė esant vienus. Pridurkime dar mūsų gerbiamo senovės istorijos tyrėjo prof. A. Z. Adamovičiaus spėjimą, kad Kalvinų bažnyčia kurį laiką galėjo būti vadinamajame vaivadų, dabar gubernijos valdžios, name, kurio kiemo gale nuo Švarco skersgatvio esama tarytum senos koplyčios pėdsakų. Šiame name irgi neva gyvenęs Radvila Juodasis. Su šiuo teiginiu šiandien negalime sutikti, nes nežinome tikslių šaltinių, kuriais remtasi. Gal gerb. prof. teiksis kokiame rašte smulkiau paaiškinti šią detalę.

džiojo kunigaikščio Ivano III duktė, didžioji kunigaikštienė Elena*; čia taip pat buvo palaidoti 1564 m. kautynėse prie Vilniaus su etmonu Mikalojumi Radvila žuvusio Petro Šuiskio palaikai. Cargrado patriarchas Jeremijus 1588 m. čia celebravo pamaldas ir pašventino Rusijos arkivyskupu bei metropolitu Mykolą Ragozą. Vytautui padalijus metropoliją į Rytų ir Vakarų cerkves, šioji tapo metropolijos cerkve, ir prie jos gyveno metropolitai (ten, kur pastaruoju metu buvo veterinarijos klinika). Beveik šios cerkvės teritorijoje buvo ir kita nedidelė – Spaso – cerkvelė, kuri davė Spaso vardą miesto vartams prie Vilnios ir gatvei. Dar 1557 m. Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvę ir metropolijos namų pastatus gerokai apgadino gaisras. 1667 m. karas ją visai sunaikino. Iš jos ir dar anksčiau ištuštėjusios Spaso cerkvelės griuvėsių iškilo naujas Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvės pastatas, kuriame unitai meldėsi net iki šio amžiaus pradžios. Šią apgriuvusią cerkvę 1805 m. ketinta skirti pagrindinei katalikų seminarijai, bet įsitikinus, kad ši vieta jaunimui ne itin sveika, ir prireikus patalpų Universiteto anatomijos teatrui toliau nuo miesto centro, prie upės, 1808 m. tiems tikslams ji ir buvo atiduota. Metropolijos mūrams pertvarkyti buvo skirta 50 000 sidabro rublių, įrengti gražūs anatomijos ir veterinarijos amfiteatrai su daugybe auditorijų per du aukštus, krosnimis preparatams deginti, gyvulių ligonine, kalve ir jojimo mokykla, prozektorių butais. 1815 m. viskas buvo sutvarkyta ir spalio 13 d. pradėjo veikti visų labui. Profesorius Lobenveinas, šia proga atidarydamas

* Leidinyje „*Wizerunki i Roztrząsanią Naukowe*“ (T. 1. P. 22, 37 ir 41) sakoma, kad čia neva palaidota antroji Algirdo žmona, Tverės kunigaikštytė Julijona. Tai įrodo 1815 m. rasta skarda su įrašu. Tačiau pats tai matęs žymusis Vilniaus senovės tyrėjas, Vilniaus ir Žitomiro katedros prelatas kun. Mamertas Herburtas, taip pat kiti du mačiusieji mus tikino, kad ši iš tikrųjų rasta skarda bylojo apie palaidojimą karaliaus Aleksandro žmonos Elenos, o ne Julijonos. Be to, iš kitų šaltinių žinoma, kad Jogailos motina Julijona gyveno kažkokiame vienuolyne tarp Mogiliavo ir Rogačiovo, kur ir mirė 1398 m., o palaidota Kijevo Pečorų Lauroje (žr. *Stepennaja Kniha*. T. 1. P. 512). Julijona, būdama Inokinija, priėmė Marijos vardą. Gal todėl istorikai anksčiau klydo manydami ją buvus pirmąja Algirdo žmona.

viešą Universiteto posėdį, perskaitė pranešimą, kuriame su neįprastu tiems laikams tikslumu papasakojo pastato istoriją. Įrengiant veterinarijos kliniką, vadovavo pasaulinio garso mokslininkas Henrikas Bojanus. Anatomijos teatras plėtojosi ir pelnė šlovę pirmiausia mūsų tėvynainio Adomo Belkevičiaus darbais ir mokslu. 1842 m., kai Akademija buvo uždaryta, turtingi anatomijos, veterinarijos, gamtos mokslų kabinetų rinkiniai pagal profesoriaus Adamovičiaus gana tiksliai sudarytus katalogus iš šio pastato buvo pervežti į Kijevo universitetą. Kai šiame name buvo įrengtos kareivinės, jis vėl ėmė irti*. Pritaikant cerkvę anatomijos teatrui, jos rūsiuose buvo rasta sidabro plokštė su slaviškais rašmenimis, kurie įrodo, jog čia palaidota karaliaus Aleksandro žmona, didžioji kunigaikštienė Elena. Kur dingo šis vertingas paminklas, nežinia.

Vyskupų malūnas

Perėjus Užupio tiltą, šalia kurio yra miesto Dūmai priklausąs malūnas (seniau vadintas Vyskupų malūnu, nes priklausė Vilniaus vyskupams), ir palei Jasevičiaus namus kylant į kalną, Užupio, Polocko, Paupio ir Bernardinų gatvių sankryžoje stovi akmeninis stulpas, kurio nišoje yra Išganytojo figūra.

Užupio stulpas

Šioje vietoje kitados buvo unitų Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Jos šventorius driekėsi toli, net iki Sluckio namų ir Šv. Baltramiejaus bažnytėlės. O šiandien čia stovi Gzovskio, Majevskio ir Veriovkinos namai. 1671 m. ši bažnyčia jau buvo apleista.

* 1777–1808 m. teatras ir anatomijos kabinetas buvo priešais Šv. Jono bažnyčią, miesto vidury, Pilies gatvėje, šalia pirmykščio Botanikos sodo ir senos chemijos salės, vadinamoje *Collegium medicum*. Nuo 1803 iki 1815 – mažesniuose metropolijos rūmuose, kurie vėliau tapo vieno medicinos profesoriaus butu ir veterinarijos kalve.

V. Slendzinskis. Užupio turgavietė. 1889. Drobė, aliejus

Šv. Baltramiejaus bažnyčia

Kylant į kalną Polocko kelio ir Bernardinų kapinių link, dešinėje, ant stataus Vilnios kranto stūkso mažytė mūrinė Šv. Baltramiejaus bažnytėlė, pastatyta 1644 m. 1649 m. gegužės 20 d. ji buvo žaibo sudeginta; nauja atstatyta medinė kiek aukštėliau, ant vadinamojo Rojaus kalno. Po vieno iš gaisrų 1824 m. sumūryta bažnyčia tebestovi dabar. Seniau ji priklausė baltiesiems augustijonams, arba reguliariesiems Atgailos kanauninkams, o šiandien tai Bernardinų bažnyčios filija.

5

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Užupio gatvė. Savičiaus gatvė. Savičiaus ligoninė. Riomerių namai. Augustijonų bažnyčia. Dvasinės akademijos pastatas. Valickio namai. Bokšto gatvė. Subačiaus gatvė. Kūdikėlio Jėzaus prieglauda. Misionierių bažnyčia. Vizitiečių vienuolynas. Jėzaus Širdies bažnyčia. Korvelio parkas. Rojus.

Šv. Elžbietos bažnyčia ir Savičiaus ligoninė

Dabar grįžkime ant tilto prie Vyskupų malūno ir pakilkime aukštyn Užupio gatve. Kairėje jos pusėje, ant kampo, stovi Gailestingųjų seserų ligoninė, dar vadinama Savičiaus ligonine, kurios vartai atsiveria į Savičiaus gatvę (pavadinimas kilęs nuo tokio Savos, kuris kadaise turėjo čionai didelius namus). Prie jos yra nedidelė Šv. Elžbietos bažnytėlė, greičiau koplyčia. 1744 m. jas įsteigė Smolensko vyskupas Boguslavas Korvinas Gosevskis, paaukojęs šiam tikslui 1500 rublių ir savo mūrinį namą. Pirmasis šios įstaigos ir bažnyčios vadovas buvo kunigas Tykvinskis, o netrukus iš Varšuvos pakviesta gailestingųjų seserų, kurios ir ligi šiolei pasiaukojamai ir labai uoliai visą savo gyvenimą padeda kenčiantiems ir nelaimingiems. Apsilankęs ligoninėje, imperatorius Aleksandras I taip susižavėjo pavyzdinga tvarka ir akivaizdžia ligoninės nauda, kad padovanojo jai turtingą Tarpupio seniūniją. Be to, tikras metropolito brolis Sestšencevičius

paaukojo ligoninei nedidelį namuką ir du dvarelius – Nemenčinėlį ir Kėną. Garbingam senoliui ir jo žmonai už šią dovaną padėkojo pats imperatorius Aleksandras. Šiandien Savičiaus ligoninėje gydomi neturtingi, uždegimais ir lėtinėmis ligomis sergantys, ligoniai.

Riomerių namai

Toliau einant Savičiaus gatve, ten, kur nuo jos dešinėn atsišakoja kita to paties pavadinimo, prie Rotušės išeinanti, gatvė, stovi Riomerių namai, o greta jų – mažas mūrinukas. Anot padavimų, jame gimė neseniai garsėjęs vyriausias kazokų vadas generolas Platovas, kurio šeimos tikroji pavardė buvo Pliata.

Buvusios Dvasinės akademijos pastatas

Ten, kur susikerta trys gatvės, iš kurių dvi, kaip jau sakėme, vadinamos Savičiaus, o trečioji, aukštyn kylanti, – Bokšto, stovi didelis buvusios Dvasinės akademijos pastatas, iš kurio 1842 m. ji buvo perkelta į Peterburgą.

Buvusi Augustijonų bažnyčia

Kiek tolėliau nuo šio statinio, prie Savičiaus gatvės (vedančios prie Rotušės), iškilusi Švč. M. Ramintojos bažnytėlė, seniau priklausiusi augustijonams, o kartu skirta ir kasdienėms buvusios Akademijos dvasininkų pamaldoms, nes iškilmingomis dienomis šv. Mišių studentai klausydavosi Šv. Jono bažnyčioje*. 1670 m. šioje vietoje pastatyta medinė Viešpaties Persimainymo bažnytėlė iš

* Tuomet dažniausiai celebruodavo Akademijos rektorius kun. infulatas Aloyzas Osinskis, kupinas dorybių šviesus žmogus, taip pat didžiai nusipelnęs mokslininkas. Jo iškilmingai laikomos pamaldos su infula ir pastoralu lėmė tai, jog žmonės, kad nepainiotų jo su tikruoju vyskupu, vadindavo šv. Jono vyskupu.

pradžių priklausė karmelitams, o nuo 1679 m. – augustijonams eremitams, kurie už aukas ir savo lėšas pastatė šiandienę mūro bažnyčią. Vilniaus sufraganas Tomas Zenkevičius 1768 m. birželio 26 d. ją konsekravo Švč. M. M. Ramintojos vardu. Kai prieš porą metų augustijonai buvo paleisti, ją pradėjo tvarkyti karmelitai, o 1854 m. bažnyčia išvis buvo uždaryta. Paskutinės pamaldos įvyko spalio 7 dieną. Bažnyčios ilgis – 55, plotis – 31 uolektis. Būta 9 altorių. Didžiajame, mūriniame altoriuje, papuoštame 6 pilioriais, 4 cherubinais ir keliais vazonais, buvo Švč. M. M. Ramintojos paveikslas. Kiti altoriai – Hiponos vyskupo šv. Augustino, jo motinos šv. Monikos, šv. Teklės, šv. Mikalojaus iš Tolentino, šv. Tado, šv. Jono Nepomuko, Skausmingojo Išganytojo – atskiroje, prie bažnyčios prieangio sumūrytoje koplyčioje, kurios fundatoriai – Podbipentų šeima (šiai koplyčiai priklausė lobynas ir jos viršuje buvusi gana turtinga biblioteka). Pagaliau paskutinis altorius buvo šiltoje zakristijoje, įrengtas seneliams ir ligoniams. Didelėje šio altoriaus nišoje pakabintas Švč. M. M. Aplankymo paveikslas. Bažnyčioje buvo 4 pacifikalai, iš kurių vienas – su šv. Teklės, antras – su šv. Augustino ir šv. Monikos relikvijomis, kiti du – su šv. Kryžiaus medžio gabaliukais. Už piliorių, kairėje nuo įėjimo pusėje, kabojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto visu ūgiu portretas, atgabentas iš Lietuvos Brastos. Prie bažnyčios buvo dvi brolijos: Švč. M. M. Ramintojos ir Šv. Teklės. Kai ši bažnyčia buvo uždaryta, Švč. M. M. Ramintojos paveikslas, kaip ir įvairūs reikmenys bei kai kurie paveikslai, buvo perkelti į Šv. Jono bažnyčią, kur su savo pamaldomis perėjo ir abi minėtos brolijos. Vargonai buvo įrengti Šv. Stanislovo katedros chore*, o Vytauto portretas padabino Katedrą toje vietoje, kur pastatytas paminklas, t. y. kitapus vikarų altoriaus.

Bokšto gatvė

Eikime toliau Bokšto gatve. Čia, priešais buvusios Dvasinės akademijos mūrus, stovi didelis Valickio namas, kuriame jo sa-

* Seni, nedideli Katedros vargonai buvo perkelti į naują Nemenčinėje pastatytą bažnyčią.

L. Dobžinskis. Bokšto skersgatvis. 1933. Ofortas

vininkas turėjo keistenybių kabinetą. Jo didžioji dalis atiteko buvusiam Vilniaus universitetui. Toliau yra Haušteino namas, už kurio kairėn, žemyn, prie Vilnios ir Safianikų, leidžiasi stati gatvelė. Jos pakraščiais, prie Vilnios pastatytos didelės pirties link, įrengti akmeniniai laiptai. Dešinėje pusėje yra buvusio Universiteto profesoriaus Vaškevičiaus namas. Čia, kaip ir ten, kur buvusios Akademijos mūrų pusėje vienas šalia kito stovi namukai, XVI a. buvo šventųjų Kozmos ir Damijono cerkvės kapinės. Dar ligi šiol, kasant daržus, kartais galima užkliudyti kaulą ar kaukolę. Bet štai įkopėm į statų kalną, kurio viršūnėje yra buvęs tikras bokštas arba sargybos įtvirtinimai. Čia, šalia jų, greičiausiai medinių, buvo seniausia, prieš Gedimino laikus atsiradusi, Vilniaus gyvenvietė. Remdamasis Rotundo kronika, Narbutas tikina, kad po šiuo kalnu esama skliautuotų požemių su akmenimis grįstomis salėmis ir nišomis; juose turėjusi būti ir paslaptinga pagonių šventykla, vadinamoji Atlamba. Ligi šiol tarp žmonių sklinda apie šį tunelį, arba požemį, įvairių gandų*. Seni Vilniaus gyventojai

* Vieną iš jų papasakokime sutrumpinę: šioje vietoje stovėję puikūs rūmai, o juose gyvenęs neapsakomas turtuolis su vienturte dukra, nepaprastai gražia, bet

sako, jog iki 1812 m. jiems yra tekę matyti dalį šių urvų, nes užgriuvę skliautai neleido patekti į vidų. Parodo net angą (nuo gatvės pusės už Kūdikėlio Jėzaus prieglaudos), kuri neseniai buvo aklinai užmūryta. Sklinda dar vienas išgalvotas padavimas, kad šiais, net iki Trakų einančiais, požemių takais kadaise traukė iš Vilniaus didelės procesijos. Senais laikais buvo plačiai paplitusi nuomonė, kad šiame urve gyvenęs basiliskas[1], kuris smalsuolius žudydavęs savo žvilgsniu, kol vienas akiplėšiškai drąsus žmogus prisiartinęs prie jo iš priekio su dideliu veidro-

kaprizinga, pasipūtusia ir niekinančia visus, kurie siekę jos rankos. Turtuolis miręs. Rūmai ir turtai prasmegę į požemius. Netrukus ir duktė iškeliavusi paskui tėvą, o už savo puikybę buvusi pasmerkta saugoti užburtų turtų tol, kol kas nors malda išvaduosiąs ją nuo atgailos. Taip nelaimingoji kentusi daugelį metų, kol kartą naktį vienas Vilniaus gyventojas susapnavęs: jei jis nusileisiąs į požemį ir ten pasimelsiąs už nusidėjėlę, ji būsianti atleista nuo bausmės, o turtai atiteksią jam. Tačiau su sąlyga – šis išvaduotojas turįs pasiimti su savimi viską, ko galį prireikti maldai, ir pradėtas maldas turįs būtinai baigti, nes kitaip visas susitarimas neteksiąs galios. Tad jis, kupinas vilčių, nuėjęs į požemį, pasiėmęs su savimi dvi vaško žvakes su žvakidėmis, maldaknygę ir kitką, ko jam rodęsi reikėsią, ir iš tikro išvydęs didžiules geležines skrynias su sklidinais aukso maišais, o šalia – juos saugančią užkeiktą merginą, tarsi iškaltą iš balto marmuro. Jis uždegęs žvakes, pradėjęs ilgas atgailos psalmes. Staiga mergina sudrebėjusi, ir džiaugsmu nušvitęs jos akmeninis veidas. Jau buvo įpusėjęs psalmes, kai netikėtai nežinia iš kur pakilęs vėjas, žvakės degdamos ėmusios vis greičiau tirpti, o liepsnelės negalėjusios išsilaikyti ant pernelyg ilgų dagčių; tad būtinai reikėję jas sutrumpinti, o jis pamiršęs pasiimti žnyples; baimė prarasti lobius atėmusi jam nuovoką, nesumojęs, kad galima tatai padaryti ir pirštais. Žvakės tolydžio vis greičiau tirpusios, o jis stovėjęs be amo nepajėgdamas skaityti. Staiga žvakės užgesusios, o vargšo ausis pasiekusi gaili dejonė ir po jos žodžiai: „Pražuvau amžiams!“ Netrukus požemių skliautais nuaidėjęs baisingo kažin kokio pašaipaus juoko aidas, žemė atsivėrusi, ir maišas po maišo su dusliu trenksmu ėmę kristi į gelmes. Kai visa tai nutilę, jis vėl uždegęs žvakes, bei jau nepamatęs nei merginos, nei maišų aukso. Tik dvelkusi pragariška smarvė, privertusi nusivylusį sprukti. Šis padavimas tikriausiai paimtas iš kitur ir pritaikytas Bokšto požemiams.

[1] Basiliskas – fantastinė padavimų būtybė, panaši į gaidį su gyvatės uodega ir varlės akimis, žudančio žvilgsnio baidyklė.

džiu. Basiliskas išvydęs savo atvaizdą ir savojo žvilgsnio nukautas kritęs žemėn negyvas. Tatai mini ir Jonas Skovronskis, aprašydamas 1610 metų gaisrą.

Bokšto gatvė įsilieja į ilgą Subačiaus gatvę, kurios pavadinimas kilęs iš žodžių *z uboča*, kas reiškia nuošalę. Šioje gatvėje, priešais vadinamąjį Bokšto kalną, kairėje pusėje, Aleksandrui Jogailaičiui viešpataujant (1505 m.), be kitų, buvo pastatyti ir Bokšto vartai, dar vadinami Subačiaus. Virš jų buvo budelio ir jo parankinių (hyclių) butas. Pastarieji privalėjo gaudyti miesto šunis ir pro vartus gabenti juos į budelio namus. Tad kai kas mano, kad gatvės ir vartų pavadinimas gali būti kilęs iš žodžio *sobaka*, t. y. šuo.

Kūdikėlio Jėzaus prieglauda

Dešinėn Subačiaus gatvė driekiasi net iki jos susikirtimo su Aušros vartų gatve, bet mes pasukime kairėn. Kairėje pusėje pirmame pastate yra abiejų lyčių pamestinukų Kūdikėlio Jėzaus prieglauda. Šalia jos – Gailestingųjų seserų būstas ir nedidelė koplyčia. Erdvus, gėlynais papuoštas ir gražiai prižiūrimas kiemas vilioja pasivaikščioti; pro vartus, esančius priešais pagrindinius, patenkame ant kalvos, nuo kurios matyti nuostabus vaizdas. Žemai po kojomis vinguriuoja Vilnia, per ją permestas lengvas tiltelis, vedantis prie Safianikų, abipus jos spiečiasi daugybė namų namukų, aplinkui visa, ypač vasarą, juda kruta. Tatai pati aukščiausia vieta mieste, o aukštas Šv. Jono bažnyčios bokštas vos siekia kalvos viršūnės aukštį.

1791 m. prieglaudą įsteigė Vilniaus vyskupas kunigaikštis Ignotas Masalskis, savo auka daug prisidėjo kunigaikštienė Jadvyga Oginskienė. Imperatorius Aleksandras I 1803 m. padovanojo šiai įstaigai Žaslių dvarą; be to, pagal senus įstatymus kiekvienas Šv. Stanislovo ordino kavalierius turėjo kasmet mokėti labdaros reikalams po 4 dukatus; dalis šių pajamų patekdavo ir į Vilniaus vaikų prieglaudos kasą. Dabar, be pamestinukų, čia priimami ir mirusių kareivių luomo tėvų našlaičiai ir likę be globos kalinių vaikai.

Buvusi Misionierių bažnyčia

Toliau eidami Subačiaus gatve, ant Išganytojo kalvos (*mons salvatoris*), toje pačioje kairėje pusėje, matome iškilusius du stebėtinai lengvus, grakščios formos, gražius buvusios Misionierių bažnyčios bokštus; jos mūrai ligi šiol išliko sveiki.

Šią Šv. Vincento Pauliečio kunigų bendrijos bažnyčią 1695 m. įkūrė Infliantų vaivada Teofilis Pliateris, o Vilniaus vyskupas sufraganas Jurgis Ancuta ją konsekravo 1730 m. birželio 18 d. Viešpaties Dangun Žengimo vardu. Statinį pastaruoju metu papuošė ir atnaujino vienas iš vizitatorių – kunigas Pohlis. 1844 m. bažnyčia buvo uždaryta. Paskutinis jos vizitatorius buvo šviesus ir uolus kunigas Bogdanovičius. Nuo 1800 m. šios bažnyčios parapijos didžioji dalis atiteko Šv. Jono ir kitoms bažnyčioms. Bendruomenės kapinės, vadinamos Rasų, taip pat buvo prijungtos prie Šv. Jono bažnyčios parapijos.

Šios bažnyčios fasadas, iškilęs tarp dviejų bokštų, orientuotas į pietus. Jame yra 8 uolekčių aukščio ir 6 uolekčių pločio langas. Kairiajame bokšte buvo įrengtas didelis laikrodis, kurio ciferblatai rodė laiką į visas keturias puses, kitame bokšte buvo varpai. Abiejų bokštų viduje yra galerijos su geležinėm grotom. Priekinis bažnyčios fasadas į gatvę turi nemažą kyšulį, į kurį patekti galima iš įvairių pusių pro trejas duris, virš visų durų yra po langą, o visą kyšulį vainikuoja nedidelis kupolas. Ant jo pritvirtinta medinė išdrožinėta Išganytojo statula. Bažnyčios ilgis – 48 uolektys, plotis – 40 uolekčių. Chorą prilaiko keturios kolonos. Viešpaties Dangun Žengimo didžiojo altoriaus, kurį puošia šešios medinės lipdiniais pagražintos kolonos, tabernakulį sudaro šešios mažos kolonos, tarp jų yra krucifiksas ir dvi figūros, vaizduojančios senkatalikius kunigus; šonuose – keturi altoriai: šv. Apaštalo Pauliaus, šv. Vaitiekaus, Jono Krikštytojo ir šv. Stanislovo vyskupo. Visi jie, kaip ir į dangų žengiančio Išganytojo statula virš altoriaus, taip pat ir šoninės šv. Henriko ir šv. Kazimiero statulos, išdrožti iš medžio. Antras altorius už grotų – Viešpaties Jėzaus, ten pat ir trečias – Švč. M. Marijos, abu mediniai. Bažnyčioje būta keturių koplyčių: Dieviškos Apvaizdos, šv. Pauliaus Atsiskyrėlio, šv. Vincento Pauliečio ir šv. Apaštalų Tado ir Simono Judo. Kiekvienoje iš jų buvo medinis

Nežinomas dailininkas. Misionierių vienuolyno ansamblis. 1833. Piešinys

altorius, išskyrus šv. Vincento koplyčią, kurioje įrengtas mūrinis su dviem kolonomis. Viršum visų bažnyčios altorių buvo krucifiksai ir kanonais vadinamos plokštės. Bažnyčios rūsyje palaidoti fundatoriaus ir daugelio kitų Pliaterių šeimos narių palaikai. Vertingų paminklų nėra. Dar pridurkime, kad sklypą, kuriame stovi aprašytoji bažnyčia, didelį parką su tvenkiniais (iš kur atsiveria gražus miesto vaizdas) ir pagaliau vienuolių vincentinų, arba misionierių, gyvenamuosius pastatus kartu su senais kunigaikščių Sanguškų rūmais – viską 1687 m. dovanojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriene kunigaikštienė Kotryna Radvilienė.

Paėję kelis žingsnius žemyn, už bažnyčios ir gyvenamojo namo, dešinėje pusėje, matome prie Vizitiečių vienuolyno mūro prikaltą piešinį ant medžio, kuriame pavaizduota širdis, ir įrašą: „*novo erectum* 1737 mėnesio *7 bra*" (atnaujinta 1737 m. rugsėjo mėn.) su medinėm grotom apačioje. Kai kurie, neįsigilinę į šį užrašą, įrodinėja, kad tas piešinys, kaip ir buvusios Šv. Jono bažnyčios freskos ir ligi šiol esąs paveikslas ant medžio kairėje šoninėje Šv. Petro bažnyčios sienoje, atsirado paskutinės maro epidemijos atminimui. Bet tatai įvyko 1710 m., o pats įrašas paveiksle rodo, kad sukurtas jis mūro atnaujinimo proga.

Vizitiečių vienuolynas. Jėzaus širdies bažnyčia

Betgi pasukime nuo aprašytosios bažnyčios į kairę ir užkopę plačia gatve ant kalno išvysime nedidelę bažnyčią su vienuolynu, iš visų pusių plačiai apjuostus mūro siena. Tai moterų vizitiečių (nuo Švč. M. M. Aplankymo) vienuolynas, o šalia jo – kryžiaus formos Jėzaus širdies bažnyčia be bokštų, su kupolu, be prieangio, $38^1/_2$ uolekties ilgio. Ją statyti pradėjo karalius Augustas II 1717 m., o baigta buvo 1729 m. vienuolių lėšomis ir didele vyskupo K. Bžostovskio, kurio širdis čia ilsisi, parama.

Bažnyčią konsekravo vyskupas sufraganas Tomas Zenkevičius 1756 m. rugpjūčio 29 d. O vienuolyną 1694 m. įsteigė Dezelštienė, kuri šiam tikslui paaukojo 50 000 tinfų[1]. Šią sumą stojančių į vienuolyną kraičiai padidino iki 38 056 sidabro rublių; be to, vizitietės turėjo Minsko gubernijos Borisovo apskrityje Vileikos dvarą, kuriame buvo 70 dūmų, taip pat Vilniaus apskrityje, Riešėje, – 19 dūmų, taigi vėliau buvo surinktas solidus kapitalas. Nuo 1798 iki 1837 m. vienuolės kasmet iš monarcho Pavelo I malonės gaudavo po 3000 rublių*. Nuo 1719 m. iki bažnyčios statybos baigties pamaldos vykdavo vyskupo Bžostovskio pastangomis įrengtoje koplyčioje. Nuo 1694 iki 1843 m. vizitietės turėjo pavyzdinį moterišką pensionatą, kuriame kasmet buvo auklėjama iki 40 ir daugiau mergaičių; kelios iš jų buvo išlaikomos iš Dunino Slepsčio fondo, o 12 – Pavelo I lėšomis. Vizitiečių ordino regula buvo labai griežta. Kartą peržengusi vienuolyno slenkstį, vienuolė jau niekados negali pasirodyti už jo ribų. Bažnyčioje yra septyni žymiojo Simono Čechavičiaus tapyti paveikslai: didelis Švč. M. M. Aplankymo paveikslas, šv. Joanos Pranciškos (pirmos Vizitiečių ordino motinos), šv. Pranciškaus Saleziečio, šio ordino įstatų kūrėjo, puikiai nutapytas Nukryžiuotasis Kristus, Kūdikėlį Jėzų ant rankų laikantis šv. Juozapas, šv. Pranciškus Ksaveras, regėjimo metu pastebėjęs danguje daugybę kryžių, ir šv. Jonas

[1] Tinfa – sidabrinis pinigas, kurio vertė – apytikriai keliolika grašių.

* Ši suma vėliau buvo perduota Balstogėje įrengtam valstybiniam pensionui.

Evangelistas, pagautas ekstazės, su plunksna rankoje, laikomas vienu iš vertingiausių šio garsaus menininko kūrinių. Vilniaus universiteto architektūros profesoriaus Šulco vadovaujamas, gražius bažnyčios vartus su įrašu *Patet cordi Jesu* (atvertos Jėzaus širdžiai) pastatė tuomet jaunas inžinierius, o šiandien visiems žinomas ir mylimas Lietuvos istorikas Teodoras Narbutas.

Korvelio parkas

Toliau, už šio vienuolyno, perėjus trumpą skersgatvį, prasideda tvora, juosianti nedidelius rūmus ir didelį parką, kitados priklausiusį Pliateriams, vėliau Korveliui, o šiandien – grafienei Čapskai. Čia yra keli gyvenamieji namai, o iš visur – ir iš parko, ir iš rūmų matyti labai gražūs vaizdai.

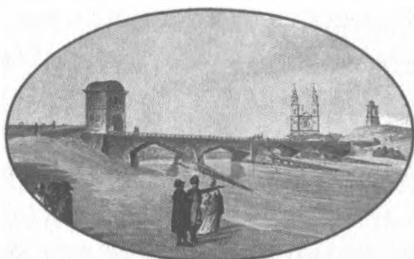
Rojus

Atskira parko dalis už Vizitiečių vienuolyno ir parko ribų vadinama R o j u m i*. Šią gražią vietovę su jaukiu mažu parkeliu ir nuostabiausiu miesto vaizdu buvęs jėzuitas kunigas Hrebnickis 1785 m. užrašė Kūdikėlio Jėzaus namams; 1799 m. prisidėjo dar gabalas žemės, nupirktos Žečickio seniūno Sultano. Ant mūro tvoros buvo biblinio turinio piešinių, iš to galėjo atsirasti Rojaus pavadinimas; taip pat ir gatvė, vedanti nuo Aušros vartų ligi Vizitiečių, iki šiol vadinama Rojaus gatve. Prieš keliasdešimt metų čia buvo tuomet garsi ir Vilniaus gyventojų labai lankoma Švarco smuklė.

* Mūsų „Pasivaikščiojimuose" jau trečią sykį kalbama apie Rojų; pirmasis Vokiečių gatvėje, antrasis Rojus, arba Užupyje esantis Rojaus kalnas, ant kurio stovi Šv. Baltramiejaus bažnyčia, taip vadinta dar XVII a., nors šiandien tai jau baigiama pamiršti, pagaliau trečiasis – už Vizitiečių parko, kuriame Žiliberas planavo užveisti botanikos sodą.

6

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Šv. Jurgio bažnyčia. Žaliasis tiltas. Bokštelis su Išganytojo figūra. Šv. Rapolo bažnyčia. Piromontas. Buvusi Šv. Teresės bažnyčia. Buvusios žydų kapinės. Tuskulėnai. Lukiškės. Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia. Kalėjimo tvirtovė. Mečetė.

Kitados šalia Katedros buvusių bulvarų gale pasukę į kairę patenkame į plačią, tiesią, ką tik nutiestą gatvę, esančią netoli Šv. Jurgio bažnyčios ir todėl vadinamą šv. Jurgio prospektu. Anksčiau čia buvo daktaro Čarnockio parkai. Laikui bėgant, kai prospektas pagal planą bus apstatytas namais, jis tikrų tikriausiai taps viena iš puikiausių miesto gatvių. O nuostabaus Katedros frontono statulos papildys gražų vaizdą; jau ir dabar, nutiesus šią gatvę, jis atrodo daug įspūdingesnis.

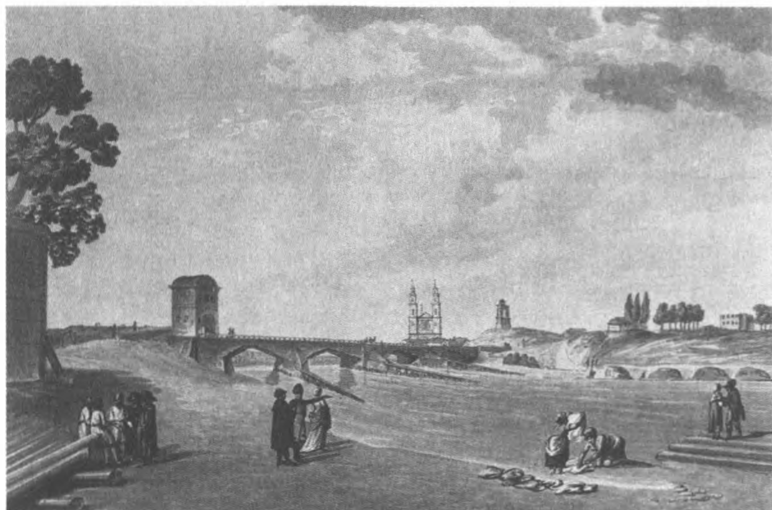
Šv. Jurgio bažnyčia

Dešinėje šio prospekto pusėje yra Šv. Jurgio bažnyčia, kurią po 1506 m. pastatė Vilniaus vaivada kunigaikštis Mikalojus Radvila kartu su senos regulos karmelitų vienuolynu pergalės prieš totorius prie Klecko atminimui. Karmelitai laikė bažnyčią iki 1798 m., kol ji buvo perduota Diecezijos seminarijai. Bažnyčia stačiakampė, be bokštų, išorės architektūra neįspūdinga. Bažny-

čios ilgis – 68 uolektys, plačiausia vieta – 18 uolekčių. Šen bei ten viduje išdėlioti juodi Radvilų ereliai su medžioklės trimitais ant krūtinių primena įkūrėjo kunigaikščio herbą, statulos šventųjų karmelitų abitais žadina mintis apie buvusius šio būsto gyventojus. Bažnyčia šviesi, gana erdvi, bet dėl tik ankstyvųjų pamaldų žmonių nelabai lankoma. Skliautai aukšti, pailgos elipsės formos, jų freskos vaizduoja pagrindinius šv. Jurgio riteriško gyvenimo ir kančių vaizdus. Šventojo luomui priminti sakykla padaryta seno riterių kovos vežimo formos; seniau prie jo dar buvę du šuoliais lekiantys žirgai, tempiantys vežimaitį, o jame sėdėjęs vadžias abiem rankomis laikąs angelėlis. Dabar šie laiko gerokai apgadinti žirgai nuimti. Ant keturių laiptų pakylėto didžiojo šv. Jurgio altoriaus mensa mūrinė, o aukščiau, tarp kolonėlių, – dviejų skyrių tabernakulis. Šoninių altorių yra 5: šv. Juozapo, šv. Tado Apaštalo, šv. Elijaus Pranašo, kuriame yra Švč. M. Marijos sidabro apdarais paveikslas ir karstelis su relikvijomis, šv. Teresės ir karmelitų kryžiaus patriarcho šv. Jono (nuo Kryžiaus). Neseniai buvusio seminarijos lektoriaus kunigo Kitkevičiaus ir seminarijos profesoriaus kunigo Liucijaus Godliausko pastangomis prisidėjo naujas šv. Filomenos altorius. Kairėje bažnyčios pusėje pristatyta Šv. Barboros koplyčia šiandien paversta sandėliu. Turtingoje bibliotekoje yra ne tik dvasinio ir istorinio turinio, bet ir įvairių mokslo šakų kūrinių. (Be to, joje yra puikus, gausiai iliustruotas visiems žinomas Biufono „Gamtos istorijos" leidinys.)

Šalia vienuolyno mažuose kiemeliuose dar visai neseniai galima buvo regėti bajorų dvarelius su pavėsinėmis ir klėtelėmis, kurie dabar sunykę ar perstatyti tolydžio retėja; kai kuriuos gaubia sodai ar bent medžiai. Visi statiniai buvo su aukštais, smailiais stogais ir blizgančiais rutuliais ant jų, priebučiai buvo dailiai drožinėti. Tai sodybos į senatvę čia apsigyvenusių bajorų, kaip tuomet sakydavo, išėjusių į devocijas. Apie tai mums ir mūsų ainiams gyvą atminimą paliko „Lietuvos vaizdų ir padavimų" autorius (Ignacas Chodzka. – *Vert. past.*) savo nuostabiame dviejų tomų romane „Antakalnio dvareliai".

Tuoj už Šv. Jurgio bažnyčios išnyra rimtos, ramiai sruvenančios Neries mėlynė. Perėję kelis skersgatvius, atsiduriame prie Žaliojo tilto.

J. Peška. Žaliasis tiltas. 1808. Akvarelė

Žaliasis tiltas

1529 m. Vilniaus vaivada Albertas Goštautas gavo karaliaus Žygimanto I privilegiją statyti naują tiltą, o darbai vėliau atskira karališka privilegija buvo pavesti tuometiniam miesto pilininkui Ulrichui Hozijui, kuris 1536 m. baigė mūryti didelį tiltą su malksna dengtomis pastogėmis, krautuvėlėmis abiejose pusėse. Jis buvo vadinamas Didžiuoju arba Vilniaus tiltu. 1621 m. buvo atnaujintas Vilniaus miesto gyventojų sąskaita, o 1655 m., per tiltą traukiant rusų kariuomenei, jis sudegė. Jo vietoje 1674 m. pagal pulkininko Fredianio projektą karališkasis dailidė Fickas surentė naują. 1766 m. tiltas dar sykį buvo atnaujintas ir tikriausiai tuo metu nudažytas žaliai, nes nuo tol iki šių dienų vadinamas Žaliuoju tiltu. 1812 m., prieš pat Napoleonui įžengiant į Vilnių, tiltas buvo padegtas. Vos tik jis su savo milžiniška kariuomene įėjo į miestą (birželio 28 d.) ir tatai sužinojo, tučtuojau, beveik nepailsėjęs, nuvažiavo prie Neries. Ten, priešais degantį tiltą, liepė atnešti iš gretimo namo paprastą taburetę ir atsisėdo ant jos. Tuo metu kareiviai jo įsakymu iš čia pat besimėtančių rąstų ir plaustų pradėjo sparčiai tiesti iš dešinės nuo miesto pusės plaukiojamąjį tiltą. Vilniaus miesto gyventojams tai buvo naujas ir negirdėtai įdomus

reginys. Savo pergalėmis išgarsėjęs didvyris sėdėjo ramiai, retsykiais mesdamas žvilgsnį į šen bei ten spragsinčią, turėklais bei tilto kolonomis šokinėjančią liepsną. Jis vilkėjo žalią kavalerijos šaulio mundurą su tokiais pačiais atvartais, ant krūtinės spindėjo Didžiojo kryžiaus legiono žvaigždė, ant akių buvo užsimaukšlinęs jam pritinkančią skrybėlę, žodžiu, buvo toks, koks dažnai buvo vaizduojamas portretuose. Glaudžiu ratu jį supo Prancūzijos maršalai tamsiai mėlynais, gerokai auksuotu sidabro peltakiu padabintais paradiniais mundurais, su pliumažais ant skrybėlių. Už jų – įvairiaspalviai ginkluoti pėsti ir raiti kareiviai, o už šio dvigubo karinio kordono spraudėsi abiejų lyčių, įvairaus amžiaus ir luomo miesto gyventojų minia, smalsiai spoksanti į sėdintį imperatorių, kuris šnekučiavosi su netoli jo stovėjusiu Vilniaus pijoru kunigu Glogovskiu, tarpais atsigręždamas į kurį nors iš jį apspitusių maršalų ir duodamas įsakymus. Toliau upės pakrantėje grūdosi sėdintys ir gulintys, rūkantys pypkes, girdantys arklius kareiviai, kurie tarsi nesidomėjo tuo, kad visai čia pat yra jų aukščiausiasis valdovas. Taip Napoleonas išsėdėjo ant Neries kranto porą valandų, kol buvo nutiestas naujas tiltas; o kai tik darbas buvo baigtas, jis ūmai atsistojo, rankas už nugaros susidėjo ir nuėjo peržengdamas ant kelio gulėjusius rąstus. Ant jų sėdėję arba pusiau gulėję kareiviai nė nekrusteldavo, tik pakeldavo ranką prie šalmo ir šitaip sveikindavo monarchą. Priėjęs tiltą, jis pirmas žengė ant jo, perėjo visą, apžiūrėjo, pagyrė darbą, įsakė apdovanoti darbininkus, paskui apsisukęs sėdo ant atvesto žirgo ir aidint garsiems minios šūksniams išjojo iš miesto. O kitą dieną, šventiškai iliuminuojant namus, be kitų papuošimų, ant kanauninko kunigo Boguslavskio namų Pilies gatvėje pasirodė didelis, ryškiai apšviestas paveikslas, tiksliai vaizduojantis prie Neries priešais degantį tiltą sėdintį Napoleoną, apsuptą maršalų, kareivių ir smalsios minios. Buvo šalia imperatoriaus net ir tas pijoras, su kuriuo jis kalbėjosi. 1813 metais tiltas buvo atstatytas, 1827 ir 1828 m. jis buvo atnaujintas, o 1848 m. visiškai restauruotas.

Bokštelis su Išganytojo figūra

Už tilto, kairėje, stūkso didelė mūrinė bažnyčia, o priešais ją, ant kalvos, – mūrinis bokštelis su stogeliu, po kuriuo matyti skausminga kryžių nešančio Išganytojo figūra. Čia kitados stovėjo šv. Jono Nepomuko statula, bet ilgainiui ji gerokai pairo, tada tuometinis bažnyčios rektorius kunigas Ptakas 1719 m. sumanė pastatyti naują, bet šio darbo ėmęsis skulptorius sukūrė Išganytojo skulptūrą. Kunigas ilgai atsisakinėjo ją pripažinti, bet galų gale nusileido ir 1720 m. gegužės 9 d. pašventino šią statulą ir bokštelį, į kurį ją iškilmingai įmūrijo; o ne per seniausiai jį atnaujino stebuklingai pasveikęs luošys, neturtingas Červinskos namo (Trakų gatvės kampas) sargas Motiejus Pakulavičius. Nuo tada įvairiu paros ir metų laiku čionai galima pamatyti minias senių, moterų ir vaikų, turtingų ir vargšų, klūpomis besimeldžiančių ir su malda lūpose einančių keliais aplinkui bokštelį. Perdėm savimi pasitikintis, išdidumo kirmino graužiamas žmogus, kurį pirma pasitaikiusi neganda nušluos nuo žemės paviršiaus, atlaidžiai šyptelės, bet paprastas, nuolankios širdies žmogus įžvelgs čia dievotų širdžių atgailą, ir jo dėkinga siela kartu su besimeldžiančiais atsigręš į visų gėrybių kūrėją.

Vėliau buvo ketinama akmenimis sutvirtinti kalvos papėdę, bet vos tik pamėginta kiek giliau įsmeigti kastuvą, nuo jo pabiro žmonių kaulai ir daugiau patyrinėjus paaiškėjo, kad visa ši kalva supilta iš žmonių palaikų. Kada atsirado šis pilkapis, tikrų žinių nėra. Greičiausiai tatai įvyko arba per maro epidemiją, arba kurį nors priešų antpuolį, kai paprastai žūdavo tūkstančiai žmonių, o palaidoti kiekvieną atskirai nebūdavo sąlygų, todėl būdavo užkasami visi kartu. Žmonių palaikai buvo sudėti į kelis didžiulius karstus, pirmiausia perkelti į Šv. Rapolo bažnyčią, kur įvyko iškilmingos gedulo pamaldos, o paskui pervežti į kapines už Piromonto ir ten vėl palaidoti.

Šv. Rapolo bažnyčia

Priešais minėtą bokštelį stovi bažnyčia su kadaise prie jos buvusiu dideliu mūriniu vienuolynu, kurio dalis dabar atiduota ligo-

Nežinomas dailininkas. Koplytėlė Šnipiškėse. 1850. Litografija

ninei, o kitoje dalyje įrengtos kareivinės. Šią Šv. Rapolo bažnyčią 1703 m. jėzuitams pastatydino žemietijos raštininkas Mykolas Koščicas. Kai jėzuitai buvo panaikinti, bažnyčia perduota pijorams. Paskui daugelį metų ji buvo uždaryta, vėliau vėl atidaryta. Dabar čia yra parapijos bažnyčia, be Šnipiškių priemiesčio, apimanti dar kelis netoliese esančius kaimus. Be kitų, bažnyčioje yra Čechavičiaus tapytas paveikslas, kuriame pavaizduotas arkangelas Rapolas, nusižeminusio Tobijaus ir visos jo šeimos akivaizdoje kylantis į debesis.

Piromontas

Einant nuo miesto, už Žaliojo tilto, dešinėje, tarp iškilios kalvos plačiašakių medžių dar neseniai styrojo griuvėsiai buvusių Piromonto rūmų, kurių papėdėje ramiai plaukė Neris. Prieš 1765 m.

juos pastatė Vitebsko vaivada, vėliau rusų kariuomenės generolas Piras, dėl to rūmai buvo vadinami Piromontu*. Jie apdainuoti Adomo Naruševičiaus eilėraščiuose. Anot poeto istoriko, ši vieta tuomet buvusi tikras rojus žemėje, kurio šeimininko meilumas ir vaišingumas žavėjo daugelį dažnų svečių.

Buvusi Šv. Teresės bažnyčia

Toliau už Piromonto, taip pat ant Neries kranto, stovėjo mūrinė Šv. Teresės bažnytėlė, kurią įkūrė Simonas Karolis Oginskis. Ji priklausė Aušros vartų karmelitams. Vėliau uždarytą bažnyčią 1837 m. išsiliejusi upė paplovė ir pusę jos išgriovė**, o netrukus griuvėsiais virto ir tai, kas buvo likę.

Žydų kapinės

Už bažnyčios plytėjo seniausios žydų kapinės; šių senkapių brolijos knyga, vadinama „*Chewra Kedusza*", surašyta 1486 remez (Žodis *remez* reiškia šiuos metus.) Iš padavimų žinoma, kad čia palaidotas šlovingas žydų rabinas Jokūbas Levis, turėjęs aukštą Didžiojo rabino rangą ir nuo 1427 m. vadinamas Lietuvos rabinų viršininku.

* Simonas Starovolskis Lenkijos Karalystės aprašyme (1652 m.), kalbėdamas apie Vilnių (p. 102), Piromonto neminėjo. O vertėjas pijoras Golembiovskis (1765 m.) savo prierašuose teigė: „O Šnipiškes ant kito tos pačios Neries kranto puošia puikūs jėzuitų Šv. Rapolo bažnyčia ir vienuolynas, taip pat dailios simetrijos Piromontu vadinami rūmai JDD Pirų". Tad paaiškėja, kad Piromontas egzistavo jau 1765 m. Plg.: Neseckis. T. 7. P. 310.

** Tų pačių metų liepos mėnesį atitrūkęs nuo dar riogsojusių griuvėsių lubų rąstas užmušė senį Pavlovskį, kuris anksčiau daugelį metų prekiavo kampiniame Pilies gatvės name, dabar priklausančiame prelatui Važinskiui.

A. Žemaitis. Tuskulėnių vila. 1848. Litografija

Tuskulėnai

Tose pačiose apylinkėse, už buvusios Šv. Teresės bažnytėlės, toliau einant Neries pakrante, yra nuostabus kaimo dvarelis, vadinamas Tuskulėnais, kurį pastatė buvęs Vilniaus karinis gubernatorius Rimskis-Korsakovas, o maršalka Rudolfas Pisanka jį gerokai išdabino. Dabar jie priklauso iš grafų Olizarų kilusiai poniai Dobroslavai Kramer.

Lukiškės

Žaliuoju tiltu grįžę atgal į miestą ir pasukę dešinėn, patenkame į kitą Neries pakrantės priemiestį, vadinamą Lukiškėmis nuo Vytauto numylėtinio Lukošiaus, Petro sūnaus, kuriam jis skyrė šias žemes, vardo. Kiti šį pavadinimą kildina iš dviejų lietuviškų žodžių *laukas kitas*, neva tai esąs kitas, prie upės prieinąs, laukas, tačiau ši išvada nepagrįsta, nes vietovė anksčiau buvo vadinama Tartarija, kuo galima įsitikinti pasklaidžius senus miesto planus.

Be to, Lukiškės anaiptol ne susisiekė su upe, o prasidėjo nuo kitados ten buvusių Vilniaus vartų, kur dabar stovi šlovingojo daktaro Andriaus marčios, šviesaus atminimo Antaninos Sniadeckienės paveldėtojų namas.

Šių dienų Lukiškėse kadaise buvo labai daug namų, ką rodo daugybė likusių jų pamatų, bet dažni ir baisūs gaisrai paversdavo priemiestį pelenais. Šiandien jis vėl palengva atstatomas. Čia gyveno daugiausia totoriai, kuriuos 1397 m. Vytautas karo žygyje paėmė į nelaisvę ir skyrė jiems žemės. Tarp Vilniaus gyventojų jie garsėjo nepriekaištingu dorumu – jokiuose, ypač kriminaliniuose, teismuose niekada nėra buvę totorių bylų. Šiandien Neries pakrantėse totorių namų nedaug teliko*. Beveik pačiame Lukiškių viduryje, toje vietoje, kur pagonybės laikais ošė šventa giria, iš kur buvo gabenamos malkos Vilniaus Perkūno šventyklos niekad negęstančiai ugniai kūrenti, dabar iškilo mūro siena, juosianti didelę mūrinę bažnyčią su vienuolynu.

Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčia bei ligoninė

Ši šventykla vadinama abiejų Šv. Apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia. Nuo katalikų tikėjimo įvedimo laikų čia tikriausiai plytėjo kapinės, kuriose buvo laidojami neturtingi Vilniaus gyventojai. Smolensko kaštelionas, vėliau Mstislavlio vaivada, Jurgis Liutauras Chreptavičius buvo pasistatydinęs Lukiškėse didžiulius rūmus. Nuolat matydamas pro langus skurdžias kapines, paaukojo 4 tūkst. auksinų įpareigojęs Vilniaus dominikonų priorą kunigą Kaminskį pastatyti jose medinę bažnytėlę. 1642 m. gegu-

* Kalbėdami apie Lukiškes, prisiminkime žaismingą Vaclovo Potockio (Lenkijos karūnos bajorų herbai, Soltanų herbas. Krokuva, 1695. P. 604) eilėraštuką:

Kai Vytautas didis savo Lietuvą valdė,
Ordos smarkuolės ne sykį jis priešus numaldė.
Kol Rusią ir Lietuvą sujungęs į vieną,
Jis jų nežudęs, tiktai vieną dieną
Prie Vilniaus atvežęs pagonių ainius,
Saltoniškių, Lukiškių įkurdinęs kaimuos.

žės 1 d. iškilusi bažnytėlė buvo pašventinta šv. Apaštalų Pilypo ir abiejų Jokūbų vardu, o netrukus pastatytas ir mažas vienuolynas keturiems vienuoliams. Pirmasis jo prioras buvo kunigas Mikalojus Dombrovskis. Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina suteikė parapijai privilegiją, o dominikonai buvo įpareigoti neturtėlius laidoti nemokamai. Vienuolynui išlaikyti Chreptavičius testamentu užrašė 16 tūkst. auksinų iš savo Astravo valdų Naugarduko vaivadijoje. 1655 m. karo suirutėje bažnyčia ir vienuolynas sudegė. 1684 m. iškilo nauja medinė bažnytėlė su vienuolynu, ir tais pačiais metais čia iškilmingai perkeltas stebuklais garsėjęs ant lentos tapytas Švč. M. Marijos paveikslas, kurį po ketverių metų, spalio 18 d., vyskupas Bžostovskis kartu su vyskupais Kotovičiumi ir Žuchorskiu bei visa kapitula, baigęs laikyti iškilmingas pamaldas, paskelbė stebuklingu*. Dėl to kiekvieną trečiadienį ir šeštadienį, o ypač iškilmingomis Dievo Motinos dienomis, čia pradėjo lankytis tiek uolių katalikų, kad ankštoje bažnytėlėje nebegalėjo tilpti visi maldininkai. Tad 1690, kai prioru buvo kunigas Gnoinskis, Smolensko vyskupas Eustachijus Kotovičius padėjo pirmą kertinį akmenį, o 1727 m. prioras kunigas Reginaldas Hrincevičius baigė statyti lig šiol išlikusią mūrinę bažnyčią. Vienuolyno statyba pradėta 1713, o baigta 1739 m. Daugiausia lėšų bažnyčios ir vienuolyno darbams skyrė dominikonai, taip pat daug prisidėjo Vilniaus vaivada kunigaikštis Kazimieras Sapiega, Užpalių seniūnas Aleksandras Naruševičius ir kiti. Pastaraisiais metais bažnyčia restauruota ir atnaujinta dabartinio klebono kunigo Jono Menuė pastangomis; mat pašalinus dominikonus bažnyčia atiteko pasauliečiams dvasininkams, ir ji ligi šiol yra parapinė.

* Motiejus Korvinas Gosevskis, įsigijęs šį paveikslą karo žygiuose, pakabino jį savo Demblių dvaro, esančio už 2 mylių nuo Seinų, namų koplyčioje. Po jo mirties dvaras tapo nuosavybe sūnaus Vincento, kurio laikais kapelionu buvo dominikonas Fabijonas Bežanovskis; jis per didelį gaisrą, kilusį Dembliuose, apnešė paveikslą aplinkui ugnį, ir gaisras ūmai nurimo. Tada paveikslas pradėjo garsėti stebuklais. Uždarius koplyčią, jis buvo perkeltas į dominikonų bažnyčią Seinuose, o iš ten – į Vilniaus Lukiškių bažnyčią.

Gražų bažnyčios fasadą puošia du 85 uolekčių aukščio bokštai; pastato fasado plotis jo pamatų lygyje – 51 uolektis, vidinis navos ilgis – 62, o jos plotis – $2^1/_2$ uolekties. Viršum bažnyčios vartų yra Lukiškių Švč. M. Marijos paveikslas (tapytas ant. mūro *al fresco*), o jos stebuklingasis paveikslas kabo didžiajame altoriuje*.

Šalia bažnyčios ir šiandien yra kapinės, kurias iki 1846 m. liepos 13 d. iš trijų pusių supo mūro tvora; priekyje buvo puikūs vartai, kurių fasadą puošė Chreptavičių ir Sapiegų herbai. Šiauriniame mūro pakraštyje stovėjo trijų tarpsnių šv. Barboros bokštas. Jame buvo šv. Barboros ir Viešpaties Jėzaus ant kryžiaus figūros. Virš kupolo puikavosi geležinis kryžius su vėliavėle, kurioje buvo pažymėti 1768 m., pavaizduoti kaukolė, dalgis ir kastuvas. Seniau priešais šv. Barboros figūrą buvusi į bokštą įmūryta taupyklė, greta jos – rankena varpo, kuriuo būdavę pranešama apie ligonių merdėjimą ligoninėje arba mieste. Šventoriuje palaidota daug įvairaus rango visokiausių prancūzų kariuomenės rūšių karių, likusių čia po atmintino 1812 metų Napoleono I karo žygio.

Prie bažnyčios yra vienuolynas, kurio gailestingosios seserys tvarko Vilniaus ligoninių komisijos (sudaryta 1797 m.) čia 1799 metais įsteigtą Šv. Jokūbo ligoninę, pavadintą Šv. apaštalų Pilypo

* Antrame bokšto tarpsnyje iš pietų pakabintas didelis varpas su užrašu: „*Gloria in exceltss Deo. Me fecit Andreas Dorling Regiomont. Anno 1738 sanctus Filippus, sanctus Jacobus*" (Garbė Dievui Aukštybėse. Mane nuliejo Andrius Derlingas iš Karaliaučiaus 1738 metais. Šv. Pilypas, Šv. Jokūbas.) – $1^1/_4$ uolekties ilgio, $1^3/_4$ uolekties pločio, sveria 62 pūdus 20 svarų. Trečiame tarpsnyje kabo du vienas virš kito varpai, vidutinis aukščiau, o mažesnis žemiau. Ant vidutinio toks pat užrašas, kaip ir ant didžiojo, ilgis – 1 uolektis, plotis – $1^1/_4$ uolekties, 1739 m., sveria 25 pūdus. Užrašas ant mažesniojo: „*Lit Nomen Domini benedictum, Andreas, Dorling me fecit Regiomont anno 1741 – sanctus Filipus, sanctus Jacobus*" (Palaimintas Viešpaties vardas. Mane nuliejo Andrius Derlingas iš Karaliaučiaus 1741 metais. Šv. Pilypas, Šv. Jokūbas.) Ilgis – 1, plotis – $^3/_4$ uolekties. Sveria 7 pūdus 20 svarų. (Iš užrašų kanauninko kunigo Jono Menuė, buvusio Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios klebono, kuriam turime būti dėkingi už labai tiksliai ir sąžiningai parengtus duomenis apie šią bažnyčią.)

ir Jokūbo bažnyčios generaline ligonine. Ji įkurta iš dviejų ligoninių fondų (iš jų vienas, šv. Roko, buvo nedidelis, o kitas, šv. Trejybės, bemaž apskritai niekuo negalėjęs paremti), tvarkoma ligoninių komisijos iki 1809 m. Tais metais ją valdyti ėmė gailestingosios seserys*, kurios dar dabar šeimininkauja šioje ligoninėje. O neseniai iškilo naujas ligoninės pastatas, gražus iš lauko ir visokių patogumų turintis viduje, su parku kieme. Seniau einančių ir važiuojančių per Žaliąjį tiltą mokestis buvo skiriamas šiai ligoninei išlaikyti. Čia gydomi abiejų lyčių sifiliu sergantys ligoniai, pamišusios moterys, taip pat gimdyvės ir sergantys įvairiomis užkrečiamosiomis ligomis. Pavyzdingai prižiūrima ligoninė, vadovaujama šviesaus atminimo medicinos daktaro Julijono Mošinskio, išgarsėjusio daugeliu rimtų raštų, ir dviejų jo pagalbininkų - uolaus ir šviesaus daktaro Julijono Titijaus ir neseniai į Vilnių atvykusio Pranciškaus Vikšemskio. Daktaras Mošinskis čia dėsto neturtingoms moterims akušerijos kursą.

Kalėjimo tvirtovė

Einant Neries link, už bažnyčios ir ligoninės išnyra didžiulis keturkampis pastatas su keturiais bokštais šonuose. Tatai kalėjimas, visų paprastai vadinamas *kalėjimo tvirtove*. Joje yra koplyčia, pirtis ir t. t., viduje - erdvus kalinių pasivaikščiojimo kiemas.

Mečetė

Toliau, artėjant prie Neries kranto, kiek atokiau nuo totorių namukų prigrūstos gatvės, dešinėje, mažame kiemelyje, arba tiksliau žole apžėlusiose buvusiose totorių kapinaitėse su stūksančiais akmenimis, kuriuose iškalti totoriški įrašai, stovi mažytė, vargana medinė mečetė su tokia pačia ją supančia drožinėta galerija

* Šv. Jokūbo vienuolyno gailestingosios seserys turi du svarbius šv. Vincento Pauliečio autografus.

viršuje ir smailiu minaretėliu, ant kurio žvilga musulmonų emblema – pusmėnulis. Dembliu išklotas vidus, kur meldžiasi vyrai, ir dengta galerija viršuje moterims, pagaliau mažas alkierėlis, į kurį meldžiantis nepastebimai įžengia Mahometas, – tai ir visa šventykla. Netoli yra mulos (šventiko) namukas. Jo čionykštė apranga nuo kitų skiriasi tik tuo, kad jis užsideda aksominę ryškiai raudoną šašbaudą. Penktadieniais, jei būna giedra, ypač gaiviais gegužės rytais, vaikštinėjantys upės krantais gali girdėti skambų pratisą kvietimą, o netrukus mielą, graudų, romų giedojimą. Tai muedzinas šaukia maldai ir namazui saujelę islamo išpažinėjų, kuriuos, nepaisydamas tų laikų ir tuometinių prietarų, privilegijomis apdovanojo didysis Vytautas. Jo atminimą ligi šių dienų šventai saugo ir totoriai, ir su jais čia atsikėlę karaimai. Vytauto vardą jie taria su nuoširdžia meile.

7

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Vilniaus gatvė. Labdaros draugijos namai. Buvusios liuteronų kapinės. Gubernatoriaus namas. Buvęs teatras. Šv. Kotrynos bažnyčia. Protestantų bažnyčia.

Grįždami iš Lukiškių, pateksime į Vilniaus gatvę. Susipažinkime su ja nuo pradžios, t. y. nuo Žaliojo tilto iki pat pabaigos, arba iki Dominikonų gatvės. Gatvė šiandien nepagrįstai vadinama Vilniaus, nes visos Vilniaus gatvės turi tam vienodų teisių. O šioji kitados buvo Vilijos gatvė, nes veda prie Vilijos upės (Jau minėjome I pasivaikščiojime, A. H. Kirkoras Nerį vadina Vilija. – *Vert. past*). Taip pat ir vartai kitados buvo vadinami Vilijos vartais (*porta Viliensis*). Tatai viena iš linksmiausių miesto gatvių, kurių oras pats tyriausias. Eidami ja nuo Žaliojo tilto, pirmiausia išvystame didžiulį namą su siaurais viršutiniais langais ir plačiomis, panašiomis į vartus, durimis iš visų keturių pusių. Tai valdiniai karinių pratybų namai, paprastai vadinami iš vokiečių kalbos eksercerhauzu. Nemažai kareivių čia gali puikiai lavinti savo vikrumą. Prieš kelerius metus šioje skoningai išpuoštoje ir apšviestoje, kaip ir dera koncertui, salėje vos tilpo tūkstančiai smalsių klausytojų. Neprilygstamasis mūsų meistras Apolinaras Kontskis savo stebuklingojo smuiko muzika žavėjo ir svaigino įvairių luomų ir padėties publiką, kurią vienijo genialus jo talentas, galiausiai jausmai ir pripažinimas. Minėtasis koncertas, o tokio Vilniuje niekados anksčiau nėra buvę, pagrįstai vadinamas didžiuoju. Jis įvyko 1852 m. gegužės 25 d. Priešais šį namą

yra graži medžių apsupta aikštelė, tolumoje matyti aprašytoji Šv. Jurgio bažnyčia. Kairėje aikštelės pusėje tarp kitų stovi nedidelis namelis su Dievu Motinos statula viršum vartų ir įrašu apačioje: „*sub tuo praesidio*“ (meldžiame tavo globos), seniau priklausęs vyskupui Pilchovskiui, kuris jį paskyrė 12 neturtingų jaunuolių išlaikyti: šešiems, kilusiems iš miestiečių, o šešiems – iš bajorų luomo*. Šiandien tas fondas perduotas Bajorų institutui.

Bet grįžkime į Vilniaus gatvę. Abipus jos matyti įvairiausių namų ir namukų, už kurių yra mažų sodelių, kurie kitoms miesto gatvėms nebūdingi. Jos link nuo miesto ir arčiau Pohuliankos esančios Uosto gatvės leidžiasi keli mažesni skersgatviai.

Labdaros draugija

Toliau, kairėje pusėje, erdvaus kiemo gilumoje, matyti medžių apgaubti iškilus ir erdvus namas su atokiau esančiais kitais pastatais. Statinių tvora su mūro pagrindu skiria jį nuo gatvės, prie kurios stovi kitas, tiems patiems pastatams priklausąs namas. Tai L a b d a r o s d r a u g i j o s pastatas. Kitados ši vietovė buvo jau už miesto, už vadinamųjų Vilijos (Vilniaus) vartų, ir sudarė Lukiškių priemiesčio dalį. Čia stovėjo žymaus kunigaikščio Mikalojaus Radvilos Juodojo rūmai. Tai jis, uolus kalvinizmo išpažinėjas, pirmasis Vilniuje šioje vietoje įsteigė protestantų bažnyčią; netgi istorikai teigia, kad minėtoji bažnyčia buvo Lukiškėse. Šis pastatas keletą amžių priklausė kunigaikščių Radvilų giminei,

* Vilniaus vyskupas sufraganas kun. Dovydas Pilchovskis gimė 1735 m. savo tėvų gimtajame Rutkiškių dvare, tuomet vadinamajame Užgirio krašte. Pirma jis buvo jėzuitu, o juos panaikinus, – Vilniaus universiteto literatūros profesoriumi, vėliau – dekanu. Garsėjo retu mokslingumu ir rūpestinga vargšų globa. Jis paliko įvairių spausdintų veikalų, tarp jų ir Senekos filosofinių traktatų vertimų, parašytų Zigmanto laikų senąja turtinga lenkų kalba. Be to, jis daug dėmesio kreipė į apgailėtiną Lietuvos valstiečių dalią ir tam tikslui išleido atskirą veikalą. Jo pastangomis praturtėjo Universiteto biblioteka, ja vis labiau galėjo naudotis visuomenė. Mirė 1803 m. dėl savo dorybių ir krikščioniško švelnaus būdo visų apgailėtas.

o 1807 m. dalis jo buvo padovanota Labdaros draugijai, kurią įsteigė Vilniaus vyskupas Jonas Nepomukas Korvinas Kosakovskis. Imperatorius Aleksandras 1808 m. patvirtino šios draugijos įstatus ir asmeniškai dovanojo jai 5850 sidabro rublių*. Vėliau šią įstaigą plėsti ir stiprinti nuolat padėjo žymiausi Lietuvos piliečiai. Be kitų, ypač daug pagelbėjo Jonas Chodzka (Jonas iš Svisločės), Vilniaus universiteto profesorius Juozapas Frankas ir jo žmona, kilusi iš Gerhardžių šeimos, kuri, gražiai dainuodama ir tvarkydama mėgėjų koncertus, gerokai papildydavo labdaros namų kasą. Šia įstaigą pavyzdingai tvarko ilgametis ir uolus, nepailstantis kunigas Koženevskis. Geidžiantys daugiau susipažinti su šios kilnios draugijos darbais ir rezultatais gali visiškai patenkinti savo smalsumą pasiskaitę mokslininko M. Malinovskio leidžiamą periodinį leidinį „*Dzieje dobroczynności*". Kitados buvo čia ir fantų krautuvėlė, į kurią iš visur buvo atnešama ir dovanojama įvairių smulkmenų, kurios vėliau kartu su namo gyventojų dirbiniais buvo parduodamos, o tai taip pat padėdavo kasmet remti vargetas. Vėliau, pasikeitus aplinkybėms, kai mirė patys uoliausi mecenatai, atvėso ir pradinis įkarštis, bet įstaiga nesužlugo. Dabar šiuose namuose išlaikoma per 200 žmonių. Senatvės negalios prislėgti atsiduoda vien maldai, kiti abiejų lyčių neturtėliai daro įvairius dirbinius, kuriuos pardavus būna naudos visiems namams. Religijos mokslus dėstančio kapeliono ir gailestingųjų seserų motiniškai globojami berniukai ir mergaitės mokosi skaityti, rašyti ir daugelio kitų vertingų dalykų, kai kurie net ir amatų. Kelerius metus čia veikė Lankasterio metodu dirbusi mokyklėlė. Kiekvieną penktadienį, ypač rudenį ir žiemą, per

* Po mętų, t. y. 1809 m., Vilniuje buvo įsteigta neilgai gyvavusi Moterų draugija, vadinama Motinystės institutu. Generolienės Beningsen vadovaujama draugija tarp daugelio labdaros institucijų buvo labai reikšminga. Jos tikslas buvo pagelbėti neturtingoms nėščioms moterims, kurioms draugija nemokamai parūpindavo: 1) akušerės arba akušerio pagalbą, 2) nėštumo laikotarpiu kuro, 3) 22 svarus geros jautienos, 4) tiek pat kvietinės duonos kepaliukų, 5) kraitelį naujagimiui, 6) gydytojo pagalbą, jei jos prireikdavo. Šiomis geradarybėmis naudojosi neturtingų amatininkų, padienių, likusių be tarnybos tarnų žmonos, našlės, likusios be vyrų, vyrų paliktos žmonos.

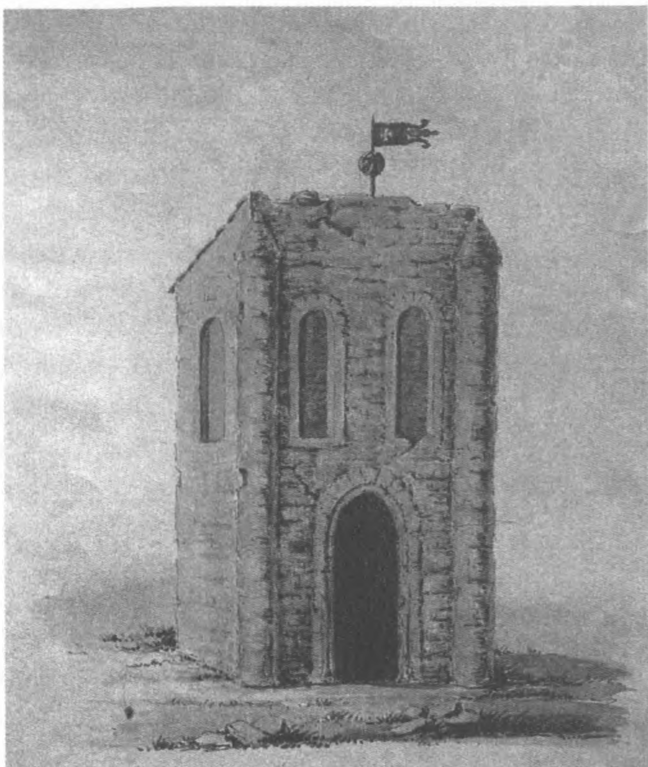
draugijos vakarinį posėdį dalijama savaitinė išmalda iš miesto ateinantiems elgetoms. Kasmet vienai neturtingai, bet dorai ištekančiai merginai skiriama keliasdešimt rublių kraičio. Šią labdarą savo testamentu įsteigė draugijos narys, Vilniaus apskrities pilietis Tomas Vileika. Beje, visuomet stengiamasi, kad šis kraitis atitektų tikrai vertam žmogui. Idant nebūtų piktnaudžiavimų arba apgaulės dalijant išmaldą arba priimant neturtėlius, iš nuolatinių miesto gyventojų išrenkami globėjai, kurie jiems skirtose miesto dalyse privalo lankyti prašančių pagalbos neturtėlių būstus ir sužinoti tikrą jų padėtį; tik pateikę globos pažymą, varguoliai gauna paramą arba priimami visam laikui ir išlaikomi. Kiekvienų metų pavasarį kelios damos, vyriškių lydimos, apeina visą miestą rinkdamos aukas neturtingiems. Pajamas didinti padeda mėgėjų koncertai ir spektakliai. Per spaudą draugija kasmet pateikia viešą savo veiklos ataskaitą, kad visi galėtų žinoti, kur dedamas kiekvienas neturtėlių grašis. Tačiau miesto gyventojus supa daugybė elgetų, turtingųjų šermenyse jų susirenka didžiulė galybė, būriai tirštai apgula bažnyčias. Todėl kartais labdaros namų adresu pasigirsta nemalonių, ne visuomet teisingų priekaištų, neva ši įstaiga nenorinti dorai atlikti savų pareigų. Kas be ko, gal ir esti pažeidimų, gal ne visi nariai, ypač apskričių globėjai, vienodai uoliai ir teisingai atlieka savo prievolę, bet apskritai įstaiga daro viską, ką tik gali. Bet Vilniuje gražiai suklestėjusi gailestingumo dorybė nenoromis pastūmėja į pagundą piktnaudžiauti. Yra daug elgetų dykaduonių, kurie gali, bet nenori dirbti. Be to, visais keliais keleliais į miestą nuolat plaukia daugybė nuskurdusių kaimo gyventojų. Norint susidoroti su pirmaisiais, būtinai reikia pataisos namų, o antrieji greitai pasitrauktų, jei visi be išimties piliečiai globotų savo nuskurdusius ar luošus valdinius, o kiekviename dvare ir apskrities mieste būtų prieglaudos. Dar reikia pridurti, kad Vilniuje nuo neatmenamų laikų buvo gausu elgetų. Karalius Vladislovas IV 1626 m. patvirtino Vilniaus magistrato parengtus įstatus; remdamiesi jais, Vilniaus elgetos iš savo tarpo išsirinkdavo keturis viršesnius, o jiems priskyrė keturis pagalbininkus, vadinamuosius botagininkus, nes kiekvienas iš jų nešiojosi botagą, kuriuo privalėjo vyti iš miesto sveikus, galinčius dirbti dykūnus, elgetaujančius ir taip ieškančius lengvos duonos.

Įstaigos kambariai erdvūs, šviesūs, sausi, prižiūrimi pavyzdingai ir švariai. Posėdžių salę puošia steigėjo bei kitų žymiausių draugijos narių portretai*. Namo gale yra pirtis ir vonios, kurias sumaniai įrengė visiems gerai žinomas Vilniaus albumo leidėjas J. K. Vilčinskis. Pirmo kiemo kairėje pusėje yra koplyčia, pastatyta kunigo prelato Puslovskio ir jo brolio, tikrojo valstybės patarėjo Vaitiekaus Puslovskio lėšomis. Jos sienose įtvirtintos dvi plokštės: viena su įstaigos geradario ir globėjo imperatoriaus Aleksandro I vardu ir kita – su mirusių žymiųjų draugijos narių, dorybėmis, pilietiniais nuopelnais ir mokslais garsėjusių asmenybių vardais. Vos pusė šimtmečio praėjo nuo įstaigos įkūrimo, o plokštė jau beveik visa prirašyta!

Senos evangelikų kapinės

Kaip jau sakėme, įstaiga buvo tik dalyje senųjų Radvilų rūmų. Jie driekėsi toliau, iki dabartinių Kostrų namų, o tiksliau atskiro flygelio kiemo gilumoje, kur dar matyti senovinės statybos pėdsakų. Pro langus atsiveria nuostabus, spalvingas miesto ir jo apylinkių vaizdas. Už Kostros namų, ten, kur šiandien plyti daržas šalia Kulakovskio namo, nuo 1556 m. buvo evangelikų kapinės, pirmučiausia įkurtos kunigaikščio

* Kai kurie iš šių portretų verti dėmesio, bet paminėkime visus: 1) Imperatoriaus Aleksandro. 2) Imperatoriaus Nikolajaus. 3) Draugijos steigėjo, Vilniaus vyskupo Jono Nepomuko Kosakovskio. 4) Kunigaikščio Dominyko Radvilos, kuris dovanojo sklypą ir savo apleistus rūmus. 5) Kunigaikščio Mykolo Oginskio. 6) Vilniaus vyskupo Andriaus Klangevičiaus. 7) Buv. Universiteto profesoriaus Tomo Žickio. 8) Koplyčios fundatoriaus Vaitiekaus Puslovskio. 9) Prof. Juozapo Franko. 10) Jo žmonos. 11) Volodzkos, kuris savo namuką su sklypu ir sodu Totorių gatvėje užrašė labdarai. 12) Med. dr. Barankevičiaus. 13) Lietuvos iždininko Antano Tyzenhauzo. 14) Generalgubernatoriaus Rimskio Korsakovo. 15) Lenkijos kariuomenės generolo Vavžeckio. 16) Grafo Adomo Giunterio. 17) Jono Gvalberto Rudaminos. 18) Med. dr. Universiteto profesoriaus Reikovskio.

Veisas. Kalvinų koplytėlė Radvilų rūmų kieme, sunaikinta 1864 m. Popierius, tušas, sepija

Mikalojaus Radvilos Juodojo parke. Šalia jų iki 1805 m. stovėjo ligoninė ir medinė bažnytėlė, o kapinės tais metais buvo iškeltos į Pohulianką.

Civilių gubernatorių namai

Toliau, kur Vilniaus gatvė pasuka Abromavičiaus skersgatvio link, stovi anksčiau Abromavičiui, o prieš tai dar Oskerkai priklausę civilių gubernatorių namai. Čia žymusis Vaitiekus Boguslavskis 1785 m. įsteigė pirmąjį Vilniaus teatrą.

Senasis teatras

Jo vaidinimai prasidėjo originaliu Zablockio eiliuotu veikalu „Vėjavaikis mergišius“, 1803 m. italų šokėjai Monaretis ir Deibel čia žavėjo žiūrovus nuostabiais baletais; vėliau jie persikėlė į gretimą namą. Čia, buvusiuose Radvilų rūmų griuvėsiuose, Moravskis pastatė erdvų teatrą, o vėliau jį išplėtė ir papuošė nusipelnęs dramos artistas, šiandien populiaraus muziko ir kompozitoriaus Viktoro Kažinskio tėvas Motiejus Kažinskis. Daug sykių žiūrovus savo vaidyba čia žavėjo garsūs lenkų artistai Boguslavskis, pirmą kartą Vilniuje į sceną išėjęs Verovskis, Leduchovska ir Truskalska. Lenkų teatras Vilniuje be pertrūkio gyvavo nuo 1792 m. Po Boguslavskio teatrui vadovavo Moravskiai, Motiejus Kažinskis, Rogovskis su Statkovskiu, Šmidkofas; paskui teatras tapo visuomeninis, jam vadovavo trijų – Rogovskio, Surevičiaus ir Novakovskio – taryba. 1844 m. artistai suskilo į du kolektyvus: vienas, Surevičiaus vadovaujamas, liko, o kitas, Novakovskio ir Rezgolio, pradėjo vaidinti Rotušėje rusų kalba. Šio amžiaus pradžioje Motiejaus Kažinskio vadovaujami Vilniaus artistai pelnė didžiulę Peterburgo ir Maskvos žiūrovų, gerai įvertinusių jų talentus, simpatiją. Be jau minėtų, žymūs Vilniaus scenos artistai buvo Juozapas Rogovskis, Fišeris, Skibinskis, Izabelė Gurska, Ašpergeriai, Davidsonas ir keli kiti. Pastarasis, pripažintas mūsų scenoje, patraukė į platųjį pasaulį ir šiandien tapo Vokietijos garsenybe ir numylėtiniu. Vilniaus scenoje žiūrovai klausėsi garsiausių to meto Europos operų: „*Fra Diavolo*“, „Zampa“, „Norma“, „*Fenella*“, „Don Žuanas“, „Sevilijos kirpėjas“, „Paštininkas“ ir kt. Viktoro Kažinskio puikiai pastatytų veikalų. Paskutinis spektaklis šiame, vadinamajame Didžiajame, teatre buvo 1845 m. gruodžio 9 d. suvaidinta 5 aktų drama „Naktis ir rytas“. Dabar, kai 1845 m. teatras buvo iškeltas į Rotušę, senojo patalpos paverstos gyvenamuoju namu, šalia kurio yra nedidelis parkas ir erdvus kiemas. Jame paprastai statomos klajojančio arklių cirko arba žvėryno pastogės*.

* Šis namas šiandien priklauso p. Adomui Višnevskiui ir jo žmonai, kilusiai iš Kažinskių.

Šv. Kotrynos bažnyčia. Benediktinių vienuolynas

Priešais du minėtus namus mūro siena juosia benediktinių vienuolyną ir bažnyčią; iš Nesvyžiaus į Vilnių 1622 m. vienuoles parsikvietė vyskupas Eustachijus Valavičius. Pirmoji vienuolyno vyresnioji buvo Marijona Kučkovska, vadovavusi 24 metus. Šv. Kotrynos bažnyčią kartu su vienuolynu 1622 m. įkūrė Mikalojus ir Kotryna Horodiskiai, o vėliau, kai pastatai sudegė, 1703 m., vienuolės, tuo metu turėjusios gana nemažai lėšų, atstatė juos tokius, kokie yra dabar. 1812 m. benediktinės persikėlė į Šv. Mykolo bažnyčios bernardinių vienuolyną, kur gyveno kelis mėnesius, nes prancūzai vienuolyną pavertė karo ligonine, o bažnyčią – vaistų sandėliu.

Bažnyčia stačiakampio formos: siena, prie kurios yra didysis altorius, pusapvalė, šventyklos ilgis – 60, plotis – $22^1/_2$ uolekties. Du nuostabiai lengvi jos frontono bokštai šauna aukštyn. Parlatoriumas šviesus, linksmas, pro vieną tolimesnį jo langą vienuolyno kieme matyti didžiulis simbolinis šv. Benedikto kryžius su įrašais. Dešinėje bažnyčios sienoje yra įėjimas į gražios skoningos rotondos pavidalo Dievo Apvaizdos koplyčią. Prie įėjimo, šalia sakyklos, yra 1769 m. įrengta Chelmeco grafo Jurgio Valavičiaus ir jo žmonos Elžbietos, kilusios iš Važinskių giminės, memorialinė lenta. Šv. Kotrynos bažnyčią puošia 13 garsiojo Simono Čechavičiaus paveikslų. Didžiajame altoriuje yra didelis, nors truputį apgadintas, bet specialistų labai vertinamas paveikslas, vaizduojąs šv. Kotrynos susižiedavimą su kūdikėliu Jėzumi ant. Švč. M. Marijos rankų. Viršum šio, taip pat didžiajame altoriuje, – paveikslas „Švč. Trejybė", o šoniniuose altoriuose: „Švč. M. Nekalto Prasidėjimo", „Šv. Placido kankinio" ir „Šv. Mauro išpažinėjo", „Šv. Gertrūdos", kuriai sapne apsireiškė Kristus, „Šv. Matildos ir šv. Pranciškaus", virš jo mažesnis ovalus „Šv. Pranciškaus", „Šv. Benedikto abato" ir „Šv. Scholastikus", benediktinių vienuolyno vyresniosios, paveikslai. Būta čia dar dviejų dailių to paties Čechavičiaus kūrinių, bet nežinoma, kur jie dabar yra.

Prie bažnyčios 1708 m. įkurta Dievo Apvaizdos brolija.

Yra trys varpai, iš kurių didžiausias atsirado 1684 m. Pranciškos Galeckos rūpesčiu, antrasis su šv. Benedikto kryžiumi,

vadinamas Korovaku, – 1772 m., mažiausias – 1739 m. Vienuolės, sykį žengusios už grotų, jau negali pasirodyti pasaulyje. Vienuolyno vyresnioji per bažnytines iškilmes būna su kryžiumi ir pastoralu dešinėje rankoje. Nuo 1805 ligi 1843 m. vienuolės benediktinės išlaikė mergaičių pensioną, kuriame, be pasiturinčių panelių, buvo auklėjama ir keliolika neturtingų našlaičių. Egzaminuodavo jas viešai anksčiau Vilniaus universiteto nariai, o vėliau – mokyklų vadovai. Apskritai ši įstaiga buvo pavyzdinė.

Dabar sukime į neseniai minėtą Abromavičiaus skersgatvį, kurio pavadinimas kilęs nuo buv. Abromavičiaus, dabar gubernatoriaus namo, ir išeikime į plačią Pylimo gatvę. Dešinėje jos pusėje verta apžiūrėti sodininko Vėberio namus, šalia kurių yra nors ir neseniai įveistas, bet gražiuose krūmuose ir gėlėse skendintis sodas.

Kalvinų bendruomenė

Su juo susisiekia erdvus, mūro siena apsuptas kvadratinis sklypas su namu, kiemu, daržais, flygeliais gilumoje ir daugybe ūkinių pastatų. Tatai kalvinų bendruomenė, kurioje gyvena pastoriai su šeimomis, reformuotos konsistorijos ir kanceliarijos pirmininkas bei kai kurie nariai, be to, to paties tikėjimo neturtėliai. Nuo kiemo tvora atskirtose kapinėse dar matyti keli antkapių akmenys ir paminklai. Šios kapinės supo dar visai neseniai stovėjusią medinę bažnyčią, apleistą, neaukštą, bet gana erdvią, kuri šiandien jau bemaž visai baigia sugriūti. Ji pastatyta 1682 m. Kai 1640 m. gegužės 26 d. buvo nuspręsta iškelti kalvinų bažnyčią už miesto ribų, šioje vietoje (arba netoliese, bet tikrai šiame sklype) iškilo nedidelė šventykla iš plytų ir rąstų. 1682 m. balandžio 3 d. fanatikų sukurstyta minia sugriovė ją iki pat pamatų. Karalius Jonas III leido kalvinams atstatyti savo bažnyčią, ir jie tai padarė tais pačiais metais.

Kitapus gatvės, priešais šiuos mūrus, stovi mūrinė bažnyčia su grakščia kolonada, kurios frontone yra trys statulos: vidurinė vaizduoja tikėjimą su kryžiumi, o dvi šoninės – prieš ją klūpančius angelus. Visas tris sukūrė buvęs Vilniaus universiteto

skulptūros profesorius Kazimieras[1] Jelskis. Jam taip pat priklauso gražus frontono horeljefas „Kristus kalba miniai“ ir žemiau įrašas lenkų kalbu: „Šlovinkime Viešpatį“, o kitas įrašas viršum durų: „Ramybės jums!“ Viduje bažnyčia šviesi, erdvi; suolai, lentelės, kuriose užrašomos giedotinos psalmės, ir sakykla. Galerijoje įrengti geri, nedideli vargonai. Medines lubas puošia žydros spalvos medinės plokštės, auksaspalviais laurais apjuostos ir skersai apipintos senovinių Romos šventyklų papėdžių ir Krokuvos Žygimantų rūmų skliautų pavyzdžiu. Šį darbą kruopščiai atliko Vilniaus stalius Vasilevskis. Pirmasis šią šventyklą statyti pasiūlė buvęs Lenkijos kariuomenės majoras Povilas Strijenskis, o jos architektas ir visų darbų vadovas buvo nusipelnęs buvusio Vilniaus universiteto architektūros profesorius Karolis Podčašinskis. 1830 m. balandžio 21 d., dalyvaujant miesto įžymybėms, buvo padėtas kertinis akmuo, o po juo – dvi švino plokštės su atitinkamais įrašais ir dėžutės su pergamentu, kuriame buvo trumpas šių maldos namų įkūrimo aprašas, dalyvavusių iškilmėse asmenų sąrašu, taip pat įvairiais atminimo medaliais ir tuomet apyvartoje buvusių monetų pavyzdžiais. Po 5 metų, 1835 m. liepos 25 d., Vilniuje susirinkus evangelikų reformatų sinodui, iš visų kraštų suvažiavus senjorams ir pastoriams, pirmiausia įvyko paskutinės pamaldos senoje bažnytėlėje, o paskui maldininkų procesija paliko pusantro šimtmečio tarnavusią, sutrūnijusią senelę, kad persikeltų po puikiais jos įpėdinės skliautais. Prie slenksčio senjoras pasakė kalbą, o kai jis šūktelėjo žodžius: „Atsiverkite, vartai!“, plačiai atsilapojo naujos bažnyčios durys, pirmą sykį prabilo dešinėje, tarp kolonados ir sienos, esantys varpai, ir visi įėjo į naują šventyklą. Čia vėl prasidėjo apeigų numatytos pamaldos, ir pašventintas tada šis naujas pastatas tapo Vilniaus protestantų maldos namais[2].

[1] Kituose šaltiniuose: Karolis.

[2] Sovietmečiu evangelikų reformatų maldos namuose (iki 1953 m.) veikė įkurdintas kino teatras „Kronika“; jame rodyti tik dokumentiniai filmai.

8

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Senoji miesto siena. Vartai.
Šv. Nikodemo bažnyčia ir kapinės.
Holubovičiaus skersgatvis. Rasos. Ribiškės.
Andriaus pilkapis.

Aplankėme svarbesnes ir labiausiai atmintinas miesto vietas, šiek tiek pasižvalgėme ir priemiesčiuose, bet kiek dar liko nepaminėta, kiek praleista, sutrumpinta įvykių, vertų pakartoti, prisiminti! Juk mūsų senasis Vilnius toks žymus istoriniais įvykiais, taip tiksliai atspindi visos Lietuvos praeitį, kad tiems, kurie nori su jąja artimiau susipažinti, gal vertėtų atidžiau paskaityti mūsų garbingo ir nusipelniusio Kraševskio keturtomį veikalą. O mes ketinome tik paviršutiniškai apžvelgti Vilniaus senovės paminklus; padarėme tatai, bet prieš išeidami iš miesto į gražias Vilniaus apylinkes, dar apžiūrėkime tai, kas yra pagrindiniame senųjų mūrų apjuostame kvartale.

Miesto siena

Algirdo ir Jogailos laikais buvo ketveri pagrindiniai miesto vartai: Kernavės, Trakų, Krėvos ir Polocko. 1497 m. jau matome penkerius kitus vartus: Vilijos – toje vietoje, kur šiandien stovi Sniadeckių namas, Trakų – netoli Pranciškonų bažnyčios,

Nežinomas tapytojas. Gynybinė miesto siena prie Anatomikumo. 1840. Drobė, aliejus

Rūdninkų – už dabartinės Visų Šventųjų bažnyčios, toje vietoje, kur Pylimo gatvė susikerta su Rūdninkų ir Šv. Stepono gatvėmis, Krėvos, arba Medininkų, vėliau lenkų kalba vadintus *Ostra Brama*, t. y. Aštriaisiais vartais (toje vietoje, kur ir dabar, arba truputį arčiau), nes visa šioje pusėje esanti miesto dalis buvo vadinama Aštriagaliu (Ašmengaliu. – *Vert. past.*), ir Katedros aikštės pakraštyje, beveik Pilies gatvės kampe, buvę Pilies vartai. Miesto vartus jungė griovys ir medinė tvora, kuri ėjo nuo šiandienės Kūdikėlio Jėzaus prieglaudos, Vokiečių gatve, pro Šv. Mikalojaus bažnyčią, toliau palei Kačergos upelį ir jungėsi su Krivių miesto siena. Kita miesto dalis iš pradžių buvo neaptverta, nes kalnai ir upės toje pusėje buvo jos gamtinė siena. 1505 m. spalio 6 d. buvo sumūryta puiki gynybinė miesto siena, kuri apjuosė visą miestą[1], nes, be senos, einančios nuo Kūdikėlio Jėzaus ligoninės, buvo pastatyta mūro siena Bokšto, Savičiaus gatvėmis, toliau Vilnios šlaitu ji suko dešinėn apjuosdama Skaisčiausiosios Dievo Motinos soborą, Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčias, nuo ten dar sykį suko dešinėn ir pro šiandienius Zavadskio namus ėjo net iki Pilies vartų. Sienos

[1] LTE, „Vilniaus miesto istorija" (V., 1968), J. Jurginio „Tėvynės pažinimas" (Kaunas, 1989), kai kurie kiti leidiniai nurodo, kad Vilniaus gynybinė siena pastatyta 1522 m.

aukštis buvo 23 uolektys, ilgis – 450 rykščių[2], arba 1013 sieksnių, iš jų 35 rykštės – miesto vartai. Be minėtų penkerių vartų, buvo dar mažesnių: Šlapieji – ten, kur bulvaras šalia Katedros susisiekia su Semionovskajos gatve, Totorių – ten, kur šiandien stovi Novickių namas Totorių gatvėje, Vokiečių – arti Šv. Mikalojaus bažnytėlės, Bokšto, arba Subačiaus, – netoli Kūdikėlio Jėzaus ligoninės, prie posūkio iš Subačiaus į Bokšto gatvę, ir Spaso – prie Vilnios, už namo, kuriame pastaruoju metu veikė veterinarijos klinika. Be to, dar buvo bokštų su nedideliais įėjimais arba varteliais: Raudonieji, Žemutiniai, Vengrų, Baltieji, Velnių (nes juose stovėjusi didelių akmenų, kurie turėjo nulėkti net per 40 rykščių, svaidomoji pragaro mašina) ir Perlaužtieji. Anot Narbuto, dar vieni varteliai buvę ten, kur šiandien stovi Puzinienės namas, netoli Šv. Mykolo bažnyčios, kurie taip pat buvo vadinami Bokšto, o pasak M. Homolickio, šioje vietoje turėjusi stovėti Šv. Katerinos cerkvelė. Tokia buvo daugelį sykių sugriauta ir vėl atstatyta miesto gynybinė siena. 1655, 1705, 1793 metų karai, dar dažniau Vilniuje siautę gaisrai visiškai sunaikino miesto mūrą. Tik spėjama, kad jis iš dalies dar išliko Bokšto gatvėje, prie Aušros vartų, kairėje pusėje, einant iš miesto, ir šalia Zavadskio namo. Vartus taip pat suniokojo laikas ir įvykiai. Bet šio šimtmečio pradžioje dar stovėjo Vilnios, Rūdninkų, Trakų, o ilgiausiai – Pilies vartai, nugriauti tik 1837 m. Šiandien išlikę tik Aušros vartai su stebuklinguoju Vilniaus globėjos Švenčiausiosios Dievo Motinos paveikslu.

Šv. Nikodemo ir Juozapo bažnyčia bei kapinės

Dabar išeikime iš miesto, o pradėkime nuo Ašmengalio ir Rasų. Už Aušros vartų (*Ostra brama*), perėjus gana didelę, kairėje nuo pagrindinio trakto esančią aikštę, už misionierių namo, yra siauras Šv. Nikodemo skersgatvis. XVII a. viduryje čia buvo įkurta

[2] Rykštė (arba kartis) – Lenkijos ir Lietuvos senovinis žemės ilgio matas, plačiai vartotas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Lietuvišką rykštę (kartį) sudarė 7,5 lietuviškos uolekties.

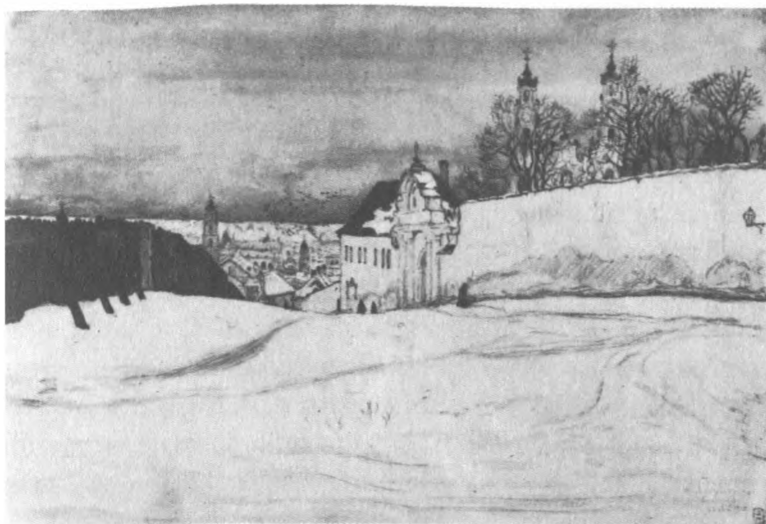
Šv. Nikodemo ir Juozapo bažnyčia (dabar tai mažas mūrinukas už misionierių namo); šalia jos plyti erdvios kapinės, esančios toliausiai nuo miesto centro. Kapinės ir bažnyčia egzistavo iki praėjusio šimtmečio pabaigos. Prie jų buvo ligonius globojusi Šv. Lozoriaus brolija. Nuo aikštės siauru skersgatviu paėjėkime į kairę palei gražų namuką su kiemu ir sodu, kitados Gurskių, šiandien barono Rionė, palikdami kairėje Holubovičių skersgatvius, kurie šitaip vadinami dėl alaus daryklų savininko Holubovičiaus, kuris kitados pulke pūtė „triūbą", o dabar 50 metų vilioja pas save įvairių luomų ir lyčių tradiciškai šį gėrimą mėgstančią Vilniaus publiką. Savo garsiu „triūbininko" alumi jis praturtino kalbą dar viena vaizdinga metafora, įamžino savo pavardę ir karinį laipsnį*.

Rasos

Už šio skersgatvio ir dar kito, einančio dešinėn, palei Gurskių parko tvorą smėlėtas kelias veda į priemiestį. Čia dešinėje gražiu amfiteatru kyla kalvos, o kairėje plyti mūro siena apsuptos Rasų kapinės, vadinamos taip, kaip ir visa šio priemiesčio dalis, kuri kitados buvo Šv. Jurgio bažnyčios parapija ir turėjo atskirą jurisdiką. Čia jau prasideda puikios Vilniaus apylinkės. Praeivio žvilgsnį žavi žali miškeliai, žemumėlės tarp kylančių viena aukščiau už kitą kalvų, šen bei ten sutūpę namukai, kuklios kaimiečių trobos.

Jau pats R a s ų pavadinimas byloja apie šios vietovės senovę ir jos pradinę paskirtį. Rasų diena (birželio 23-ioji) buvo skirta deivei Ladai, ir visos pagoniškos Šiaurės tautos šventė ją kuo iškilmingiausiai (Rusijoje ji buvo vadinama Kupalos, lenkų – Sobotkų, prūsų – Kekerio vardu). Tuomet čia, kalvų apsuptame, didingų ąžuolų ir beržų svyruoklių apgaubtame slėnyje, Vilniaus gyventojai rengdavo šias iškilmes. Birželio 23-iosios vakarą čia susirinkdavo lietuvių ir lietuvaičių minios, sukraudavo malkų rietuves, užkurdavo laužus ir šokdami aplinkui ar šokinėdami

* Eiti pas „triūbininką", vadinasi, eiti alaus, o „triūbyti" – sočiai pagerti. Mirė kaip tik 1850 m., kai vyko alaus daryklos reforma – buvo įvesta išpirka. Liko tik pavadinimas skersgatvio, kuriame pastatyti keli namai.

M. Dobužinskis. Vilnius. Rasų gatvė. 1910. Akvarelė, guašas

per juos vaišindavosi, linksmindavosi, aukodavo deivei baltus gaidžius, o merginos giedodavo deivės garbei giesmes dažnai kartodamos priedainį: „Lada, Lada, Lada, didi mūsų deive".

Toliau už Rasų kapinių mūrų, dešinėje, vėl matome kylančius kalnus, kurių papėdėse glaudžiasi kaimo namukai su darželiais. Ant vieno iš tų kalnų šiandien dar matyti, nors jau gerokai užžėlusi, apkasų vieta, kurioje kitados (1794 m.) stovėjo grėsmingas redutas. Ten griaudėjo mirtį nešantys pabūklai, o viena kulka, pataikiusi į Kūdikėlio Jėzaus ligoninės sieną, įstrigo ir buvo čia įmūryta.

Karių kapinės

Kairėje pusėje už mūrų yra prieš porą metų įrengtos, o šiandien jau tirštai kapeliais išmargintos, grioviu apjuostos karių kapinaitės, kuriose laidojami karo ligoninėse mirę kariai, o toliau, kitapus keliuko, miškeliu apaugusioje kalvoje – savižudžiai. Kai kuriuos jų kapelius žymi paminklai, ypač vienas (Ostrovskos) su dėmesį patraukiančiu įrašu. Šiose apylinkėse prieš dvidešimtį metų gydytojas po vienu krūmu, veidmainiškai prisiekinėdamas savo jaunai žmonai meilę, papjovė ją skustuvu, nes jau

buvo klastingai vedęs kitą*. Toliau paėję puikiu miško keliuku, išeiname į gražaus miškelio ir kalvų apsuptą platų slėnį. Jis taip pat vadinamas Rasomis; mat nuo 1796 m., kai sename slėnyje, kur vykdavo Lados iškilmės, buvo įkurtos kapinės, šventės rengiamos čionai, ir kasmet šv. Jono dieną šį puikų slėnį užtvindo įvairaus amžiaus, luomo ir lyčių vilniečiai; gėrimų ir įvairių skanėstų pardavėjų palapinės, lyno akrobatai arba pasirodymai su arkliais, muzika, daugybe ištaigingų karietų, paskiros grupės, apspitusios virdulius, visuotinė linksmybė, judėjimas ir erzelynė tą dieną sukuria originalų, tarsi iškilaus kaimo grožio kupiną vaizdą. Susirenka minios vilniečių, groja karinis orkestras, vienas šalia kitų sustatytas užkandžių ir gėrimų palapines užplūsta paprasta, įsilinksminusi, dainuojanti ir vaikštinėjanti iki vėlyvos nakties minia, kuriai ir į galvą neateina, kad ji pokyliauja pagonių deivės garbei.

Ribiškės

Bet grįžkime į platų kelią prie kapinių mūro kampo. Jis veda tiesiai į mišką, kur pro ūksmingus medžius šen bei ten matyti tolumoje įvairūs kalvų šlaituose arba jų viršuje prisiglaudę namukai. Pagaliau žalia griova baigiasi tiltu, kuris kerta drėgną ir klampią pievą ir išeina į plačią, medžių apsuptą veją. Dešinėje jos pusėje mediniai laiptai veda į kalvą, kur stovi dviaukštis medinis namas. Tai garsiosios Ribiškės – jau daugelį metų miesto gyventojus labiausiai viliojanti vieta. Čia po atviru dangumi arba salėje per visą namo ilgį vyksta vasaros pokyliai, prašmatnūs ponų piknikai, prabangūs pietūs, studentų gegužinės; čia Dievo Kūno švenčių išvakarėse ateina miesto cechai su vėliavomis mokytis gana sudėtingo mojavimo jomis meno, kad per iškilmes šitaip garbindami Dievą galėtų prieš kiekvieną altorių kuo šauniau pasirodyti**.

* Šios nelaimingosios amžino poilsio vietą minėsime aprašydami Bernardinų kapines.

** Dievo Kūno dieną paprastai įrengiami keturi altoriai šiose vietose: 1) šalia Katedros, nuo aikštės pusės, kur yra šoninis įėjimas, 2) prie Šv. Jono bažnyčios, 3) prie Poznanskių namo (seniau prie Rotušės), 4) prie Pomarnackių namo Rūmų aikštėje.

Tuoj už namo kiek aukščiau kyla tankiu mišku apaugęs kalnas, kurį perpus dalija alėja, mėgėjai pasivaikščioti ateina čia pakvėpuoti gegužės oru. Nuo šios alėjos vingiuotas status kelelis veda žemyn į nuostabaus, čiurlenančio ir vingiuojančio upeliūkščio kertamą slėnį; nuo jo į dešinę tolumoje matyti Potockių, kuriems dabar priklauso Ribiškės, dvaro pastatai; aplinkui, kur tik akys užmato – įvairių atspalvių žali miškai, kalvos, krūmai prie upelio, kurį užtvėrę akmenys verčia čiurlenti kaskadomis ir skintis sau tolesnį kelią. Gamta, čia dosniai pažėrusi savo turtų, įtikinamai įrodė, kad gražios apylinkės gali išsiversti ir be žmogaus rankos.

Andriaus pilkapis

Dabar grįžkime prie Aušros vartų ir ženkime plačia gatve užkardos link. Praeiname pro čia pat kairėje esantį misionierių namą, kur dar yra minėtosios buvusios Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnytėlės pėdsakų; toliau, dešinėje, palikę puikų Kosobudskių namą, pastatytą šiame šimtmetyje iš išardytų šlovingosios karalienės Barboros (Radvilaitės) rūmų prie Vilnios plytų, artėjame prie užkardos, ties kuria, dešinėje, šalia parko, kalno papėdėje, stovi palaikis, bet kitados garsėjęs pavadinimu „Kaimiška kava" ir kiekvieną šeštadienį rengiamais pokyliais bei karnavalais, namukas. Už užkardos, dešinėje, matyti stačiatikių kapinės, o kiek toliau, viešojo kelio pusėje, kur jis išsišakoja į du kelius, vienas iš kurių veda Ašmenos miesto link, o kitas – į Lydą ir Gardiną, prie vadinamojo Minsko vieškelio, ties posūkiu kairėn, pasirodo nedidelis pilkapis, arba vadinamasis Andriaus pilkapis. Jį savo rankomis supylė buvusios Vilniaus medicinos chirurgijos akademijos studentai mylimo įžymaus profesoriaus, plačiai mokslo pasaulyje pagarsėjusio daktaro Andriaus Sniadeckio garbei ir atminimui; jo palaikus 1837 m. gegužės 3 d. jie atnešė iš Šv. Jono bažnyčios net iki šios vietos ir įkėlė į vežimą, o jau nuo čia, vykdydami mirusiojo valią, nuvežė į jo Baltupių dvarą (Ašmenos apskrityje). Akademijos jaunuoliai pasikeisdami nešė ant pečių karstą; toje vietoje, kur jį į vežimą įkėlė, supylė pilkapį, o vėliau dar pastatė kryžių su atitinkamu užrašu. Dar ne kažin kiek metų praėjo, o kryžius jau nuvirto, ir niekas jo

neatstatė. Daktaras ir profesorius Andrius Sniadeckis buvo tikras brolis anksčiau mirusio garsaus astronomo Jono, kurio palaikai ilsisi Jašiūnų šile (šis dvaras žinomas iš Andriaus žento Mykolo Balinskio mokslo darbų), už keturių mylių nuo Vilniaus. Apmaudu, kad tokie kraštui nusipelnę mokslo vyrai nepalaidoti vienoje vietoje. Tikslingiausia būtų buvę palaidoti Andriaus palaikus Jašiūnuose, šalia Jono, nes šį dvarą, esantį šalia didelio Gardino vieškelio, gali dažniau aplankyti dėkingi mokiniai ir jo nuopelnus vertinantys kraštiečiai*. Andrius Sniadeckis ilgus metus buvo Vilniaus universiteto chemijos profesoriumi ir, galima sakyti, pirmasis savo krašte praskynė šiam mokslui kelią, sukūrė visų pripažintą lenkų chemijos terminologiją; genialus jo veikalas „Organinių kūnų teorija" išverstas į prancūzų ir vokiečių kalbas. Uždarius Universitetą, jis dirbo Vilniaus medicinos chirurgijos akademijoje, vadovavo klinikai. Visą laiką, kol gyveno mieste, jis buvo laikomas aktyviausiu, populiariausiu ir labiausiai gerbiamu gydytoju. Nors labai užsiėmęs, jis mėgo ir pramoginę literatūrą, prie kurios jį traukė iš prigimties šviesus protas, ir kai 1817 m. įsikūrė daktaro Jokūbo Šimkevičiaus vadovaujama *Šubravcų* (Nenaudėlių) draugija, Andrius, tapęs jos nariu, rašė leidiniui „*Wiadomości Brukowe*" sąmojo kupinus straipsnius.

Šubravcai

Iš jų reikšmingiausias – „Filosofinė dykinėjimo kelionė". Varšuvoje išleisti 5 tomai jo smulkių kūrinių. Labai naudinga buvo

* Gana ilgai buvo saugomas neliečiamas kambarėlis, Jono miegamasis, įrengtas jo paties pastatytuose dailiuose nedideliuose rūmuose, kai, palikęs Universiteto rektoriaus postą ir Astronomijos observatoriją, persikėlė į Jašiūnus. Šiandien šis kambarėlis paverstas koplyčia. Netrukus dar bus pastatyta koplyčia ant jo kapo. Baltupiai, taip vadinami nuo dviejų lietuviškų žodžių *baltas* ir upė, ir Andriaus dvaras yra nuošalyje. Palaikai palaidoti kapinėse Horodnikų kaimo, kurį mokslininkas Zorjanas Chodakovskis (Adomas Čarnockis) laiko viena iš senovės slavų gyvenamųjų vietovių. Ant kapo pastatytas gražus marmuro paminklas.

miesto ir apylinkių ydų kritika. Tai, kas buvo juokinga ar ydinga, iš dalies išnykdavo arba tai, kas kitados pernelyg įžūliai krito į akis, dabar stengėsi slėptis; sakykim, tuomet buvo pradėta vilkėti apsiaustus su daugybe vis mažėjančių apykaklių, o šioji mada, be originalaus juokingumo, daugeliui neturtingų kėlė beprasmių papildomų išlaidų pavojų. Tad vienas iš Šubravcų „*Wiadomości Brukowe*" paskelbė, kad toks apsiaustas vadinamas fanfaronometru, o mažiausioji jo apykaklėlė yra nulis. Ir nuo tada nė vienas, baimindamasis būti viešai išjuoktas, nedrįso apsivilkti tokio apsiausto; taip nevykusi mada nuėjo į nebūtį. O vienas magnatas, puikuodamasis savo kilme, visur, kur tik galėjo, demonstravo savo herbus ir tiek stengėsi, kad herbas ėmė puikuotis net ant jo liokajų skrybėlių, drabužių, livrėjų sagų. Tuomet „Grindinys" (taip sutrumpintai buvo vadinamas šis leidinys) viename iš savo numerių išspausdino pastabą, kad pamiršta pritvirtinti herbą prie liokajų apavo padų ir jiems keliant kojas šis trūkumas rėžia akį. Herbų perteklius bemat dingo. Panašių pavyzdžių galima pateikti aibę. Kadangi buvo nurodomos paskirų asmenų ydos, atsirado priešų. Pasirodė keli nepalankūs jam leidinėliai. Viename iš jų, išleistame nedideliais lapeliais (profesoriaus Čerskio), buvo išspausdintas medžio raižinys, vaizdavęs krentantį nuo kastuvo bajorą; labai mažu tiražu išėjo tik keli jo numeriai, taigi jau dabar jų beveik neįmanoma rasti. Bajoras, ant Kijevo burtininkių kastuvo nematomai įskrendąs pro kaminą į gyventojų namus, tuomet buvo laikomas dykinėtojų ir blogų žmonių baubu. Nes jis ką negero vis užtikdavo, bemat išplepėdavo ir išjuokdavo. Tai buvo sąmojinga daktaro Jokūbo Šimkevičiaus išmone. Tad šį bajorą nuo kastuvo numetė mokytas, bet šį sykį neteisus priešininkas.

Antras leidinėlis „*Gębacz*", („Burnius", advokato Lagevnickio) tam tikra prasme rimtai konkuravo su šubravcais, nes buvo profesionalus, sąmojingas. Priešininkai greitai įvertino leidėją ir priėmė jį į savo gretas, taip leidinėlis nustojo gyvavęs. Buvo dar ir trečiasis, vyninininko Kopšo, su šūkiu: *Amat me Szymon, Simeonem ego* (Šaipos iš manęs Simonas, aš iš jojo šimtąsyk), bet asmeniškumais ir pagieža permirkęs leidinys pirmu numeriu ir baigėsi.

Šubravrai turėjo savo kodeksą. Draugijos nariai paprastai pasirinkdavo senų lietuvių dievų vardus, pavyzdžiui: 1. Perkūnas – Šimkevičius, Šubravcų įstatymų leidėjas ir įkūrėjas. 2. Gulbis – Šidlauskas, pirmasis priimamų narių sveikintojas ir tribūnas. 3. Aušlavis – Mykolas Balinskis ir pan. Miesto šubravcai vadino save *urbanais*, o kaime gyvenantys ir tik susirašinėjantys su draugija – *rustikanais*. Iš pradžių leidinėlis „*Wiadomości Brukowe*" buvo leidžiamas ant prasto, pilko, ketvirto *minori* formato popieriaus, bet kai vėliau baigė gyvuoti keli numeriai baltu, švariu popieriumi besipuikavusio leidinėlio „*Gębacz*", jis savo rinktiniu testamentu, be kitų savo legacijų, prisakė paveldėtojui išrūpinti švaresnį ir tinkamesnį apdarą. Nuo tol leidinys buvo spausdinamas ant gražaus, švaraus popieriaus, o „Grindinys" tik tuo atsiteisė „Burniui" už karčią teisybę, jog velioniui skirtame nekrologe sąmojingai aprašė jo palaikų skrodimą ir pasakė, kad jo galvoje nerasta nė trupinėlio smegenų, bet iš ten išsiveržė vien ūžesys, trenksmas, bilsmas, triukšmas su keistai dvokiančiais dūmais. Šitaip įveikę priešus arba mikliai padarę juos savo vienminčiais, šubravcai prasiskynė sau kelią ir toliau leidosi skrajoti nepaisydami, kad su sąmojum, kaip ir su ugnimi, reikia elgtis atsargiai, kaip poetas kažkada teisingai pasakė:

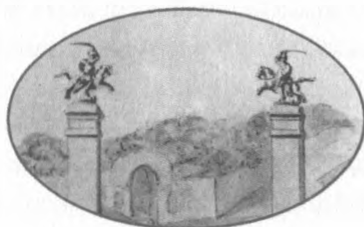
Kai mintis nerimsta, plunksna žodžiais srūva:
Būna – ne tik ydos, bet ir žmonės žūva!

Jie pradėjo pernelyg atvirai, bemaž pirštais badyti įvairius asmenis, kartais užsimodavo prieš didžiausius autoritetus, jei tik sugebėdavo įžvelgti kokių nors jų dėmių, nepaisė nieko ir galop neatsargiai kliudė valdžią bei garsenybes, o tai ir lėmė greitą leidinėlio mirtį. Valdžia uždraudė leisti sąmojingai linksmas tarsi Horacijaus, kokios jos buvo iš pradžių, „Grindinio žinias". Kiek vėliau (nuo 1830 m. gegužės 17 d.) Peterburge pradėjo lenkų kalba eiti į anglo Edisono ir kitus tokio lipo leidinius panašus „*Bałamut Petersburgski*" („Peterburgo vėjavaikis"). Kaip ir „Grindinio žinios", kiekvieną šeštadienį pasirodydavo pusės lanko dydžio, švariai, taisyklingai Karolio Krajo spausdinamas *4 majori* formato leidinėlis. Leidėjas nenurodytas (atrodo, kad pagrindinis

asmuo buvo A. P.), o kiti talkino kaip bendradarbiai. Tarp jų buvo ir mūsų mylimas, gerbiamas, neprilygstamas, brangus I. J. Kraševskis, tuomet žinomas Pasternako pavarde, pradėjęs bendradarbiauti sąmojingu romanu „Kotletai“. „*Bałamut*“ apskritai buvo neblogas leidinėlis (tačiau tik kaip „Grindinio žinių“ aidas), spausdinęs daug straipsnių iš Lietuvos; tačiau ir jis neilgai gyvavo.

9

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Pohulianka. Vingriai. Baufalo kalnas. Šv. Jackaus stulpas. Choleros aukų kapinės. Repninos koplyčia. Jėzuitų kapinės. Vingis. Paneriai.

Vingriai

Pylimo gatve, taip vadinama todėl, kad kitados ji buvusi už miesto pylimo (lenkų k. *Wał. – Vert. past.)*, eikime į vieną iš labiausiai lankomų priemiesčių – Pohulianką[1]. Bet pirmiausia pasukime truputį kairiau, prie vadinamųjų Vingrių, arba Vengrų, šaltinių, iš kurių keturiais po žeme paslėptais vamzdžiais teka šv. Jono, kaip miesto gyventojai jį vadina, vanduo, nes viena iš minėtų siurblinių yra Šv. Jono bažnyčios varpinės papėdėje. Šiuos šaltinius žmonės dar vadina *Vingieru*, *Vingra*, *Vinkra*, pagaliau Vengrų šaltiniais. Paskutinis pavadinimas, ko gero, pats tinkamiausias; jis, anot T. Narbuto, kilęs nuo kitados, Algirdo laikais, čionai, atskirame priemiestyje, apsigyvenusių vengrų. Šie šaltiniai buvo žinomi jau pirmaisiais Vilniaus gyvavimo amžiais. Vėliau jie tapo dominikonų nuosavybe. 1536 m. vanduo vamzdžiais buvo nukreiptas į įvairias miesto dalis. Šiandien šių šaltinių rezervuarai, kaip jau sakyta,

[1] Pohulianka (*iš slavų k.*) – išgertuvės, lėbavimas, puota. Dabartinės Basanavičiaus gatvės rajone.

yra šalia Šv. Jono bažnyčios ir žydų kieme, greta jų pagrindinės sinagogos. Dar turime pridurti, kad ligi šių dienų vengrais arba vingriais čia vadinami prie Medinio turgaus stovintys nuomojami vežikai. Tatai neturtingi Šnipiškių mūrininkai, žiemą neturintys darbo, ir vargingi žydeliai, kurių vienintelis turtas pusbadžiu laikomas kuinpalaikis. Vasarą vežimėliais, o žiemą rogėmis jie vežioja žmones pačia mažiausia kaina, kad tik išmaitintų save ir arklį. Paprastai miestiečių vadinami Vengrų ratine.

Hylzenų rūmai

Arčiau miesto, bet netoli šaltinių, stovėjo didžiuliai Hylzenų, turtingos, šiandien jau bemaž visai išnykusios pasiturinčios Uždauguvio šeimos rūmai; vienas iš šios šeimos narių, Inpliantų[1] vaivada, mūsų raštijoje žinomas kaip Inpliantų istorikas*. Šiandien jau neliko šių rūmų nė pėdsako, nors dar neseniai riogsojo jų griuvėsiai.

Pohulianka

O dabar – į Pohulianką. Šis priemiestis atviras ir linksmas, tik kelias labai smėlėtas, o už miesto jis kyla vis aukščiau. Kairėje gatvės pusėje yra pylimas su patogia pėsčiųjų alėja. Dešinėje pusėje stovi buvęs dominikonų namas su sodu, kuriame dabar gyvena antkapių skulptorius Kozlovskis, Toliau plyti dideli kitados turtingo ir garsaus sodininko Bolmano sodai, o pasukę kiek dešiniau į

[1] Inpliantai (lenk. *Inflanty*): 1. Livonijos sinonimas, vartojamas daugiausia lenkų istoriografijoje. 2. LDK 1561–1569 ir LLv 1569–17 a. I pusėje valdoma provincija, Uždauguvio kunigaikštystė.

* Vienas Hylzenų šeimos atstovas, Juozapas, Mstislavlio vaivada, 1783 m. rugsėjo 30 d. surašytu ir šiandien galiojančiu testamentu išsakė tokią savo valią: „Reguliariai ir amžiams skirti pusę visų pajamų iš mano valdų (testatoriui tuo metu priklausė 8000 vyrų) mokslui, menui plėtoti ir neturtingų bajorų jaunimui lavinti, nepriteklių kenčiančius žmones išlaikyti, ligonines steigti arba gerinti tas, kurios jau įrengtos, taip pat remti skurstančius kaimiečius“.

gana plačią gatvę, patenkame į liuteronų kapines. Iš miesto į jas galima ateiti ir kitu, gyventojų mažiau mėgstamu keliu.

Baufalo kalnas

Kaip tik ten, pasukus truputį dešiniau, galima patekti ant vadinamojo Baufalo[1] kalno. Čia nuo senų laikų stovėjo tokiam Baufalui priklausęs namukas. Jame buvo tam tikra užeiga, visada kupina triukšmo, linksmybių, dažnai virstančių ištvirkavimu. Pagaliau ir savižudžiai šią vietą kažkodėl dažniausiai pasirinkdavo nusikaltimui įvykdyti. Šis, pirma apleistas, 1812 m. sudegęs, namas iš griuvėsių daugiau nepakilo.

Nuo šio kalno matyti nuostabus miesto ir jo apylinkių vaizdas, kitoks negu iš kitų vietų, nes kitur Vilnius atrodo prigrūstas daugybės pastatų, o nuo čia plyti didingai, tarsi lygumoje, ir aiškiai lyg ant delno regėti kiekvienos bažnyčios kiekvienas bokštas, Katedros kolonos, Rotušė ir kiti svarbesni pastatai; o visą vaizdą juosia aplinkiniai kalnai: Pilies kalnas su lietuvių pagonybės laikų griuvėsiais, toliau – Trijų kryžių, Bekešo, tarsi demonstruojantys žiūrovui naujus laiko tarpsnius ir Lietuvos vaizdus. Jų papėdėje smagiai sruvenanti Vilnia įsilieja į Nerį, kurios melsvas platesnis kaspinas didingai juosia miesto dalį. Kaip tik iš šios vietos paimtas Vincento Dmachausko vaizdelis, kurį pridedame prie šios knygos; taip pat iš čia žymus Europos dailininkas Leksas įamžino vaizdą, kurį įkomponavo į savo šlovingąją kosmoramą. Kartais šis kalnas dar vadinamas Velnio, o žmonės įrodinėja, kad kadaise čia savo pasilinksminimus rengdavusios piktosios dvasios*.

[1] Šiandien kalnas vadinamas Tauro kalnu arba Taurakalniu. Manoma, kad jo kilmė susijusi su Lietuvos girių karaliumi – tauru.

* Gatvės, vedančios iš miesto į Bufalo kalną, kampe yra namas, kuris šiandien priklauso Gardino maršalui Romanui iLachnickiui. Anksčiau jis buvo Vilniaus katedros prelato, kunigo Ksavero Bohušo nuosavybė, t. y. butas; šis garbingas vyras savo dideles valdas užrašė skurstantiems, o savo raštais didžiai nusipelnė lietuvių kalbai.

Vėl Pohulianka

Toliau eidami didesniąja, medžiais apsodinta Pohuliankos gatve užkardos link, matome kelis dailius medinius ir mūrinius namus su sodais. Gražiausias iš jų Trefurto, vėliau Sumino, namas. Čia kadaise stovėjo Pohulianka vadinamas namas su sodu, kuriame buvo smuklė. Už šio namo ir jo sodo dešinėn eina plati gatvė, kuri susisiekia su mažesniąja Pohuliankos gatve, vedančia tiesiai į liuteronų kapines.

Šv. Jackaus statula

Prie pirmo jos kampo stovi aptvertas mūrinis trijų aukštų stulpas – ant kvadratinio postamento pakylėta šv. Jackaus, apsivilkusio dominikonų abitu, statula; dešiniąja ranka jis laiko kryžių, kairiąja – Dievo Motinos su Kūdikėliu Jėzumi statulėlę. Šis stulpas pastatytas atminimui 1762 metų dviejų mėnesių misijos, vykusios Vilniaus dominikonų Šv. Dvasios bažnyčioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pagrindinio tribunolo agitacijos metu. Labai nepatikimi yra dominikonų padavimai, pasak kurių, toje pačioje vietoje jau kadaise, 1403 m., buvęs pastatytas stulpas su šv. Jackaus statula (tai rodąs ir užrašas ant stulpo) jo apaštalavimui Lietuvos kraštuose XIII a. viduryje atminti. 1808 m. apgadintą skulptūrą pataisė ir atnaujino kanauninkas Boguslavskis, bet iš keršto dominikonams, kurie patys nieko nenuveikė, kad paminklas neirtų, liepė nudažyti šv. Jackaus abitą ir apsiaustą karmelitų spalvomis. Tai jis įrašė skardoje tokį ketureilį:

Tau Dangaus šviesybė, o mes, žemės žmonės,
Trokštam išmaldauti dangiškos malonės.
Paprašyki Dievo visko, ko mums reikia:
Doros, proto, duonos – kad būtume sveiki.

Jau sakėme, kad, dominikonų manymu, šis stulpas buvo pastatytas pagonių perėjimo į šventą tikėjimą atminimui*. Mat yra

* Žr. „Šv. Jackaus paminklo ir statulos iškilmingo pašventinimo atminimas" (Varš., 1844).

žinoma, kad mokytas kunigas iš Krokuvos Jackus, kilęs iš garsios lenkų Odrovonžų giminės, tuo metu, kai šv. Dominykas steigė savo ordiną, lankėsi Romoje ir, gerai suvokęs tikro tikėjimo įvedimo, misijų ir pamokslų svarbą, ėmė maldauti šventąjį atsiųsti į Lenkiją bent kelis savo kunigus. Tačiau, kai šventasis paaiškino negalįs patenkinti jo prašymo, nes turįs kunigų menką saujelę, uolumo ir įkarščio pagautas Jackus kartu su savo tikru broliu Česlovu ir keliais kitais lenkais nusimetė pasaulietiškus drabužius ir apsigobė dominikonų abitais, gautais iš šv. Dominyko rankų. Paskui, grįžęs į Lenkiją, ne tik kuo aktyviausiai ir uoliausiai rengė misijas savajame krašte, bei taip pat skleidė Dievo žodį Suomijoje, Cargrade, prie Kinijos sienų, Rusijos gilumoje ir tarp kazokų. Paprasti žmonės dar prisimena jo apsilankymą; dar ir ligi šiol jie visus dominikonus vadina Jackais. Tatai vyko XIII a. viduryje. Buvo jis ir Lietuvoje, tuomet dar pagoniškoje, ir apie 1240 m. nusiuntė ten savo vienuolių. Mirė 1257 m. už savo dorybes ir nuopelnus pripažintas šventuoju.

Toliau, šlaite, kur kalva leidžiasi Neries link, stūkso kitas mūrinis stulpas, nuo kurio nuplėšti visi papuošimai. Kai kas mano, kad jis pastatytas dominikono kunigo Lauryno Ovločinskio garsios 1751 metų misijos atminimui. O daugiau žinantys tikina, jog, anot senų jėzuitų aktų, jis pastatydintas tų žemių, kur šiandien dar riogso Vingio rūmų griuvėsiai, perdavimo jėzuitams proga. Mat neva šioje vietoje išsipildęs šv. Ignoto Lojolos apreiškimas pasiuntiniui, ėjusiam iš šv. Jono kolegijos į jėzuitų dvarą, kur gyvenęs rektorius, esą ši žemė turinti priklausyti jėzuitams, ką jos savininkas ir įvykdęs. Tatai buvo XVIII a. pradžioje.

Tuoj pat už užkardos, kairėje, stovi medinis namas su ūksmingu sodu; čia kitados buvo Malinovskio restoranas. O sode erdvus mūrinis namas, vadinamas Harmonija, kur dabar veikia padori smuklė.

Choleros aukų kapinės

Einant toliau, kairėje vieškelio pusėje, tarp gilių, vadinamųjų slenkančių smėlynų matyti daugybė kryželių ir kryžių. Tai nuo

choleros mirusiųjų kapinės. Ne visi šie kapeliai pažymėti Išganytojo kančios simboliu, nors smėlyje džiūstantys kaulai priklausė baisiai kentėjusiems šioje žemėje. Galima sakyti, kad čia visur dvelkia miesto gyventojams skaudžiausiais prisiminimais.

Už Malinovskio namo, kur kelias suka į šilą, užeiname kitą erdvų Andersono namą su ūkiniais pastatais. Toliau prasideda gana tankus, pasivaikščiojimams labai tinkąs pušynas.

Repninos koplyčia

Iš jo bemat išeiname į kelią, vedantį Vingio link, bet pirmiausia dešinėje išvystame žemu mūru apsuptą mūrinę, vadinamąją Repninos, koplyčią. Čia, tarp ūksmingų medžių, gražioje, nuošalioje vietoje, 1796 m. pirmasis Vilniaus karinis gubernatorius generolas feldmaršalas kunigaikštis Nikolajus Repninas* palaidojo savo žmonos palaikus ir liepė pastatydinti minėtą koplyčią. Netoli jos, ant gražaus Neries kranto, 1857 m. Vilniaus karinio gubernatoriaus Vladimiro Nazimovo pastangomis buvo įrengtas vasaros kurhauzas. Čia buvo pastatytas gražus medinis vakaro pasilinksminimų namas, taip pat ūkiniai pastatai, įveistas gana didelis parkas; kiekvieną sekmadienį ir ketvirtadienį čia rengiami šokių vakarai, fejerverkai, akrobatų pasirodymai ir pan. sutraukdavo Vilniaus gyventojų minias. Prie kurhauzo taip pat veikė bufetas.

Jėzuitų kapinės

Toje pačioje vietoje 1710 m. buvo laidojami mirę nuo siautėjusio tuomet maro šimtai žmonių, kurių daugumą priglaudė vienas didžiulis, gilus kapas. Tąsyk viename atskirame kape buvo palaidota šešiolika jėzuitų, kurie užsikrėtė dvasiškai patarnaudami mirštantiems ir dievotai baigė savo gyvenimą. Tuometiniai istorikai vieningai liudija, kad jėzuitai stropiai rūpinosi ligoniais;

* Nuo 1794 m. spalio 30 iki 1798 m. lapkričio 26 d.

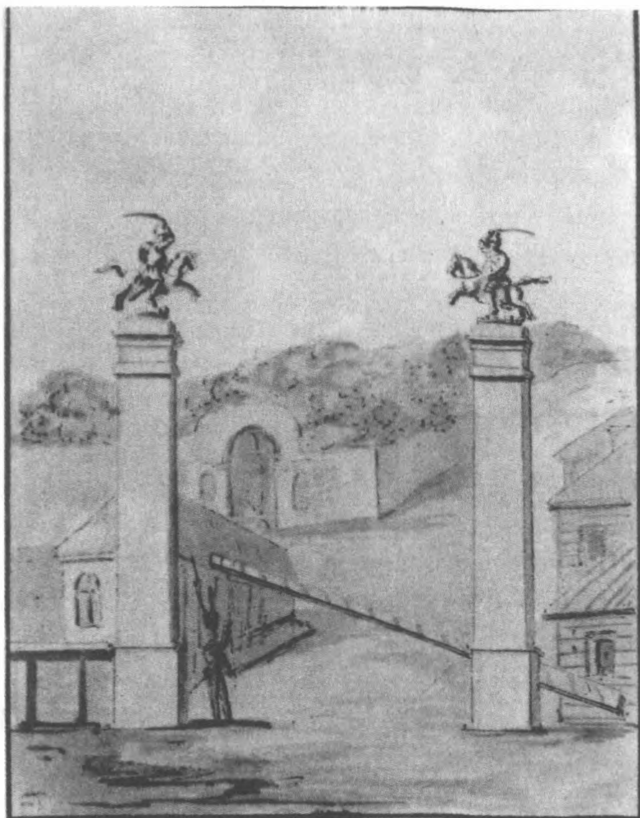
vien tik jie tais nelaimių ir nerimo metais tikrai krikščioniškai atkakliai darė žmoniškumo ir gailestingumo stebuklus, kartais patys tapdami savo uolumo aukomis. Ilgą laiką ant minėto šešiolikos jėzuitų kapo buvo kryžius su užrašu, galbūt toje vietoje, kur šiandien stovi koplyčia. Visą šį plotą seni miestiečiai vadina jėzuitų kapinėmis, gal ir dėl to, kad ši žemė priklausė jėzuitams. Paskui šios kapinės buvo atiduotos stačiatikiams. Kasmet atnaujinama Repninų koplyčia tebestovi ir dabar. Anksčiau joje buvęs gražus Pranciškaus Smuglevičiaus tapytas Viešpaties Kristaus prisikėlimo iš mirusiųjų paveikslas, bet 1812 m. prancūzai išrėžė jį iš rėmų ir išsigabeno.

Vingis

Netoli nuo čia, dešiniajame upės krante, arti mūsų minėto stulpo, buvo jėzuitų užmiesčio namas, vadinamas Vingiu dėl to, kad stovėjo Neries vingyje. Čia buvo kaip tik tas jėzuitų dvaras, į kurį keliavo kolegijos pasiuntinys ir jam miegant apsireiškė šv. Ignotas. Šią vietovę kartu su gyvenamuoju namu jėzuitams dovanojo Lietuvos didysis maršalka, kunigaikštis Stanislovas Radvila. Per vasaros karščius Akademijos rektorius kartu su profesoriais atsikeldavo čionai pakvėpuoti kaimo oru.

Toliau paėjus kelias varsnas mišku, ant Neries kranto matyti taip pat Vingiu vadinamo didelio pastato griuvėsiai. Prie jų veda du keliai. Vienas, mūsų jau minėtas, suka mišku palei Repninos koplyčią, o kitas* eina pro evangelikų kapines ir Sumino parko pavėsinę, tuojau už užkardos į dešinę. Šis pėsčiųjų kelias atveria tūkstančius stebuklingų vaizdų. Pirmučiausia eini laukais, paskui Neries link besileidžiančio tarpeklio kairiuoju krantu. Nusileidus nuo kalno, kurio papėdėje Neris daro vingį, ant kranto stovi minėtasis jėzuitų dvaras, o kitapus Neries ža-

* Šį gražų kelelį, kaip ir kitas Vilniaus apylinkes, kuo gražiausiai aprašė a. a. d-ras J. Mošinskis savo garsiajame veikale „Kelionė į Prūsus, Saksoniją ir Čekus“ (1844. T. 2, P. 261).

M. Januševičius. Užkarda Paneriuose. 1840. Akvarelė

liuoja žemaūgės Žvėryno pušys, tarp jų kur ne kur kūpso dailūs vasarnamiai, dešinėje, prieš upės srovę, matyti Lukiškių ir Šnipiškių priemiesčiai su bažnyčių bokštais. Toliau žengiant Neries pakrante, vaizdas įvairėja. Praėję malūną ir tiltą, esančius kitame krante, jau kitapus Žvėryno, iš kur bėga status kelias į Karoliniškes, artėjame prie Vingio rūmų, o čia (už Neries) stūkso statūs pušimis apžėlę kalnai, nuo jų nuožulnių šlaitų byra smėlis. Kairysis krantas, kuriuo einame, iš pradžių lėkštas, virsta krūmų prižėlusiomis kalvomis. Minėtus rūmus, kaip žinoma, praėjusio šimtmečio pradžioje jėzuitai pastatė iš pajamų, kurias gavo pardavinėdami taboką ir degtinę jėzuitų vaistinėje, kitados buvusioje ten, kur šiandien įsikūrusi Imperatoriškoji medicinos draugija. Pastato viduje buvo koplyčia, o visą namą kartu

su dideliu, gražiu parku supo mūras, ant kurio sienų ir nišose buvo puikių nežinomo autoriaus freskų. Kai jėzuitų jau nebuvo, šis pastatas tapo Vilniaus vyskupo, kunigaikščio Ignoto Masalskio nuosavybe; po jo perėjo žinion miesto vyresnybės, iš kurios už 12 tūkstančių sidabro rublių jį nusipirko tuometinis Vilniaus karinis gubernatorius generolas grafas Beningsenas ir iš tylaus vienuolių prieglobsčio pavertė gražiais, skoningais, šiuolaikiškais rūmais. Juose mėgo pabūti imperatorius Aleksandras I, kai prieš pat prancūzų antpuolį, 1812 m., svečiavosi Vilniuje. Rengiant jo garbei puotą, paaiškėjo, kad rūmuose netilps visi svečiai, todėl, Vilniaus universiteto architektūros profesoriui Šulcui vadovaujant, parke ant lengvų kolonų iškilo daili pavėsinė. Po linksmybių ir šokių prabangios iliuminacijos apšviesti joje turėjo vakarieniauti monarchas kartu su damomis ir aukščiausiais valstybės valdininkais; viskas jau buvo padaryta ir kruopščiai parengta, bet, likus porai valandų iki puotos pradžios, architektui netiksliai apskaičiavus ar dėl skubos nepastebėjus darbo broko, ūmai su baisiu trenksmu nuvirto visas pavėsinės stogas, ir jo nuolaužos užklojo žemę. Pasibaisėjęs architektas Šulcas tučtuojau dingo. Ilgai ir atkakliai jo ieškota, kol pagaliau buvo pastebėta Neryje plūduriuojanti jo skrybėlė. Laikai tuomet buvo neramūs, dvi galingos valstybės grūmėsi tarpusavyje dėl tautų palankumo ir šališkumo. Šulcas, ko gero, išsigando, kad šis įvykis gali būti palaikytas slapta surengtu išdavikišku pasikėsinimu. Apie tai informuotas didžiadvasis imperatorius paliepė jį rasti, o jo žmoną paguosti ir nuraminti, bet toliau ieškant jo kūnas buvo aptiktas Neryje trys mylios nuo miesto*. Tuo metu buvo surinkti buvusios pavėsinės stogo griuvėsiai, nuvalytas grindinys, ir puota vyko toliau. Jai baigiantis, buvo gauta depeša, jog prancūzai persikėlė per Nemuną ir yra jau Kaune, už keturiolikos mylių nuo Vilniaus.

* Mykolas Šulcas gimė apie 1768 m. Kurše. 1708 m. baigęs studijas Universitete, gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1797 m. tapo architektūros profesoriaus adjunktu, po metų, 1798 m. gruodžio 13 d., mirus Gucevičiui, Lietuvos edukacinė komisija pavedė jam viešai dėstyti šį kursą, o 1799 m. jis buvo paskirtas architektūros profesoriumi. 1812 m. nuskendo.

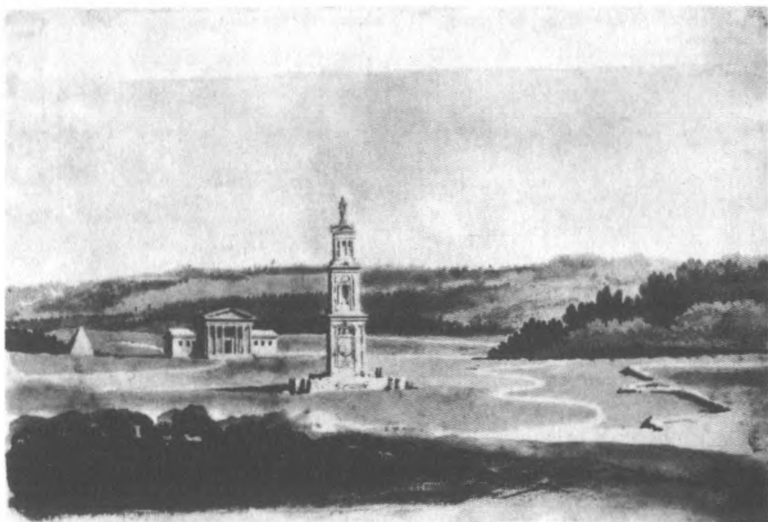
J. Oziemblauskas. Smuklė Aukštuosiuose Paneriuose. 1840. Litografija

Prancūzams užpuolus, Vingio rūmuose įsikūrė karo ligoninė, ir netrukus visa tai virto visai kitokiu, kraupiu vaizdu. Atsitiktinai užsidegusi ligoninė supleškėjo iki pamatų kartu su ligoniais. Galima įsivaizduoti sugriuvusių, aprūkusių gražiųjų rūmų vaizdą, pusiau sudegusį parketą. Ant jo mėtėsi galvos, rankos, kojos dar ne visai sudegusių aukų, kurios, iš niekur nesulaukusios pagalbos, pačios dėl silpnumo nepajėgė išvengti kankinių mirties.

Vėliau Vingį iš generolo Beningseno nupirko imperatorius Aleksandras I, ir dabar jis priklauso imperatoriaus Vilniaus rūmams. Dažnai moksleiviai rengia tenai savo gegužines, dažnai po atviru dangumi baltuoja kariuomenės palapinės.

Žemutinė karčema

Grįžkime nuo Vingio ir paeikime kiek toliau į kairę pašto vieškeliu. Pirmiausia matyti gana erdvi smuklė, vadinamoji Žemutinė karčema. Kadaise čia kurį laiką buvo miesto gyventojų mėgstama, ypač žiemą, kai prasidėdavo važinėjimo rogutėmis sezonas, smuklė.

P. Smuglevičius. Koplytstulpis Paneriuose. 1786. Sepija

Paneriai

Toliau kelias veda į vyskupų Panerių dvarą, kuriame yra gausu žuvingų tvenkinių, o praėjus užtvanką, atsiveria ištisa virtinė gana aukštų, žemais krūmais apžėlusių kalnų. Jie gan ilgai garsėjo kaip puiki valkatų ir plėšikų slėptuvė. Šie kalnai, kaip ir vyskupų dvaras, vadinami Paneriais; vardą jiems davė Vilijos upė, kurią senovės lietuviai vadino Nerimi, iš čia – Panerys, reiškiantis vietą palei Nerį, taip pat kaip, pavyzdžiui, Trakų apskrityje teka upė Lukna, o jos pakrantėse esantys dvarai vadinami Palukniu.

Vis statesnis kelias kopia į kalną. Vargas buvo kadaise tam keliautojui, kuriam tekdavo čia važiuoti ar eiti, ypač naktį; dažnai ne vieną tose vietose apiplėšdavo arba net nužudydavo. Mat čia slapstėsi plėšikų gaujos. Apie 1809 m. garsiausias jų vadeiva buvo Pekarskis, tarnavęs įvairiems didikams kamerdineriu, gerai mokėjęs prancūzų ir vokiečių kalbas, išsilavinęs, apsukrus ir drąsus. Kalbama, jis turėjęs kelis šimtus žmonių, apie jį pasakodavę tūkstančius anekdotų, panašių į visiems žinomas istorijas apie Rinaldinį. Prieš jį stojusioms karinėms pajėgoms teko kautis kaip tikrame mūšyje. Galop sučiuptas vadeiva buvo žiauriai nubaustas. Jo, mirusio, kaukolė atiteko buvusio Vilniaus universiteto ana-

tomijos kabineto frenologijos skyriui, anatomijos profesoriaus Lobenveino sukurtam pagal Galio sistemą. Nuo kalno viršūnės matyti puiki panorama su šen bei ten iškilusiais bažnyčių bokštais ir miesto namais, aplinkui stūksančiais kalnais, didingai apaugusiais daugybe žalių medžių, ir tarp auksaspalvių smėlynų nutįsusiu mėlynu Neries kaspinu.

Kairėje kelio pusėje, ant kalno, stovi mažytė mūrinė jėzuitų pastatyta koplytėlė su kapinėmis, kuri, vėliau apleista, buvo atnaujinta kunigaikštienės, Gabrieliaus Oginskio žmonos, lėšomis, o šiandien padidinta ir išgražinta dabartinio vyriausiojo ganytojo Žilinskio. Čia, prie altoriaus su Viešpaties Jėzaus ant kryžiaus atvaizdu, dažnai laikomos šventos Mišios. Atvykėliai įrašo savo aukas tyčia tam padėtoje knygoje. Dabar šv. Mišių laikyti paprastai atvažiuoja kunigas iš Karmelitų vienuolyno. Anot padavimo, beje, nepatvirtinto jokių istorinių šaltinių, atkartoto žinomame romane „Pajauta“ (Bernatovičiaus), čia, pagoniškoje Lietuvoje, turėjusi būti pastatyta pirmoji katalikų šventykla. Šiuo metu po Panerių kalnu kasamas Peterburgo–Varšuvos geležinkelio tunelis.

10

PASIVAIKŠČIOJIMAS

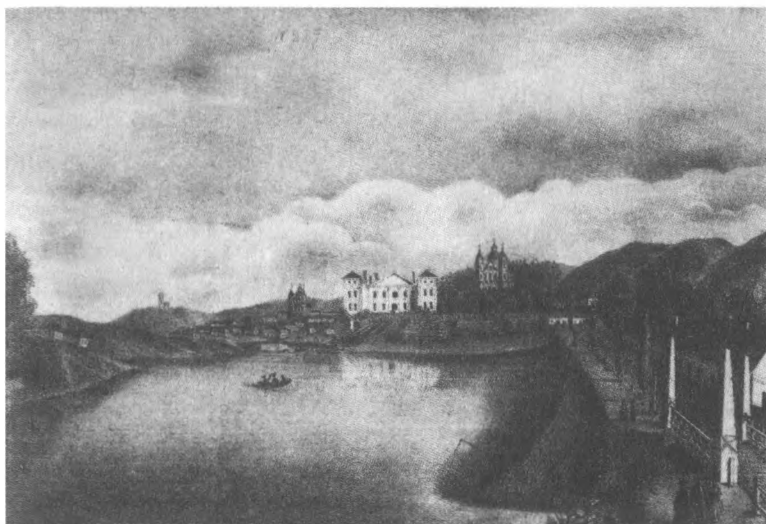
Antakalnis. Barboros rūmų griuvėsiai. Sluškų rūmai. Mildos šventykla. Šv. Petro bažnyčia. Lietuvos dievų panteonas. Sapiegų rūmai. Viešpaties Jėzaus bažnyčia. Viršupis. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vasaros rūmų griuvėsiai. Gedimino kapas. Popinė. Lyglaukis.

Antakalnis

Į dešinę nuo Katedros bažnyčios, ant Vilnios kranto, plyti vaizdingas Antakalnio priemiestis; jo pavadinimas sudarytas iš lietuvių kalbos žodžių: *ant to kalno.* Priemiestis išsidėstęs 6 varstus palei kelią į buvusius Lietuvos kunigaikščių vasaros rūmus, vadinamus Viršupiu, esančius priešais Trinapolį ant Neries kranto. Šiandien iš Antakalnio eina pašto vieškelis į Nemenčinę ir Švenčionis.

Karalienės Barboros rūmai

Šio priemiesčio pradžioje, kairiajame Neries krante, neseniai nutiestas gražus bulvaras, kuris sujungė Antakalnį su Žaliuoju tiltu. Eidami juo pastebėsime nedidelį mūrinį bokštelį, stulbinantį savo senove. Tai likučiai nuostabių kunigaikščių Radvilų

J. Oziemblauskas. Antakalnis. 1835. Litografija

rūmų, kuriuose gyveno savo grožiu ir dorybėmis garsi Žygimanto Augusto žmona Barbora, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmono, Vilniaus kašteliono dukra, kai ji buvo Trakų vaivados Goštauto našlė. Šiuose rūmuose Žygimantas Augustas, mirus pirmai žmonai Kotrynai, meilinosi dailiai našlei. Erdvus šių rūmų parkas (kurio likučius su tvenkiniais ir šiandien matome prie Šibakovskio namų, netoli Šv. Jurgio bažnyčios) buvo sujungtas galerija su karalių parku. Rūmų langai žvelgė į Neries, ligi šiol vadinamą G u l b i ų, salą, nes Žygimantas Augustas, norėdamas sukurti Barborai malonų gamtovaizdį, buvo liepęs įkurdinti čia gulbes. Rūmų griuvėsiai dar riogsojo šio šimtmečio pradžioje; turime būti dėkingi M. Balinskiui, nes jo prisiminimuose apie Barborą yra tiksli jų kopija. Kaip jau sakėme, iš rūmų likučių 1828 m. iškilo Kosobudskių namas už Aušros vartų.

Garlaivis

Verta prisiminti, kad čia, prie Žaliojo tilto, 1856 m. gegužės 14 d. pirmą valandą popiet Vilnius pirmąsyk išvydo garlaivį „Wilno", pastatytą pastangomis grafo Reinoldo Tyzenhauzo, kuris

13 dieną atplaukė iš Kauno, nakvojo Lukiškėse, o minėtą dieną pirmą kartą nuplaukė garlaiviu iki Verkių.

Sluškų rūmai

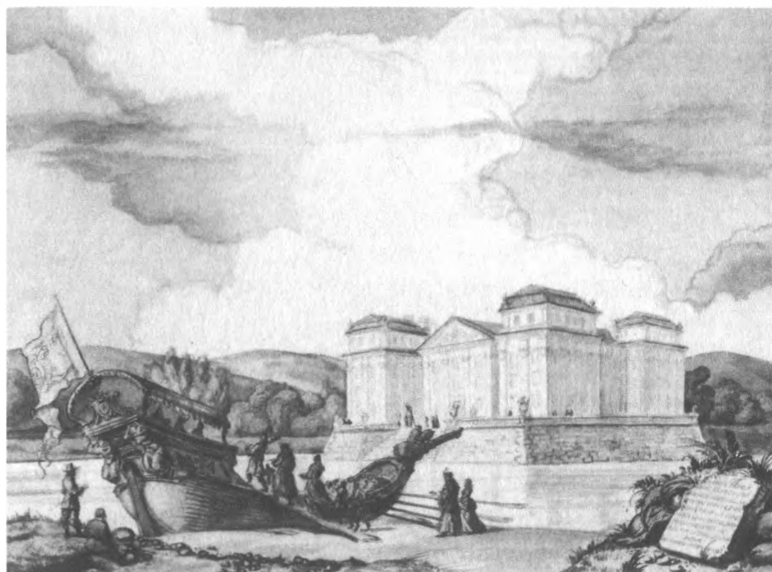
Bet grįžkime į Antakalnį. Už garnizono sargybinės, kairėje pusėje, ant paties Neries kranto, stovi gražus namas, kuriame šiandien yra Vilniaus įgulos kareivinės. Rūmus iki 1690 m. pastatydino Čašnikų ir Bychovo grafas, Polocko vaivada Dominykas Sluška, liepęs išraižyti ant marmuro pompastišką užrašą: „Gaivalų nugalėtojas, sutramdęs Neries srovę ir nustūmęs gretimus kalnus, pats, be jų pagalbos, tarsi naujas kalnas į orą iškilo!"* Jono Kazimiero viešpatavimo metais išgriovus Žemutinę pilį, čia gyveno Vilniun svečiuotis atvykę Lenkijos karaliai. 1705 m., nuo liepos 15 iki rugpjūčio 1 dienos, čia buvo apsistojęs ir Petras Didysis. Ligi šių dienų viršum pagrindinių durų matyti trofėjai, kuriais buvo vainikuotas, o viršuje – marmuro plokštė su minėtu tekstu.

* Pateikiame šį tekstą ištisai:

Montes depuli,
Aquas Viliae edomui,
Aera absg: suggestu collium superavi,
Victrix elementorum,
Facta sum Domus quietis,
Socia Antecollensis Heroum Augustatis,
Hic
Sub luna amica quieti, Dea pacis, togam,
Sub armis Ostajae Bellona sagum
Ad tranguillitatem componito.

(Pašalinome kalnus,
Įveikėme Neries vandenis.
Be kalvų pakopų iškilome aukštyn kaip gamtos nugalėtojai,
Tapome draugingais didvyrių Augustų poilsio rūmais.
Mėnesienai glamonėjant poilsį, tu, taikos deive, padėk
Skraistę, o tu, Belona, dėl kario ramybės milinę pakišk
To Ostajos ginklais.)

Šią plokštę Raudondvaryje turėjo ponas Aleksandras Parčevskis, kuris padovanojo ją Vilniaus senienų muziejui.

J. Hopenas. Sluškų rūmų rekonstrukcijos projektas. 1930. Piešinys

Pasak padavimo, vos tik plokštė sutviskusi ant rūmų fasado, vieną rytą prie vartų atsiradę juodi, nelaimę pranašaują žodžiai:

Haec excelsa domus, plurimis exstructa rapinis
Corruet, aut alter raptor habebit eam.
(Labai stipriai plėšikaujant pastatyti šitie aukšti
rūmai sugrius arba kitas plėšikas užims juos.)

Nors jie kelissyk buvo uždažyti, bet kaskart atsirasdavo iš naujo; Sluškai mirus, pranašystė iš dalies išsipildė: rūmus užėmė skolintojai. Dar vėliau šis puikus namas buvo paverstas Zaikovskių alaus darykla, o dabar, kaip jau sakyta, jis atiteko įgulai.

Šv. Petro bažnyčia

Eidami įkalnėn, užtinkame gražią bažnyčią su nuostabiu itališku kupolu. Pagonių laikais čia turėjo stovėti meilės deivės Mildos šventykla, o ant jos griuvėsių gal dar Jogailos laikais iškilo Romos katalikų bažnytėlė. Šiandienę Šv. Petro ir Povilo bažnyčią 1668 m. įkūrė didysis Lietuvos etmonas Mykolas Pacas, o 1701 m. rugsėjo 4 d. konsekravo vyskupas Bžostovskis. Šios šventyklos vidaus

J. Oziemblauskas. Aikštė priešais šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią. 1840. Litografija

apdaila – ne tiktai Vilniaus, bet ir viso mūsų krašto įžymybė, nes joje yra per 2000 figūrų ir gipsinių figūrų grupių, kurios puošia šventyklą nuo skliautų ligi grindų. Visą gipsatūrą sukūrė Pjetras Pertis iš Milano ir Džovanis Galis iš Romos, o paveikslus ir freskas – garsus tų laikų dailininkas Martynas da Altomontė, taip pat atvykęs iš Romos. Visa bažnyčia pastatyta pagal architekto Jano Caoro[1] projektą. Verta pamatyti du čia esančius Smuglevičiaus paveikslus, kuriuose pavaizduoti šv. Petras su šv. Povilu. Prie įėjimo stovi du dideli katilai, atimti iš turkų mūšyje prie Chotino Žygimanto III laikais. Bažnyčios ilgis – $60^1/_2$ uolekties, plotis – 30 uolekčių. Yra 9 altoriai. Vertingas kūrinys yra Švč. Marijos Maloningosios su strėlėmis abiejose rankose paveikslas, kurį vyskupas Jurgis Tiškevičius atsivežė iš Romos, o Bžostovskis iškilmingai įnešė į bažnyčią; 1653 m., per maro epidemiją, gegužės 15 dienos pamaldas, kuriomis maldauta Visagalio išgelbėti nuo maro, jis buvo iškilmingai atgabentas į bažnyčią. Įdomūs ir vertingi taip pat graži reljefinė skulptūra, esanti virš šio altoriaus; Nukryžiuotojo Išganytojo paveikslas šoniniame altoriuje, dovanotas

[1] Anot Visuotinės lietuvių enciklopedijos (t. XVIII, p. 108–109) – J. Zaoro.

fundatoriaus, kuris imdavo jį su savimi į karo žygius; Magdalenos de Pacis paveikslas, kurį tas pats Mykolas Pacas laikė savo oratoriume ir prie kurio melsdavosi; 5 žaizdų brolijos vėliava – popiežiaus Urbono VIII dovana; 2 arnotai, gauti dar iš fundatoriaus; ąžuolinė skrynia, 2 uolekčių ir 3 colių ilgio, $1^1/_4$ uolekties pločio ir to paties aukščio, storais skardos lakštais iš visų šonų apkaustyta, su trimis spynomis viduje, 8 rankenomis ir fundatoriaus herbu; ši skrynia garsiame Chotino žygyje buvo kariuomenės kasa; Paco paaukoti turkiški mėlyno fono išmarginti kilimai su žmonių, paukščių ir gėlių atvaizdais. Prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios yra dvi brolijos, įsteigtos anksčiau, negu buvo pastatyta šiandienė bažnyčia: 1. Švč. M. Marijos Maloningosios, patvirtinta 1609 m., ir 2. Penkių Kristaus žaizdų brolija, egzistuojanti nuo 1642 m., išlaikoma Vilniaus žvejų.

Žymusis bažnyčios fundatorius, uolus katalikas, dorybių kupinas didikas ir stebėtinai kuklus bei atkaklus žmogus paliepė palaidoti jį priešais bažnyčią ir padėti praeiviams po kojų antkapį su tokiu, dėmesio vertu įrašu:

Hic jacet peccator! (Čia guli nusidėjėlis!)

Pacas mirė 1682 m. balandžio 4 d. Jo valia buvo šventai įvykdyta. Pastaruoju metu, kai perkūnas suskaldė šį antkapį, kanauninkai lateraniečiai, turėję prie šios bažnyčios gražų vienuolyną, 1808 m. sukūrė jo naują antkapį bažnyčios frontone*.

Išorinės sienos kairėje pusėje yra aliejinis ant medžio tapytas kuklus paveikslas, vaizduojantis 1710 metų marą Vilniuje**. Šiai bažnyčiai priklauso netoliese esančios kapinės, kuriose tarp

* Su tokiu lotynišku įrašu: „Ką laikas sunaikino ir sutrempė, tą dėkingumas atgaivino ir prikėlė. Paminklas ant mirusiojo Vilniaus vaivados, Lietuvos didžiojo etmono Mykolo Paco kapo anksčiau jo valia buvo po šios bažnyčios slenksčiu, kuris su laiku sudilo, bet jo geradarybės liks prisiminimuose; praėjus 135 metams po jo mirties, šį naują paminklą narsiam kariui, savo steigėjui, kurio atminimas tebūnie palaimintas per amžius, pastatė lateraniečių kanauninkai 1808 m. rugpjūčio 1 d."

** O dešinėje bažnyčios pusėje geležinėje plokštėje yra toks įrašas:

„D: O: M." (Didžiajam, Gerajam Dievui)

Pagerbti atminimui Leonardo ir Marijonos iš Snarskių Svidevičių, geriausių tėvų, didžiai liūdinčių sūnų Justino, Rusijos

kitų palaidoti: teologijos daktaras, Vilniaus universiteto moralinės teologijos ir iškalbos profesorius, pamokslininkas, Vilniaus katedros kanauninkas kunigas Jonas Kantas Chodanis; trinitorių provinciolas, teologijos daktaras kunigas Viktoras Ignotas Centelevičius; nusipelnęs spaustuvininkas Juozapas Zavadskis, valstybės patarėjas, sąžinės teismo pirmininkas ir kelių veikalų autorius Justinas Besekerskis*.

Kasmet birželio 29-ąją, šv. Petro ir Povilo dieną, bemaž visas Vilnius susirenka į šalia bažnyčios esantį miškelį ir kalvas. Atlaidai tuomet vyksta iki vėlyvos nakties.

Priešpriešiais Šv. Petro bažnyčią, kairėje pusėje, stovi gražus mūrinis namukas su nuostabiu vaizdu į Nerį ir kitapus esančias apylinkes, gražiu sodeliu. Tatai arkivyskupo, metropolito Vaclovo Žilinskio namas, kuriame jis gyvena vasaros mėnesiais.

Toliau einant gatve įkalnėn, kairėje pusėje matyti tvora aptvertas sodas, kurio gilumoje po tuopomis stovi namas. Tai kadaise buvusi vyskupo Pilchovskio, kurį jau minėjome, vasaros rezidencija, o vėliau – garsi smuklė skambiu Tivolės pavadinimu; iš čia gražus vaizdas į Nerį ir Tuskulėnus.

Sapieginės parkas

Paėjus dar kelis žingsnius, dešinėje prasideda didžiausias ir, ko gero, seniausias Vilniuje Sapieginės parkas. Pro puikius var-

kariuomenės kapitono, Povilo, kol. reg., ir dukters Pranciškos vardu, skirtas šis liūdnas paminklas“.

O apačioje eilės:

Mielos vėlės, kurios prie Dievo sosto,
Jau nemirtingą pradėjote kelią,
Nepamirškit tų, kuriems širdį gelia,
Kurie jus atmena, ašaras šluosto.

* Senais laikais palaikai buvo laidojami prie pirmosios medinės bažnyčios, kur jų atminimui šalia kelio, mūriniame bokštelyje, buvo pastatytas kryžius; vėliau kapinės buvo perkeltos šiek tiek toliau, prie šv. Veronikos paminklo, ir jos užėmė dalį dabartinio vienuolyno sodo. Paskui kapinės perkeltos ant kalvų, priešais parakinę, ir jos buvo vadinamos našlaičių kapinaitėmis. Tad dabartinės yra ketvirtos iš eilės, bet kada jos įkurtos, nepavyko išsiaiškinti.

tus patenkame į didelėje lygumoje, iš kurios nematyti apylinkių, esantį įvairių medžių, krūmų ir gėlių kupiną parką, kurį puošia du orą gaivinantys fontanai. Už kitų panašių vartų, esančių priešais šiuos, matyti pastatas karo ligoninės, įrengtos buvusiuose kunigaikščių Sapiegų rūmuose.

Lietuvos dievų panteonas

Anot padavimo, šie rūmai buvę pastatydinti iš pagonių šventyklos, arba visų Lietuvos dievų panteono, griuvėsių. Čionai buvusios visos lietuvių garbintos statulos. Ketvirtadieniais čia vykdavusios iškilmingos pamaldos; užplūsdavusios minios žmonių, ir kiekvienas žynys uždegdavęs vaško žvakę priešais statulą, kuriai jis tarnavęs, o žmonės atnašaudavę aukas. Šį panteoną mini Strijkovskis, o Helmoltas aprašo apeigas ir šventyklos vidų; jis taip pat teigia, kad statulos stovėjusios ant medinių postamentų aplinkui Perkūną. Buvusio Vilniaus universiteto profesoriai Gucevičius ir Šulcas turėjo senovinį lotynų rankraštį, kuriame buvo detalus šios šventovės aprašymas. Jų amžininkas architektas Rosis iš jo nupiešė panteono vaizdą. Kur pražuvo šis rankraštis, neaišku, o piešinys yra turtingoje grafo Chreptavičiaus bibliotekoje Ščorsuose.

Sapiegų rūmai

Šiuos rūmus pagonių šventyklos vietoje ar iš jos griuvėsių 1691 m. pastatė Vilniaus vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonas Kazimieras Sapiega. Jų menes puošė italo Delbeno[1] freskos; kai kurios buvo inkrustuotos apie 6 colių dydžio kvadratiniais balsvais molio ir kietais kaip fajansas baltai

[1] Kituose šaltiniuose nurodoma, kad jų autorius yra italas *Pjetras Pertis* (*Peretis*) (Žr. Adomonis T., Čerbulėnas K. Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija. V., 1987. T. I. P. 230).

emaliuotais kokliais, kuriuose buvo įvairių tamsiai mėlynų vaizdų, pilių, bažnyčių, herbų ir t. t. Kai šie rūmai virto griuvėsiais, tas plokšteles plėšė visi, kas tik netingėjo. 1693 m.[1] tas pats kunigaikštis Kazimieras Sapiega iš keršto Vilniaus vyskupui Bžostovskiui, kuris Katedroje viešai atskyrė jį nuo bažnyčios, čia lėbavo su savo šalininkais aidint muzikai ir griaudžiant patrankoms. 1809 m. šiuos rūmus, Vaitiekaus Puslovskio nuosavybę, įsigijo karo ligoninė; ligoninės kontora ir ligoninė kartu su rūmuose įrengta cerkvele buvo atidaryta 1829 m. vasario 15 d. 1844 m. pradėta restauruoti ši ligoninė, pastatytas naujas puikus pastatas, kuris buvo baigtas ir ligoninė vėl atidaryta 1848 m. rugsėjo 11 d. O buvę Sapiegų rūmai, perstatyti iš lauko ir viduje, visai prarado savo seną gotišką išvaizdą. Tik virš įėjimo dar išliko plokštė su tokiu įrašu:

Antecollis Magnorum ab antiquo Heroum quies e ruderibus in molem assurgens Fessum armis Tranquilla pace tuetur Anno D-ni 1691. (Antakalnis nuo seno didvyrių poilsis. Iš griuvėsių pakilę didžiuliai rūmai kare pavargusį ramioje taikoje saugos. 1691 Viešpaties metai.)

Viešpaties Jėzaus bažnyčia

Netoli ligoninės yra Viešpaties Jėzaus bažnyčia su trinitorių vienuolynu, įsteigta Romos valstybės kunigaikščio, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmono grafo Jono Kazimiero Sapiegos 1693 m., konsekruota 1716 m. Anot vienuolyno šaltinių, galutinai baigta 1756 m. trinitorių pastangomis ir vyskupo Tomo Zenkevičiaus antrąsyk konsekruota šv. Trejybės ir Švenčiausiojo Atpirkėjo vardu. Pagrindiniame altoriuje yra medinė Išganytojo visu ūgiu figūra, meistriškai sukurta Romoje, popiežiaus Inocento XII pašventinta ir atvežta į Vilnių 1700 m. birželio 8 d. Ji garsėja visoje Lietuvoje stebuklais. Iš visų kraštų čia traukia tikintieji, ieškodami prie Išganytojo kojų paguodos ir pagalbos. Kasmet kiekvieną gegužės penktadienį šioje bažnyčioje vyksta iškilmingos pamaldos, ir tūkstančiai

[1] LTB (T. 10. P. 29) nurodyti 1694 m.

Vilniaus gyventojų, skubančių čionai nuo pat ankstaus ryto, užpildo gražiosios Neries pakrantes savo įvairiaspalviais apdarais sukurdami nepakartojamą vaizdą.

Stebėtinai graži, puiki, lengvumu žavinti šios bažnyčios architektūra primena Romos Šv. Karolio bažnyčią. Ji yra centriško aštuonkampio formos, su kupolu ir dviem bokštais, esančiais bažnyčios fasade iš kraštų; bažnyčios vidus ir išorės fasadas išpuošti gipsatūra. Bažnyčios vidaus meninis lygis atspindi iškilias menininko mintis ir drąsų, ryžtingą jų įkūnijimą. Bažnyčios ilgis ir plotis – 27 uolektys. Įrengti septyni mūriniai altoriai, kiekvienas jų su keturiais pilioriais. Trijuose garsaus Pranciškaus Smuglevičiaus paveiksluose vaizduojama Trinitorių ordino garbinama Šventoji Trejybė, teatinų vienuolyno valgykloje stebuklingai duoną dalijantis šv. Kajetonas ir šv. Jono Nepomuko numetimas nuo tilto į Moldavos upę[1]. Specialistai visus juos laiko vertingais. Bažnyčios viduje yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkos, fundatoriaus sūnaus kunigaikščio Aleksandro Sapiegos antkapis. Virš marmuro plokštės, kurioje išraižytas įrašas, yra drobėje tapytas jo portretas. Šį antkapį įrengė jo sūnus, Vilniaus vyskupas sufraganas Juozapas Sapiega. Dėmesį dar patraukia šoniniame altoriuje esanti graži drožinėta Nukryžiuoto Išganytojo figūra. Didžiausias, 1701 m. nuliedintas, varpas sveria 600 svarų. Antrasis, pagamintas 1746 metais, sveria 185 ir trečiasis, 1805 m. gamybos, – 125 svarus. 1838 m. trinitoriai savo lėšomis atnaujino visą bažnyčios vidų ir išorę. Iki 1849 m. Viešpaties Jėzaus bažnyčiai priklausė už ligoninės miške esančios kapinės, kuriose bendrai buvo laidojami ligoninėje mirę visų tikėjimų kareiviai ir kiti asmenys. Tik dabar, tarpininkaujant Antakalnio trinitorių vienuolyno vyresniajam Inocentui Kšyškovskiui, Vilniaus vyskupas kreipėsi į vietinės valdžios organus, ir Vilniaus miesto dūma skyrė katalikų kapinėms sklypą (vieną dešimtinę ir 2,128 kvadratinio sieksnio[2]); jos buvo iškilmingai

[1] VLE, T. VIII. P. 698 ir kiti šaltiniai teigia, kad Jonas Nepomukas buvo numestas į Vltavos upę.

[2] D e š i m t i n ė – carinės Rusijos žemės ploto matavimo vienetas, lygus 1,092 ha; s i e k s n i s – ilgio matas, lygus 2,13 m.

pašventintos 1852 m. birželio 22 d., beje, kunigas Kšyškovskis pasakė gražų pamokslą.

Netoli nuo čia, miške, kur buvo laidojami 1830 m. mirę nuo choleros, matyti didelis baltas kryžius, kurį pastatė tas pats kunigas Kšyškovskis vietoje seno, laiko sunaikinto paminklo, apsodinto gražiomis tuopomis, kurias iškirto šventvagio ranka. Ant šio kryžiaus yra toks užrašas: „Čia guli kūnas Vilniuje žinomo ir šventuoju atgailautoju visų vadinamo, tarp žmonių vaikščiojusio atsiskyrėlio Abraomo Vakaro"*. Jis buvo Rusijos kariuomenės poručikas ir kovėsi 1812 m. išvejant iš krašto priešą, buvo sužeistas, bet vėliau, kai Sankt Peterburge pasiaukojo beveik vien maldoms bažnyčiose ir pamaldiems atgailos žygiams, šviesios atminties imperatorius Aleksandras I 1819 m. paleido jį iš tarnybos ir atsiuntė į Vilnių, paliepęs melstis už jį ir visą kraštą, A. Vakaras, apsigobęs atsiskyrėlio apdaru, užsiauginęs plaukus, nuolat lankėsi bažnyčiose ir karštai meldėsi. Tik tris dienas per metus – Viešpaties prisikėlimo iš mirusiųjų, Šv. Dvasios atsiuntimo ir šv. Kalėdų pirmomis dienomis – jis užkalbintas prabildavo į žmogų, tačiau vis vien kalbėdavo tik apie Dievą ir su išganymu susijusius dalykus. O kiaurus metus laikėsi duotų tylėjimo įžadų, nesulaužė jų, kad ir kaip kentėjo. Vilniuje, kur nuolat gyveno, jis buvo įstabaus pamaldumo ir švento gyvenimo pavyzdys. 1831 m. rugpjūčio 7 d., atlikęs išpažintį ir priėmęs komuniją šv. Kajetono dieną Antakalnio Viešpaties Jėzaus bažnyčioje, jis, būdamas užsikrėtęs tuo metu siautusia cholera, ūmai susirgo ir kitą dieną, trinitorių vienuolyne gavęs paskutinį patepimą, atidavė Dievui savo sielą sulaukęs apie 60 metų. 1842 m. Vilniuje apie jį išėjo iš dalies į apysaką panašus veikalėlis „Akimirka"**.

* Kilminga Lenkijos karalystės šeima.

** Šio kūrinio autorius *John of Dycalp* klaidingai aprašė atsiskyrėlio mirtį; jis neva vis tylėjęs, neatsakęs į kazokų klausimus, todėl buvo jų sumuštas ir atsisveikino su gyvenimu prie Šv. Petro bažnyčios Antakalnyje.

Pateikiame dar vieną įdomų įrašą antkapio plokštėje, esančioje Viešpaties Jėzaus bažnyčios prieangyje:

Viršupis

Nuėjus ilgą Antakalnio priemiesčio, kupino gražių namukų, parkų, gatvę, artėjant prie Pospieškos (krautuvėlė, lankoma ypač žiemą, priklauso p. Aleksandravičiui), netoli Makovskių kalnų (taip vadinamų nuo minėtojo p. Aleksandravičiaus dvaro valstiečių pavardės), prie pat namuko, kuriame šiandien gyvena stalius, siauras kelelis veda į kairę, senųjų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vasaros rūmų griuvėsių arba tiksliau – jų pamatų link. Čia jau beveik nebuvo likę nei griuvėsių, nei pamatų pėdsakų. Bet, kadangi žinojau vietą, vis dėlto pradėjau archeologinius tyrimus (1853 m. liepos mėn.), kurių metu dideliame plote radome pamatus, įrodančius, kad rūmai kartu su jiems priklausančiais statiniais stovėjo gana dideliame sklype, be to, aptikome požeminius urvus, padalytus į nedideles kvadratines celes, gal kalėjimui, gal slaptam išėjimui skirtas[1]. Kasinėjant rasta daug koklių, tarp jų ir su kunigaikščio karūna, įdomiausias iš jų – su gana ryškiu atvaizdu

O, lemtie nelaiminga!
Gyvenimas pradingo!
Ir kas nuo mirties žiaurios mus išgelbės –
Santuokos priesaika, sąjunga meilės?
Ne, jokie lobiai pagelbėt negali –
Šitai patvirtins šis šaltas kapelis.
Konstancijos čia amžino poilsio vieta.
Iš Paškovskių kilus – lyg vasara gėlėta
Atgulė puošni. Mirtis žiauri ištiko,
Vyrui gyvenimo džiaugsmo neliko.
Juozapą Pšezdzeckį – vyras jis tvirtas,
Grabovo seniūnas – skausmas pakirto.
Gėla apniko, pasaulio nemato,
Jis verkdamas žmonai antkapį stato.
Šiame pasauly vaikų ji neturėjo,
Tačiau kai mirė, – gausiai užderėjo
Ašarų bičiulių, ir dar ilgai verks
Vyras nelaimingas mylimos moters.
(1825 m. vasario 28)

[1] „Vilniaus miesto istorija“ (V., 1968. P. 62) teigia, kad A. Kirkoras slaptomis angomis arba kalėjimo požemiais laikė čia buvusias kūdras ir jas jungiančius griovius.

Žygimanto Senojo su karūna ir skeptru, taip pat kelios retos Vladislovo Jogailos, Aleksandro ir Žygimanto I laikų monetos.

Zeileris, gyvenęs XVII amžiuje*, šią vietovę taip aprašė: „Puikūs mediniai karaliaus Žygimanto I rūmai yra prie miško pilies pusėje, netoli Viršupio upelio, pastatyti pramogoms ir poilsiui. Prie jų yra Žvėrynas, kuriame, nors ir daug išlaidų, laikoma įvairių žvėrių".

Ligi šiol išlikęs šios vietovės pavadinimas *Veršupis* lietuviškai reiškia žvėryną[1]. Kurioje epochoje pastatyta ši didžiųjų kunigaikščių rezidencija, tiksliai nustatyti neįmanoma. Tačiau iki Žygimanto Augusto laikų ji, ko gero, buvo labai kukli. Tik jaunasis didysis kunigaikštis, dar tėvui gyvam esant, beveik nuolat gyvendamas Vilniuje, geroką plotą Vilniaus vyskupijos Verkių valdų miškų ir žemių prijungė prie Žvėryno[2], o vyskupui Valerijonui ir jo įpėdiniams mainais atidavė Oškincų kaimą[3], kuris ir šiandien priklauso Verkiams.

Didžiajame Brauno žemėlapyje (1550) Viršupio žvėrynas nurodytas pernelyg arti miesto, tačiau šis planas ne geometrinis, bet ranka braižytas, ir jį teisingiau būtų vadinti piešiniu.

Pastaruoju metu Viršupis priklausė valdoms, skirtoms Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arsenalui ir artilerijai išlaikyti. Todėl, kaip ir kitos šios rūšies valdos, buvo vadinamas *Puškarnia*[4]. Vėliau jis tapo privačia valda ir dabar priklauso p. Aleksandravičiui.

* *Neue Beschreibung des Koenigreichs Polen und Lithauen Ulm.* 1663.[1]

[1] Kitas šaltinis: *Zeiller M. Neue Beschreibung des Koenigreichs Polen und Grosshwerzogthums Lithauen – Ulm* (Zeileris M. Naujas Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Unijos aprašymas) 1647.

[1] Autorius, ko gero, suklydo. Matyt, labiau pagrįstos versijos yra tos, kurios šį pavadinimą kildina nuo *Veršio* upės arba netoliese sruvenančio kairiojo Neries intako *Viršupio* (žr. Vilniaus miesto istorija. V., 1968. P. 62).

[2] Autorius, matyt, turėjo omenyje Viršupio rezidenciją.

[3] O š k i n c a i – kaimas kitoje Neries pusėje, priešais Viršupį.

[4] *P u š k a r n i a* (lenkų k.) – šaunamųjų ginklų gamykla.

Grįždami iš Antakalnio pro Šv. Petro bažnyčią, kairėje matome tarp kalnų einantį kelią į kitą Vilniaus priemiestį – Užupį. Kas akimirką besikeičiantys vaizdai neduoda akims pailsėti. Vaizdingos kalvos, pilių griuvėsiai, bažnyčių bokštai, vingiuotos Neries ir Vilnios upės, toliau kalnai, miškai, lygumos keičiasi lyg panoramoje ir pakeri žiūrovą stulbinamu žavesiu, įvairove, netikėtumu. Artėdami prie Užupio, pamatome virš aplinkinių kalnų ir viso Vilniaus dominuojantį aukštą pilkapį. Iš čia vienu žvilgsniu aprėpiamas visas miestas ir jo apylinkės.

Gedimino kapas

Vilniaus gyventojai nuo neatmenamų laikų šį pilkapį vadina Lietuvos sostinės įkūrėjo G e d i m i n o k a p u.

Didysis kunigaikštis Gediminas žuvo mūšyje su kryžiuočiais prie Veliuonos 1339 m. Ar iš tikro jo palaikai buvo atgabenti į Vilnių ir čia palaidoti, istorija nutyli, tačiau kelių amžių senumo padavimai byloja patikimiau už istoriją, ir iš kartos į kartą eina kalbos, jog čionai ilsisi narsusis Lietuvos kunigaikštis. Pagaliau Strijkovskis, nors klaidingai nurodo Gedimino mirties metus, rašo, kad jis kartu su trimis nelaisvėn paimtais riteriais buvo sudegintas Vilniaus Šventaragio slėnyje ir jo sūnūs iš anksto paruošė jam kapą*.

Popinė

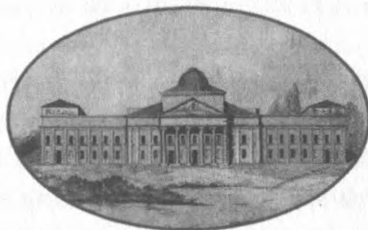
Nuo šio atmintino kalno kelias toliau bėga į Užupį, o pasukęs kairėn, – ir į vieną Užupio priemiesčio dalį, vadinamą Popine,

* Strijkovskis Gedimino mirties metus nurodo 1329, Dlugošas – 1327 ir 1329, Vygandas – 1338, „*Sofijski Vremiennik*" – 1341, Narbutas ir Kraševskis – 1339. Narbutas teigia, kad viename iš vienuolynų buvo XV a. rankraštis su antrašte „*De veteribus Tumulis vulgo kurhani nuncupatis*" (Apie senovinius kauburius, liaudies vadinamus milžinkapiais), kuriame surašytas padavimas apie šį Gedimino kapą. D. Naborovičius 1629 m. rugsėjo 18 d. atsišaukime į k. Jonušą Radvilą mini *Gedimino kalną*.

mat čia nuo senų laikų yra unitų kunigų namukų ir daržų. Nepaprasta ši vietovė: tarsi atskiras miestelis, tarsi kaimo sodybos miesto pašonėje, o kartu visai nepanaši nei į Vilnių, nei į jo priemiesčius – tiek čia tylos ir laisvės. Vartai ir durys atlapi, vaikai žaidžia gatvės smėlyje. Dailūs, jaukūs, daugiausia mediniai, daržų apsupti namukai. O paėjus toliau, stūkso nuostabūs kalnai, kurių papėdėse glaudžiasi vasarą gryno oro ištroškusių miesto gyventojų pilni namukai. Už kalnų yra naujos, tik šį šimtmetį įsteigtos, bet jau tirštai kapeliais nusėtos žydų kapinės. Dešinėn per nuostabias apylinkes kelias eina į Lyglaukį, nedidelį kaimelį, o prie jo, kryžkelėje, stovi kryžius ir čia pat kaimo kapinaitės; toje vietoje keliukas iš Popinės išeina į didelį Polocko vieškelį.

11

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Šnipiškės. Užburtieji akmenys. Šeškinė. Žvėrynas. Karoliniškės. Pilaitė. Trinapolis. Verkiai. Kalvarijos.

Šnipiškės

Dabar eikime į šiaurę – štai mums pažįstamas Žaliasis tiltas, už jo į dvi atšakas, tiksliau į dvi pagrindines gatves, išsiskyręs Šnipiškių priemiestis: kairėn – Vilkmergės ir tiesiai nuo tilto – Kalvarijų.

Šnipiškių pavadinimas kildinamas nuo turtingo Vilniaus gyventojo Snipo arba Šnipo, kuriam Vytautas už nuopelnus dovanojo šias žemes. Manoma, kad Šnipiškėse, Vilkmergės gatvėje, gimė Jekaterina I, Petro Didžiojo žmona, kilusi iš Skovronskių šeimos*.

* Kuo paremtas šis teiginys, iš tikro nežinoma. Anot rusų istorikų, Jekaterina I, krikštijama gavusi Mortos vardą, gimė 1689 m. Jakobštate, Kurše. Ją auklėjo pastorius Gliukas Marienburge, Petro Didžiojo kariuomenei užėmus šį miestą, Šeremetjevas paėmė ją į nelaisvę, vėliau Jekaterina atiteko Menšikovui, pas kurį su ja susipažino Petras Didysis ir 1707 m. vedė. Golikovas „Petro Didžiojo istorijoje" (T. 2. P 261; T. 3. P. 297 ir notoje), Ustralovas „Rusios istorijoje" (T. 2. P 19) net nemini jos mergautinės pavardės *Skovronska;* Starčevskio enciklopediniame žodyne (T. 4. P. 236) pasakyta, kad ji gimė Jakobštate, iš Skovronskių šeimos.

Dešinėje Vilkmergės gatvės pusėje, laukuose už namų, guli daugybė didžiulių akmenų. Apie juos žmonės šneka, neva kadaise čia sutuoktinių pora kartu su savo piršliais iškrėtusi kažkokią šventvagystę ir ūmai pavirtusi akmenimis. Šie akmenys išsidėstę ratu, o vidury vienas greta kito esantys du rieduliai – tai bedieviai jaunieji.

Toliau kelias Vilkmergės traktu veda į vadinamąjį Šeškinės kalną, nuo kurio matyti puikus miesto ir Kalvarijų vaizdas, čia baigiasi kairysis Šnipiškių pakraštys. Visas šis priemiestis šiandien gyvenamas plytdirbių ir puodžių; čia yra daug fabrikų, gaminančių plytas iš čia pat esančio puikaus molio, kuris kartais dailesniems dirbiniams gabenamas net į tolimus kraštus.

Žvėrynas

Karoliniškės

Pilaitė

Bet pasukime šoniniu keliuku už Šv. Rapolo bažnyčios ir pirmos užkardos. Upės pakrante jis veda į kunigaikščių Radvilų, o šiandien kunigaikščiui Vitgenšteinui priklausantį, Žvėryną. Graži tatai vietovė; aukšta statinių tvora aptvertas didžiulis šilas, nors jame seniai nėra jokių žvėrių. Šile, ant upės kranto – gražus vasarnamis, šiuomet vyriausiojo mūsų krašto valdytojo vasaros rezidencija. Toliau, prie malūno, perėjus tiltelį, teks ropštis į statų kalną, kurio viršūnėje stovi mūrinis namukas, o dar toliau – karčema šalia kelio. Vos prieš porą metų čia ošė dabar jau praretėjęs, dėl to gerokai netekęs žavesio, miškas, bet eikime giliau į mišką, į kairę nuo mūrinio namelio, dar medžiais apžėlusio kalno šlaito link, ir mūsų žvilgsnis aprėps pasakiškai žavią ir plačią apylinkę. Iš gražių vaizdų, kurie atsiveria nuo Vilnių supančių kalnų – Šeškinės, Baufalo, Pilies, Bekešo ir kitų, patys didingiausi, kaip mums atrodo, yra du, kaip tik nuo šio, apie kurį dabar kalbame, ir nuo Pacų kalno, apie kurį papasakosime vėliau. Čia, apačioje, pro tankius miško medžius

mėlynuoja Neries vandenys, kitapus jos miškas, regis, susilieja su horizontu, dešinėje, tarp miško ir nuogų kalnų, stūkso niūrūs Vingio griuvėsiai, kairėje bažnyčių bokštai ir miesto namai susijungia į nuostabią įvairialypę visumą, o žengus dar kelis žingsnius kairėn, pro medžių tankmę matyti Šeškinės kalnas, Justiniškių dvarelis, o tiesiai tolumoje tarsi permatomi švyti balti Kalvarijų bokštai ir Verkių rūmai. Beje, ten toksai stebėjimo taškas yra vienui vienas, ir reikia mokėti jį rasti. Bet koks žavus, nejučiomis verčiąs susimąstyti ir pisiminti tas bokštų ir griuvėsių vaizdas. Ši vietovė vadinama Karoliniškėmis. O iš čia eina kelias į Pilaitę, esančią ant aukštokos kalvos. Kaip spėja mūsų nusipelnęs Mykolas Balinskis, tatai buvusi ta Visvaldės pilis*, kurią taip dažnai minėję kryžiuočiai. Kadaise buvusi turtinga, šiandien jau išnykusi Viršilų šeima turėjo čionai mūrinę pilį, vadinamą Viršilų Suderve. Laikui bėgant ši vietovė atiteko Hlebavičių šeimai, vėliau tapo jėzuitų nuosavybe, o juos panaikinus, buvo prijungta prie Edukacinės komisijos valdų. XVI a. čia klestėjo stiprus ūkis ir penki technikos objektai, tarp kurių buvo didelis malūnas, lentpjūvė ir kalvė. Vėlesniais laikais čia gyveno sąmoju ir keistenybėmis garsėjusi grafienė Olimpija Mostovska, kilusi iš Radvilų giminės, kelių apysakų autorė, iš kurių žymesnė – „Pilaitės vaiduokliai". Į universiteto gyvavimo pabaigą čia buvo planuota atidaryti agronomijos institutą. Tam jau buvo žengti keli žingsniai, paskirtas mokslinis direktorius, bet susiklosčiusios aplinkybės nutraukė užmojus. Šiandien Pilaitė atiduota amžinam činšui žymiam mūsų agronomui P. Fričinskiui, kuris čia pastatė didelį drobės balinimo fabriką. Šio dvaro laukuose ligi šiolei išliko kryžiuočių, kuriuos lietuviai sumušė prie Sudervėlės upelio, kapinės.

* *Visse* – reiškė stumbrą.

Kelias į Verkius ir Kalvarijas

Verkiai

Dabar vėl grįžkime į Šnipiškes ir patraukime tiesiai nuo Žaliojo tilto Verkių keliu. Pasibaigus ilgai priemiesčio gatvei, prasideda iš pradžių sunkus, smėlingas, bet lygus kelias per lygumą. Kairėje jo pusėje, plačioje, tolumoje kalvų supamoje lygumoje, daugel sykių griaudėjo patrankos, aidėjo būgnai ir trimitai, dundėjo žemė po daugybės arklių kanopomis, šen bei ten skardėjo karinė muzika, kurią nutraukdavo daugiatūkstantinės kareivių, sveikinančių savo vadus, minios šūksmai. Mat čia vykdavo artilerijos, kavalerijos, pėstininkų pratybos, dažnai baltuodavo pulkų vasaros stovyklų palapinės. 1707 m. čia taip pat. stovėjo Petro Didžiojo kariuomenė, o 1812 m. Napoleono I akivaizdoje rikiavosi senos šlovingos prancūzų gvardijos gretos, čia ir pastaraisiais metais dažnai vykdavo karinės pratybos ir paradai. Dešinėje matyti dalis miesto, bažnyčių bokštai, bet gražiausias – tai su savo parkais plytintis Antakalnis, tarytum savo dydžiu su Šnipiškėmis rungtyniaujantis priemiestis. O visą šį vaizdą nuo Verkių kelio skiria didingai plaukianti Neris. Įveikus lygumą ir palikus kairėje kelią, pro Baltupių dvarą vedantį į Kalvarijas, išnyra kitas siauresnis ir vingiuotas kelias, iš abiejų pusių gaubiamas į kalvas kopiančių ūksmingų miškelių, tarp kurių švyti sienos sniego baltumo koplyčių – Kalvarijų stacijų. Kelias nusileidžia prie Neries, ir kairėje pusėje išnyra mūrai, savo nišose priglaudę Dievo Motiną ir Viešpaties šventuosius.

Trinapolis

Toliau, už mažos, bet gražios žalios, medžių dengiamos griovos, kur pavasarį čiulba daugybė lakštingalų, stovi cerkvė, o prie jos yra Lietuvos stačiatikių metropolito būstas, išpuoštas gražiais, vertingais paveikslais. Šioje vietoje anksčiau stovėjo katalikų bažnyčia su trinitorių vienuolynu, vadinami T r i n a p o l i u. Už jo vietovė vis aukštėja, ir pagaliau išvystame aukštą kalną, tarsi ap-

J. Oziemblauskas. Verkių apylinkės. 1836. Litografija

suptą medžių vainikais, pro kuriuos išnyra itališki, skoningi rūmai. Tai garsūs Verkiai, kurių pavadinimą žmonės aiškina štai tokiu padavimu.

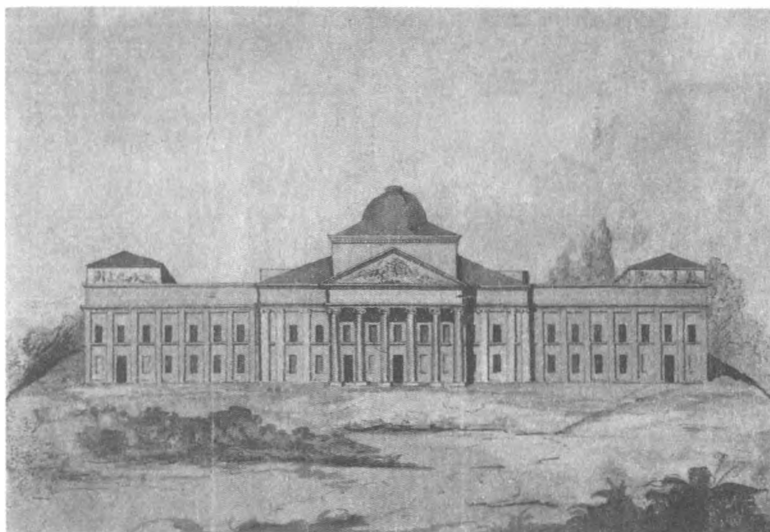
Vyriausiasis lietuvių pagonių žynys Krivių Krivaitis negalėjęs antrąsyk vesti. Tačiau vienas vaikštinėdamas Vilniaus apylinkių miškais sutikęs dailią lietuvaitę ir ją nepaprastai pamilęs. Tuo pačiu atsilyginusi jam ir mergina, nes jis buvęs patrauklus ir nesenas. Tuomet jiedu slapta susižiedavę, ir jiems gimęs sūnus. Bet kas daryti su vaiku? Kaip jį auklėti? Kaip ir toliau nuslėpti draudžiamas sužieduotuves, už kurias pagal įstatymus laukianti pati griežčiausia bausmė? Rūpesčių padaugėję dar ir todėl, kad tuo metu Trakus valdęs kunigaikštis su didele didikų svita atvykęs čionai medžioti. Tėviška meilė pašnibždėjusi Krivių Krivaičiui geriausią išeitį. Jis paguldęs kūdikį į vygę, padabinęs gėlėmis ir įvairiausiais blizgučiais, pakabinęs vygę tarp tankių aukšto medžio šakų aukšto kalno viršūnėje, kaip tik ten, kur šiandien stovi Verkių rūmai ir kur tada buvusi taurų ir stumbrų gulykla. Jis žinojęs, kad kunigaikštis tikrų tikriausiai užsuksiąs čia su savo medžiokliais. Netrukus nuaidėję medžioklės ragai, ir šaunus kunigaikštis, viena ranka laikydamas strėlių saują, kita suspaudęs didelę ietį, medžioklių būrio priešakyje išsiveržęs pirmyn. Staigiai skleidęs šakas, bei užuot išgirdęs maurojimą taurų ar stumbrų, kuriuos šįsyk Krivių Krivaitis nubaidęs į tolimą tankmę, jis išgirdęs kūdikio verkavimą. Susidomėjęs kunigaikštis priėjęs arčiau ir su nuostaba išvydęs tarp šakų kažką blizgant. Jo paliepti medžiokliai greitai įsiropštę į medį, nuėmę vygę ir pastatę ją prie

kunigaikščio kojų. Šis, pamatęs kūdikį ir kartu su savo dvariškiais palaikęs tai stebuklingu ženklu, pasikvietęs Krivių Krivaitį, kad šis paaiškintų jam šio keisto nutikimo reikšmę ir paskelbtų dievų valią. Tuomet Krivių Krivaitis, ilgai ir iškilmingai tylėjęs, slapta su dievais pabendravęs, sušukęs: „Kunigaikšti, tu dievų numylėtinis, tu padarysi Lietuvą laimingą. Šį vaiką tau siunčia dievai mano įpėdiniu, kai man teks atsisveikinti su šiuo pasauliu. Tad auklėk jį rūpestingai, ir taps jis tavo ir Lietuvos tarpininku prieš dievus".

Nudžiugęs kunigaikštis ir paliepęs pačiam Krivių Krivaičiui auklėti vaiką, o jo verksmui ir visam šiam nutikimui atminti šią vietovę pavadinęs Verkiais – nuo lietuvių kalbos žodžio *verkti*. Šis stebuklingai rastas berniukas vėliau tapo vyriausiuoju žyniu, mūsų istorijoje žinomu Krivių Krivaičiu Lizdeika*.

Kas toliau dėjosi šioje vietovėje, kada buvo išnaikinti stumbrai ir taurai (pirmųjų dar išliko Beloveže girioje, o antrieji jau visai išnyko), kada ši vietovė tapo gyvenama, tikrų žinių nėra. Kai Lietuvos žmonės priėmė krikštą, kai šilai ir medžiai neteko savo šventumo, kirvis išdrįso retinti šias tamsias, akimi neaprėpiamas girias, atsirado žmonių sodybų, juo labiau kad netoliese vis drąsiau plėtojosi Gedimino miestas. Vladislovas Jogaila 1387 m. paskyrė Verkius Vilniaus vyskupams. Verkiai mena su kryžiuočiais susibičiuliavusio Vytauto kautynes su Skirgaila 1390 m. Mūšis vyko tarp Verkių ir Šeškinės kalno nuo ryto ligi pietų; priešininkai (Vytautas ir Skirgaila) skatino kautis; beveik visas plotas buvo nuklotas abiejų šalių karių lavonais, kol pagaliau Skirgaila buvo priverstas trauktis ir slėptis mieste. 1759 m. taip pat prie Verkių kunigaikštis Dolgorukis ir Chovanskis laimėjo mūšį ir paėmė nelaisvėn Lietuvos lauko etmoną Gonsevskį. Verkių vyskupų rūmuose 1569 m. liepos 5 d. mirė vyskupas Vaitiekus Ra-

* Tai mini Strijkovskis (T. 1. P. 371, 1816 m. leid.). Kojelavičius įrodinėja, kad Lizdeika buvęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio sūnus, išgelbėtas nuo skerdynių tik Krivių Krivaičio pastangomis, kai kunigaikščio šeimą išžudyti liepęs Daumantas, Narimanto brolis. Dar priduria, kad Lizdeikos žmona buvusi didžiojo kunigaikščio Vytenio sesuo, ir jis, davęs pradžią Radvilų, Narbutų ir kitoms šeimoms, miręs 1350 m. sulaukęs 70 metų amžiaus.

M. Januševičius. Centriniai Verkių rūmai. 1836. Akvarelė

dvila, o 1659 m. – Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina. 1633 ir 1639 m. Verkiuose lankėsi Vladislovas IV, kurį iškilmingai priėmė vyskupas Vaina. Verkius ir karaliaus viešnagę aprašė garsusis poetas Sarbievijus, kuris, beje, pridūrė, kad, matyt, tenai buvusi karaliaus ligos pirmoji priežastis.

XVII a. pilį čia pastatydino Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžostovskis. 1780 m. Verkiai tapo privačia nuosavybe Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignoto Masalskio, kuris mainais perleido kapitulai kitą savo valdą – Raudondvarį. Vyskupas kunigaikštis Masalskis ketino parengti majoratą kunigaikščiui Karoliui Juozapui de Linjė (*Ligne*), kuris buvo vedęs vieną iš jo giminaičių, ir tam tikslui 1782 m. pastatydino lig šiol iš dalies išlikusius pastatus, projektuotus Lauryno Gucevičiaus. Taip pat buvo pradėta siurbliais pumpuoti ant kalno vandenį, įrengtas didelis, gražus parkas. Rūmuose buvo koplyčia, didelės ir puikios salės, namų teatras ir pan. Ligi šiol ant kalno matyti pėdsakai tvenkinio priešais kadaise buvusius rūmus, kurių šiandien nė padujų neliko. Prieš keliolika metų jie, nors ir apleisti, dar stovėjo, o ant jų gražaus frontono skoningas bareljefas vaizdavo dviem jaučiais žemę ariantį Cincinatą.

1792 m. mirė kunigaikštis de Linjė palikęs vienturtę dukrą, kurią vedė grafas Potockis. Vyskupas Masalskis, neparengęs

planuoto majorato, staiga mirė Varšuvoje 1794 m., o jo paveldėtojas Potockis, gyvenęs Ukrainoje ir dažnai keliavęs po užsienius, niekad nė nemanęs gyventi nepažįstamoje Lietuvoje, kartu su kitais turtais perleido svetimiems ir Verkius. Kitas jų savininkas, neseniai Vilniuje miręs buvęs Vilniaus apskrities maršalka ir Maltos kryžiaus komandoras Stanislovas Jasenskis, nepajėgė kaip dera prižiūrėti gražiųjų rūmų, bet labai stengėsi, kad jie bent nevirstų griuvėsiais. Seniai negyvenami pagrindiniai rūmai buvo apdengti vario stogu, visiškai apsaugotas koplyčios su puikiu šv. Pranciškaus paveikslu kupolas. Viename iš dviejų rūmų flygelių, kairiajame, apsigyveno pats Jasenskis; kambarius papuošė žymiausių dailininkų paveikslais ir likusiais vertingesniais vyskupo daiktais. Iš Jasenskio paveikslų, kurių didžioji dauguma buvo paleisti iš varžytinių, išskirtini prieš tai minėtas šv. Pranciškaus portretas ir antras, kuriame pavaizduotas Išganytojas, stovintis priešais Pilotą. Abu šie dideli paveikslai dabar priklauso Jasenskio broliui.

Antrą, dešinį pagrindinį, rūmų flygelį nesavanaudis savininkas pavertė savo pažįstamų vasaros, o jei kas geidė – ir žiemos, būstu. Tenai nuo 1821 m. dvejus metus glaudėsi garsusis P. Kozlovskos mergaičių pensionas. Vėliau ir kai kurie Universiteto profesoriai su šeimomis leido čia vasaros mėnesius. Pagaliau neseniai nuostabiųjų Verkių savininku tapo kunigaikštis Liudvikas Vitgenšteinas, ir jie bematant pakito. Gaila tik, kad jam pagal planą teko išgriauti centrinius rūmus, kurių vietoje dabar ošia puikus parkas, plytintis ligi pat iškilaus kalno viršūnės krašto, kur pastatydinta erdvi stiklinė pavėsinė. Prie rūmų, kairėje, pastatytas labai gražus ir vertingas žiemos sodas. Kitas rūmų galas papuoštas gražiu bokšteliu; skoningai, meniškai apipavidalintas interjeras. Ten yra keli puikūs paveikslai, o vienoje, specialiai tam tikslui pastatytoje, salėje sudėti kunigaikščių Radvilų šarvai ir ginklai, atvežti iš Nesvyžiaus pilies. Taip pat verta prisiminti kiek atokiau esančiame mūriniame name kunigaikščio Vitgenšteino įsteigtą sodžiaus mokyklą, kurią anksčiau ypač globojo pati kunigaikštienė, kilusi iš kunigaikščių Bariatinskių.

Norint daugiau sužinoti apie pasakišką Verkių vietovę, maža vien pasidairyti aplinkui, reikia dar pasivaikščioti po aplinkinius

J. Oziemblauskas. Smuklė Jeruzalėje. 1833. Litografija

miškus, kur praeivio akį keri ne vienas skardis, ne viena žalia griova, virš bedugnės pakibęs vaizdingas medis, šniokščiantys upokšniai.

Dabar į šį kalną veda trys keliai. Vienas ateina iš dešinės, nuo miesto pusės, kur stovi Slomiankos[1] smuklė (šalia Molėtų kelio), lankoma ne tik keliautojų, bet ir miesto gyventojų, į Kalvarijas atvykusių dievotų piligrimų. Antras, paradinis, įvažiavimas yra iš priešingos pusės, puikus kelias suka pro malūną. Pagaliau trečiasis įėjimas yra siauras, vingiuotas, tarp medžių besiraitąs kelelis, kuris išnyra prie kairiosios šoninės rūmų pusės. Be šių, yra dar keli praminti takeliai tarp medžių, gaubiančių kalną, ir lygus, tiesus, nevinguriuojantis kelias nuo Kalvarijų vieškelio, kuris eina Paberžės, Giedraičių miestelio link ir į toliau esančias apylinkes. Šiuo keliu atvykstantis į Verkius pirmučiausia išvysta didelį mūrinį palivarką su laikrodžiu bokšte, gražios rotondos formos namą ir kitus pastatus, o kitapus palivarko gali apžiūrėti neseniai iškilusį popieriaus fabriką*. Verkių kalno papėdėje, kitapus Molėtų kelio, prie Neries, plyti dideli sodai, kuriuos skiria karpių pilni tvenkiniai. Toliau matyti mūrinis malūnas, didesnis už anksčiau minėtą, esantį šalia kelio.

[1] *Slomianka* (lenkų k.) – 1) šiaudinis kilimėlis; 2) kraitė.

* Pirmiausia buvo komersanto Auero, vėliau Heimano, o šiandien *Pilchau* nuosavybė.

Maždaug taip atrodo gražiausi Verkių kampeliai, žinomi bemaž visoje Europoje pirmiausia iš puikių J. K. Vilčinskio litografijų albumo. Dar pridurkime, kad 1840 m., valant rūmų kiemą, buvo išardytas senovinis pilkapis, kuriame rastas skeletas, o šalia jo – kirvis ir kitų senienų. Už rūmų yra dar vienas gana aukštas pilkapis. Apskritai Verkiai ir jų apylinkės, ypač į miesto pusę, saugo daugybę nelytėtų archeologijos lobių.

Kalvarijos

Dabar nusileiskime nuo kalno viršūnės ir pereikime į priešais esantį, Trinapolio link einantį, kelią. Jis mus ves per javais apsėtus laukus, toliau išnirs didingas, tamsus miškas. Kiek paėję juo, dešinėje išvysime kelias kuklias kaimo sodybas, o kairėje – mūrines koplyčias, tarp kurių stūkso daili bažnyčia, pastatyta taip aukštai, kad Verkių rūmų stogai, ko gero, vos siektų šios šventyklos pagrindą. Prie jos veda laiptai 5 tarpsnių, kurių kiekviename yra po 12 laiptelių, padarytų iš lauko akmenų. Tatai Kalvarijos. Bažnyčią ir prie jos esantį dominikonų vienuolyną 1564 m. įkūrė Vilniaus vyskupas Jurgis Belazaras, o baigė Vilniaus vyskupas kunigaikštis Aleksandras Sapiega. Iš pradžių jie buvo mediniai, o 1755 m. dominikonai savo lėšomis, remiami Oršos iždininkų Mykolo ir Kristinos Piotrovskių, sumūrijo dabartinę bažnyčią ir vienuolyną, kuriuos Vilniaus sufraganas Tomas Zenkevičius 1772 m. konsekravo Šv. Kryžiaus Atradimo vardu. Bažnyčios ilgis – 48, plotis – 24 ir aukštis – 50 uolekčių. 1812 m. paversti karine ligonine ir kareivinėmis bažnyčia ir vienuolynas buvo apiplėšti. Be to, gaisras sunaikino daug reikmenų ir visą biblioteką.

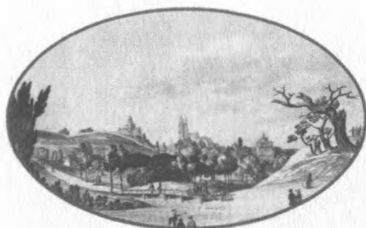
Kalvarijos šiandien priklauso pasauliečiams dvasininkams. Vienas iš paskutinių dominikonų priorų (Magnuševskis) daugiau kaip prieš dvidešimtį metų savo pastangomis deramai sutvarkė Kalvarijas, padarė jas tokias, kokios jos yra dabar. Jis mėgo rimuoti ir vadinamuosius lotyniškus *lusus verborum* (žodžių žaismas), todėl vienuolyne, bažnyčioje, net ir prie išorinių jų sienų pritvirtino tam tikrų įvairių užrašų, kurių ir ligi šiol kur ne kur išliko. Pavyzdžiui, prie įėjimo į šventyklą yra įrašas: „*Per*

crucem ad lucem" (Per kryžių į šviesą), viršum kryžiaus su Išganytojo figūra prie didžiojo altoriaus: „*Non istum Christum sed Christum, crede per istum*" (Ne šį Kristų, bet Kristų tikėk per šį) ir pan., taip pat prie visų koplytėlių pritvirtino eiliuotų prierašų. Jie su šių koplytėlių iliustracijomis buvo išleisti atskira knygele, kuri tikintiesiems buvo kaip vadovas. Sunku, netgi neįmanoma, tiksliai aprašyti nepakartojamą grožį šios vietovės, kurioje maždaug per mylią išsidėsčiusios koplytėlės. Visos jos skliautinės su mažomis arkadomis, kiekvienoje yra sienoje arba drobėje tapytas atitinkamas paveikslas. Pastaruoju metu paveikslus atnaujino Valinavičius. Kai kuriuose yra žmogaus ūgio Išganytojo statulų, pavyzdžiui, Kristaus koplyčioje – suklupusio po kryžiumi, pririšto prie stulpo Kristaus ir t. t. Yra dviaukščių koplytėlių: į vieną nusileidžiama kaip į rūsį, į kitą patenkama mūro sienoje padarytais laipteliais. O visa tatai stovi tarp žalių girelių ar tamsaus, didingai snaudžiančio šilo, ant kalvų, slėniuose, pačiose vaizdingiausiose vietose. Per gyvą, skaidrų Cedrono upelį, skiriantį dvi atšlaites, permestas tiltelis, kurio viduryje yra koplytėlė. Kelias veda į labai stačią smėlio kalvą, kur žmonės pirmiausia eina vieno kalno nuolaiduma, paskui kopia į kito viršūnę. Sakoma, kad upelio vanduo gydo akių ligas. Kasmet, švenčiant Šv. Dvasios atsiuntimo iškilmes, keliasdešimt tūkstančių abiejų lyčių užmiesčio žmonių, kartais iš įvairių kraštų, susirenka į Kalvarijų atlaidus. Paprastai tikintieji pakeliui pirmučiausia pagarbina Švenčiausiąją Dievo Motiną, kartais gulinčių kryžiumi arba klūpančių minia užtvindo visą Aušros vartų gatvę, paskui, nukeliavę į Kalvarijas, su giesmėmis ir litanijomis apeina Viešpaties kančių kelius. Šias religines keliones veda arba vietovę pažįstantys pasauliečiai, arba už menką atlygį skaityti mokantys elgetos. Nepaprastą reginį tuomet galima išvysti. Spalvų margumynas, ryškūs moterų apdarai; seniai, jaunimas ir vaikai eina palengva giedodami arba garsiai poteriaudami. Dažnai vienas būrys sutinka kitą, prasilenkia, dažnai dviaukštėje koplyčioje staciją atitinkančią maldą skaitančio vadovo balsas aukštai susipina su balsu kito, skaitančio apačioje, tarsi po žemėmis. Tuo pačiu metu, kai viena grupė leidžiasi žemyn, kita antrais laiptais kopia aukštyn. Kelionė į šventas vietas baigiasi prie bažnyčios, aplink kurią yra dar kelios stacijos.

Pailsusieji gali čia pat pasistiprinti ir atsikvėpti: laiptų, vedančių į bažnyčią, apačioje, atokiau nuo koplytėlių, baltuoja tyčia su valgiais ir gėrimais iš miesto atvykusių pirklių palapinės. Pirmą Sekminių dieną į pamaldas susirenka beveik vieni valstiečiai, antrą, ypač popiet, visą kelią nuo Žaliojo tilto, jei giedra, gaubia dulkių debesys. Be kelkraščiais traukiančių pėsčiųjų, be perstojo rieda daugybė ekipažų. Tuomet po pamaldų Kalvarijų miškeliai tampa prašmatniu, šventiškų svečių prigužėjusiu parku. Tą dieną paprastai bažnyčioje celebruoja vyskupas ir naudodamasis proga, kad kartais susirenka žmonių net iš tolimiausių apylinkių, po šv. Mišių teikia jiems sutvirtinimo sakramentą. O trečią dieną, be valstiečių, renkasi miestiečiai ir amatininkai, daugiausia vokiečių tautybės katalikai. Tuomet iš sakyklų girdėti pamokslai vokiečių ir lietuvių kalbomis, o kitomis dienomis šis judrus ir margas gyvenimas silpnėja, triukšmas slūgsta, minios skirstosi, amatininkai grįžta į savo dirbtuves, išardomos pirklių palapinės, ir vėlei Kalvarijų šiluose ištisus metus viešpatauja iškilminga tyla, kurią tik retsykiais sudrumsčia Viešpaties kelius aplankyti atvykusi šeima arba vienišas, susimąstęs svajotojas, užklydęs su knyga rankoje parymoti valandėlę šioje rojaus ramybėje, toliau nuo miesto triukšmo ir apkartusios gyvenimo prozos.

12

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Paplauja. Saksų kempa. Belmontas. Leoniškės. Popieriaus fabrikas. Pūčkoriai. Markučiai. Berlinas. Konstantinopolis. Pacų kalnai. Betliejus. Kiškų rūmų griuvėsiai. Karlsbadas. Jeruzalė. Naujaneriai. Jogichesų malūnas. Paupio gatvė. Perkasas.

Paplauja

Aplankėme visas reikšmingesnes Vilniaus apylinkes. Liko tik Paplauja, t. y. miesto pietryčių pakraštys. Seniau Paplauja tikriausiai buvo vadinama Pavilne, t. y. miesto dalimi ant Vilnios, arba Vilnelės, kranto. Tatai, ko gero, pati gražiausia miesto apylinkė! Kelionę pradėkime už Užupio tilto esančioje Polocko gatvėje, nuo kryžiaus. Eikime pro Bernardinų kapines, už jų nusileiskime nuo nedidelės, bet smėlingos kalvos, pereikime užkardą – ir jau esame užmiestyje; nors namukų čia, tarsi nuolat besikeičiančio vaizdo spalvingumui ir įvairovei papildyti, gana daug pritupdyta, ir galima pamanyti, kad esame priemiestyje. Antai priešais – platus, vienas iš seniausių vadinamasis Polocko vieškelis, mat jis jungia senąjį Polocką su Vilniumi ir eina pro Michališkes, Svyrius, Gluboką į Polocką, o iš ten į Maskvą ir Kijevą. Polocko vieškeliu atvyko į Vilnių didžioji kunigaikštienė Elena, kurios pasitikti per 3 varstus

J. Peška. Paplavos. 1808. Akvarelė

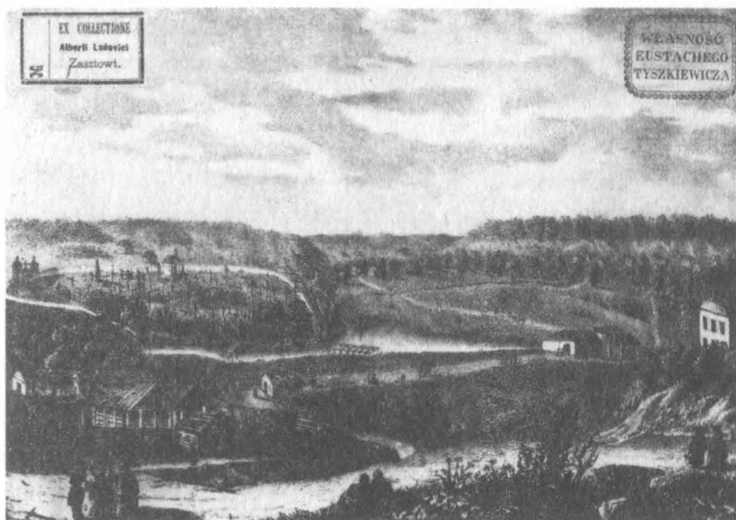
išvažiavo didysis kunigaikštis Aleksandras; šiuo keliu traukė Batoras į atmintiną karo žygį prieš Polocką.

Belmontas

Leoniškės

Pūčkoriai

Bet nuo užkardos pasukime dešinėn, kur vienas kelelis veda tiesiai prie mūrinio namelio ant paties Vilnios kranto, o kitas bėga kairėn prie vienišos, po medžiais, virš gilios griovos prisiglaudusios, Saksų kempos, iš kur matomas gražus vaizdas į plačias lankas ir gražiąją Vilnią. Pereiname per griovą permestą tiltą ir užkopiame į gana statų kalną. Iš čia atsiveria didingos ir gražios apylinkės. Kairėje – aukšti, mišku apaugę kalnai, dešinėje – platūs laukai, per kuriuos tarsi žaltys vingiuoja Vilnia, susisiekdama su kanalu, ateinančiu iš Užupio, kur lyg tyčia vaizdui pagyvinti stovi mūrinis dabar pirkliui Jogichesui priklausąs malūnas su krintan-

T. Bičkauskas. Paplavos. 1825. Litografija

čio vandens kaskada. Toliau už malūno, paupyje, netvarkingai kūpso sodeliuose skendinčios sodybos, dar toliau – vėl miškas, o anapus matome bažnyčių bokštus, gražius mūsų kalnus, pilies griuvėsius, daugybę namų, chaotiškai susiliejančių ir sudarančių nepakartojamą Vilniaus mozaiką. Eikime ilga gatve pro varganus žydų namelius ir atsidursime prie pat dešinėje kelio pusėje tekančios Vilnios, tokios šioje vietoje padykusios, kad bemaž kasmet tenka taisyti jos paplautą kelią. Antai ant kalvos pro medžius žvelgia medinis, pinučiais aptvertas namukas (valstybės patarėjo A. Muchino), apjuostas galerijoms, tarsi pakibęs ore. Toliau, kairėje, kalnų papėdėje, susigrūdę Kadinacio namukai, dešinėje – laukas, už jo – šilas, dar toliau – Vilnia, per ją permestas lieptas, o už jo – Karlsbadu vadinama smuklė. Bet eikime gatve. Artėjame prie didelio medinio tuopomis apsodinto namo, išsikišusio tiesiai į kelią; tai to paties Kadinacio smuklė, vadinama garsiu Belmonto vardu. Čia kelias suka truputį dešiniau, aplenkia smuklę; einame toliau. Kairėje matome mišku apžėlusią kalvą, o pro medžius žvelgia akmeniniai suolai ir stalai, dešinėn platus smėlingas kelias skuba į mišką, kurio pakraštyje Vilnia daro vingį. Toliau vis žengdami tiesiu keliu, praeiname pro seniau p. Slovačinskio, dabar p. Heimano, vasarnamį su lentomis apkaltu prieangiu,

stovintį priešais ošiantį šilą. Nusileidžiame žemyn – čia vėl naujas vaizdas: kairėje – miškais apaugę kalnai, dešinėje – plačios žalios lankos, toji pati Vilnia, o už jos nedideli, nedailūs, bet poetiškai atrodantys Markučių namai. Toliau traukdami keliu, kalnų papėdėje, kairėje, pamatome miestui priklausančias Leoniškes, o žengdami vis gražesnėmis apylinkėmis, pasipuošusiomis miškeliais, pievomis, kalnais, per susigrūdusius akmenis su trenksmu besiveržiančia Vilnia išeiname į plentą palei prancūzo de Vimo malūną ir atsiduriame Pūčkoriuose, kurie seniau buvo Lietuvos artilerijos valdose, o šiandien yra pono Juozapo Sidaravičiaus nuosavybė. Didžiulis tai kalnas, nuo kurio gražiai atrodo miestas ir gretimos apylinkės, o po juo vamzdžiais tekantys šaltinių vandenys padeda nors ir neramiai, triukšmingai, bet skurdžiai Vilniai be atvangos sukti didžiulį malūną, vieną iš didžiausių Lietuvoje. Kad būtų galima geriau prie jo prieiti, buvo nutiestas šis, ką tik mūsų minėtas kelias. Nuo malūno į dešinę – ilgas tiltas per tvenkinio atšaką, o už jo – dailus gyvenamasis namukas, apsuptas didelio parko, kurį puošia Vilnia ir gražių apylinkių vaizdas. Pūčkoriuose baigsime mūsų išvyką į užmiestį ir aplenkę Kučkuriškes ir Puslovskio popieriaus fabriką, kur kelias išeina į Polocko vieškelį, grįšime į Belmontą. Praėję palei Heimano namą, pasukime kairiau; takiuku per šilą išnirsime į kelią, vedantį iš Belmonto į Markučius.

Prie Vilnios

Nusileidę nuo kalno, atsiduriame prie tilto per Vilnią, bet, prieš eidami juo, pirmiau pasukime upės pakrante dešinėn vingiuojančiu siauru keliuku. Tik tas, kuris smerktinai abejingai žiūri į visa, kas sava, arba apskritai neturi grožio jausmo, nemato šioje pakrantėje stebuklingo, Lietuvai būdingo žavesio. Traukiame per miškelį siauru keliuku, dešiniąja vinguriuojančios, su triukšmu per didžiulius akmenis šokinėjančios Vilnios pakrante; šen bei ten išdaigininkė gamta kone pargriovė medžius ant vandens, tad galima ant jų įsitaisyti ir pasvajoti viršum upės. Kitapus jos – nuostabūs miškais apaugę kalnai. Kiekviena akimirka pažeria vis

naujų turtų, kiekvienas žingsnis – vis naujų vaizdų. Stabtelkime ties plačiu vingiu; su ūžesiu besiverčianti upė posūkyje praplatėja, tarytum suformuoja mažą ežerėlį; kitapus ošia medžiai, o čia, pakrantėje, prie pat Vilnios, – daugybė didžiulių akmenų, iš kurių didžiausias 1852 m. gavo Apolinaro akmens vardą – mat čia mąstė ir svajojo garsus menininkas kraštietis. Žengę kelis žingsnius, atsiduriame priešais vingiuojantį į kalną posūkį; kalnas jau nuogas, be medžių, stūkso laukinis, status, žvyro ir smėlio skardžiais mėgdžiodamas uolą, didingas ir rūstus. Šalia kelio čiurlena skaidraus vandens šaltinis, kuris, sakoma, galįs pagydyti akių ligas. Toje vietoje Vilnia suka dešinėn, o kairėje yra griova, kurios dugne sunkiasi upokšnis ir vinguriuoja net iki Ribiškių. Atrodo, kad nieko ypatingo čia nėra, bet kiekvienas čion užklydęs stabteli pakerėtas. Traukdami Vilnios pakrante arba platesniu keliu dešinėn per miškelį, išeisime prie to liepto per Vilnią, priešais kurį ant stataus kalno stovi namukas, vadinamas Karlsbadu, o dešinėje keliukas šia upės pakrante veda per pievą į Belmontą.

Markučiai. Berlinas. Konstantinopolis

Dar sykį grįžkime prie Markučių tilto. Už jo dešinėn kelias veda aukštyn, prie Kiškų rūmų griuvėsių, o mes eikime tiesiai į Markučius. Tai nedidelis daktaro Godlevskio dvarelis, kurį sudaro keli vasarą išnuomojami namukai, kelios valstiečių trobos ir nemažas žemės sklypas. Iš šio sodžiaus drožkime keliu, o praėję pro palaikę karčemėlę, vadinamą Berlinu, pasieksime didesnę ir solidesnę, vadinamą Konstantinopoliu. Neįmanoma apibūdinti šio kelio, nes tektų nuolat rašyti šauktukus ir pagyras. Gamta pasistengė parodyti žmogui tiek savo žavesio ir grožybių ir taip viską sudėliojo, kad akys nė valandėlės negali pailsėti. Iš čia per laukus, už Vilnios, kuri, ištrūkusi iš akim neaprėpiamų smėlingų skardžių, vėlei kaip žaltys raitosi per žalias pievas, pasisuka ir skuba pirmyn, tolumoje matyti mums jau pažįstamas, į Pūčkorius vedantis kelias, už jo – kalnai ir miškai, daug netvarkingai pasklidusių sodybų palei lauką, pakalnėje, prie upės, ant kalvos papildo kraštovaizdį.

Guriai

Nepriėjus Konstantinopolio, dešinysis kelias suka į Gurius. Čia vis tokios pačios, nors kaskart vis naujos pasakiškos apylinkės: ąžuolynas, upokšniai, kalvos. Stačia atšlaite įsiropštę į pačią viršūnę, nyrame į žavingą, garsų beržyną, kuris tarsi aukščiausioje vietoje pasodintas gėlynas, matomas kiekvienąkart įvažiuojant į Vilnių, net ir iš tolimesnių apylinkių. Kaip tik čia kadaise rinkosi Universiteto jaunimas ir šiame miškelyje leido vasaros vakarus. Dar už keliolikos žingsnių, ant paties kalno skardžio, sustokime ir apsižvalgykime. Koks reginys! Visas miestas su bažnyčių bokštais, namų stogais, parkais, Neries ir Vilnios išvagotas, išraitytas, kyla iš milžiniškos daubos, iš visų pusių kalvų apsuptas, o už jų matyti dar aukštesnės apylinkės: Karoliniškės beveik priešpriešiais esančio kalno viršūnėje, Verkiai, Kalvarijų bažnyčia, o dešinėje tai žemyn neriančios, tai vėlei savo galvas keliančios kalvos ir miškai supa Pūčkorius, Kučkuriškes, kerta seną Ašmenos traktą ir traukia toliau pietų linkui. Gurių dvarelis kadaise buvo Pacų nuosavybė, todėl ir vadinama ši vietovė Pacų Guriais. Šiandien jie priklauso iždui. Tai buvo mėgstama imperatoriaus Aleksandro I pasivažinėjimų vieta, kai jis viešėjo Vilniuje. Jam patiko grožėtis šiuo pasakišku vaizdu. Grįždamas jis retsykiais stabteldavo atsikvėpti Markučių užeigoje, kurią tada tvarkingai laikė italas V. Bandinelis.

Dėl įvairumo dabar pereikime per nedidelį, Guriams priklausantį kaimelį ir iš čia į miestą grįžkime kitu keliu. Leidžiamės iš pradžių į nedidelę, paskui vis gilesnę griovą. Dar už kelių varsnų patenkame į žalią, abipus siauro kelelio auganačių medžių šakų apipintą galeriją. Po šiuo gamtos suformuotu stogeliu einame apie porą varstų. Pagaliau miškas baigiasi, o iš griovos išlendame į keturšakę kryžkelę – vienas, tiesiai priešais mus esantis kelias veda į Naujanerius, kairysis – į Betliejų, kadaise labai lankomą, o šiandien visų apleistą užeigą, ir toliau per pievą į Ribiškes, o dešinysis – į Markučius ir Belmontą. Tačiau prieš grįždami į miestą per Naujanerius, pasukime valandėlei dešinėn, Markučių pusėn. Einame ne keliu, o siauru takeliu viršum skardžio. Apačioje srovena upeliukas, tankūs medžiai užstoja vaizdą kitoje pu-

sėje, bet štai netikėtai atsiduriame ant pliko kalno viršum Vilnios skardžio. Tai ta vieta, kurią neseniai jau minėjome rašydami apie pasivaikščiojimą palei Vilnią nuo Markučių tilto iki Karlsbado. Tai žavi, nuošali, kažkokia paslaptinga vieta. Mums po kojomis skuba Vilnia, aukšti kito smėlėto kranto gluosniai savo viršūnėmis nesiekia net vidurio kalno, ant kurio mes stovime, o toliau – žalios pievos, aukšti, miškais apgaubti Belmonto kalnai, malūnai, trobelės ir dvareliai, išsidėstę vaizdingose kalvose prie griovos, laukuose, dar toliau – miestas su savais kalnais, pilies griuvėsiais, bažnyčių bokštais. Kas gali būti žavingesnio! Ypač vasaros vakarą, kai iš toli sklinda ir sklaidosi bažnyčių varpų aidas, kai sidabru pažyra mėnulio pilnatis, kai sužiba trobelių, namukų ir ten toli viso miesto švieselės, o viską apgaubia tyla ir tik taikiai marma upeliūkštis tamsioje dauboje arba garsiau šniokščia per akmenis skubanti Vilnia, ar tik paslaptingai suošia miškas, kai vėjas sujudina medžių šakas, – tuomet nejučiomis smarkiau širdis ima plakti krūtinėje, o akys kyla į dangų, į visų šių stebuklų Kūrėją!

Vos už kelių žingsnių kelio link, atokiame nuošalyje, nuo senų laikų stūksojo keli pušimis apžėlę pilkapiai, o viename iš jų, kur susmego žemė, matyti seno mūro likučiai. Nė viena istorija, nė vienas aprašymas nemini šių griuvėsių, tik žmonių atmintyje liko Kiškų rūmų griuvėsių vardas. Kada jie ištuštėjo, niekas negali pasakyti. Tik seni Vilniaus gyventojai pasakoja, kad šio šimtmečio pradžioje dar matėsi gana didelių, iš žemės styrančių mūrų fragmentų ir dar po 1812 m. iš užsienio atvykęs Chodkevičių patikėtinis čia kažin ko ieškojo, rado senovinį kardą ir įvairių namų apyvokos daiktų. Tai ir visos žinios apie šią vietovę. Garsi Lietuvoje Kiškų giminė išnyko 1653 m., kai mirė bevaikis Polocko vaivada Jonušas. Jie turėjo keletą rūmų Vilniuje, iš kurių didžiausi stovėjo šalia Puzinienės namo Vokiečių gatvėje, ir dar vieną, buvusį Radvilų, Lukiškėse. Tačiau kada iškilo ši vasaros rezidencija pačioje gražiausioje Vilniaus apylinkėje, jokių žinių užtikti nepavyko.

Kiškų rūmų griuvėsiai

1853 m. rugpjūčio pradžioje kartu su grafu Eustachijumi Tiškevičiumi pradėjome kasinėti šiuos griuvėsius. Padirbėję kelias dienas, atkasėme giliai į žemę įleistus pamatus, iš kurių paaiškėjo pastato planas, užtikome kai kurių menių plytomis klotas grindis, gilų ir erdvų rūsį, krosnių, ypač virtuvės, grindis, daug sudaužytų krosnių koklių su herbais ir raidėmis, keliolika Jono Kazimiero laikmečio monetų, keletą įvairių geležinių daiktų nuolaužų ir galiausiai beveik sveiką nedidelę puodynę vieno sieksnio gylyje. Rūmų langai žvelgė į vaizdingą, medžių prižėlusią, gana gilią, Vilnios link besileidžiančią griovą. Kitoje jos pusėje matėsi Vilnius. Didžiausias kasinėjimų atradimas buvo koklių liekanos, nes iš jų galėjome daryti prielaidas apie šio namo statybą ir jo savininkus. Vargais negalais iš dalių sudurstę visus koklius, tarp vingrių lapų, paprastai puošusių herbus, išvydome du skydus, viename iš kurių buvo Koscešų herbas su grifu ant šalmo, kitame - Druckas su kunigaikščio karūna. Aplink koklius aiškiai matėsi išdėliotos raidės: *K. CH. Z. D. H. W. W. B. K. S.* Iš pradžių rodėsi, kad teks nusivilti, nes nesimatė nė mažiausių pėdsakų, galinčių patvirtinti žmonių padavimus apie šių rūmų priklausymą Kiškų šeimai. Koscešų herbas priklausė Chodkevičiams, Druckų buvo bendras su kelių kitų, bet ne su Kiškų šeima. Tik gerai pasukus galvą, pavyko iššifruoti raidžių prasmę: Kristupas Chodkevičius, Zofija Drucka-Horska, Vilniaus vaivados, Belicos, Krėvos seniūnai. Tuomet jau be vargo galima buvo įspėti ir rūmų paslaptį. Mat buvo žinoma, kad Kristupas Chodkevičius, Jeronimo sūnus, garsaus Jono Karolio pusbrolis, poemos apie šv. Stanislovą Kostką ir kelių kitų lotyniškų kūrinių autorius, ėjęs įvairias pareigas, mirė 1650 m. būdamas Vilniaus vaivada, Belicos ir Krėvos seniūnu. Jo pirma žmona buvo Elžbieta Kiškaitė, duktė Stanislovo Kiškos, Vilniaus kašteliono, vėliau Mstislavlio vaivados, garsaus arijono, kurį prieš mirtį atvertė į katalikų tikėjimą jo sūnus, taip pat Stanislovas, Žemaičių vyskupas; antra jo žmona buvo kunigaikštytė Zofija Drucka-Horska, turėjusi Druckų herbą. Didžiuliai Kiškų turtai atiteko dviem jų dukroms: minėtai Elžbietai Chodkevičienei ir Onai Radvilienei, nes sūnūs, kurių, be vyskupo Stanislo-

vo, buvo dar trys: Mikalojus, Kristupas ir Jonušas, mirė nepalikę sūnų. Taigi Kiškų rūmai, kaip ir kiti turtai, Chodkevičių šeimai atiteko kartu su Elžbieta Kiškaite. O pirmas raides ir antros žmonos herbą Chodkevičius įkomponavo tikriausiai tada, kai atnaujino rūmus.

Vietovė, kurioje aptikome šiuos griuvėsius, priklauso Markučiams. Vėlesni tyrimai ir kasinėjimai leidžia daryti prielaidą, kad kaip tik ši vieta, t. y. šie rūmai, buvo vadinami Markučiais, kuriems sugriuvus ar sudegus rezidencija buvo nukelta kiek toliau.

Markučiai kadaise buvo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių priemiesčio palivarku. Garbus Vilniaus senovės tyrėjas p. Mykolas Homolickis užtiko kapitulos archyve aiškių įrodymų, kad karalius Vladislovas Jogaila dalį Markučių žemių buvo skyręs Šv. Martyno bažnyčios klebonui išlaikyti; ši bažnyčia, kaip žinoma, buvo pastatyta Aukštutinėje Vilniaus pilyje vos priėmus katalikybę*.

Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras dovanojo Markučius savo žmonai Elenai, kuri čia gyvendavo vasarą.

Kai didžioji kunigaikštienė Elena liko našlė, ji padovanojo ar užrašė Markučius savo dvariškiui Unkovskiui, kurio lietuviai kažkodėl labai nemėgo. Kaip galima spręsti iš dokumento, kurį turėjo buvęs Markučių savininkas Eismuntas, po Unkovskio Markučius gavo Ona Kiškienė, Žemaičių seniūno Jono Radvilos duktė, našlė Vilniaus vaivados, Braclavo seniūno Stanislovo Kiškos, Petro sūnaus. Tatai patvirtina ir karaliaus Žygimanto Augusto laiškas, rašytas 1558 m. rugsėjo 1 d. tai pačiai Kiškienei, kurio kopija yra Vilniaus muziejaus bibliotekoje. Šiame svarbiame dokumente sakoma: „*Tych časuv prisylali i do nas burmistry, radcy i vsi mieščane miasta našego Vilenskaho, iž što z kotoroje rečki z Druje po niedaleku dorohi Županskoje tekučoje voda rurami do*

* „*Praeposito altaris S-t Martini in arce superiori Vilnensi.*" (Aukštutinės Vilniaus pilies šv. Martyno altoriaus klebonui.) Antras, vėlesnis, dokumentas liudija, kad Markučių iš tikro tik viena pusė ribojosi su šiomis žemėmis, priklausančiomis Šv. Martyno klebonijai: „*cum terra, quae pertinet ad altare S. Martini*" (su žeme, priklausančia šv. Martyno altoriui).

miasta našoho Vilenskaho jest privedena, što užo i my vyrokom našym hospodarskim piervo sieho našli i postanovili, što odtol z onoje rečki z Drui voda rurami do miasta našoho Vilenskaho byt miela. Tepier Tvoja Milost niedbajučy nišoho, o vyrok naš hospodarski v tom pritivnost čyniečy, tom od tol z toje rečki Druje vody rurami do toho miesta našoho viesti im zabraniaješ“[1] ir t. t.

Drujos upelis yra mažas upokšnis, kurio pradžia – šaltinis priešais Jeruzalę, o pabaiga – ties mūriniu, seniau Tiškevičių, dabar Jogichesų malūnu.

Tikriausiai kaip tik ši Kiškienė pastatė šiuos nedidelius rūmus, apie kuriuos kalbame, jei tada jų, gal didžiosios kunigaikštienės pastatytų, dar nebuvo.

Kaip jie atiteko Chodkevičių šeimai, anksčiau jau sakyta. Dar yra žinoma, kad, žymiajam Jonui Karoliui Chodkevičiui pasistatydinus rūmus Vilniuje (Didžiojoje gatvėje; vėliau jie atiteko Puslovskiams), Markučių valstiečiai privalėjo siųsti į Vilniaus rūmus po keletą žmonių, kurie iš eilės sargavo ir atlikdavo juodesnius ruošos darbus. Chodkevičių šeima valdė Markučius beveik du šimtmečius, nes tik 1808 ar 1809 m. grafas Aleksandras Chodkevičius, žymus chemikas ir Lenkijos kariuomenės pulkininkas, tuomet buvęs Karlsbade ir staiga pristigęs pinigų, pardavė juos ten pat buvusiam Juozapui Eismuntui* už penkis ar šešis tūkstančius sidabro rublių, o iš jo 1838 m. įsigijo daktaras Godlevskis.

Pernelyg daug prirašėm apie Markučius, bent daugiau negu mūsų rašiniui dera, bet tatai pirmasis šios vaizdingos vietovės, esančios prie Vilniaus, aprašymas ir paskutinis mūsų pasivaikščiojimas po senojo Šventaragio miesto apylinkes.

[1] „Tuo metu rašė ir mums burmistrai, patarėjai ir visi mūsų Vilniaus miesto miesčionys, kad iš Drujos upelio netoli Župranų kelio vanduo vamzdžiais teka į mūsų Vilniaus miestą, ką ir mes mūsų valdovo sprendimu nustatėm ir nutarėm, kad nuo tol iš to Drujos upelio vanduo vamzdžiais turi tekėti į mūsų Vilniaus miestą. Dabar, Tavo Mylista, nepaisai mūsų valdovo sprendimo ir tuomi darai priešingai, kad nuo tol vandenį iš Drujos upelio tiekti mūsų miestui jiems draudi.“

* Tas Eismuntas buvo Vilniaus iždininkas ir tas pačias pareigas ėjo laikinos prancūzų valdžios laikais, 1812 m.

Naujaneriai

Perkasas

Grįžkime į tą pačią vietą, iš kurios išėjome į keturių atšakų kryžkelę. Sukime dešinėn griova, toliau peršokime arba nuo akmens ant akmens perbriskime per kelią sruvenantį ir niekados nenusenkantį upokšnį, tada kopkime aukštyn. Čia, kairėje, liks miškas, o dešinėje – pievos, malūnai, namukai, kalnai, miškai, kuriuos regėjome nuo Kiškų skardžio. Einame palei gražų, Naujaneriu vadinamą, namuką; čia kadaise buvo nebloga užeiga, o dabar – vasarnamiai. Už kelių žingsnių yra kitas namukas – taip pat buvusi užeiga, vadinamoji Jeruzalė. Iš čia į Vilnių veda du, abu prastoki keliai. Vienas – važiuotiems per niekados neišdžiūstantį purvyną, antras – pėstiems pro skurdžias, nešvarias žydų lūšneles. Bet įveikę šią tikrą skaistyklos perkėlą, išeiname į platų smėlingą kelią. Iš čia jau aiškiai matyti miestas, o dešinėje – tarsi ant delno iki Vilnios prieinančios Bernardinų kapinės. Iš čia kairėn kelelis veda per gražų miškelį į Rasų slėnį, kurį jau minėjome, antras eina tiesiai, į buvusią Misionierių bažnyčią ir Subačiaus gatvę, pagaliau trečias, trumpiausias, – pro didžiulį mūrinį Jogicheso malūną į Užupį, Paupio gatvę. Eikime ją, o prie tilto, taip pat vadinamo Paupio, pasukime dešinėn, pereikime tiltelį, kuris permestas per kanalą, iškastą šioje vietoje nuo Vilnios iki pat Jogicheso malūno Paplaujoje. Patenkame į originalią gatvikę ir su ja susisiekiančią pievą – maži mediniai nameliai su sodeliais stūkso kairėje pusėje, o dešinėje – šis kanalas; už namų ir pievelės teka Vilnia. Todėl ši gatvelė yra tarsi tikra salelė. Ties Bernardinų kapinėmis ji baigiasi ten, kur kanalas susijungia su Vilnia. Minima gatvelė vadinama P e r k a s u. Bemaž visuose jos namukuose gyvena audėjai, todėl praeivio ausis nuolat pasiekia audžiamųjų staklių trinksėjimas.

Toliau Paupio gatve prieiname kryžių šalia Jasevičiaus namo, nuo kurio pradėjome kelionę Polocko gatve. Taip apėję Vilniaus apylinkėmis stačiakampį, įveikėme gerų porą mylių.

Dar reikia pridurti, kad visas šias nuostabias apylinkes kerta geležinkelis, kuris eina palei Rasų kapines, per dalį buvusio

Gorskių, dabar grafienės Čapskos, parko, toliau šauna per Rasų slėnį, beveik per patį Betliejų ir toliau Konstantinopolio link, kuris vis dėlto liko kairėje pusėje.

Per Vilnių ir jo apylinkes einančią geležinkelio liniją pažymėjome plane.

13

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Rasų kapinės

(Prisiminimai apie kun. Juozapą Bagdonavičių, Tomą Husaževskį, Euzebiušą Slovackį, Ferdinandą Špicnagelį, kun. Platoną Sosnovskį, kun. Ignotą Borovskį, Feliksą Rimkevičių, Augustą Bekiu, Herberskį, Lauryną Gucevičių, Rudaminą, Justiną Narbutą, Justiną Čiudovską, Apolinariją Pliaterienę, Adomą Giunterį, Joną Chruscickį, kun. Justiną Jakubovskį, Antaną Marcinovskį, Lyką, Mejerienę, Kamenskį, vyskupą Kosakovskį, kunigaikštį Gab. Oginskį, Antaniną Fišer ir t. t.)

Bent jau paviršutiniškai išvaikščioję miestą visomis kryptimis, nueikime į daugybės jo gyventojų amžino atilsio vietas pagerbti mirusių mūsų pirmtakų atminimo; pradėkime nuo Rasų kapinių, plytinčių plačiame slėnyje, su daug kalvelių, kurių didžią dalį įspūdingai puošia gražūs įvairių rūšių medžiai. Tatai bus tikrai sielai naudingas pasivaikščiojimas – juk kapinės yra didžioji gyvenimo knyga, glausta istorija tūkstančių žmonių, pasiekusių vieną ir tą patį tikslą tokiais skirtingais būdais. Kapinės yra pasaulio menkystės ir tuštybės filosofijos traktatas, kuris moko mus mąstyti ir jausti, o sklaidydami jo pažįstamus lapus, susitaikę su mintimi apie mirtį, kitaip suvoksime gyvenimą, kitaip gyvensime. Tad palikime anapus vartų atgrasius jausmus, kurie, įeinant į šias mirties šventoves, mums paprastai kyla. Pamąstykime apie tai, kad tik iš praeities gimsta ateitis, kad čia guli mūsų tėvai ir pagaliau įkandin tų, kurie pramynė taką į amžinybę, ir mums teks iškeliauti, idant užleistume vietą ateinančioms kartoms. Nesibaiminkite: neviltis bei sielvartas virs tyra, tarsi Visagalio

Rasų kapinės XIX a. pab.
S. Filiberto nuotr. Lietuvos nacionalinis muziejus

malonės spindulys, mintimi, kuri mus sušildys; nemanykite, kad čia vien mirtis viešpatauja, kad ji sava šalta ranka viską prislėgė ir subjaurojo, anaiptol, amžinas jos varžovas ir nugalėtojas gyvenimas ir čionai vešliai klesti; ir šiose kapinėse, kur tiek aistrų ir vilčių sužlugo, kur amžiams užgeso tiek jaunatviško įkarščio, judėjimas ir gyvenimas tebevyksta; ir šiame žaliame atvašyne, tarp rūpestingai puoselėjamų gėlių ir už viską gražiausių žmonių, rasite daug peno savo vaizduotei.

Kas be ko, retsykiais atsitinka, kad niekšiška godumo ar skurdo ranka nakties prieglobstyje šventvagiškai pasigviešia mirusiųjų gero; bet juk ir čia, kaip ir visur, galima rasti nepalyginti daugiau kilnių ir pamokomų poelgių, kurie kas kartą maloniai įtikina, kad dauguma mūsų yra dori ir geri, kad senajame Šventaragio mieste visad gyvuoja meilė, dora ir dievobaimingumas.

Matote tenai ant kalvelės didelį, gyvomis gėlėmis apsodintą akmenį, kryžių galvūgalyje ir apsivijusias gebenes? Čia ilsisi kunigas, ir nors jis jau senokai mirė, ištikimi bičiuliai jį nuolat prisimena – jie pastatė šį paminklą, papuošė gėlėmis, ir kasdien čionai ką nors galima sutikti; net ir žiemą, kai sninga ar siaučia

pūga, dažnai čia išvysi besimeldžiantį ir susimąsčiusį apie prabėgusias dienas, apie išminties ir paguodos žodžius, kurie kažkada liejosi iš dvasininko lūpų. Čia jauna motina verkia prie savo kūdikio kapo, čia sužadėtinė prižiūri gėles prie mirusio mylimojo paminklo, o tenai nepaguodžiamas mylimasis su sielvartinga atida puošia kapą, kuris priglaudė visą jo laimę. Ten vėl – be kryžiaus ir akmens našlaičio kapas, kurio antkapis – smėlyje įspausti maži vaikiškų kelių pėdsakai, o dar toliau – baisiai smarkaus kirčio perskeltas paprastas kapo akmuo, kaip ir tos nelaimingosios, po juo atgulusios, gyvenimas, niekas be maldos pro akmenį nepraeina. O štai čia dar matyti toli nuo saviškių paskutinį prieglobstį radusio svetimšalio amžino būsto priežiūros ir atminimo žymių. Bet tarp vaikštinėjančių nuo vieno paminklo prie kito, susikaupusių bei besimeldžiančių retsykiais pasigirsta ir lengvabūdiškas šūksnis, nederamas sąmojis, ironija ir nepagarba, juk blogis ir gėris, aistra ir nusižeminimas, ašara ir juokas visada eina kartu, nes ir čia verda gyvenimas, kuris, pamiršęs rytojų, ignoruoja mirtį.

Yra senas paprotys, gyvavęs beveik ligi šio šimtmečio pradžios, mirusiųjų palaikus laidoti kriptose po bažnyčiomis, jų prieangiuose ir žemėje greta maldos namų. Taip buvo daroma ir Vilniuje, kur vien tik prie Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčios, už Aušros vartų, buvo didelės kapinės. Kai valdžia jas uždarė, o nuolat augančio miesto pastatai prisiartino iki pat Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčios, Vilniaus burmistras Bazilijus Miuleris skyrė kapinėms nedidelį plotą Rasų slėnyje. Tatai įvyko 1769 m.[1] Bet kapinės taip greitai prisipildė, kad būtinumo jas praplėsti verčiami tuomet jas tvarkę misionieriai 1801 m. pirko naują plotą, aptvėrė medine tvora ir pastatė mūrinę „špitolę“. 1812 m. prancūzai sudegino tvorą, tad misionieriai jos vietoje pradėjo mūryti kitą ir iki 1820 m. pabaigos apjuosė kapines tokia mūro siena, kokią matome dabar. Tačiau čia ilgai nebuvo Dievo namų. Tik paskutinis šio ordino vizitatorius kunigas Juozapas Bagdonavičius 1841 m. pradėjo statydinti kapinėse raudonų plytų gotikinę

[1] Kai kurie šaltiniai nurodo kitas kapinių įsteigimo datas: V. Girininkienės ir A. Paulausko knygelėje „Rasos“ (V., 1988) nurodyti 1801 m., LTE – 1796 m.

koplyčią. Dėl lėšų stokos ji liko nebaigta. Koplyčia pastatyta tik 1850 m. Ją iškilmingai pašventino prelatas kunigas Fijalkovskis, kuris ten laikė pirmas šv. Mišias, ir nuo tada joje vyksta gedulingos pamaldos už mirusiųjų sielas. Prie koplyčios statybos baigiamųjų darbų daug prisidėjo buvęs Vilniaus universiteto profesorius, ilgametis pasaulietiškų knygų cenzorius Jonas Vaškevičius. Tai jis pakabino altoriuje gražų Viešpaties Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus paveikslą, chore įrengė mažus vargonus, šalia koplyčios pastatydino medinę varpinę. Po koplyčia yra erdvios katakombos, kuriose palaidota daugelio, tarp jų ir prieš tai minėto kunigo vizitatoriaus Juozapo Bagdonavičiaus, palaikai.

Be šių po koplyčia esančių katakombų, kiek atokiau stovi du mūriniai kelių aukštų kolumbariumai su flygeliais. Pirmame, keturių aukštų, yra 22 nišos, prie jo – triaukštis flygelis, orientuotas į kairę. Kitas, priešais pirmąjį stovintis, kolumbariumas irgi su laužtiniu flygeliu. Šis statinys trijų aukštų. Visi jie jau beveik pilni karstų. Nišos, į kurias kišami karstai, užmūrijamos, išorėje paprastai pritvirtinamos rožinio marmuro arba geležies lakuotos plokštės, kuriose aukso spalvos raidėmis įrašomos mirusiųjų pavardės, nuopelnai ir kiti duomenys. Kartais galime užtikti graudžią arba išganingą, sklandžiai surimuotą mintį, kartkartėmis su atlaidžia šypsena perskaitome pseudopoezijos perlą (nesgi kur tik jų nėra), o lėkštas sumanymas sudrumsčia rimtą praeivio susimąstymą. Kapinėse yra meistriškų marmuro, akmens ir grafo Chreptavičiaus fabrike Višneve liedintų ketaus paminklų, o pastaraisiais metais daugiausia statomi gražūs skoningi granito paminklai, iškalti vietinių skulptorių, iš jų žymiausias – Horbacevičius, apie kurį toliau dar pasakosime, ir šiuo metu – jo įpėdinis p. Kozlovskis, kuris nenusileidžia jam savo gabumais ir sąžiningumu. Vasarą dauguma šių paminklų skendi nuostabiose gėlėse, kurias rūpestingai prižiūri likę gyvi, savo artimųjų mirtį apraudoję šeimos nariai. Kartais visai vasarai nusamdoma kokia neturtinga moteris iš „špitolės“ arba vienas iš kapinių sargų, kurie už tam tikrą mėnesio atlygį prižiūri, laisto gėles ir krūmus; tatai yra trigubai vertinga, nes širdingai saugomas mirusiųjų atminimas, puošiamos kapinės ir šelpiami neturtėliai, gaunantys nesunkaus, naudingo darbo. Kapinių

gilumoje, už kolumbariumų, dešinėje, yra gana aukšta kalvelė, kurią žmonės paprastai vadina Angelų kalneliu; tenai laidojami kūdikiai ir maži vaikai.

Taip atrodo Rasų kapinės. O dabar stabtelkime pačiame jų viduryje ir apgaubti aplinkui tvyrančios iškilmingos, bet keistai iškalbingos tylos, nors čia, po mūsų kojomis, ir šalia mūsų paslaptingai be paliovos aktyviai ỹra kūnai, pasižiūrėkime į save, susimąstykime apie mūsų laukiantį tokį patį likimą ir su tylia malda lūpose, krikščionišku amžino atilsio linkėjimu širdyje pagerbkime mūsų artimuosius, užmigusius tuo palaimingu miegu, kuris nesibaigia taip, kaip paprastas mūsų miegas! Nesgi vargas tam, kuris nemoka ar nenori pagerbti anksčiau mirusių brolių atminimo, kuris abejingai ar lengvabūdiškai eina šia žeme, nuolat sugerianèia šitiek tėvų, našlaičių, bičiulių ir giminių ašarų, kurioje slypi tiek įspėjimų ir išminties!

Apžiūrėkime atidžiau bent svarbiausius kapinių paminklus.

Husaževskis

Štai antrame kolumbariumų skyriuje, antrame aukšte, 9 nišoje, ilsisi Tomo Husaževskio palaikai (g. 1732 m. gruodžio 14 d., m. 1807 m. gruodžio 1 d.). Jis buvo Misionierių ordino kunigas, o tapęs Vilniaus universiteto profesoriumi, dėstė svarbius visuotinės istorijos mokslus. Paliko kelis mokslo veikalus. Vertė Znoskos[1] 1802 metais išleistą Kondiljako[2] logiką. Jis sukaupė gražią, istorinių veikalų turtingą biblioteką, jam, gerbiamam istorijos profesoriui, mokslininkas Joachimas Lelevelis dedikavo savo „Istoriją“. Metus prieš mirtį (1806) jis atliko antras kunigystės primicijas.

Slovackis

Netoli kolumbariumų, kiek nuošaliau, netvarkingai išmėtyta aibė akmenų, taip pat ir plokštė su įrašu. Po jais, tarp kėnių ir įvairių krūmų, palaidoti žinomo lenkų literato, buvusio Vilniaus

universiteto profesoriaus Euzebiušo Slovackio* (to paties žymaus poeto Julijušo tėvo) palaikai.

Priešais Ribiškių kelią iškilesnėje vietoje matyti turtingesnių žmonių ištaigingi paminklai, arba liedinti ketaus, arba granitiniai, kuriuos supa tvorelės su kryžiais, ant jų žėri auksuotos Išganytojo figūros. Čia ilsisi daug Misionierių ordinui nusipelniusių kunigų, daug kuklių, tylių, mažai kam žinomų, bet tikrai Dievui ir žmonėms daug gero padariusių gailestingųjų seserų. Atokiau, už kolumbariumų, kairėje pusėje, už koplyčios, beveik ant pat kalvos šlaito, matyti baltai žydri statiniai, o iš už jų užtvarėlio aukštyn šauna didelis, taip pat baltas kryžius, kurio papėdėje guli gana didelė granito plokštė su įrašu, aplinkui, tarp krūmų ir rožių, sustatyti suoliukai. Tai panelės Pranciškos V., neturtingos šeimos našlaitės, kapas; ji niekuo ypatingai nepasižymėjo, tik savo dorybe ir pasiaukojimu kenčiantiems, dideliu taurumu pelnė visų pagarbą ir meilę. Tai patvirtino jos laidotuvės, kuriose dalyvavo nesuskaičiuojama minia žmonių.

* Euzebiušas Slovackis gimė 1772 m. gruodžio 15 d. Podhorcų kaime Rytų Galicijoje. Dar jaunystėje pradėjo rašyti, išvertė kelias prancūzų tragedijas ir Voltero poemą „Henriada". Susipažinęs su T. Čackiu, buvo paskirtas Kremeneco licėjaus literatūros profesoriumi, iš ten konkurso būdu gavo vakuojamą po kun. Golanskio (kuris tuomet perėjo į teologijos skyrių) Vilniaus universiteto tos pačios literatūros katedrą. Daug dirbo. Vilniuje, Zavadskio spaustuvėje, išleisti 4 dideli tomai jo svarbesnių kūrinių; jis parengė medžiagą Lenkijos rašytojų kritikos istorijai. 1812 m. gavo „Vilniaus kurjerio" redakciją ir vadovavo jai pusantrų metų. Nuo darbo pablogėjo iš prigimties silpna sveikata. Jausdamas, kad jau silpsta, beveik stingstančia ranka parašė:

Gyvenimo kely jėgas išbarstė, siela,
Paliksiu viską tuoj, kas miela ir nemiela.
Be baimės, ne be liūdesio regiu jau mirtį,
Kuri ūmai nežinomybę leis patirti,
Ramybės kraštą tą, kur amžinybė tvyro,
Ir gaubiantį ją paslapčių šešėlį tyrą.

Mirė 1814 m. spalio 29 d. nesulaukęs nė 42 metų. Liko našlaitis jo penkiametis sūnus, kuris, audringo gyvenimo dalios blaškomas, ilgai gyveno prie Nilo ir kituose pasaulio kraštuose. Šiandien jis garsėja kaip žymus bei doras rašytojas ir savo gimtųjų kraštų tyrėjas.

Špicnagelis

Sosnovskis

Toliau aplinkui matyti daugiau ar mažiau nusipelniusių žmonių kapai. Tai, pavyzdžiui, buvusio garsaus Vilniaus universiteto profesoriaus Ferdinando Špicnagelio amžino poilsio vieta (mirė 1829 m.)[1]. Nedidelis akmuo su kukliu įrašu stūkso ant anksti mirusio, vos 27 metų amžiaus, mokslininko, kunigo Platono Sosnovskio (mirė 1827 m.) kapo. Kareličių klebonas, šv. teologijos daktaras kunigas Sosnovskis (unitas) buvo Vilniaus universiteto moralinės ir pastoralinės teologijos profesoriumi. Jis gimė naujųjų 1800 metų išvakarėse Polesėje, Belsko apskrities Kleščelių miestelyje. Dar mokydamasis mokykloje, turėjo gabumų eiliuotai kalbai, ir daug jo poezijos buvo išspausdinta leidinyje „*Tygodnik Wileński*". 1822 m. jam suteiktas teologijos daktaro laipsnis, o jau kitais metais jis perėmė iš kunigo Chodanio minėtą katedrą. Parašė svarbų traktatą „Pastabos apie straipsnį dėl suvienytos rusų ir Romos bažnyčios hierarchijos", kuris išspausdintas 1823 ir 1824 m. Vilniuje leistoje „*Dzieje Dobroczynności*". Jis sukūrė 3 reikšmingus konkursinius traktatus, kruopščiai sukaupė medžiagą lenkų ir lotynų asketizmo knygų bibliografijai, parašė krikščioniškų pareigų artimam paaiškinimą, be to, pasižymėjo puikia iškalba, o jo pamokslams buvo būdingas nuoseklumas, raiškumas ir paprastumas, įtaigi, koncentruota mintis, įtikinama argumentacija ir kilnūs tikslai. Universitetas labai iškilmingai laidojo savo jaunąjį narį.

Žickis

Toliau yra antkapinis paminklas ilgamečio to paties Universiteto profesoriaus, valstybės patarėjo Tomo Žickio, gimusio

[1] V. Girininkienės ir A. Paulausko knygelėje „Rasos" (V., 1988) nurodyta, jog F. Špicnagelis mirė 1826 m. gegužės 12 d.

1763 m. spalio 7 d. Vilniaus apskrityje, savo šeimos Kupriškių palivarke. 1787 m. jam suteiktas filosofijos daktaro laipsnis, jis tapo vidurinės mokyklos matematikos ir logikos mokytoju, o 1791 m. – Vilniaus universiteto aukštosios elementariosios matematikos adjunktu, 1807 metais – ekstraordinariniu profesoriumi, o 1809 m. – profesoriumi. Taip pat buvo ir Vilniaus observatorijos kalkuliatoriumi. 1813 m. tapo Paryžiaus mokslo draugijos nariu, be to, Paryžiaus galvanikų fizikų draugijos nariu. 1816 m. jis atsisakė profesoriaus pareigų, bet kitais tapo mokyklų vizitatoriumi, 1820 m. buvo išrinktas Matematikos fakulteto dekanu, o 1823 m. ėjo rektoriaus pareigas. Mirė 1839 m. spalio 18 d. Paliko didelio matematikos veikalo rankraštį, išspausdino keletą matematikos mokslo tyrimo darbų, mokslinių ataskaitų, taip pat nusipelniusio Norvaišos* biografiją ir t. t. Buvo žinomas

* Nežinoma, kur palaidotas anksčiau garsėjęs Norvaiša, tad čia pasakysime apie jį keletą žodžių. Pranciškus Norvaiša iš Milkantų, nusipelnęs Vilniaus universiteto profesorius, aukštosios matematikos, filosofijos ir teologijos daktaras, karališkasis matematikas, vienas iš dvylikos Italijos mokslinės draugijos užsienio narių, pirmiausia buvo jėzuitu, vėliau Vilniaus katedros kanauninku. Gimė Vilkmergės apskrityje (LTE. – T. 8. – P. 230 nurodyta, kad gimė Ignalinos rajone, Milkantuose. – *Vert. past.*) 1742 m. sausio 15 d. Jaunystėje kartu su keliais savo mokiniais leido „*Acta mathematica*“ („Matematikos veiksmus“). Jo vadovaujami pasitelkti matematikai geografinėms ilgumai ir platumai nustatyti nužymėjo daug mūsų krašto vietovių, net iki Infliantų ir Revelio. Nuo 1766 m. jis kelerius metus vadovavo Nemuno vagos valymo darbams nuo Gardino iki Rumšiškių, kur buvo pavojingiausios laivybai vietos. Vandenyje buvo pragręžta ir susprogdinta arba išmesta į krantą apie 3 milijonai akmenų, kurie trukdė laivybai. Iš šių akmenų prie Kauno buvo ketinama pastatyti paminklą su gražiu Naruševičiaus eilėraščiu, parašytu šiam milžiniškam darbui atminti. Panaikinus Jėzuitų ordiną, 1773 m., buvo nutraukti darbai ir neleista statyti šio paminklo. Kaip vienas iš uoliausių žymaus valstybės iždininko Antano Tyzenhauzo sekėjų ir bičiulių, Norvaiša ne sykį padėjo įgyvendinti jo didingus planus. Tam tikslui jis 5 m. praleido Anglijoje, nupirko prietaisų Tyzenhauzo projektuojamai Gardino observatorijai, kur taip pat turėjo būti įkurta mokslų bei meno akademija. Intrigos ir pavydas pavertė niekais šiuos gražius ketinimus, o Tyzenhauzui žlugus, pamirštas ir apšmeižtas jo vertas pa-

ne tik kaip garsus mokslininkas, bet ir kaip dosnios ir taurios širdies žmogus. Jis užrašė Vilniaus labdaros draugijai 14 110 sidabro rublių.

Borovskis

Rimkevičius

Toje pačioje pusėje matyti du naujesni kapai to paties buvusio Universiteto, vėliau Dvasinės ir Medicinos akademijų profesorių: 1) Kun. Ignoto Borovskio, Vilniaus katedros prelato (mirė 1852 m. gegužės 27 d.), garsaus pamokslininko, šviesaus atminimo mokslininko Leono brolio, kurio palaikai prieš keletą metų atgulė Bernardinų kapinėse. Ir šįkart du garsius brolius po mirties kažkodėl išskyrė. Jis paliko per 500 pamokslų ir laidotuvių prakalbų; kai kurie iš jų Vilniui, o ypač Vilniaus universitetui, labai reikšmingi*. 2) Felikso Rimkevičiaus, medicinos mokslų daktaro, Universiteto profesoriaus, valstybės patarėjo ir kavalieriaus (mirė 1851 m. gruodžio 17 d. sulaukęs 52 metų). Nuo 1826 metų Vilniaus universitete jis dėstė fiziologiją, vėliau, iki 1832 m., terapiją, o paskui – terapiją, fiziologiją ir medicinos enciklopediją Medicinos chirurgijos akademijoje, nuo 1838 m. pradėjo vadovauti klinikai. Kai Akademija buvo uždaryta, jis 1843 m. tapo Savičiaus ligoninės vyriausiuoju gydytoju ir nepaliko šio posto iki pat mirties. Be to, buvo vaikų prieglaudos direktoriumi, Bajorų instituto gydytoju ir visą savo gyvenimą vienu iš labiausiai nusipelniusių gydytojų praktikų. Feliksas Rimkevičius išleido šiuos mokslo darbus: „Trumpas

galbininkas Norvaiša, tik pasiuntinio Bukato padedamas, sugebėjo grįžti į gimtinę. Jo atvežti prietaisai atiteko Vilniaus observatorijai. Norvaiša mirė sulaukęs 78 metų, 1819 m. birželio 26 d., būdamas aukštosios matematikos profesoriumi toje pačioje katedroje, kuriai pradėjo vadovauti 1783 m.

* Daugiau smulkmenų apie a. a. Borovskį – žr. Ksavero Kotvičiaus straipsnį leidinyje „*Teka Wileńska*". Nr. 3. P. 377.

gydymo mokslo kursas *Broussais*", „Apie naudojimąsi stetoskopu", „Apie dėlių mokslą", „Žinios apie cholerą", patologijos ir terapijos kurso 4 tomus. Be to, jis išspausdino daug straipsnių periodiniuose leidiniuose.

Bekiu

Beveik pačiame kapinių gale, prie pat mūro, nuošalioje tuopų priedangoje, matyti buvusio Vilniaus universiteto profesoriaus ir cenzoriaus, valstybės patarėjo ir kavalieriaus, filosofijos ir medicinos daktaro Augusto Bekiu* kapas.

* Šio profesoriaus šeima, kilusi iš Prancūzijos, Liudvikui XIV valdant persikėlė į prūsų Pomeraniją, iš kur atvykęs į Lietuvą Augusto tėvas Liudvikas Bekiu kontroliavo Lietuvos kunigaikštystę ir 1775 m. buvo nobilituotas (*cum prole nata et nascitura*, t. y. su gimusiais ir gimsiančiais palikuonimis). Vyresnysis Augusto brolis žymaus Lietuvos iždininko Antano Tyzenhauzo pavedimu dalyvavo steigiant prekybos kontorą ir firmą *Becu et comp*, važinėjo į užsienį kviestis amatininkų į Horodnicą (Gardine), ir tuomet Paryžiaus policija už geriausio Paryžiaus karietų meistro įkalbėjimą uždarė jį Bastilijoje, iš kur tik ponios *Jeoffrin* atkaklumu ir pastangomis jam pavyko šiaip taip išsilaisvinti. Augustas gimė Gardine, mokėsi tenykštėse mokyklose, vėliau Karaliaučiuje, o baigė mokslus Vilniaus akademijoje, kur 1789 m. gavęs filosofijos, o 1793 m. medicinos daktarų laipsnius, buvo priimtas į Universitetą. Du kartus buvo išvykęs į užsienį lavintis, lankėsi Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Škotijoje. Jis pirmasis Lietuvoje pradėjo skiepyti nuo raupų gavęs vakcinos iš imperatorienės Marijos Fiodorovnos. Jis dėstė patologiją, higieną ir medicinos policiją (mokslas apie valstybinę sanitarinę priežiūrą. – *Vert. past.*). Parašė keletą mokslo darbų, kurie buvo išspausdinti žurnaluose, pavyzdžiui, „Apie ligonines", „Pensionų panelių higiena" ir daug kitų. 1824 m. rugpjūčio 26 d. 2 valandą popiet jį nutrenkė perkūnas, per stogą ir lubas pataikęs į kambarį, kuriame jis tuo metu miegojo. Buvo bandyta įvairiais būdais gelbėti: užkasta į žemę, trinta, mėginta nuleisti kraują, bet viskas veltui, kirtis buvo mirtinas. Taip netikėtai jis baigė savo gyvenimą vos 55 metų sulaukęs. Žymusis profesorius chirurgas Porcijanka pagerbė jo atminimą Universiteto posėdyje gražia kalba.

Herberskis, Gucevičius

Čia ilsisi palaikai mūsų mokslininko, žymaus profesoriaus Herberskio ir architekto Lauryno Gucevičiaus*, kuris taip papuošė Vilnių ir visą Lietuvą.

* Verta bent trumpai prisiminti Gucevičiaus darbus ir nuopelnus. Jis buvo Simono Gucevičiaus Stuokos sūnus, gimęs 1755 m. rugpjūčio 5 d. Vilkmergės apskrityje, Kupiškio parapijos Migonių kaime. Kai jau paaugęs dvejus metus tarnavo Palėvenės bažnyčioje, įsigeidė mokytis ir buvo išsiųstas į Panevėžyje buvusią Pijorų mokyklą. Ten jis išbuvo penkerius metus ir jau rengėsi tapti pijorų vienuoliu, tačiau per gaisrą viską praradęs tėvas pasikvietė jį pagelbėti ūkyje. Netrukus jis vėl išmeldė leidimą vykti į Vilnių mokytis toliau, kur, panaikinus jėzuitus, 1773 m. atidaryta pagrindinė Lietuvos mokykla. Kadangi neturėjo pragyvenimo šaltinių, tapo misionierių vienuoliu. Susipažinęs su kunigu Masalskiu, tuometiniu Edukacinės komisijos pirmininku, jo paveiktas, perėjo į diecezijos seminariją, kur jau dėstė matematiką. Jo mokytojais pas misionierius buvo Husaževskis, Kalinskis, pagrindinėje mokykloje – Norvaišas, Kundzičius ir t. t. Taikomosios matematikos ir architektūros jį mokė tuomet vienintelis Vilniaus architektas Knakfusas, kuris pradėjo statyti Verkių rūmus ir pastatė Vilniaus mieste kelis vertingesnius namus. Tolydžio vis labiau vyskupo Masalskio mėgstamas Gucevičius atvirai jam prisipažino nenorįs būti kunigu, bet trokštąs tapti architektu. Vyskupas sutiko, priėmė jį į savo dvarą ir, kadangi ketino perstatyti Vilniaus katedrą, 1778 m. pasiėmė jį į užsienį, kad galėtų pamatyti įvairių pastatų. Hamburge kartu su dvariškiu Hornovskiu kažkodėl liko beveik be lėšų. Čia susipažino su žydų magijos burtininku. Slaptai atvestas į jo butą, kur keli pražilę rabinai sklaidė knygas, susisaistė su paslaptingojo mokslo šalininkais sutikęs nuleisti sau kraujo ir sumaišęs jį su magistro krauju; nors vėliau įsitikino jų apgaule, tačiau visą savo gyvenimą išsaugojo polinkį į paslaptis ir mistiką. Kelis mėnesius išbuvęs Hamburge beveik be skatiko, išvyko į Kopenhagą ir Stokholmą. Kaip tik tuo pačiu laivu plaukė iš Varšuvos grįžtąs Danijos pasiuntinys; atsitiko taip, kad Gucevičius ištaisė svarbią laivo kapitono astronominių stebėjimų klaidą, ir apie tai pasklido žinia po visą laivą; su juo susipažino pasiuntinys, kuriam Gucevičius labai patiko, ir pasikvietė būti sūnaus mokytoju. Kopenhagoje supažindino jį su visais žymiais to meto mokslininkais; pagaliau prisiminė jį Masalskis ir per Hornovskį atsikvietė į Paryžių. Ten Gucevičius mokėsi pas garsiausius architektus *Lapatt'ą, Ledoux, Sonfflek'ą* ir *Rondelett'ą* klausėsi paskaitų

Rudamina

Narbutas

Toliau tarp daugelio kitų matyti paminklas Jono Gvalberto Rudaminos, tikrojo valstybės patarėjo, vizitatoriaus ir Edukacinės komisijos nario, mirusio 1849 m., parašiusio Vilniaus vyskupo ir Universiteto rektoriaus J. Stroinovskio biografiją. Jis sukaupė daug medžiagos apie Edukacinės komisijos veiklą. Taip pat – pulkininko Justino Narbuto, gimusio 1776 m., mirusio 1845 m.; kautynėse ties Salomis jis vadovavo šaulių pulkui. Žinomas kaip literatas.

Čiudovska

Tarp gražių, iškilių paminklų vienas – didžiulis, iš namo prie Šv. Jurgio bažnyčios kiemo atgabentas akmuo – žymi amžino po-

Karališkojoje meno akademijoje ir J. F. Blondelio mokykloje. Iš Paryžiaus išvyko į Romą ir praleidęs užsienyje ketverius metus grįžo į Lietuvą, kur baigė Verkių rūmus ir perstatė Vilniaus katedrą, už kurios projektą Stanislovo Augusto buvo apdovanotas medaliu.

1785 m. pakanclerio Jurgio Chreptavičiaus pavedimu perstatė Vilniaus rotušę, kurią tačiau baigė ne visai pagal planą. 1789 m. seimas jam suteikė bajoro titulą, o Masalskis iš vyskupijos valdų paskyrė jam iki gyvos galvos dalį Šešuolių seniūnijos žemių, Bernatkų palivarką (kurį jis vadino Laura), esantį Braclavo apskrityje, ir mūrinį namą penkiasdešimčiai metų Vilniuje, Šv. Jono gatvėje, Žydų skersgatvio kampe.

Kai Vilniuje buvo įsteigia Lietuvos inžinierių korpuso mokykla, Gucevičius buvo jos architektūros, topografijos ir topografinių žemėlapių profesoriumi, 1793 m. pabaigoje tapo Vilniaus akademijos civilinės architektūros profesoriumi, o 1794 m. įstojo į Vilniaus civilinę gvardiją, ir tuomet buvo sukurtas jo portretas su kariniu munduru. Sužeistas prie Varanovo grįžo į Vilnių, kur netrukus sužinojo apie vyskupo Masalskio mirtį. Nuo tada nusiminęs gyveno vos ketverius metus ir 1798 m. mirė nuo vandenės. Teisybę sako jo įpėdinis ir biografas mokslininkas K. Podčašinskis, kad derėjo ne Rasų kapinėse, bet Vilniaus katedroje pastatyti jam paminklą su tokiu įrašu: *Si monumentum queris circumspice* (Jeigu ieškai paminklo, apsidairyk).

ilsio vietą Čerikovo maršalkienės Justinos Čiudovskos, kilusios iš Holynskių, kuri mirė 48 metų amžiaus 1841 m. balandžio 18 d.; ji pelnė pagarbą ir atminimą šalyje ir užsienyje savo pilietinėmis dorybėmis.

Pliaterienė

Giunteris

Prie mūro matyti liedinto ketaus antkapis Subačiaus seniūnienės, grafienės Apolinarijos Pliaterienės*, mirusios 1847 m. Truputį atokiau yra dar nesenas šalia žmonos palaikų 1854 m. palaidoto grafo Adomo Giunterio kapas. Kaip aiškiai matyti iš daugelio pasakojimų, jo valstiečiai neteko kaip tikro tėvo ir bičiulio. Būdamas labai pamaldus, savo Dobraulėnų dvare jis pastatydino puikią gotikinę koplyčią, kurią papuošė daugybe surinktų senovės paminklų.

Chruscickis

Toliau, prie mūro sienos, tarp krūmokšnių, atgulė palaikai septyniasdešimt ketverių metų senolio (mirė 1839 m. lapkričio mėn.) Jono Chroscickio iš Chroscicų; šis dailininkas talkino Smuglevičiui, dirbusiam Vilniaus universiteto laisvųjų menų skyriuje*.

* Ji buvo kąžkada garsaus Polocko vaivados Žabos duktė; mielaširdinga, pamaldi, teisinga, ji nuveikė daug gražių ir kilnių darbų.

* J. Chruscickis gimė Varšuvoje, nuo jaunų dienų Smuglevičiaus globojamas, kartu su juo lankėsi Berlyne, Vienoje, Pareinės provincijose ir t. t. Vilniuje pagelbėjo Smuglevičiui, kai šis dirbo Vilniaus katedroje, beje, jis buvo geras portretistas. Daug jo darbų išbarstyta po visą kraštą. Viešpaties Jėzaus bažnyčioje Antakalnyje yra Chruscickio Šv. Trejybės su dviem klūpančiais trinitoriais paveikslas. Jis taip pat sumažino Smuglevičiaus paveikslą, kuriame pavaizduotas šv. Jonas Nepomukas priešais

Angelų kalnelis

Dar užsukime į Angelų kalnelį. Kiek čionai gėlių ir krūmokšnių, o kaip tirštai nusėta žemė mažais, tėvų apraudotais įvairaus amžiaus vaikų kapeliais! Kiek daug čia vilčių sužlugo, kiek gražių likimų ir būsimų visuomenės narių skausmu pavirto! Jie yra tarsi vos išsprogę pumpurai, kuriuos nukirto nepermaldaujamos mirties dalgis, neleidęs jiems subręsti. Iš daugybės paminklų galima išskirti paprastą, jautriai į širdį prabylantį įrašą: „Čia ilsisi visa mūsų paguoda, mūsų mylimas Boliukas!"

Jakubovskis

Dabar eikime nuo koplyčios kairėn, kur aukščiau kyla kalvų keteros, iš kur puikus vaizdas į visą Paplaują. Ir čionai duobkasio kastuvas daug kam jau pagelbėjo. Pažvelkim, štai stačios skardingos kalvos posūkyje guli plati poliruota akmens plokštė su tokiu įrašu: „Čia ilsisi Vilniaus katedros kanauninko Šv. Dvasios bažnyčios klebono, Vilniaus bajorų instituto mokytojo kunigo Justino Jakubovskio, mirusio 1852 m. liepos 30 d., 40 metų, palaikai". O apačioje – „Jis mylėjo Dievą labiau už viską, o artimą – kaip patį save". Šie paskutiniai žodžiai kuo tiksliausiai apibūdina Vilniuje savo dorybėmis garsėjusį dvasininką ir taurų žmogų Jakubovskį, atkaklios sielos, tikrai evangeliškai mylėjusį artimą; jis, be to, buvo iškalbus kaip reta, nes, kur tik prabildavo, visur ir visados klausytojai skirstydavosi susijaudinę, su išganinga vertingo mokslo sėkla širdyje. O laisvomis valandėlėmis, kai vaikštinėdavo Pohuliankos apylinkėmis ir užsukdavo pas skulptorių Kozlovskį, žiūrėdamas į didelę akmens plokštę, ne sykį sakė: „Štai akmuo! Jei valiočiau, nusipirkčiau jį sau paminklui!" O užsukęs į Rasų kapines, kopdavo į šią skardingą kalvą ir čia taip pat kartodavo: „Ak! Kokia pasakiška vieta, mielai po mirties ne kur kitur, o čia atgulčiau!" Keista,

karalių Vaclovą; ši kopija yra Benediktinių bažnyčios Dievo Apvaizdos koplyčioje.

nors ir liūdna, bet išsipildė jo troškimai, nes ir to akmens niekas anksčiau nenupirko, ir vietos niekas neužėmė. Ir jo bičiuliai su skaudama širdim įvykdė garbaus kunigo valią. Nors buvo vasara, kai miestas ištuštėja, į amžino poilsio vietą lydėjusi didžiulė minia kuo išraiškingiausiai bylojo apie miesto gyventojų pagarbą ir meilę. Antkapio plokštė aptverta dailia liedintos geležies tvorele.

Marcinovskis

Neseniai šiose kapinėse atgulė ir palaikai Antano Marcinovskio (mirė 1855 m. sausio 5 d.), kuris buvo visais požiūriais vertas, darbštus visuomenės narys. Daugelį metų jis leido laikraštį *„Kurier Litewski"*, kultūros žurnalą *„Dziennik Wileński"*; turėjo nuosavą spaustuvę, kurioje pasaulį išvydo garsi Teodoro Narbuto „Lietuvių tautos istorija", 12 tomų įvairių raštų p. Jono iš Svisločės (Jono Chodzkos) ir daug kilų vertingų veikalų; pats parašė kelis kūrinėlius iš agronomijos ir technologijos. Gaila, bet jis nepaliko (bent mūsų žiniomis) savo gyvenimo atsiminimų. Nesgi Marcinovskis – tai ir buvusio Universiteto, ir Vilniaus miesto gyva kronika. Mokslininkas Mikalojus Malinovskis kruopščiai surinko ir įvertino šviesaus atminimo Marcinovskio darbus ir nuopelnus, o tuometiniai laikraščiai tai paskelbė.

Lyka, Novickis, Voiničius, Kamenskis, Mejerienė

Ant iškilios kalvos (į kairę nuo koplyčios), toje pačioje eilėje, kur ir Marcinovskio kapas, ant kurio neseniai pastatytas paminklas, yra keturi kapai, priglaudę palaikus Vilniaus teatro orkestro nusipelniusių artistų: smuikininko Jokūbo Lykos, gabaus kontrabosininko Kazimiero Novickio*, fleitininko Otono Voiničiaus ir

* K. Novickis buvo nusipelniusio Katedros orkestro senjoro Ignoto Novickio sūnus. Po jo senjorais buvo Neimanovskis, Palčevskis, Borovskis, o šiandien – Peška.

Adomo Kamenskio*. Novickio kojūgalyje yra kapas Onos Mejerienės, kilusios iš Pacevičių, mirusios 1855 m., kadaise Varšuvoje ir Vilniuje garsėjusios dainininkės. Ji gimė Vitebsko gubernijoje, Drisos apskrityje, grafų Lopacinskių Sarijos dvare. Iš pradžių mokėsi Kraslavlio Gailestingųjų seserų vienuolyne. Kažkokia p. Elsner kartu su savo dukterimis mokė ir ją dainuoti; suaugusi ji visus žavėjo stebėtinai mielu ir stipriu balsu. Žinios apie tatai pasiekė ir Vilnių. Vilniaus scenos antrepreneris Motiejus Statkovskis atsivežė ją ir pavedė aktorės Gregoravičienės globai; aktorius Kaminskis mokė ją muzikos, o tuomet gabumais muzikai ir labdara garsėjusi žymaus daktaro ir profesoriaus žmona p. Frankienė pratino dainuoti. Vilniaus scenoje pirmąsyk dainavo „Užburtoje fleitoje“ ir sulaukė didelės sėkmės. Pasakojama, kad, atvykusi į Varšuvą, ji nuėjusi pas garsųjį Kurpinskį ir paprašiusi pasiklausyti jos dainavimo. Jis nenoromis sutikęs, bet, kai tik suskambęs jos skardus balsas, jis pakiliai šūktelėjęs: „Lietuva net nenutuokia, kokį lobį prarado!“ Po 1831 m. Mejerienė grįžo į Vilnių, bet scenoje daugiau nepasirodė; tik retsykiais girdėdavome ją kai kuriose operose, kartais koncertuose, ir nors trukdė rūpesčiai, ligos ir metų našta, iki gyvenimo pabaigos ji dar žavėjo visus savo balsu.

Rasų kapinėse palaidotas garsus mūsų dailininkas Pranciškus Smuglevičius, miręs 1807 m. rugsėjo 18 d. eidamas 62 metus. Kur jo kapas, nežinoma. Čia dar palaidotas iš Airijos kilęs Jonas O'Konoras, kuris 1800–1802 m. buvo medicinos klinikos specialiosios ir nominalinės terapijos viešuoju paprastuoju profesoriumi.

Šiose kapinėse neseniai palaidotas nusipelnęs kraštui ir Vilniuje dievinamas daktaras Julijonas Mošinskis, rūmų patarėjas, Šv. Jokūbo ligoninės vyriausiasis gydytojas, Imperatoriškosios medicinos draugijos Vilniuje pirmininkas, Vilniaus archeologijos komisijos, Senienų muziejaus, Varšuvos medicinos draugijos narys ir Vilniaus labdaros draugijos 3 skyriaus direktorius. Daktaras Mošinskis gimė 1809 m. kovo 1 d. Augustavo gubernijoje,

* Mirė 1856 m. sausio 3 d. sulaukęs 89 metų. Visą gyvenimą su meile ir pasiaukojimu dirbo muzikos labui. Net iki paskutinių valandėlių mokė vaikus muzikos, kai kuriuos iš jų išlaikė savo lėšomis ir mirė ant jų rankų.

Cisove. Baigęs mokslus Vilniaus imperatoriškojoje medicinos chirurgijos akademijoje, kelerius metus tobulinosi užsienyje, o grįžęs į kraštą, visą savo gyvenimą skyrė mokslui ir kraštiečiams. Skatinamas artimo meilės, ištikimas savo pašaukimui, jis visuomet buvo pasirengęs padėti tautiečiams ir tuo pavergė jų širdis. Prie Šv. Jokūbo ligoninės jis įsteigė akušerių mokyklą, pats dėstė šio mokslo kursą ir rengė patyrusias akušeres, kurių itin reikėjo, ypač kaime. 1844 m. išleido knygą „Kelionė į Prūsiją, Saksoniją ir Čekiją", 1850 m. „Patarimai motinoms", 1855 m. – „Akušerijos meno pagrindai", be to, išspausdino daug straipsnių periodinėje spaudoje, paliko daug rankraščių. Mirė 1857 m. rugpjūčio 22 d., didžiuma Vilniaus gyventojų palydėjo jo palaikus į Rasų kapines. 1857 m. spalio 11 d. Senienų muziejuje per Vilniaus archeologinės komisijos posėdį buvo pakabintas Mošinskio, vieno iš uoliausių šios įstaigos narių nuo įsteigimo dienos, portretas, o narys A. H. Kirkoras perskaitė pranešimą apie jo gyvenimą (išspausdintas leidinio „*Teka Wileńska*" antrame numeryje). Čia taip pat palaidotas vienas labiausiai nusipelnęs Vilniaus gydytojas praktikas, medicinos, akušerijos ir chirurgijos daktaras, tikrasis valstybės patarėjas ir kavalierius Pranciškus Vrublevskis. Jis gimė 1789 m. Balstogės apskrityje, Pucilkų apylinkėse. Kai ėjo dvyliktus metus, neturtingų jo tėvų kaimynas, ketindamas išrūpinti jam išlaikymą iš Korsako fondo, atvežė jį į Vilnių, tačiau pats kažkodėl naktį išvyko iš miesto, ir nelaimingasis Pranciškus liko vienui vienas be pragyvenimo šaltinių, niekam nežinomas, nepažįstamas. Jauno berniuko neviltis atkreipė į jį namo gyventojų dėmesį, ir tuojau atsirado vienas kilnus dailininkas, kuris ėmėsi jį globoti ir išrūpino išlaikymą. Taip aprūpintas baigė gimnaziją ir kaip vienas iš iždo išlaikomų mokinių įstojo į Universiteto medicinos skyrių. 1812 m. jis, 4 klasės pirmūnas, buvo pašauktas gydytojo pareigoms į veikiančią prancūzų armiją, o kariuomenei traukiantis, vėl grįžo į Vilnių, baigė studijas, gavo daktaro laipsnį, o garsusis Frankas pasikvietė jį į medicinos kliniką adjunkto pareigoms, kurias ėjo iki Frankui išvykstant, paskui buvo nemokamu Gailestingųjų seserų ligoninės, pagrindinės seminarijos ir Bajorų instituto gydytoju; būdamas žymiausiu gydytoju praktiku visą gyvenimą dirbo, pelnė tautiečių pagarbą ir dėkingumą. Dar-

bu ir kukliu gyvenimu susikrovė gana didelių turtų. Mirė 1857 m. balandžio 28 d.

Pabaigai dar sykį pažvelkime į kolumbariumus ir, kadangi negalime išvardyti visų čia esančių užrašų, paminėkime jų bent kelis.

Bykovskis

Kosakovskis

Pirmame skyriuje, viršuje, šeštoje nišoje, ilsisi Vilniaus bajorų instituto mokinio Justino Bykovskio palaikai (mirė 1853 m. balandžio mėn.); jis mirė pačiame savo amžiaus žydėjime, kupinas gyvenimo ir vilčių, gyvas būdamas jautria širdimi ir nepaprastu gerumu pelnė visų jį pažinojusių palankumą, o po mirties – prisiminimus. Antrame aukšte, trečiuoju numeriu pažymėtoje nišoje, guli Kuršo sufragano, Vilniaus kanauninko, vyskupo Adomo Kosakovskio palaikai (mirė 1828 m. 69 metų amžiaus). Trečiame aukšte, penktoje nišoje, guli kunigaikščio Gabrieliaus Oginskio (gimė 1784, mirė 1842 m. gruodžio 15 d.) palaikai.

Oginskis

Šio turtingo ir kilmingo pono gyvenimo istorija – tai stulbinantis pavyzdys, kokių likimo staigmenų gali iškrėsti gyvenimas net ir ramiausių polinkių žmogui. Pikta lemtis jį svaidė lyg rudens vėtra lapą po įvairias šalis. Buvusio piliečio, kario, svetimų kraštų klajūno, žymiausio iš žymiausiųjų Europos miestų amatininkų kūnas, pailsęs nuo prieštaringumų, galop atgulė čia, prie savo tėvynainių kaulų. Marmuro plokštėje, kuri dengia jo palaikus, skaitome šį teisingumo balso padiktuotą tekstą:

Sūnus, vyras, pilietis ir doras krikščionis,
Laimėje neišpuikęs, nepalaužtas audrų,
Protėvių garbingų vertas palikuonis,
Gyvenęs dėl dorybės ir pareigų bendrų.

Fišer

Apačioje, dešimtoje nišoje, ilsisi Vilniaus dramos teatro aktorė Antanina Fišer, gimusi 1824 m. balandžio 26 d., mirusi 1840 m. kovo 8 d.; ji buvo labai gabi, mūsų scenoje teikė daug vilčių.

Ir toliau, šiame ir kitame skyriuose, bemaž visi aukštai pilni karstų, o jei kas panorėtų surinkti apie Rasų kapines daugiau duomenų, tas atliktų didelį, iš tikro naudingą darbą*.

Dabar aplankykime kitas mūsų kapines, eikime į jas su graudaus liūdesio jausmu širdy linkėdami mūsų pirmtakams amžino atilsio, kuris galimas tik po mirties ir kokio, nors ir labiausiai stengtumės, doriausiai gyventume, šioje žemėje pasiekti nepajėgtume, nes gyvenimas ir kova yra tokie sinonimai, kurie gal tik retsykiais, tik trumpą valandėlę reiškia ne vieną ir tą patį.

* Papildydami šį Rasų vaizdą, pridurkime, kad į jas veda du keliai: vienas pro plačius vartus, paprastai visada uždarus, o atveriamus tik atnešus ar atvežus mirusiuosius, ir dureles iš koridoriaus namelio, kuriame gyvena graboriai. Pro jų menkų kambarėlių langelius matyti ypatingas vaizdas: kryžiai, kolumbariumai, paminklai, kapai ir susigrūdę kapų rūsiai, žodžiu, tirštai gyvenamas, bet tylus mirusiųjų miestelis.

14

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Stačiatikių kapinės (Zaicovas, Kislovas, Kvetnickis, Kusovnikovas, Horbacevičius). Šv. Stepono bažnyčia ir kapinės (Mikalojus Regneris. Juzefas Bychovecas. Juozapas Rogovskis. Kun. Petras Točilovskis. Kun. Dovydas Pilchovskis). Namas, kuriame gyveno vyskupas Zbignevas Olesnickis. Vilkpėdė.

Kislovas

Už Aušros vartų užkardos, dešinėje, yra stačiatikių kapinės, įsteigtos 1815 m. Palaimintosios Eufrosinijos cerkvelę 1838 m. jose pastatydino Vilniaus pirklys Tichonas Frolovičius Zaicevas, ant kurio kapo yra mūrinė koplytėlė. Cerkvelės vidų, skliauto rotondą puošia vieno iš karinių junkerių pieštas „Paskutinis teismas". Kapinėse daug medžių ir krūmų, patogūs takai. Iš čia plačiai matyti gražus miesto vaizdas. Iš daugelio dvasininkų, civilių ir kariškių, kurių palaikai čia ilsisi, paminėkime bent kelis, ypač vertus dėmesio. Netoli vartų graži marmuro plokštė dengia palaikus vieno iš tų, kuriuos garbina visas miestas ir mūsų kraštas, – Vilniaus bajorų instituto direktoriaus Vasilijaus Kislovo (rūmų patarėjo ir kavalieriaus), gimusio St. Peterburge 1800 m. balandžio 14 d., mirusio Vilniuje 1840 m. spalio 20 d. Jo dėka institutas pradėjo gyvuoti 1834 m. Šviesus protas, puikus išsimokslinimas, žinios, įgytos darbu ir ilgai gyvenant užsienyje, tauri širdis ir įstabi bendravimo kultūra pelnė jam visų prielankumą. Taigi amžinybėn jis įžengė visų apgailėtas, o našlaičiais likę mokiniai su neapsakomu sielvartu lydėjo jo, savo bičiulio, tėvo ir globėjo, palaikus. Šiose liūdnose apeigose dalyvavo didžioji miesto gyventojų dalis.

Stačiatikių kapinės Rasų priemiestyje.
Apie 1866. V. Zaharčiko nuotr. VIM

Kvetnickis

Kusovnikovas

Toliau matyti puikus paminklas ant kapo kilnaus ir už žmoniškumą bei pakantumą gerbiamo Vilniaus miesto komendanto, generolo leitenanto Teodoro Kvetnickio, mirusio 1845 m. rugpjūčio 25 d. O antai palaikai kito Vilniaus miesto komendanto, generolo leitenanto Aleksejaus Kusovnikovo, mirusio 1853 m. rugsėjo 23 d. 61-ais gyvenimo metais. Jo teisingumas, artimo meilė ir malonus būdas pelnė jam visų pagarbą, o mirtis – tikrą sielvartą.

Tupalskis ir kiti

Taip pat negalima aplenkti ir kapo Juozapo Horbacevičiaus, gabaus skulptoriaus, kurio vardas iškaltas ant daugumos paminklų, esančių visose Vilniaus kapinėse; jis mirė pačiame amžiaus

žydėjime eidamas 35 metus, 1848 m. balandžio 3 d. Gražus paminklas pastatytas ant protopresbiterio Antonijaus Tupalskio kapo. Daugelį metų jis buvo Lietuvos unitų, o vėliau stačiatikių konsistorijos pirmininkas. Taip pat minėtini paminklai Vilniaus Šv. Nikolajaus soboro klebono kunigo Popovo, archimandrito Chrulkevičiaus ir daugelio kitų.

Šv. Stepono bažnyčia

Grįždami atgal į miestą, už namo, kuris ligi šiol vadinamas „Kaimo kava", pasukime kairėn į skersgatvį. Paėjus kelias varsnas, varganas dešinėn sukąs kelelis išves mus į Strumilos* skersgatvį, kuriuo žengę kelis žingsnius išeisime į Šv. Stepono gatvę, tuojau už to paties pavadinimo užkardos, priešpriešiais Šv. Ščepano (arba Stepono) bažnyčią. 1600 m. ją už surinktas lėšas pastatydino jėzuitas Vysockis. Ji yra kryžiaus plano, 14 sieksnių ir 2 uolekčių ilgio, nuo 3 iki 4 sieksnių ir 2 uolekčių pločio. Priklauso Visų Šventųjų bažnyčios parapijai. 1737 m. Vilniaus vyskupo Mykolo Zenkevičiaus leidimu kunigas Steponas Turčinovičius įsteigė Švč. M. Marijos vienuolyną, dar vadinamą marijavičių vienuolynu, kuriam pastatė iš dalies mūrinį, iš dalies medinį namą. Popiežius Benediktas XIV 1752 m. pagerbė šį vienuolyną savo breve[1]. Jame buvo siekiama, kaip ir ligi šiol, mokyti izraelites Romos katalikų tikėjimo dogmų. Šis vienuolynas gyvavo neilgai, nes marijavitės išsikėlė į Baltarusiją, o namas ištuštėjo. Bet netrukus viena vienuolė, Angela Potiomkinova, su trimis seserimis 1770 m. nuvyko į Romą ir ten gavo Šventojo Tėvo patvirtinimą dėl Vilniaus vienuolyno, tada Vilniaus vyskupas kunigaikštis Ignotas Masalskis jį vėl atnaujino. Marijavitės grįžo iš Baltarusijos, o jų vyresnioji

* Šis pavadinimas atsirado nuo Juozapo Strumilos namo ir sodo prie skersgatvio iš Arklių turgaus, už Aušros vartų. Tai nedidelis, bet retų augalų ir medžių turtingas sodas.

[1] Brevė (lot. *brevis* – trumpas) – trumpas popiežiaus raštas antraeiliais bažnyčios gyvenimo klausimais.

Jankovska visas savo lėšas paaukojo mediniam vienuolynui atstatyti. Bet ir šis per 1794 m. suirutę buvo sunaikintas, o iš likusio Jankovskos kraičio, vienuolių ir kitų asmenų įnašų buvo pastatytas dabartinis vienuolynas, kuris buvo baigtas 1798 m. Neofitės čia ne tik randa laikiną prieglobstį mokslo metais, bet ir po šv. Krikšto jas globoja rūpestingos vienuolės, padeda išeiti į gyvenimą. Be religijos, vienuolės mokosi dar ir įvairių moteriškų darbų. Be izraeličių katechumenių, čia dar auklėjami neturtingi katalikų tikėjimo našlaičiai.

Kunigas Točilovskis

Bažnyčioje yra vyskupo kunigo Aleksandro Petro Točilovskio, mirusio 1808 m., antkapis, o lauke mūras juosia gana erdvias senos regulos karmelitų kapines. Prie vartų stovi kelios ankštos trobelės, kuriose daugelį metų gyveno Vilniaus gyventojams atmintinas kun. Novickis, kitados garsaus, o dabar jau beveik bibliografine retenybe tapusio, kūrinėlio „Įkvėptasis bramanas" autorius (miręs prieš keliolika metų Voložine).

Kun. Pilchovskis

Renjė

Šių kapinių atskiroje koplyčioje ilsisi Vilniaus vyskupo sufragano, nusipelniusio Vilniaus universiteto dekano Dovydo Pilchovskio, kurį jau kelissyk minėjome, palaikai. Jis gimė 1735, mirė 1803 m. O prie kapines supančio mūro pritvirtinta marmuro plokštė su įrašu byloja, kad čia palaidotas Vilniaus akademijos profesorius, medicinos daktaras Mikalojus Renjė (gimė 1746 m. spalio 26 d., mirė 1800 m. liepos 18 d.), kuris daugiausia prisidėjo plėtodamas mūsų krašte chirurgiją.

Daugirdas

Nesimato šiose kapinėse paminklo čia palaidoto Angelo Daugirdo – nusipelniusio šv. teologijos daktaro, Vilniaus katedros kanauninko, Vilniaus dvasinės akademijos logikos ir moralinės filosofijos profesoriaus, diecezijos egzaminatoriaus, Varšuvos karališkosios mokslo bičiulių draugijos nario, kunigo. Jis gimė Mstislavlio apskrityje, Jurkovščiznos dvare, 1776 m., įstojo į Liubešovo pijorų vienuolyną, 1801–1809 m. buvo Vilniaus bajorų jaunimo konvikto prefektu, o 1816–1832 m. – Vilniaus universiteto kapelionu. Profesoriumi tapo 1818 m., mirė 1835 m. balandžio 26 d. Lenkų kalba išleido šiuos kūrinius: 1) „Traktatas apie logiką, metafiziką ir filosofiją“, Vilnius, 1821 m., 2) „Natūraliųjų mąstymo dėsnių aiškinimas, arba teorinė ir praktinė logika“, Polockas, 1828 m., 425 p., 3) recenzija „Apie filosofiją“ – leidinyje „*Dziennik Wileński*“ ir kelis kitus mokslo darbus bei pamokslus. Taip pat paliko 19 rankraščių, daugiausia apie moralę ir filosofiją.

Bychovecas

Čia taip pat palaidotas filosofas, karys, žymus daugelio įdomių veikalų autorius Juzefas Vladislavas Bychovecas. Jis gimė 1778 m. Chmelnicoje, Slonimo apskrityje. Baigęs 1794 m. Vilniaus universitetą, buvo generolo Chlevinskio adjutantu. 1796 m. išvyko į Vokietiją ir klausėsi filosofijos kurso, dėstomo paties Kanto, kurio tris svarbius veikalus išvertė į lenkų kalbą: „Visuotinė gamtos istorija ir dangaus teorija“, „Į amžiną taiką“, taip pat „Filosofijos ginčas su teologija, teise ir medicina“. 1806–1809 m. Bychovecas tarnavo prancūzų gvardijos ulonų pulke, 1811 m. Varšuvoje vertė 5 tomų Napoleono kodekso civilinę procedūrą ir motyvus. Būdamas Neapolio karaliaus Miurato adjutantu kapitonu, dalyvavo 1812 metų kare. Vėliau kurį laiką gyveno Varšuvoje, iš kur persikėlė į Vilnių. Ąia gyveno iki pat mirties. Be minėtų, išleido dar šiuos veikalus: „Dabartinės Europos vaizdas“, Varšuva, 1814. – T. I; „Žodis apie filosofiją pagrindinės mokyklos atidarymo proga“, Varšuva, 1816; „Žvilgsnis į Rusiją istorijos, politikos,

moralės, mokslo ir estetikos požiūriu", Varšuva, 1817; „Laiškas buvusiam Mechlino arkivyskupui Pradtui dėl rankraščio iš Šv. Elenos salos", 1818 m.; „Žmonių gyvenimo vaizdų galerija, arba charakteriai, 4 t.; Vašingtono Irvingo vertimas iš vokiečių kalbos, Vilnius, 1818 m.; „Žinios ir taisyklės nepatyrusiam jaunimui, išeinančiam į gyvenimą", ištraukos iš Kanapės veikalų, Vilnius, 1818; p. Lafonteno „Moterų gerumas ir sąmojis meilėje", Vilnius, 1820; „Patarimai gerai motinai", originalus, Vilnius, 1820; „Mintys apie p. Herderio žmonių giminės istorijos filosofiją", Vilnius, 1838. Paskutinis jo kūrinys buvo „Menas išvengti ligų". Liko dviejų jo mokslo darbų – apie B. F. Trentovskio filosofiją, apie J. Pšeclavskio veikalą „Mirtis ir atgimimas" rankraščiai, daug kitų pradėtų darbų, kurie dabar yra leidinio „*Teka Wileńska*" redakcijoje.

Paskutiniais gyvenimo metais jis nuolat galynėjosi su nepritekliais, nes nemokėjo ar nenorėjo pasukti sau naudinga linkme likimo rato. Jis visą laiką vijosi trumpalaikius įspūdžius lengvai numodamas ranka į pasitaikiusią progą. Nors jo daliai teko tūkstančiai prieštaringų dalykų, stiprus ir sveikas sulaukė senatvės. Staiga mirė Vilniuje 1845 m. vasarą.

Rogovskis

Čia ilsisi ir Vilniaus scenos nestoriaus Juozapo Rogovskio palaikai. Kūnu ir siela jis ištikimai tarnavo pasirinktai profesijai nuo 1793 m. beveik iki pat mirties (1846 m. gegužės 24 d.), ištisus penkiasdešimt trejus metus. Būdamas lenkų teatro įkūrėjo Boguslavskio, Leduchovskos, Verovskio (kurį pirmąsyk palydėjo į sceną) kolega, jis pergyveno 65 aktorius ir 23 aktores*, iki pat

* Rogovskis visados, kai tik sužinodavo apie kurio nors iš savo senų draugų arba draugių mirtį, tučtuojau sukalbėdavo už juos „Viešpaties angelą" ir įrašydavo juos į vadinamąjį Mirusių aktorių sąrašą. Mes jį turime ir skelbiame vardus jame esančių Vilniaus scenos dramos aktorių, nuolatos arba laikinai joje vaidinusių, kuriuos Juozapas Rogovskis pergyveno: „Dominykas Moravskis, Motiejus Kažinskis, Andrius Mežinskis, Gasparas Kaminskis, Jonas Kaminskis, Vaitiekus Boguslavskis,

paskutinės gyvenimo akimirkos brangino tikrą meną ir nepaprastai gerai prisimindavo visus Vilniaus scenos įvykius. Tikslus jo gyvenimo aprašymas kartu galėtų būti ir smulki šio teatro kronika. Jaunas būdamas, jis tik vieną sykį praėjusio šimtmečio pabaigoje buvo išvykęs iš Vilniaus, kai tarnavo kariuomenėje, o grįžęs buvo ištikimas Vilniaus gyventojas. Jis niekados nevykdavo net į Vilniaus dramos draugijos keliones po šalį. Savo kolegų ir žiūrovų mylimas ir gerbiamas sulaukė gražios gyvenimo akimirkos, kuri nedaugeliui pasitaiko. 1843 m. sausio 9 (21) d. nepailstantis, visuomet temperamentingas, daug įvairių vaidmenų tuomet su įkarščiu vaidinęs senukas buvo net pamiršęs, kad sukako jo darbo teatre penkiasdešimtmetis, kai staiga jį apsupo didžiulis būrys ir pasveikino laimingai penkis dešimtmečius praleidus scenoje. Tai buvo jaudinanti, o kartu iškilminga susimąstymo akimirka: „Iš tiesų! 1793 m. pirmąsyk išėjau į Vilniaus

Juozapas Hencelis, Adomas Malinovskis, Juozapas Olševskis, Vincentas Liaskovskis, Juozapas Klauzas, Šimanskis, Zavadskis, Simonas Vlodekas, Simonas Michnevskis, Pranciškus Novickis, Tomas Gregorovičius, Tomas Bernackis, Tomas Ryla, Kristupas Turovskis, Jonas Šulcas, Pranciškus Osvecinskis, Jokūbas Lansis, Jonas Kurčinskis, Jonas Duršliakas, Baranovskis, Jackus Tarnovskis, Feliksas Kšesinskis, Vincentas Ostrovskis, Juozapas Senkevičius, Jokūbas Gvintovskis, Jonas Rutkovskis, Antanas Fišeris, Antanas Osolinskis, Lukašas Zaleskis, Lukašas Kviatkovskis, Lukašas Kosovskis, Lukašas Žolkevičius, Juozapas Marksas, Vincentas Bronskis, Gasparas Skaržinskis, Jonas Milevskis, Ignotas Kučinskis, Slatkovskis, Šimanskis, Kvasnevskis, Vaclovas Rivolis, Antanas Žukovskis, Simonas Nedzelskis, Vladekas jaunesnysis, Dionizas Kažinskis, Jonas Šimkaila, Jonas Bžezinskis, Juozapas Losickis, Juozapas Renčinskis, Karolis Ginetas, Povilas Popovskis, Gizbertas Jablonovskis, Verovskis, Sosnovskis, Olševskis. Aktorės: Teklė Šimanska, Teklė Rogovska (žmona), Marija Kažinska, Marijona Moravska, Hencelienė, Mackevičienė, Ona Malinovska, Karolina Verovska, Ona Bernacka, Marijona Buchovecka, Juzefa Skibinska, Ona Šeibakovska, Salomėja Dešner, Pranciška Kučinska, Ona Mežinska, Juzefa Jasenska, Juzefa Šimkaila, Juzefa Jastšembska, Antanina Fišer, Kotryna Ašpergler, Rutkovska, Izabelė Gurska, Mošinska, Juzefa Šimkaila. Čia dar pridėkime Vilniaus scenos artistus, mirusius nuo 1816 m.: Jonas Asnikovskis, Jaroševičius, Leškevičius, Dominykas Novohonskis, Fedeckis, Juzefa Leščinska, Darata Lenska, Znamirovska, Ložinska".

teatro sceną!“ – pagaliau susijaudinęs, su ašaromis akyse sušuko senolis. Didžiulis žiūrovų, artistų ir literatų būrys surengė klubo restorane puikų pokylį jubiliatui, kuris po tostų į jo sveikatą, pasakytų muzikai aidint, dar tą pačią dieną tvirtai žengė į sceną ir vaidino komedijoje „Amerikietiška dvikova“ bei vodevilyje „Naujieji metai“, kuriame puikiai atliko pono Ignoto vaidmenį. Aišku, teatras buvo pilnutėlis, ir žiūrovai karštai sveikino jubiliatą. Jubiliejaus dieną prisiminė, iškilmes surengė ir tam atmintinam pokyliui vadovavo krašto istorijos tyrėjas grafas Eustachijus Tiškevičius. Rogovskis paliko nemažai turto, bet paveldėtojai net nesusiprato pastatyti jam paminklo. Tai daryti nuo seno, rodos, ketina jo bičiuliai.

Tose pačiose kapinėse tarp daugelio kitų atgulė: karaliaus Stanislovo Augusto šambelionas Jonas Chodzka (mūsų žymių rašytojų Jono iš Svisločės ir Ignaco Chodzkos giminaitis, nusipelniusio rašytojo Dominyko Chodzkos tėvas) kartu su savo žmona Karolina, taurios širdies ir proto, labai išsilavinusia moterimi. Ji tobulai išmanė muziką, mokėjo kelias kalbas, liko keli jos literatūrinių bandymų rankraščiai, iš kurių galima spręsti apie didelį talentą. Šalia jų ilsisi keli pačioje jaunystėje mirę sūneliai ir dukrytės.

Priešais Šv. Stepono bažnyčią matyti senovinis mūrinis namukas, anot vietinių padavimų, pastatydintas XIV a. Jame Vladislovo Jogailos valdymo pabaigoje gyveno žymus Krokuvos vyskupas Zbignevas Olesnickis, kuris karaliaus pavedimu dalijo išmaldą čia iš miesto susirenkančiai daugybei elgetų.

Naujamiestis

Vilkpėdė

Už marijavičių vienuolyno mūro iš pradžių siauras keliukas, vėliau platesnė gatvė dešinėn veda į neseniai įkurtą Vilniaus priemiestį, vadinamą N a u j a m i e s č i u, kurį sudaro keliasdešimt vėjų pagairėje išmėtytų namukų. Už šio priemiesčio įvažiuojame į krūmų prižėlusią griovą, kurios beveik pačiame viduryje guli stebėtinai didelis akmuo (aukštis – $2^{1}/_{2}$, plotis – $3^{3}/_{4}$, ilgis – $5^{1}/_{4}$

aršino), o prie pat kelio, kairėje pusėje, dunkso ir antras, gerokai žemesnis, $2^{1}/_{2}$ aršino pločio, $3^{3}/_{4}$ aršino ilgio akmuo, ant kurio yra žvėries pėdos atspaudas, kurį žmonės vadina V i l k o p ė d a. Tai davė pavadinimą keliui ir šiai griovai. Kokia yra šio atspaudo kilmė ir kas pirmas pavadino jį Vilkpėde, tikrų žinių nėra. Žmonės pasakoja įvairių padavimų, bet jais nelabai verta tikėti. Nuo šių akmenų per gražias apylinkes kelias veda į Žemutinę karčemą, į Trakų vieškelį, kurį jau anksčiau minėjome. Netoliese yra geležinkelis, einantis Panerių kalno tunelio link.

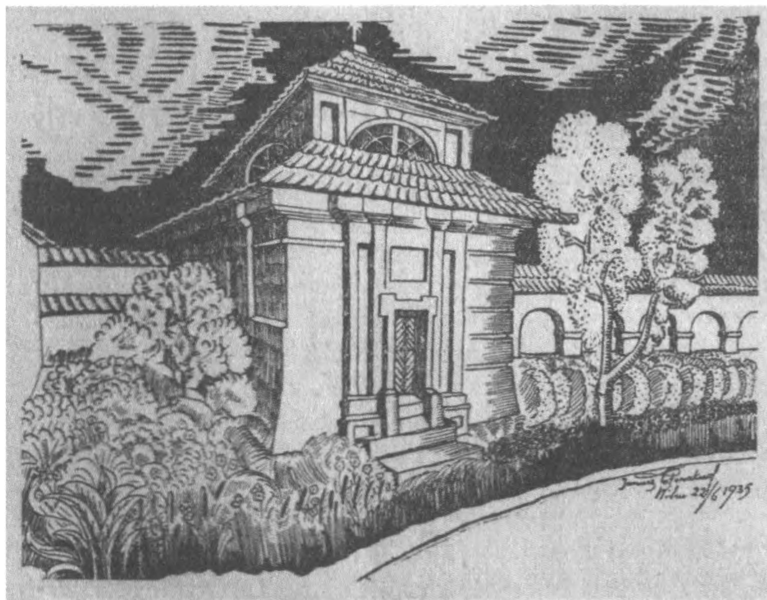

Evangelikų kapinės

Vaikščiojant Pohulianka, kairėje pusėje yra Evangelikų kapinės. Nors jos padalytos į dvi dalis, čia kartu laidojami liuteronai ir reformatai. Prie įėjimo yra mūriniai vartai, ant kurių kadaise buvo toks užrašas vokiečių kalba: „Čionai miręs ateina amžino poilsio – smėlis užkloja jo kūną“ ir t. t. Kapinės aptvertos aukšta mūro tvora, o abipus vartų – nedideli namukai, kuriuose gyvena duobkasiai, iš rinkliavų išlaikomi elgetos ir luošiai. Kapinėse stovi daili mūrinė bažnytėlė; joje įrengtas vienas altorius, vargonai, sakykla ir suolai. Be to, ant mirusiųjų kapų yra kelios koplytėlės ir daug gražių, meniškos architektūros ir skulptūros paminklų. Ne per seniausiai gabus Vilniaus sodininkas Vėberis išpuošė kapines gražiais gėlynais ir krūmokšniais, įvairiomis kryptimis nutiesė vaizdingus vingiuotus takus. Apskritai šios puikios kapinės atrodo žavingai ir jaukiai, turtingos vešlios augmenijos.

Dabartinė kapinių žemė 1806 m. nupirkta iš Vilniaus miesto tarybos nario Gotfrido Hahno. Laidoti čia pradėta 1809 metais; bažnytėlė pagal Šildhauzeno projektą, su Venerio nulietais varpais pastatydinta 1819 m. O 1830 m. čia pradėta laidoti ir reformatų tikėjimo mirusiuosius.

Bažnyčios grindyse yra kelios antkapių plokštės, perkeltos iš buvusių kapinių ankstesnėje Totorių, dabar Preobraženskajos gatvėje (kur šiuo metu Kulakovskio namas ir sodas). Prisiminkime kelis: Andriaus Rigio su senoviniu ornamentu; *Cineres Lettovorum*

Šreterių koplyčia, 1935

nuo 1556 iki 1600 m., iš Letų giminės; *Conrectoris Wedeke* 1753; med. daktarienės Orlovskos 1737; Andriaus *Moellero,* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konsistorijos asesoriaus ir bažnyčios pirmininko, mirusio 1780 m. Dešinėje išorinėje bažnyčios sienoje įmūryta marmurinė plokštė su įrašu apie Tobiašo Bicevičiaus palaidojimą. Jį pateikiame ištisai kaip praėjusio amžiaus akrosticho pavyzdį:

Tu, kuris šį kapą greit aplenkti ruošiesi,
O, sustok, praeivi! Pamąstyk, ar spėsi
Bent susivokti – Dievo valios nepakeisi
Ir, kaip visi, į juodąją nebūtį eisi.
Ak! – tas, kuris čia guli, per greit iškeliavo.
Širdį seseriai skauda, gedi dėdės savo
Baisiai liūdni vaikaičiai. Tik paminklas baltas
Iškilo čion gražiausias, kur jo kapas šaltas.
Cit! – tau jau parūpo jo pavardė ir vardas?
Eiles tuomet ištirki, ypač pirmas raides –
Viską pasakys jos, o jei pasidomėsi,

Ir arčiau papulkininkį pažint galėsi.
Čia, šiame kalnely, dabar jis liko vienas.
Mirė 1785 metų rugsėjo 20 dieną.

Tuščias noras sublizgėti podraug su prastu skoniu dar ir šiandien diktuoja panašias epitafijas, kuriomis siekiama po mirties šlovinti velionį, kurti netikrus žmonų, vyrų, tėvų, sūnų paveikslus, iš kurių galima pamanyti, kad kapinėse ilsisi vien tyriausia dorybė; o gyvenime visaip būna – kas to nežino?!

Vilniaus universiteto profesorius Simonas Feliksas Žukovskis buvo nusirašęs visus senųjų liuteronų kapinių Totorių gatvėje antkapių įrašus. Tas įdomus dokumentas, buvęs turtingoje grafo Eustachijaus Tiškevičiaus bibliotekoje, dabar perduotas Vilniaus senienų muziejui.

Tačiau iš daugelio nusipelniusių prisiminkime bent kelis vardus žmonių, kurie šiandien atgulė amžino atilsio Evangelikų kapinėse.

Niškovskis

Jonas Frydrichas Niškovskis, medicinos ir chirurgijos daktaras, Vilniaus universiteto teorinės ir praktinės chirurgijos viešasis tikrasis profesorius, Paryžiaus medicinos akademijos ir daugelio mokslinių draugijų narys. Jis gimė Vilniuje 1774 m. kovo 18 d., adjunktu tapo 1806 m., ekstraordinariniu profesoriumi – 1808 m. o tikruoju viešuoju profesoriumi – 1812 m. Mirė staigia mirtimi 1816 m. rugsėjo 3 d. Tai buvo puikus, gabus chirurgas ir geras akušeris, pas jį iš visų artimesnių provincijų traukė ligoniai, ieškojo jo rankos pagalbos visi, kam reikėjo rimtesnių operacijų. Ilsisi gražioje koplyčioje, skirtoje ir kitiems jo šeimos nariams.

Petras Hornas

P e t r a s H o r n a s, tikrasis valstybės patarėjas, daugelį metų buvęs Vilniaus civiliniu gubernatoriumi, gimęs 1771, miręs 1847 m. rugsėjo 2 d.

Gresetas

Aleksandras Gresetas, generolas poručikas, Lietuvos korpuso štabo viršininkas, gimęs 1765 m., miręs 1822 m.; jo palaikai guli po puikiu ketaus paminklu su aukso spalvos įrašais, gražiai imituotais trofėjais.

Hausteinas, Gutas

Benjaminas Hausteinas, ilgus metus vienintelis dėstęs Vilniuje anglų kalbą, buvusio Vilniaus universiteto adjunktas. Vaistininkas Jurgis Gutas, garsėjęs dorybėmis ir labdaringais darbais, ligi šiol nežinomo piktadario žiauriai nužudytas savo bute 1836 m.

Fusas, Saundersas

Jurgis Albertas Fusas, Vilniaus astronomijos observatorijos direktorius, Peterburgo imperatoriškosios akademijos narys. Vilhelmas Saundersas, tikrasis valstybės patarėjas, buvęs Vilniaus gimnazijos direktorius.

Vagneris

Kuklus, paprastas, bet labai gražus gausios Vagnerių šeimos paskutinis prieglobstis. Prie mūro sienos pritvirtinta marmuro plokštė, kurioje išvardyti mirę šios šeimos nariai, o šalia – paprasti, velėna apdėti kauburėliai. Tatai tėvo, kilnaus, nusipelniusio ir visų gerbiamo Karolio Vagnerio ir kelių jo giminaičių kapai.

Grafas Laurynas Putkameris, Lydos apskrities bajorų maršalka, kurio antkapyje išraižytos žymaus poeto A. E. Odineco eilės:

Praeivi, sustok! Didis čia ilsisi vyras,
Kurio mintys toli savo laiką pranoko.

Jo širdies šiluma ir tikėjimas tyras,
Ir aukų, ir išbandymų ilgas punktyras
Dorai, Dievui ir žmogui tarnauti mus moko.

16

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Bernardinų kapinės

(Prisiminimai apie Stanislovą Jundzilą, Mykolą Polinskį, Juozapą Strumilą, Igną Jakovickį, Julijoną Mokrackį, Joną Skydelį, Joną Foką, Stanislovą Miulerį, Motiejų Kažinskį, Dionizą Kažinskį, Steponą Stubelevičių, Antaną Tyzenhauzą, Leoną Borovskį, Konstantiną Porcijanką, Zakariją Nemčevskį, Joną de Nevė, Eduardą ir Stanislovą Rosolovskius, Mykolą Valickį, Igną Šidlauską, kunigaikštienę Radvilienę.)

Senosios Bernardinų kapinės plytėjo šalia Šv. Onos ir šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčių. Apie dabartinių kapinių, esančių dešinėje Polocko gatvės pusėje, Užupyje, netoli užkardos, įsteigimą byloja kapinių gilumoje esąs mūrinis paminklas su keturiomis kolonomis, stogeliu ir Nukryžiuotojo Išganytojo figūra viduje. Paminklo išorėje yra toks įrašas: „1810 m. spalio 14 d. čia pastatytas paminklas įsteigiant šias Vilniaus bernardinams priklausančias kapines – šioje vietoje buvo laikomos pirmos šv. Mišios, kurias celebravo kun. Liachnickis, oficiolas, pamokslą sakė bernardinų kun. Rajunecas. Šį paminklą pastatė ir papuošė tarėjas Dominykas Šamotulskis 1849 m. liepos mėnesio 29 d., pašventino tų pačių metų rugpjūčio 9 d. pamaldų metu kunigai bernardinai. Kalbėjo kun. Giedraitis".

Boleslovas Ruseckas. Kanuto Rusecko kapas
Vilniaus Bernardinų kapinėse

Pirmas šiose kapinėse 1810 m. spalio 30 d. palaidotas kilmingas Antanas Skimbrovičius. Koplyčia pastatydinta 1838 m. Šios kapinės yra gražioje vietoje. Įėjus pro vartus, kairėje, šalia kapines juosiančio mūro, stovi trys dviaukščiai kolumbariumai, o už koplyčios – dar trys toje pačioje gretoje ligi pat kapinių galo. Vieta, kurioje yra mūras ir kolumbariumai, gerokai aukštesnė. Iš čia matyti visos kapinės, kurias puošia daugybė gražių paminklų, gaubiamų medžių, stovinčių gana dideliame plote, beveik iki pat Vilnios, iš kur atsiveria nuostabus Paplaujos pievų, šilų, malūnų ir namukų vaizdas.

Daug žymių žmonių atgulė čia amžino poilsio. Paminėkime bent kelis, labiausiai vertus mūsų atminimo ir pagarbos. Gražus granito paminklas ant pakylos netoli kolumbariumų ir koplyčios dengia šlovingojo gamtininko Stanislovo Jundzilo palaikus.

Jundzilas

Iškalbingas šio paminklo įrašas: „Krašto gamtos istorijos skleidėjas – Vilniaus botanikos sodo įkūrėjas“, o kitoje pusėje:

Concrescat ut pluvia doctrina sua. Fluat ut ros eloquium meum". (Testipręja kaip lietus jo mokslas, tekrinta kaip rasa jo iškalba.)

Stanislovas Jundzilas, Benedikto ir Rožės iš Daugėlų sūnus, gimė Lydos apskrityje, tėvo dvare Jasionyse 1761 m. gegužės 6 d. Pradinį trejų metų mokslo kursą baigė Lydos pijorų vienuolyne; čia šešiolikmetis jaunuolis pasiryžo atsidėti Dievui ir 1777 m. įstojo į Liubešovo pijorų noviciatą, kur mokydamasis per dvejus metus padarė didelę pažangą, bet dėl to neteko regėjimo dešiniosios akies, kurią visam gyvenimui aptraukė giedravalkis. 1779 m. baigęs mokslus, mokytojavo pijorų mokykloje, iš pradžių Raseiniuose, o vėliau Vilniaus konvikte. Vilniaus akademija suteikė jam galimybę lavintis toliau. Gamtos istorijos profesorius Žiliberas, chemijos profesorius Sartorijus pirmieji supažindino jį su didžiaisiais gamtos mokslais. 1783 m. jis baigė filosofijos, o vėliau ir teologijos studijas, gruodžio mėnesį buvo įšventintas į kunigus. Mokytojo, vėliau konvikto prižiūrėtojo pareigos, taip pat savišvieta lankant akademinius kursus dar neatėmė viso jo laiko, nes kaip tik tuo metu išleido *Beccario* veikalą „Apie dirbtinę ir natūralią elektrą" (dvi knygos, iš italų į lenkų kalbą kun. B. S. Jundzilo išverstos, Vilniuje, pijorų spaustuvėje, 1786 m., 509 p.). Be to, išvertė tuometiniam chirurgijos profesoriui Renjė daug ištraukų iš prancūzų medicinos veikalų. 1785 m. perkeltas mokytojauti į Ščiučiną, Jundzilas įveisė ten mažą botanikos sodelį. Tatai buvo pirmas žingsnis į didelį ateities kelią. Kitais metais pakviestas grįžo į Vilnių dėstyti pijorų jaunimui logikos ir matematikos, išklausė profesoriaus Jurgio Forsterio zoologijos ir botanikos kursą. 1790 m. pats pirmą kartą ėmėsi dėstyti šiuos dalykus pijorų mokykloje. Vėliau išleido veikalą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos augalų aprašymas ir t. t.", Vilnius, pijorų spaustuvė, 1791 m., 570 p.* Karalius Stanislovas Augustas už šį veikalą pagerbė Jundzilą laišku ir aukso medaliu – *merentibus.* 1792 m. gegužės 16 d. jis tapo Vilniaus akademijos gamtos istorijos viceprofesoriumi, bet gavęs lėšų, reikalingų kelionei į užsienį, išvyko į Vieną, kur klausėsi *Jaquin'io* botanikos, Jordano mineralogijos paskaitų. Paskui ap-

* 1811 m. išleistas pakartotinai su antrašte „Lietuvos augalų aprašymas pagal Linėjaus sistemą".

lankė Saksoniją, Čekiją ir kitus kraštus, kuo smulkiausiai susipažino su botanikos sodais, kasybos ir metalurgijos bei kitokiomis įmonėmis. Kruopščiai ištyręs beveik visos Vokietijos florą, grįžo į Vieną, kur, garsaus profesoriaus Knoblocho prašomas, įveisė botanikos sodą prie Vienos veterinarijos mokyklos. Užsienyje Jundzilas tapo populiarus, tačiau atsisakė visų vertingų pasiūlymų ir 1797 m. grįžęs į Vilnių pradėjo dėstyti Akademijoje. 1798 m. gavo šios Akademijos filosofijos daktaro laipsnį, o 1799 m. Pilies ir Trijų kryžių kalnų papėdėje įveisė botanikos sodą. Iš pradžių jame buvo tik 492 šiltnamių ir atviro grunto augalų rūšys, o 1824 m. vien tik jo pastangomis – net 6565. Tais pačiais metais jis išleido antrą veikalą apie botaniką („Taikomoji botanika", 496 p.). 1801 m. įrengė mineralogijos kabinetą ir tapo Varšuvos mokslo bičiulių draugijos tikruoju profesoriumi ir nariu. 1807 m. Jundzilas išleido 3 tomus „Zoologijos" – vertingą veikalą, kuriuo rėmėsi visos Lietuvos ir Varšuvos kunigaikštystės mokyklos. 1810 m. jis buvo išrinktas ir patvirtintas Vilniaus katedros kanauninku, bet dėl mokslo ir darbų savanoriškai atsisakė šių pareigų. 1812 m. viešėjęs Vilniuje imperatorius Aleksandras I pagerbė Jundzilą savo malone, o žymus mokslų globėjas kancleris grafas Rumiancevas buvo jam ypač draugiškas. Jis dovanojo Jundzilui puikų bronzinį Linėjaus[1] biustą, kuris daugelį metų puošė Botanikos sodą. Neįmanoma suskaičiuoti visų nepailstančio Jundzilo milžiniškų darbų, kuriuos jis atliko savo krašto labui. Tačiau nuolatinė įtampa palaužė jo jėgas, ypač pablogėjo jo vienintelės akies regėjimas. Todėl 1824 m. jis nutraukė savo viešą tarnybą Universitete, užrašė pijorams 15 000 sidabro rublių su sąlyga, kad jie auklėtų du jo giminaičius, arba bendravardžius, o baigusiems 6 metų mokslus išmokėtų vienkartes 300 rublių pašalpas. Šis fondas vėliau atiteko Vilniaus bajorų institutui. Bet tuo nesibaigė jo nuopelnai ir kilnūs poelgiai. Net iki 1838 m. jis nesiliovė rūpintis savo įsteigto Botanikos sodo likimu; įvairiuose periodiniuose leidiniuose išspausdino

[1] Karlas fon Linėjus (1707–1778) – švedų gamtininkas. Vienas iš Švedijos mokslų akademijos įkūrimo iniciatorių ir pirmasis jos prezidentas. Sukūrė pasaulio augalų ir gyvūnų sistemą, kuria apibendrino XVIII a. pirmosios pusės botanikų ir zoologų darbus.

daugybę straipsnių, palaikė glaudžius ryšius su daugeliu Europos mokslų draugijų, vien laikraštyje *„Dziennik Wileński"* išėjo per trisdešimt įvairių svarbių jo ataskaitų, o *„Kurier Wileński"* 1846 m. rugpjūčio 13 d. paskelbė paskutinį jo darbą „Apie vabzdžius, nukritusius ant Vilniaus Žaliojo tilto, taip pat žodis apie monažolę". 1826, 1833 ir 1835 metais jis važinėjo į Karlsbadą, lankėsi Vokietijos sostinėje, visur buvo sveikinamas ir maloniai priimamas kaip vienas žymiausių Europos mokslininkų. Taip išgyvenęs visą Vilniaus universiteto gyvavimo laikotarpį, amžiaus ir darbo nuvargintas, atsitiktinai nukritęs, kelias dienas blogiau jautėsi, o 1837 m. balandžio 27 d. baigė savo šlovingą 86-ių metų gyvenimą. Žymusis pamokslininkas kun. Stanislovas Krasinskis iškilminga kalba pagerbė šio nusipelniusio žmogaus atminimą, o beveik visi Vilniaus gyventojai palydėjo jį į Bernardinų kapines. Be paskelbtų darbų, Jundzilas paliko reikšmingų rankraščių iš Vilniaus universiteto istorijos, užrašų apie keliones po Europą, kritinių Trentovskio ir kitų autorių kūrinių analizių ir humoristinį leidinį *„Bibliophobia"*, arba knygų baimė, kurioje, neva Lauryno Kostšycos vardu pasakodamas apie Bobinės respubliką, išjuokė tuometinius gudročius.

Polinskis

Ant tos pačios kalvelės gražus paminklas žymi kito Vilniaus universiteto profesoriaus, garsaus matematiko (valstybės patarėjo ir kavalieriaus) M y k o l o P e l k o s P o l i n s k i o amžino poilsio vietą. Jis gimė 1785 m. gegužės 4 d. buvusioje Naugarduko vaivadijoje. Mokėsi Žyrovicų gimnazijoje, o vėliau Vilniaus universitete, kur jam buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. Kelerius metus keliavo po Vokietiją, Prancūziją, Šveicariją ir Italiją, susipažino su tų šalių visuomeninio auklėjimo įstaigomis. Grįžęs daug metų buvo Vilniaus universiteto aukštosios taikomosios matematikos profesoriumi, su pertraukomis – fizikos ir matematikos skyriaus dekanu, pedagoginio instituto prefektu, net iki Universiteto uždarymo. Paskui, išėjęs į pensiją ir gyvendamas Vilniuje, uoliai dirbo krašto bibliografijos srityje, surinko

daug nežinomų brošiūrų, gerokai papildė Bentkovskio literatūros istorijos 4, 5 ir 6 skyrius. Iš jo spausdintų darbų yra žinomi: 1. „Apie geodeziją", Vilnius, 1816. 2. „Trigonometrijos pagrindai", Vilnius, 1816, antras leidimas 1821 m., papildytas logaritmų lentelėmis, trečias leidimas 1828 m., papildytas pavyzdžiais iš trigonometrijos, taip pat daug straipsnių, daugiausia be pavadinimų, paskelbtų leidiniuose *„Dziennik Wileński"*, *„Tygodnik Wileński"*, *„Dzieje dobroczynności"* ir *„Wizerunki i Roztrząsania Naukowe"*[1]. Mirė Vilniuje 1848 m. rugpjūčio 19 d., palaidotas to mėnesio 22 dieną*.

Dabar pasukime dešinėn nuo paminklo, skirto kapinių įsteigimui, ir pasidairykime kolumbariumų ir bažnytėlės pusėje, taip pat apžiūrėkime kampą iki tvoros.

Strumila

Štai Juozapo Strumilos (garbės patarėjo ir kavalieriaus) kapas. Jis gimė 1774 m., mirė 1847 m. liepos 18 d. Iškalbingas ir nuoširdus įrašas jo paminkle: „Jo darbų visuomenės labui ir sodininkystės mūsų krašte plėtojimo nuopelnų atminimas ilgai neišblės". Ir iš tikro jis pirmasis mūsų krašte pakėlė ir sutaurino sodininkystės meną derindamas naudą ir malonumą. Jo knyga „Šiaurės sodai" (Vilnius, 1823) sulaukė net keturių leidimų, ne mažiau svarūs taip pat „Sodų, arba naminė, bitininkystė" (1837), „Traktatas apie jurginus" ir daug smulkesnių leidinių apie sodininkystę. Ištisus 25 metus (nuo 1801 m.) jis buvo Vilniaus gubernijos bajorų sekretoriumi, vėliau įveisė nuosavą sodą, ligi šiol garsėjantį Vilniuje augalų, gėlių ir krūmų turtingumu. Strumila kasmet leido savo iš tolimų kraštų išrašytų ir parduodamų sėklų katalogą. Daugelį metų jis buvo uolus imperatoriškų kaimo ūkininkų ir sodininkų mėgėjų draugijų tikrasis narys.

[1] I. Šidlausko ir L. Rogalskio 1834–1843 m. Vilniuje lenkų kalba leistas periodinis mokslo leidinys.

* Antkapiniame akmenyje klaidingai nurodyta mirties data – rugsėjo 10. Patartume ištaisyti šią grubią klaidą.

Jakovickis

Netoli nuo čia yra kapas Igno Jakovickio. Nuo 1825 m. jis dėstė Vilniaus universitete, o vėliau Medicinos chirurgijos akademijoje mineralogiją. 1835 m. gavo pirmos klasės veterinarijos gydytojo, o 1839 m. – pirmos klasės medicinos gydytojo laipsnį; be to, nuo 1828 m. jis buvo Maskvos gamtos tyrinėtojų draugijos nariu. Mirė 1847 m. gruodžio 28 d. turėdamas 53 metus. Išleido: „Oriktognoziją", 1827 m., „Mineralų registrą", 1828 m., „*Obserwacje geognostyczne w guberniach zachodnich i południowych Panstwa Rossyjskiego*" („Geognostinius stebėjimus Rusijos valstybės vakarinėse ir pietinėse gubernijose", Vilnius, 1831 m.).

Mokrackis

Paprastas medinis kryžius stovi ant genialaus Julijono Mokrackio kapo. Jis gimė 1823 m., mirė 1852 m. sausio 12 d. Visuomenė neteko žymaus galvanoplastikos ir mechanikos specialisto. Stebėtini gabumai visiems mechaniniams darbams, išradimai galvanoplastikos srityje, nepaprastas, instinktyvus įžvalgumas ne tik kuriant sudėtingiausių mašinų konstrukcijas, bet ir atskleidžiant naujas paslaptis, kurias tuojau pat pritaikydavo, o kartais ir patobulindavo – visos šios jo savybės buvo didžiai vertingos gamtos mokslams ir praktinei pramonei. Visą gyvenimą Mokrackis turėjo įveikti įvairiausių sunkumų, kartais beveik skurdo. Tad nieko nuostabaus, kad, miręs vos trisdešimties metų, nepaliko jokių žymesnių pėdsakų, kurie primintų pasauliui jo vardą ir duotų didelę naudą. Liko tik jo lenkų karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių medalių rinkiniai – po kelis egzempliorius medalių, meistriškai pagamintų galvanoplastikos būdu.

Skydelis

Toliau skaitome tokį įrašą antkapio plokštėje:

Joanni Skideł Can. Kat. Viln. In acad. Viln. Eccles. Prof. P. O. St. Th. Doctori et Equi MDCCCXXX VII–VIII. (Jonui Skydeliui,

Vilniaus katedros kanauninkui, bažnyčios mokslo (ekleziastikos) dėstytojui, ordinariniam profesoriui, šv. teologijos daktarui ir riteriui 1837–8.)

Fokas

Netoliese yra kapas Jono Foko, gabaus Vilniaus gimnazijos istorijos mokytojo (kolegijos patarėjo ir kavalieriaus) bei pasaulietinių knygų cenzoriaus. Jis gimė 1806 m. spalio 24, mirė 1849 m. vasario 12 d. Parašė kelis rimtus straipsnius, paskelbtus įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Ypač verta dėmesio ištrauka iš Naperskio diplomatų indekso, kurioje rašoma išimtinai apie Lietuvos istoriją, išspausdinta leidinio „*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*“ 3 tome (Vilnius, 1834).

Miuleris

Arčiau kolumbariumų, tarp rūpestingai prižiūrimų krūmokšnių ir gėlių, pastebime gražų, dailų marmuro paminklą su auksuotu kryžiumi. Tai Stanislovo Miulerio, atminimo verto darbuotojo ir lingvisto, amžino poilsio vieta. Jis gimė 1787 m. liepos 17, mirė 1847 m. birželio 15 d. Jaunystėje tarnavo armijoje, buvo artilerijos kapitonu ir ordinų kavalieriumi. Dalyvavo 1807 m. prancūzų, vėliau turkų kampanijose. Sužeistas Šumlės apkasuose paliko kariuomenę, grįžo į Vilnių ir atsidėjo mokslams. Ligi šiol visiems gerai žinomi jo žodynai: dviejų tomų prancūzų–lenkų ir trijų tomų lenkų–rusų, išleisti Vilniuje. Daug Miulerio darbų išspausdino „*Tygodnik Wileński*“, „*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*“, kiti periodiniai leidiniai. Liko milžiniško jo darbo rankraštis, vadinamas „*Pan-Lexikon*“ (šitaip jį pavadino Ignas Šidlauskas), arba keturių didžiulių tomų *in folio* (didelio formato) „Visuotinis prancūzų–lenkų kalbų žodynas“. Kadangi jam išleisti reikia daug lėšų, ligi šiol neišvydo pasaulio; tik dabar Vilniaus knygininkas ir leidėjas Mauricijus Orgelbrandas, rodos, ketina jį leisti savo lėšomis. Dar liko kelių tomų prisiminimai apie

keliones į Vokietiją ir Italiją. Dar Miuleris sukūrė daug smulkių eilėraštukų savo bičiuliams ir artimiesiems; irgi niekur neskelbti. Stebėtinai tauria širdimi ir šviesiu protu jis pelnė visų pagarbą, o daugelis nelaimingųjų, kuriems pagelbėjo patarimais ir lėšomis, ligi šių dienų lieja ašaras prie jo kapo, skendinčio gėlėse nuo pat pirmų pavasario ligi paskutinių rudens dienų.

Borovskis

Dabar eikime į kairę nuo minėto paminklo, pastatyto kapinių įsteigimo proga. Čia vienas greta kito yra du kapai žymių ir nusipelniusių veikėjų: Leono Borovskio ir Konstantino Porcijankos. Leonas Borovskis, valstybės patarėjas, nusipelnęs Vilniaus universiteto retorikos ir poezijos profesorius, šv. Stanislovo antro laipsnio ir šv. Vladimiro ketvirto laipsnio ordinų kavalierius, gimė 1784 m. birželio 27 d. Pinsko apskrityje. Pradinį išsilavinimą gavo Pastovių skyriaus mokykloje. 1801 m. atvažiavo į Vilnių, kur jo globėju tapo žymusis Počobutas, kuris, norėdamas palengvinti jam galimybę išklausyti akademinį kursą, įdarbino aukštosios mokyklos kanceliarijoje. 1803 m. Borovskis gavo filosofijos kandidato laipsnį, o po dvejų metų tapo Universiteto kontoros buhalteriu. 1807 m. jis buvo paskirtas į Svisločės gimnaziją retorikos, poezijos ir graikų bei lotynų kalbų mokytoju; 1811 m. tų pačių dalykų mokytoju buvo perkeltas dirbti į Vilniaus gimnaziją. 1814 m. rugsėjo 1 d. pradėjo dėstyti retoriką ir poeziją Vilniaus universitete, 1816 m. gavo filosofijos magistro laipsnį, o 1818 m. rugsėjo 14 d. buvo išrinktas adjunktu. Po trejų metų (1821), laimėjęs konkursą, tapo viešuoju ekstraordinariniu profesoriumi, o 1823 m. birželio 26 d. – viešuoju tikruoju profesoriumi ir juo buvo iki pat Universiteto uždarymo. Paskui, 1833 m., tapo Vilniaus Romos katalikų akademijos teorinės ir praktinės homiletikos[1] profesoriumi ir jos vadovybės nariu. Pasitraukė iš darbo 1842 m., mirė 1846 m. balandžio 4 d. Kun. Liucijus Godlevskis pagerbė jo atminimą gražia, velionio nuopelnų verta kalba.

[1] Homiletika – religijos pamokslų teorija.

Būdamas gerai išstudijavęs senovės literatūrą, susipažinęs su pagrindinės Europos literatūros padėtimi ir kryptimis, be to, pats turėdamas neginčijamą talentą, Borovskis, kaip profesorius, jaunimo vadovas ir patarėjas, pagaliau geras rašytojas, puikiai įgyvendino savo pašaukimą. Perskaitęs pirmuosius Gražinos dainiaus[1] literatūrinius bandymus, jis pirmas iš mūsų sušuko: „Genijus, genijus gimė mūsų krašte!" Jis laimino ir pirmuosius šiandien jau žymių Odineco, Chodzkų, Balinskio, Malinovskio, šviesaus atminimo J. Korsako, J. Holovinskio žingsnius. Paminėkime svarbiausius Borovskio darbus: 1) „Dedikacija Vilniaus burmistrui", išspausdinta kun. Bako kūrinėlyje 1807 m. 2) „Pastabos apie poeziją ir iškalbą dėl jų panašumo ir skirtumų su kai kurių stilių rūšių pratimais", 1820. Čia dar pridėta Bairono „Tašo skundo", Miltono „Allegro ir Penseroso", ištraukų iš Lukrecijaus poemos „Apie daiktų prigimtį" ir daug kitų puikių vertimų; taip pat „Žinios apie Euzebiušo Slovackio gyvenimą ir kūrybą". 3) „Retorika apskrities mokykloms", 1824. 4) „Valterio Patersono poemos „*Legendof Jona*" nagrinėjimas", 1824. 5) Pedagogikos mokslo darbai: „Apie jaunimo protinių sugebėjimų pažinimą ir apie svetimų pavyzdžių iš senovės įtaką formuojant skonį", 1826. 6) „Moterys filosofės" – Moljero eiliuotos komedijos vertimas, 1826. Be to, daug straipsnių leidiniuose „*Wiadomości brukowe*" („Minervos teismas", „Parštelių bibliotekos revizija" ir daug kitų), „*Tygodnik Wileński*" („Lygiavimasis į Plutarchą", Šurlovskio ir Bako biografijos ir kt.), „*Wizerunki Naukowe*" („Filipas Kalimachas *Buonaccorsi*"), „*Znicz*" (Bairono vertimas „Mazepa – stepių žirgas") ir daugelyje kitų periodinių leidinių. Liko šie rankraščiai: visas „Don Kichoto" vertimas iš originalo, „Retorikos meno teorijos ir literatūros bruožai", „Kritinės pastabos apie žymesnius rašytojus", smulkesnių eilėmis ir proza parašytų straipsnių.

Porcijanka

Konstantinas Porcijanka, medicinos ir chirurgijos daktaras, pirma Universiteto, paskui Vilniaus medicinos chirurgijos

[1] Kalbama apie Adomą Mickevičių.

akademijos chirurgijos klinikos profesorius (valstybės patarėjas ir ordinų kavalierius). Jis gimė 1793, mirė 1841 m. rugpjūčio 11 d. Buvo žymiausias gydytojas praktikas, išugdytas aukštojo medicinos mokslo ir sąžiningo gydymo meno. Jis dirbo Vilniaus universitete tuo laiku, kai medicinos mokslas iškilo į didžiausias aukštumas. Porcijanka buvo auklėtinis tokių šviesulių, kaip garsusis Juozapas Frankas, Lobenveinas, Bojanus, Niškovskis ir daugelis kilų. Pats tapęs profesoriumi, sugebėjo derinti didelius gabumus, mokslą, nepaprastą sprendimų taiklumą ir greitą, skvarbią akį su širdimi, kupina švelniausių, jautriausių jausmų. Todėl ligi šiol visi jo mokiniai, tūkstančiai miesto ir krašto gyventojų, kuriuos jis išplėšė iš mirties nagų, su didele meile ir pagarba mini jo vardą. Prie ligonio lovos jis būdavo pasirengęs kautis su mirtimi kaip riteris, o jei jau pažadėdavo išgydyti, mirties šešėlis bemat nuslinkdavo į šalį, o džiaugsmas ir pasitikėjimo savo jėgomis viltis nuramindavo susikrimtusius artimuosius. Galima daugybę tomų prirašyti pasakojimų tų žmonių, kuriuos Porcijanka išgydė arba kurie buvo liudytojais jo stebuklingų išgydymų, prikėlimų iš mirties patalo beviltiškų ligonių. Jis įeidavo į ligonio namus išdidžiai, bet su dora, tauria širdimi, ir nepataikaudamas, nepozuodamas, nebūdamas pasipūtęs sužadindavo ligonio moralinę energiją ir jėgas, paguosdavo visus aplinkinius. Poetiškos sielos, visada iškilus ir didis savo darbais, niekino laikiną šlovę ir žeminantį naudos troškimą. Porcijanka mielai patardavo neturtėliams ir labiau skubėdavo padėti jiems, o ne turtuoliams, todėl jo dorybės ir nuopelnai ne tik Gedimino mieste, bet ir visame mūsų krašte labai ilgai eis iš lūpų į lūpas tarsi šventas padavimas.

Porcijanka sukūrė daug mokslo darbų, aprašė daug atvejų, su kuriais jam teko susidurti medicinos praktikoje, spausdino juos periodiniuose leidiniuose. Liko dar daug jo rankraščių, iš kurių ypač verta atkreipti dėmesį į jo dėstytą „Mokslo kursą", „Traktatą apie gyvsidabrio nevartojimą" ir daug kitų. Didžiulė minia suplūdo į Popinę (kur jis gyveno) jam susirgus, o vėliau mirus, ir bemaž visi Vilniaus gyventojai lydėjo jį pirma į Bernardinų bažnyčią, kur kun. Jonas Menuė pasakė gedulingą prakalbą, o paskui – į kapines.

Nemčevskis

Netoli nuo čia yra dar vieno mūsų kraštui nusipelniusio žmogaus kapas. Čia ilsisi Zakarijas Nemčevskis, kolegijos patarėjas, filosofijos ir laisvųjų mokslų daktaras, Vilniaus universiteto aukštosios matematikos profesorius, gimęs 1768 m. Mokėsi Kražių mokykloje, studijavo Vilniaus akademijoje, kur 1794 m. jam buvo suteiktas daktaro laipsnis. Paskui kurį laiką mokytojavo Gardino mokykloje, o 1809 m., praleidęs keletą metų užsienyje, po Norvaišos tapo Vilniaus universiteto aukštosios matematikos mokslų profesoriumi. Be to, buvo fizikos ir matematikos mokslų skyriaus dekanu. Mirė 1820 m. gruodžio 10 d. išgyvenęs 52 metus. Neturtingiems jaunuoliams auklėti Nemčevskis skyrė keliasdešimt tūkstančių auksinų.

De Nevė

Rosolovskis

Toliau – kapas Jono de Nevė[1] (gimė 1785, mirė 1839 m.), ilgamečio Vilniaus universiteto prancūzų kalbos lektoriaus ir pasaulietinių knygų cenzoriaus.

O antai šviežias kapas žmogaus, kuris dar visai neseniai taip aktyviai talkino rengiant šiuos mūsų „Pasivaikščiojimus“, kartu su kuriuo dairėmės ir po šias kapines, kuris toje vietoje, kur dabar ilsisi, su ašaromis akyse, sujaudintu balsu pasakojo apie skaudžius savo gyvenimo momentus, rodė mylimo sūnaus ir ilgametės gyvenimo draugės kapus. Keistas tas gyvenimas! Žmogus negali priprasti prie likimo smūgių, taip dažnai netikėto skausmo ir kartėlio, apnuodijančių mūsų gyvenimą! Sunkiai sirgdamas, išsekęs, ligų ir kančių nukamuotas, jis vis dar domėjosi, kaip ketinu aprašyti pasivaikščiojimą po šias kapines, vardijo vertus paminėti vardus, kurie mums iš galvų buvo

[1] Kitur nurodomas Žanas de Nevas (žr. Vilniaus universiteto istorija, 1803–1940. P. 92, 128).

išgaravę, pasakojo nežinomas detales. O vos po poros mėnesių jau ir jo vardą turime įrašyti į šį sąrašą ir apie jį, ilgametį mūsų bičiulį, tariame kelis žodžius. Čia ilsisi daktaras ir poetas Stanislovas Rosolovskis. Dar taip neseniai spauda pranešė apie jo mirtį, taip neseniai talentingasis Sirokomlė, gyvų įspūdžių pagautas, parašė jam jausmingą ir tikrovišką nekrologą. Ką dar galima būtų pridurti? Gal apžvelkime jo kančių ir ašarų, darbo ir pasiaukojimo kupiną gyvenimo kelią.

Medicinos daktaras, Vilniaus imperatoriškosios medicinos draugijos narys Stanislovas Rosolovskis gimė 1797 m. vasario 5 d. Gardino gubernijoje, Ružanų miestelyje. 1811 m. baigęs mokslus Vilniuje, pradėjo studijas Vilniaus universitete, ir 1819 m. jam buvo suteiktas medicinos daktaro laipsnis. Koks jis buvo studentas, kokių vilčių teikė, iškalbingai byloja garsaus Juozapo Franko įrašas knygoje, kurią jis dovanojo Rosolovskiui medicinos studijų baigimo proga, ir ne mažiau geri atsiliepimai, išsakyti paties mokslininko jo prisiminimuose.

Jis nuo vaikystės mėgo poeziją. Jau 1815 m. laikraštyje „*Dziennik Wileński*" išspausdinta nemaža jo išverstos „Eneidos" ištrauka. Ar galėjo su nuolat kunkuliuojančiu krūtinėje vulkanu, įaudrinta vaizduote mokslo, naujų žinių ištroškęs poetas tuo pačiu metu vien materialiniais sumetimais būti pedantiškas gydytojas, punktualus praktikas? Pasaulis, nesugebėjęs įžvelgti didžios ir pakilios poezijos ryšio su dažniausiai sunkiu gydytojų darbu, laikė jį poetu. O jis, nepaisydamas taip dažnai klystančio pasaulio nuomonės, dažnai dienas ir naktis leido prie ligos patalo bičiulių, kurie jį suprato, kurie juo pasikliovė, nes kaip galima buvo nepasitikėti jo įžvalgumu, įkarščiu, kaip galima buvo neatsižvelgti į jo išmintingus patarimus, kurie bylojo apie išmanymą ir gerą nuojautą diagnozuojant ligas? Tokių įrodymų, tokių pagiriamųjų prisiminimų apstu ne tik Vilniuje, bet ir visame mūsų krašte. Kiek daug piliečių, kiek daug šeimų, dėkingų jam už artimųjų išgelbėjimą, su pagarba jį mena. Gražių prisiminimų liko apie Rosolovskio pasiaukojimą, riziką ir nesavanaudiškumą baisiais 1830 ir 1848-aisiais choleros epidemijų metais. Per pirmąją gubernijos maršalkos Tomo Mineikos valdose ir kitose apylinkėse, o per antrąją Vilniuje, Minske, Pinsko apskrityje jis lankė kaimų

ir miestelių trobas, leido naktis ligoninėse ir visada pagelbėjo skurdžiams, neturtėliams.

Garbingą vardą pelnė ir poetas bei rašytojas Rosolovskis. Labai daug jo kūrinių išbarstyta po įvairius leidinius: *„Dziennik Wileński"*, *„Tygodnik Wileński"*, *„Dzieje dobroczynności"*, „Birutė" ir daugelį kitų. Visą savo gyvenimą mažiausiai rūpinęsis savimi ir dar mažiau savo šlove, jis vis rengėsi išleisti savo poezijos rinkinį; 1834 m. *„Wizerunki"* jau skelbė, kad netrukus išeis jo dvitomis, bet diena iš dienos atidėliojęs, jis mirė palikęs tomus rankraščių, kurių dauguma dar niekur nebuvo skelbti. Kas nežino jo nuostabių Bairono vertimų! Jo originaliuose kūriniuose, net ir draugams rašytuose laiškuose, kiekviename eilėraštyje jaučiamas gyvenimo pulsas, talento jėga, ir visa tai gali būti geros kalbos ir stiliaus grynumo pavyzdys. Įkvėpimo, įkarščio valandėlėmis iki pat sunkios paskutinės negalios jis pavergdavo klausytoją, pakerėdavo iš krūtinės besiveržiančiu vulkanu. Vaizdai, gausybė įvykių iš gyvenimo ir skaitytų knygų, kuriuos jis puikiai prisiminė, valandų valandas nepaliaujamai liedavosi iš jo lūpų su galinga, veržlia iškalbos jėga. Nepratusiems Rosolovskis iš pirmo žvilgsnio atrodydavo nesuprantamas, bet po kokio pusvalandžio jo kalba jau pavergdavo jų širdis, įsukdavo į originalių, genialių minčių verpetą ir visam gyvenimui padarydavo neišdildomą įspūdį. Nenuostabu, kad po tokio pokalbio įaudrintas klausytojas kartais visą naktį nesudėdavo bluosto.

Rosolovskis mirė 1855 m. rugpjūčio 31 d. Žymusis kompozitorius Stanislovas Moniuška pagerbė jo atminimą vadovaudamas muzikos mėgėjams, kurie laidotuvėse atliko vokalines mišias. Mirusiojo bičiulis kun. Jonas Menuė jaudinančioje kalboje įvertino jo nuopelnus. Draugų ir gerbėjų būrys palydėjo Rosolovskį į kapines, kur jis atgulė greta žmonos ir sūnaus, taip pat medicinos daktaro (mirė 1846 m. balandžio 14 d. išgyvenęs vos 25 metus), o bičiuliai pastatys paminklą ant naujo kapo.

Stubelevičius

Tyzenhauzas

Dabar eikime prie kolumbariumų ir apžiūrėkime juos. Netoli vartų baltoje marmuro plokštėje yra toks įrašas: „Steponas Stubelevičius, Vilniaus universiteto fizikos profesorius, mirė 1814 m. balandžio 17 d. 55 metų amžiaus". Toliau taip pat baltoje marmuro plokštėje skaitome: „Antanas Tyzenhauzas, Vilniaus apskr. chorunžas, Baltojo erelio ir šv. Stanislovo ordinų kavalierius. Gimė 1756 m., mirė 1816 m. vasario 19 d. Ypač nusipelnęs veikėjas, teisus ir pavyzdingas pilietis, mokėjęs atsispirti likimo smūgiams, niekad nelinkęs į blogį. Šis kuklus paminklas tevainikuoja tavo dorybes. M. B."

Motiejus Kažinskis

Dionizas Kažinskis

Už bažnytėlės, ketvirto kolumbariumo apačioje, ilsisi vienas garsiausių dramos aktorių Motiejus Kažinskis, miręs 1823 m. kovo 17 d. Jis labai nusipelnė lenkų scenai ne tik kaip aktorius, bet ir kaip teatro organizatorius, daugelį metų sėkmingai jam vadovavęs. Jo vardas garsėjo ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje. Be to, savo talentu jis sužavėjo Peterburgo ir Maskvos gyventojus, kai su savo trupe buvo tenai nuvykęs su spektakliais ir kur ypač didelį pasisekimą turėjęs daugelį sykių suvaidintas visiems gerai žinomas Boguslavskio veikalas „Krokuviečiai ir kalniečiai", pelnęs jam daug naudos ir šlovės. Po sunkaus, audringo, poetinių nutikimų kupino gyvenimo jis iškeliavo į amžinybę palikęs du talentingus sūnus: Dionizą ir Viktorą. Pastarasis yra šiandien gerai žinomas kompozitorius. O Dionizo liko tik kapas (antroje kolumbariumų eilėje). Jis mirė 1838 m. sausio 25 d. Dionizas Kažinskis pirmąsyk pasirodė Vilniaus scenoje 1812 m. gruodžio 17 d., kai vaidino spektaklyje „Juodasis žmogus", o 1813 m. balandžio mėnesį kaip neabejotinai gabus buvo priimtas į trupę su nuolati-

niu atlyginimu. Nuo tol visą savo gyvenimą uoliai dirbo Vilniaus scenoje, saugojo nuo užmaršties tėvo šlovę; 1837 m. gruodžio 31 d. jis suvaidino duobkasio vaidmenį spektaklyje „Kalėdų išvakarių naktis". Tatai buvo paskutinis jo pasirodymas.

Už kelių žingsnių nuo čia stovi gražus paminklas Onos Kažinskos, kilusios iš Kočikų giminės, mirusios 1850 m. birželio 17 d. Ji buvo Motiejaus trečioji žmona, Viktoro motina. Kolumbariume, žemai, palaidota daktaro Novickio žmona, kurią 1820 m. jis papjovė Paplaujoje. Vertas dėmesio įrašas ant jos kapo:

Už beribę meilę, ištikimą širdį
Žiauraus vyro rankos atnešė man mirtį.

Šiose kapinėse dar palaidotas anuomet garsus karališkasis stalininkas, Baltojo erelio ir šv. Stanislovo ordinų kavalierius grafas Mykolas Valickis. Jis gimė 1746 m. Minsko gubernijoje. Minske baigė mokslus (kai kas įrodinėja, kad mokėsi Mogiliave Bučinskio fondo išlaikomas) ir gavo Minsko teismų viceregento pareigas. Paskui išvyko į Galiciją, iš kur kunigaikštis Sapiega pasikvietė jį į užsienį; Vienoje jų keliai išsiskyrė. Kunigaikštis Sapiega grįžo į Lenkiją, o Valickis netrukus atsitiktinai susipažino su Esterhazos kunigaikščiu, padarė jam gerą įspūdį, todėl šis pasiėmė jį į Paryžių, įvedė į garsiausius salonus, o kunigaikštienei Polinjak tarpininkaujant, buvo pristatytas Liudvikui XVI ir Marijai Antuanetei. M. Valickis sugebėjo pelnyti jų palankumą, praleido užsienyje devynerius metus. Grįžo pirma į Lenkiją, paskui į Peterburgą kaip grafas* ir tikras magnatas. Po poros metų jis persikėlė į Gardino guberniją, kur įsigijo didelių Jeziorų ir kitų valdų. Bet ilgiausiai M. Valickis gyveno ir paskutiniais metais visam laikui apsistojo Vilniuje, savo name Bokšto gatvėje. Čia jis sukaupė daug vertybių, ypač brangių, iš Paryžiaus atvežtų, akmenų, gražią ir turtingą žymių dailininkų paveikslų galeriją. Visoje Europoje garsėjo jo auksinių emaliuotų tabakinių kolekcija, galybė brangių šalių, prabangiausių nėrinių, pagaliau vertingiausi akmenys. Jam taip pat priklausė visame pasaulyje žinomas safyras, keičiąs savo spalvą saulei leidžiantis, apie kurį ponia de Genlis parašė gražią apysakaitę. 1806 m. jis įsteigė

* Grafo titulą M. Valickis nusipirko Italijoje, bet vėliau Stanislovas Augustas jį patvirtino.

fondą 8 neturtingiems giminaičiams ir bendravardžiams, skyrė jiems išlaikyti kasmet po 12 tūkstančių auksinų. Ši suma išmokama ligi šių dienų iš Joziorų dvaro, šiandien priklausančio jo sūnėnui Leopoldui Valickui, pajamų. Be to, šiems mokiniams išlaikyti M. Valickis užraše testamentu savo namus Bokšto gatvėje. Šis fondas 1834 m. atiteko Vilniaus bajorų institutui. Vilniaus universitetui 1805 m. jis padovanojo turtingą vertingų kriauklių ir mineralų kabinetą, pavadintą Valickio rinkiniu, kurį moksliškai apdorojo ir aprašė garsusis S. Jundzilas. Vėliau jis dar paaukojo daug kitų originalių daiktų, kurių vertė – du milijonai lenkiškų auksinų. Valickis garsėjo nepaprastu svetingumu, atvira širdimi jis sveikindavo kiekvieną ir dažnai dosniai pagelbėdavo neturtėliams. Jo namai visad teikė prieglobstį, o kišenė visuomet rėmė įvairių luomų gabius mokslo ar meno žmones. Jo dorybių ir geradarysčių atminimas Vilniuje gyvas ligi šiol. Mirė sulaukęs 82 metų 1828 m. Prabangios laidotuvės įvyko Bernardinų kapinėse, kur jo giminaitis Alfonsas Valickis, tuomet Universiteto studentas, šiandien Charkovo universiteto profesorius (garsus Fausto, Edipo ir kt. vertėjas), pasakė kalbą. Ant Valickio kapo buvo pastatytas akmeninis paminklas su bronziniu kryžiumi, bet šiandien šioje vietoje tėra tik paprastas medinis kryžius ir tvorelė. Įrašo neliko nė pėdsako.

Šidlauskas

Ligi šiol be paminklo ilsisi Igno Šidlausko palaikai. Jis gimė 1793 m. Borisovo apskrityje, Hainos miestelyje, kur jo tėvas buvo unitų klebonu; Vilniuje baigė gimnaziją; po to buvo paskirtas Svisločės gimnazijos iškalbos ir poezijos mokytoju, iš ten perkeltas į Vilnių tam pačiam darbui, kurį dirbo iki 1826 m. Be to, iki 1828 m. buvo cenzoriumi ir nuo tol gyveno Vilniuje ligi pat mirties, kuri ištiko jį 1846 m. vasario 28 d. Pirmasis Šidlausko kūrinys buvo odė „Laimė ir taika", kurią parašė per 1812 metų karą ir išspausdino laikraštyje *„Dziennik Wileński"*. Nuolat bendradarbiavo *„Dziennik Wileński"*, *„Dzieje dobroczynności"*, *„Tygodnik Wileński"*. Pastarąjį leidinį 1819 m. jis redagavo, buvo aktyviu Šubravcų draugijos nariu. Išleido veikalą „Iškalbos ir poezijos

taisyklės", o vėliau – „Oratorinio meno pavyzdžius" (1827). Be to, 1829 m. išėjo jo „Lotynų literatūros ir moralės pamokos", arba senovės lotynų autorių prozos ir poezijos gražiausių ištraukų rinkinys pagal Noelį ir Laplasą. Išvertė kelias Bairono poemas, taip pat kai kurių prancūzų poetų kūrinių ištraukų. Iš jų verti dėmesio Parazina, Kolmaras ir Orla. Daugiausia Šidlauskas nuveikė lenkų literatūroje – nuo 1834 m. kartu su Leonu Rogalskiu jis redagavo tris pirmus, o iki 1843 m. nuo ketvirto net iki šešiasdešimto numerio vienas tvarkė leidinį „*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*", kuriame paprastai buvo spausdinami rimto turinio ir taisyklingo stiliaus straipsniai. Daugelio laikomas dideliu literatūros specialistu Šidlauskas į savo amžiaus pabaigą lyg ir pergyveno pats save, nebesidomėjo literatūra, nesuvokė ir netikėjo jos tuometine dvasia, nenorėjo pripažinti naujų raštijos korifėjų. Todėl paskutiniai jo metai buvo tikrai apgailėtini. Katakomboje po kapinių koplyčia palaidota kunigaikštienė Radvilienė, kilusi iš Moravskių, antroji kunigaikščio Dominyko Radvilos žmona; jos tėvas generolas Moravskis buvo kunigaikščio Karolio sesers sūnus. Ant katakombos nėra jokio užrašo.

Lobenveinas

Prisiminkime šiose kapinėse palaidotą Vilniaus universiteto anatomijos ir fiziologijos profesorių Lobenveiną. Jonas Andrius Lobenveinas gimė Vienoje 1758 m. sausio 31 d. Mokėsi Vienoje, kur 1778 m. gavo magistro laipsnį, o 1785 m. Jenoje – medicinos daktaro laipsnį. Kitais metais, kai iš Vilniaus išvažiavo Bizis, rektorius Počobutas pakvietė jį anatomijos profesoriaus pareigoms. Nuo 1799 m. jis buvo triskart rinktas fakulteto dekanu, o 1815 m., būdamas pavaduotoju, ėjo rektoriaus pareigas. Būdamas pirmu medicinos skyriaus dekanu, įvedė pavyzdingą tvarką ir tikslumą, o bendraudamas su jaunimu buvo kiek galėjo pakantus ir delikatus. 1810–1811 mokslo metais Lobenveino skaitomas žmogaus anatomijos paskaitas kuo uoliausiai lankė mokslinis veterinarijos profesorius Bojanus ir adjunktas Mikalojus Mianovskis. Kitiems klausytojams tatai buvo rimtas ir pamokomas pavyzdys. Jis

išspausdino 23 mokslo darbus, kalbų ir t. t. Šis žymus, dorybių kupinas, savo darbą mėgęs veikėjas, nenusileidęs profesoriaus talentu garbingiausiems Medicinos fakulteto nariams, dėstęs anatomiją 33 metus, mirė 1820 m. sausio 11 d. Kaip Lobenveinas buvo vertinamas Universitete, liudija įrašas ant jo katafalko Šv. Jono bažnyčioje, paimtas iš Horacijaus (Odė XX. *ad Virgilium* v. 7. 8. 9): „*Maltis bonis flebilis, cui pudor et justitiae soror incorrupta fides nudaque veritas, guando allum inveniet parem? Have pia anima*"*. (Daugelio gerųjų apverktinas jo kuklumas, teisingumo

* Apie Lobenveino gyvenimą žr. veikalą „Trumpa anatomijos pradžios ir plėtojimo Lenkijoje ir Lietuvoje apžvalga", Vilniaus imperatoriškosios gydytojų draugijos 50-mečio 1855 m. gruodžio 12 d. atminimui surašyta A. F. Adamovičiaus, tos pačios draugijos pirmininko, med. d-ro, Drezdeno, Varšuvos, Marburgo, Maskvos, Krokuvos ir t. t. mokslinių draugijų nario. Vilnius, 1855. P. 25. Šiame sąžiningame ir pavyzdingame garbaus profesoriaus darbe, dėl savo specialumo pas mus menkai žinomame, yra daug itin įdomių ir svarbių smulkmenų iš buvusio Universiteto ir viso krašto istorijos. Jame, be to, įdėtos nors trumpos, bet turiningos Vilniaus universiteto profesorių biografinės apžvalgos: Mikalojaus Renjė (g. 1716, m. 1800*[1]), Jokūbo Briotės (g. *Thorej* Burgundijoje 1816 m.[1] liepos 19 d., pradininkas anatomijos mokslo Vilniuje ir įkūrėjas chirurgų mokyklos, kuri davė pradžią įsteigtos Vyriausiosios Lietuvos Kunigaikštystės mokyklos gydymo mokslų skyriui; 1811 m. išprotėjo, mirė 1819 m.), Stepono Lauryno Bizės (pasirašinėjusio *de Bisiis Frexonariensis*, g. 1720 m. Jis pirmasis 1770 m. viešai kelių gydytojų ir mokslininkų akivaizdoje skrodė lavoną, pirmasis Vilniuje parašė veikalą iš kultūros ir keletą kitų. 1787 m. grįžo į Italiją), Mikalojaus Mianovskio (g. Lucke apie 1780 m., 1840 m. tapo Vilniaus medicinos chirurgijos akademijos rektoriumi ir pirmininku komiteto, kuris pertvarkė šią Akademiją į Kijevo gydytojų fakultetą. Parašė „Akušerijos meno mokslą moterims pagal Frorierą" (1818 ir 1825 m.), išvertė iš vok. kalbos „Metzgero Teismo medicinos pagrindus" (1823 m.), referatus: apie užkrečiamąsias ligas ir apsisaugojimo nuo jų būdus, juosmens aortos aneurizmos istoriją (iš lot. k.), išplėstos aortos angos stebėjimą, gimdos plyšimus per gimdymą ir t. t. Mirė savo dvare mažuosiuose Šalčininkuose, už 5 mylių nuo Vilniaus), Jono Emanuelio Žilibero (g. 1741 m. birželio 21 d. Lugdune, garsus žymaus Horodnicos prie Gardino iždininko Tyzenhauzo bendradarbis, kuris įrengė medicinos ir gamtos mokslų šventovę, paskui – Vilniaus vyriausiosios mokyklos profesorius, 1783 m. grįžo į Lugduną ir ten mirė būdamas

sesuo – nepažeista ištikimybė, status tiesumas, ar kada nors atsiras jam lygus? Lik sveika, pamaldžioji siela.)

Patys jaučiame, kad ne visai įvykdėme mūsų uždavinį, kapinių aprašymuose praleidę daug paminėti vertų vardų. Mūsų ketinimai iš pradžių buvo kur kas didesni, nes, gerbdami ir vertindami mūsų mokslo srities pirmtakus, troškome apie kiekvieną bent šį tą pasakyti, todėl gerokai užsitęsė šio veikalėlio leidimas, mat puoselėjome viltį sukaupti daugiau duomenų, laukėme, kad mirusiųjų giminės ir bičiuliai, į kuriuos kreipėmės daug sykių, teiksis supažindinti mus su reikalingomis smulkmenomis. Bet dauguma mūsų lūkesčių neišsipildė. Nors ir su trūkumais, šis darbas atiduodamas į skaitytojo rankas, mums lieka bent toji paguoda, kad šia nors ir paviršutiniška kapinių apžvalga išgelbėsime nuo užmaršties kraštui brangius vardus, kol laimingesnis už mus tyrinėtojas, ateityje pasinaudojęs ir šiuo darbeliu, laikui bėgant išsamiau aprašys šias kapines.

O jei kas gali,
Tas visų labui tegu pagali.

Lugduno valdytoju *(Mairea Lyon)* 1814 m. rugsėjo 2 d.), Liudviko Heinricho Bojanaus (g. 1776 m. Buksvileryje Elzase. Nuo 1804 m. buvo Vilniaus universiteto veterinarijos profesoriumi (katedrą gavo 1806 m.), o nuo 1815 net iki 1824 m. – lyginamosios anatomijos profesoriumi. Mirė Darmštate 1827 m. Išleido 45 veterinarijos ir kitų mokslo darbų, iš jų 31 parengė Vilniuje), Adomo Belkevičiaus (gimė Vilniuje 1798 m., mirė 1840 m.) 20 metų eidamas prozektoriaus ir anatomijos profesoriaus pareigas, Vilniaus anatomijos kolekciją išpuoselėjo iki Europos lygio. 1821 m. (nuo 1777 m) šiame rinkinyje buvo vos 682 preparatai, o Belkevičiaus pastangomis padidėjo taip, kad jo mirties metais, t. y. 1840 m., jau buvo 2528, o gydytojų Sevruko, Kulakovskio ir Leonovo pastangomis dar pagausėjo beveik iki 3000. Taigi 1842 m., uždarant Akademiją, anot prof. Adamovičiaus sudaryto sąrašo, buvo išsiųsta 1772 fiziologiniai ir 1239 patologiniai preparatai), Liudviko Sevruko (g. Žemaičiuose 1806 m., buvo Belkevičiaus adjunktu, o vėliau Maskvos universiteto profesoriumi, ten 1853 m. mirė nuo choleros).

[*)] Žr. XIV pasivaikščiojimą. Šv. Stepono kapinėse esančiame antkapyje įrašyta, kad gimė 1746 m., o minėtame prof. Adamovičiaus veikalėlyje – 1723 m.

[1)] Ko gero, tai korektūros klaida. Gimė 1746 m.

17

PASIVAIKŠČIOJIMAS

Senienų muziejus

Muziejaus pradžia

Žymusis archeologas grafas Eustachijus Tiškevičius, nuo 1837 m. atsidėjęs vien krašto senovės tyrinėjimui, be paliovos rinko senovės paminklus; rasdavo jų pilkapiuose, kurių pats įvairiose Lietuvos vietovėse nemažai kasinėjo, užtikdavo namuose, kartais palėpėse, apleistuose ir pamirštuose užkaboriuose, išplėšdavo iš neišmanėlio rankų, į kurias jie atsitiktinai pateko, rasdavo žydų karčemose, kaimo trobose. Žodžiu, iš visur, iš visos Lietuvos, kur tik galima buvo rasti ką nors vertą dėmesio. Prabėgo daug metų, įdėta nemaža lėšų ir darbo, kol archeologija susidomėjo daug mūsų kraštiečių, kol įvertino ir suprato kilnius siekius atgaivinti Lietuvos archeologiją. Vis dėlto pastaraisiais metais, kai pasklido garsas apie grafo Tiškevičiaus mokslo darbus, radosi šviesių bendraminčių, kurie po truputį pradėjo nešti į šį bendrą lobyną senienas, o platūs giminės ryšiai ir santykiai su dvarininkais padėjo kaupti vis daugiau šių turtų. Tad iš Livonijos, Žemaitijos, Užgirių krašto ir daugelio kitų vietovių žmonės ėmė siųsti grafui atsitiktinai žemėje rastus daiktus. Taigi 1855 m. grafas Tiškevičius jau turėjo turtingą, per 18 nepaliaujamo darbo metų sukauptą, daug išlaidų ir atkaklumo kainavusį rinkinį, kurį sudarė iškasenos, monetos ir medaliai, daugybė piešinių, žemėlapių, skardos rai-

A. Žemaitis. Senienų muziejaus ekspozicija P. Smuglevičiaus salėje. 1857. Litografija

žinių, portretų, biustų, memorialinių daiktų, autografų, rankraščių, ir biblioteką, kurioje buvo daugiau kaip 3000 knygų, daug inkunabulų ir kitų bibliografinių retenybių, beveik išimtinai iš archeologijos, geografijos, statistikos ir bibliografijos. Šie grafo rinkiniai pirma buvo saugomi jo namuose Antakalnyje, netoli Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, o juos pardavus, - išnuomotuose butuose (Žemaičio, grafo Tiškevičiaus namuose Trakų gatvėje, pagaliau Pomarnackio, iš kur perkelti į Muziejų). Jie visuomet buvo prieinami kiekvienam, kas pageidavo juos pamatyti arba norėjo pasinaudoti mokslo reikalams; kilnus jų savininkas karštai troško sudominti kitus savo pomėgiais ir pasidalyti žiniomis, sukauptomis ilgamečiu darbu. Tačiau įsitikinęs, kad privačiose rankose esantys ir ateityje neapdrausti nuo nelaimių tokie rinkiniai negali kraštiečiams būti labai vertingi, taip pat trokšdamas visam laikui įkurti mūsų senajame mieste mokslo įstaigą, jis nusprendė su vargu sukauptus lobius skirti visuomenės labui ir dėl to kreipėsi į vietinę valdžią prašydamas leidimo atidaryti Vilniuje Senienų muziejų ir mokslo įstaigą, kad

bendromis jėgomis, labiausiai su mokslu susijusių žmonių padedamas, krašto gyventojų remiamas, skleistų archeologijos mokslą ir būtų ramus dėl savo rinkinių būties, galėtų juos gausinti. Kilnius grafo planus įgyvendinti padėjo buvęs mūsų gubernijų vyriausiasis viršininkas ir mokslo apskrities kuratorius, artilerijos generolas adjutantas Ilja Bibikovas, kuris 1853 m. savo ruožtu pavedė švietimo ministrui išrūpinti imperatoriaus leidimą.

Įstatai

Tik maloningas mums viešpataująs monarchas Aleksandras II, vos įžengęs į sostą, teikėsi palankiai atsižvelgti į kilnius vietinės valdžios pasiūlymus ir 1855 m. balandžio 29 d. patvirtinti Vilniaus senienų muziejaus įstatus ir kartu jo Laikinąją archeologijos komisiją, įtvirtinti šių mokslo įstaigų egzistavimą ir paskyrė pirmąjį jų steigėją grafą E. Tiškevičių Muziejaus kuratoriumi bei Komisijos pirmininku.

Muziejaus kūrimas

Paprastai visa, kas gražu, vertinga ir atmintina, sulaukia dorų piliečių atgarsio ir supratimo, taip ir šį sykį, vos tik žinia apie didžiojo monarcho malonę žaibo greičiu apskriejo visą kraštą, buvo tūkstančių palaiminta ir atvėrė širdis mūsų garbingų piliečių, mokslininkų ir literatų, kurie karštai panoro pagelbėti tauriam mūsų praeities paminklų šventovės steigėjui. Muziejų buvo leista kurti buvusio Universiteto viešų posėdžių salėje, vadinamojoje auloje. Bet reikėjo dar daug darbo ir pastangų, kol ji buvo parengta priimti sukauptus lobius. Tačiau per aštuonis mėnesius nuo įstatų patvirtinimo nenuilstantis grafas sugebėjo viską atlikti. Šioje puošnioje salėje buvo atnaujinti Smuglevičiaus paveikslai, perdarytas pagrindinis įėjimas iš aikštės pusės, o priesienis padabintas pieštais herbais keturių gubernijų, kurios sudarė Vilniaus mokslinę apygardą. Į prieškambario sienas buvo įmūryta seno marmuro ir skulptūrų, Lietuvoje vykusių kautynių

kulkų, šarvų, kardų ir šarvinių marškinių, senovinių portretų, herbų ir antkapių. Gražios salės viduje buvo pastatyta įvairiems eksponatams ir senienoms laikyti tinkamų spintų ir vitrinų, stalų inkunabulams, piešiniams ir kt. saugoti. Čia buvo išdėstytos visos įsteigto muziejaus kolekcijos.

1856 m. sausio 1 d. viskas buvo baigta, ir muziejus atvėrė duris.

Tų pačių metų sausio 11 d. įvyko atmintinas Archeologijos komisijos posėdis, o muziejus buvo iškilmingai atidarytas balandžio 17-ąją, Šviesiausiojo valdovo gimimo dieną.

Organizacija

Iš pradžių į komisiją jos pirmininkas išrinko 15 tikrųjų narių ir 9 narius bendradarbius iš tų autorių, kurių istorijos, archeologijos, numizmatikos ir statistikos mokslo darbai pelnė visuotinį pripažinimą (Narbutas, Kraševskis, Malinovskis, I. Chodzka, Jaroševičius, Homolickis, kun. Herburtas, P. Kukolnikas, Kirkoras, Kulakovskis, Gusevas ir kiti). Pirmininko pavaduotoju buvo paskirtas žymus Lenkijos senovės specialistas Mykolas Balinskis, moksliniu sekretoriumi – gabus archeografas Mauricijus Krupavičius. Be to, buvo 18 narių geradarių, kurių kilnus entuziazmas ir vienkartės aukos visuomenės labui sudarė galimybę apsirūpinti viskuo, ko reikėjo muziejui. Paminėkime vardus šių kilnių piliečių, kurių taurus ir pagarbos vertas poelgis turi visados išlikti tautiečių atmintyje: grafas Reinoldas Tyzenhauzas, grafai Konstantinas, Jonas, Benediktas, Mykolas, Juozapas ir Jonas Tiškevičiai, grafas Marijonas Čapskis, Aleksandras Skirmantas, Konstantinas Nezabitovskis, Aleksandras ir Otonas Horvatai, grafas Vladimiras Pliateris, Severinas Remeris, Eustachijus Rdultovskis, grafas Alfredas Slizienis, Ksaveras Vainilavičius ir Vladislovas Brochockis. Be to, 8 garbės nariai, kurie pareiškė esą pasirengę kasmet paaukoti po 30 sidabro rublių. 51 narys buvo aukštesnės valdžios patvirtintas ir 1856 m. sausio 1 d. gavo atitinkamus diplomus. Vėliau nauji nariai buvo renkami balsuojant komisijos posėdžiuose. Šiandien (1858 m. lapkričio 11 d.) jų yra 153. Iš garbingų asmenų draugiją

papildė tapę jos nariais: J. Š. Lietuvos ir Vilniaus metropolitas Juozapas, J. Š. Rusijos Romos katalikų bažnyčių metropolitas kun. Vaclovas Žilinskis, J. Š. Vilniaus vyskupas kun. S. Z. Krasinskis, generalgubernatorius generolas adjutantas Vladimiras Nazimovas, valstybės tarybos narys, valstybės sekretorius, tikrasis slaptasis patarėjas, viešosios bibliotekos direktorius baronas Modestas Korfas, mokslo apygardos kuratorius generolas leitenantas baronas Vrangelis, Jo Imperatoriškosios Didenybės rūmų ministras generolas adjutantas grafas Vladimiras Adlerbergas, iždo ministras, slaptasis patarėjas Aleksandras Kniaževičius, generolas adjutantas kunigaikštis Dolgorukis, generolas adjutantas grafas Aleksandras Adlerbergas ir daug kitų. O iš nusipelniusių literatūrai: A. E. Odinecas, L. Kondratovičius (V. Sirokomlė), Adomas Jocheris, Dominykas Chodzka, Aleksandras Tyšinskis, A. E. Adamovičius, Aleksandras Zdanovičius, o už Lietuvos ribų, Varšuvoje: V. A. Maciejovskis, K. V. Voicickis, J. Bartoševičius, L. Rogalskis, Karolis Bejeris; Krokuvoje: Ambraziejus Grabovskis, dr. J. Majeris, Vincentas Polis, Juozapas ir Karolis Kremeriai, A. Z. Helcelis, J. Lepkovskis, K. Rogavskis; Lvove Augustas Beliovskis; Poznanėje: grafas Titas Dzialinskis, J. Pšiborovskis, A. Bialeckis; Peterburge: akademikas Kunikas, grafas Uvarovas, Saveljevas, Polenovas; Maskvoje kunigaikštis Obolenskis; Odesoje A. Skalkovskis; Kijeve Ivaniševas; Kazanėje Kovalevskis; čekų Prahoje: Šafarzikas, Hanka, Zapas; Moguncijoje: dr. J. Vilmanas, J. Ch. S. K. Liaskė, L. Lindeušmidtas. Draugija nuo įsikūrimo metų neteko šių savo narių, kurie mirė: Vilniuje dr. J. Mošinskio, Peterburge akademiko Korkunovo, čekų Prahoje Liudviko Ritersbergo, Logoiske, Minsko gub., grafo Pijaus Tiškevičiaus, Vilniuje Emilio de Roberčio.

Komisija posėdžiauja kiekvieno mėnesio 11 dieną. Muziejus visuomenei atidarytas sekmadieniais nuo 12 iki 4 valandos popiet.

Darbams apie archeologiją leisti sudarytas atskiras komitetas, į kurį įeina Mikalojus Malinovskis ir A. H. Kirkoras. O archeografijos darbus redaguoja Mauricijus Krupavičius.

Muziejaus skyrių katalogus sudarė: archeologijos – A. H. Kirkoras, portretų ir biustų – L. Kondratovičius, ornitologijos kabineto – baronas Liudvikas Kionė. 1858 m. rugsėjo 6 d. Muziejų

pagerbė apsilankęs Šviesiausiasis valdovas. Jo Imperatoriškoji Didenybė teikėsi atkreipti dėmesį į kai kuriuos senovės paminklus, pvz., sidabrinę, auksu puoštą žasto apyrankę, A. H. Kirkoro rastą Ašmenos apskrityje, Gorodilovo pilkapyje, Faustulo su vilke statulėlę, Bekešo kaukolę ir kepurę, senovinę alebardą, jo rastą prie Vytauto tilto Vileikos apskrityje, garsų ir retą akmeninių ginklų rinkinį, išdėliotą atskiroje vitrinoje, kurią Jo Didenybė Imperatorius teikėsi keturis sykius apeiti aplinkui, ašmeninius ir šaunamuosius ginklus, senovinę taurę ir patiną[1], senovinių drabužių rinkinį, taip pat kunigaikščio Juozapo Poniatovskio chalatą, Stanislovo Augusto rašomąjį stalą, Batoro stalą, Batoro, etmono Branickio, kunigaikščio Karolio Radvilos, grafo Valickio ir daugelio kitų portretus. Pirmininkui grafui E. Tiškevičiui teko garbė papasakoti apie šiuos eksponatus.

Antroje salėje Jo Imperatoriškoji Didenybė teikėsi susidomėti paukščių lizdų rinkiniu, o bibliotekoje – pirmuoju Lietuvos Statuto leidimu ir kai kuriomis kitomis bibliografinėmis retenybėmis. O viršuje esančioje salėje susidomėjo banginio žandikauliu ir mamuto kaulais. Šioje salėje Šviesiausiasis valdovas teikėsi įrašyti į specialią knygą savo vardą ir datą – 1858 m. rugsėjo 6 d. Tada pirmininkas turėjo garbės įteikti Jo Imperatoriškajai Didenybei albumą, kurį komisija išleido maloningojo monarcho viešnagei atminti. Leidinį sudarė A. E. Odineco, J. Chodzkos, A. H. Kirkoro ir M. Malinovskio, kuriems Jo Imperatoriškoji Didenybė teikėsi išreikšti asmenišką padėką, darbai. Be to, p. generalgubernatoriui Nazimovui teko laimė įteikti Jo Imperatoriškajai Didenybei visus ligi tol draugijos išleistus veikalus ir A. H. Kirkoro sudarytą muziejaus katalogą, taip pat eilėraščius, parašytus lietuvių kalba žinomo valstiečio iš Marijampolės apskrities (Akelevičiaus[2]) ir baltarusių kalba – Vincento Korotinskio.

Be to, čia viso narių susirinkimo prašymu, kurį Šviesiausiajam valdovui perdavė apskrities kuratorius generolas baronas Vrangelis, Jo Imperatoriškoji Didenybė maloningai teikėsi sutikti, kad

[1] Patina – negilus dubenėlis.

[2] Mikalojus Akelaitis, Akelevičius (1829–1887) – lietuvių visuomenės veikėjas, rašytojas.

nuo šiol muziejus ir draugija* būtų Jo Imperatoriškosios Didenybės didžiojo kunigaikščio, sosto įpėdinio Nikalojaus Aleksandrovičiaus globojami.

O dabar užsukime į šią Lietuvos istorijos šventovę ir apžiūrėkime bent svarbiausius senovės paminklus. Bet iki to tarkime bent kelis žodžius apie pačią aulą, taip neatskiriamai susijusią su buvusio Universiteto likimu. Tai buvo jo viešų posėdžių salė nuo tada, kai senos mokslo įstaigos sąlygos pagerėjo dėl imperatoriaus Aleksandro I tikrai valdovo verto dosnumo, pakėlusio jį į puikiausių ir turtingiausių tokio tipo Europos mokslo įstaigų lygį. Mat anksčiau, kol dar ji buvo vadinama Jėzuitų akademija, Stepono Batoro ir kitų po jo buvusių Lenkijos karalių privilegijų patvirtinta, ir vėliau, jėzuitus panaikinus, gavusi Lietuvos vyriausiosios mokyklos vardą, turėjo kitą, arčiau Šv. Jono bažnyčios esančią salę, kurioje šiandien veikia keturių vakarinių gubernijų senovinių aktų knygų centrinis archyvas**, o auloje buvo jėzuitų valgykla.

* Nauju įsaku Archeologijos komisija turėjo būti pertvarkyta į Vilniaus mokslo draugiją.

** Ši kitados buvusi viešų aktų salė, esanti į kairę nuo vartų iš šv. Jono gatvės, prie bokšto, kadaise buvusiose šv. Jono kapinėse, turėjo du įėjimus su priestatais. Viduryje ant dviejų pakopų buvo meniška auksuota katedra, o viršum jos – baldakimas su Jėzaus vardu viršuje. Abipus jos kabojo 20 žymių asmenybių portretai: karalių Žygimanto Augusto, Stepono Batoro, Augusto II, Augusto III, popiežiaus Grigaliaus VIII, kuris patvirtino Akademiją, vyskupo Valerijono Protasevičiaus, kardinolo Jurgio Radvilos, kun. Skargos, Kojelavičiaus, Sarbievijaus, Krygerio, Lietuvos kanclerio Levo Sapiegos ir kitų. Po portretais nuo katedros durų link pasieniais stovėjo po tris eiles medinių meniškų stalių pavidalo suolų. Čia vykdavo seimeliai, vėliau buvo įrengta Universiteto biblioteka.

Šiandien ši salė yra 10 sieksnių ilgio, 5 sieksnių pločio, dviaukštė, su galerija, kurią remia 22 korinto stiliaus kolonos, apačioje yra 3 paprasti langai į Šv. Jono gatvės pusę, o viršuje – 2 pusapvaliai dideli langai (kiekviename yra po 22 stiklus). Vilniaus centrinis archyvas įsteigtas 1852 m. balandžio 2 d. Aukščiausiojo įsakymu, ir jame turi būti surinktos visos senovinės praėjusių šimtmečių aktų knygos iki 1799 m. ir buvusių magistratų, kurie valdė remdamiesi Magdeburgo teise, knygos. Iš visų keturių gubernijų (Vilniaus, Gardino, Minsko

Vieši posėdžiai į aulą, kur šiandien yra muziejus, buvo perkelti tikriausiai 1803 m. Smuglevičius papuošė ją didingu aliejiniu paveikslu, kuriame pavaizduota Minerva ant Olimpo, vainikuojanti lauro vainikais mokslininkus, įeinančius arba jau įėjusius į šlovės šventyklą. Šis paveikslas su ornamentuotais, auksuotais rėmais pakabintas salės skliauto viduryje*. Abipus šio paveikslo yra to paties dailininko piešiniai, vaizduojantys: šlovės genijų, skelbiantį nusipelniusius mokslui; darbą ir uolumą, ruošiančius mokslininkams vainikus; išminties skydą, apsaugantį pasišventusius mokslui. Be to, viršum įėjimo nedidelis alegorinis paveikslas

ir Kauno) iš viso turi būti surinkta 16 696 aktų knygos; o iki 1857 m. liepos 2 d. jų perduota 12 557.

Šiame archyve yra Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių suteiktos 53 originalios privilegijos Vilniaus miestui ir 16 – Trakams. Čia bus ne pro šalį išvardyti svarbiausias Vilniaus miesto privilegijas: 1) Karaliaus Vladislovo Jogailos, 1337 m. Merkinėje rašyta, suteikianti šiam miestui Magdeburgo teises; pergamente, su mažesniu kabančiu antspaudu, be karaliaus parašo. 2) Didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio, patvirtinanti Vilniui suteiktas Magdeburgo teises, 1432 m., be antspaudo. 3) Didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio, 1443 m., suteikianti laivybos Neries upe teisę (su antspaudu ant kustodo). 4 ir 5) Didžiojo kunigaikščio Aleksandro, 1492 m., patvirtinanti anksčiau suteiktas teises ir laisves, ir 1505 m. – dėl viso miesto apjuosimo gynybine siena (su kabančiu antspaudu). 6) Karaliaus Žygimanto I, 1506 m., garantuojanti Vilniui visas pirmtakų suteiktas malones. 7) Karaliaus Žygimanto Augusto, 1547 m., patvirtinanti visas ankstesnes malones. 8) Karaliaus Žygimanto Augusto, 1552 m., draudžianti gydytojo praktiką be chirurgų cecho leidimo. 9) Karaliaus Žygimanto Augusto, 1568 m., garantuojanti Vilniaus magistratui bajorų prerogatyvas. 10) Karaliaus Stepono Batoro, 1576 m. 11) Žygimanto III, 1603 m., ribojanti vaivadų ir seniūnų teisminę valdžią miestelėnų atžvilgiu. Trakų miesto privilegijos: 1) Žygimanto I, 1506 m., dėl turgų organizavimo. 2) Stepono Batoro, 1579 m., suteikianti miestelėnams teisę laikyti prekes ant Neries kranto Kaune. 3) Jono Kazimiero 1667 m. diplomas apie taikos su caru Aleksejumi Michailovičiumi pasirašymą. Belsko miesto privilegija – Aleksandro, 1501 m., suteikianti Magdeburgo teisę, ir daug kitų.

* Už šį paveikslą Universitetas sumokėjo tris šimtus raudonų auksinų, o už Universiteto skulptūros profesoriaus Jelskio auksuotus rėmus – šimtą sidabro rublių.

vaizduoja du angeliukus, o tarp jų – mirusiojo kaukolę. Šioje salėje pusarkadės formos atbrailose, nusileidžiančiose prie sienų, pavaizduoti žolės spalvos biustai įvairių žymių senovės Graikijos ir Romos mąstytojų, t. y. abipus durų – Heraklito ir Aristotelio; kairėje pusėje – Euripido, Diogeno, Homero, Archimedo, Platono; dešinėje pusėje – Heziodo, Anakreonto, Pindaro, Plutarcho, Sokrato. To paties Smuglevičiaus drobėje tapytos jų galvos su kaklais, sutvirtintos vinutėmis, o patys biustai nupiešti ant sienos *al fresco*.

Salės ilgis – $33^1/_2$ aršino, plotis – $14^1/_4$ aršino. Priešpriešiais – dideli langai, 6 į aikštę ir 5 į kiemą. Į šią salę patenkama pro didžiules dvivėres duris, seniau ornamentais ir bronza padabintas, iš erdvaus priesienio, iš kur taip pat yra laiptai, vedantys į antrą aukštą, į tokio pat dydžio salę, kur kitados drožinėtose, auksuotose spintose buvo turtinga jėzuitų biblioteka, o šiandien – muziejaus biblioteka ir zoologijos kabinetas. Tuomet šioje salėje (apačioje) paprastai kasmet vykdavo Vilniaus universiteto mokslo metų pradžios ir pabaigos iškilmės. Puikus tatai buvo reginys! Šv. Jono bažnyčioje išklausius iškilmingas pamaldas ir sugiedojus *Veni Creator*, visas Universitetas, lydimas studentijos ir svečių, traukdavo į aulą. Priešakyje du bedeliai nešė diplomus, Universiteto patvirtinamuosius dokumentus ir didelį sidabriškai auksinį skeptrą ant nuostabių karmazininės spalvos pagalvėlių*. Rektorius ryškiai raudona aksomine toga, tokiu pačiu mucetu ir apvalia kepuraite žengė paskui juos, priešakyje akademinio senato, kurį sudarė visi Universiteto profesoriai, taip pat su togomis, nedaug besiskiriančiomis nuo rektoriaus, einantys gretomis. Kai tik jie užimdavo vietas, bedeliai padėdavo garbės ženklus, t. y. skeptrą ir diplomus, rektoriui ant stalo, prie kurio šis sakydavo kalbą susirinkusiems. Paskui vienas iš profesorių skaitydavo mokslinį

* Šis sidabrinis, tekintas, iškilia raižyba puoštas skeptras buvo 32 colių ilgio, didesnio obuolio skersmens – 4 colių, svėrė 22 svarus. Įrašas skeptro rankenos apvade „*Anno 1632*“ byloja, kad jis dovanotas Akademijai Žygimanto III arba Vladislovo IV, nes šie metai esantys vieno mirties ir kito įžengimo į sostą data. O jį vadinti Batoro skeptru nepagrįsta. Vilniaus akademijos archyvuose apie šią dovaną nėra jokių pėdsakų.

pranešimą. Uždarius posėdį, šie ženklai būdavo išnešami tokia pačia tvarka.

Baigiant mokslo metus, šioje salėje paprastai popiet vykdavo panašios iškilmės. Po to, kai profesorius perskaitydavo pranešimą, Universiteto sekretorius skelbdavo vardus studentų, kuriems skirtos premijos ir vadinamasis *accesit*, o rektorius iškilmingai įteikdavo juos iš eilės prieinantiems laimingiesiems. Iškilmės baigdavosi Šv. Jono bažnyčioje kunigų giedamu padėkos himnu *Te Deum*. Šiose puikiose iškilmėse dažnai aidėdavo iškalbingi balsai Franko, Sniadeckių, Slovackio, Mianovskio, Borovskio, Goluchovskio ir kitų, dirbusių Universiteto katedrose. Šioje salėje vykdavo ir Universiteto studentų magistracijos bei daktarizacijos. Magistro arba daktaro laipsnio siekiąs studentas sėsdavo prie atskiro staliuko skaityti savo pranešimo, o jam pirmiausia fakulteto dekanas ir profesoriai, o vėliau kiti, turintys daktaro laipsnį, užduodavo klausimų. Todėl dažnai kildavo audringų, patrauklių mokslinių ginčų. Paskui egzaminuojamasis prieidavo prie rektoriaus arba, jei jo nebūdavo, prie dekano ir atsiklaupęs ties Evangelijos knyga prisiekdavo niekados nevartoti savo mokslo piktam. Tik tuomet jam ant piršto būdavo užmaunamas žiedas, o jis pats apgaubiamas toga. Galop visi profesoriai ir jau turintys daktaro laipsnį apsupdavo savo naująjį kolegą, sveikindavo jį apkabindami ir bučiuodami*. Toje pačioje auloje, dalyvaujant Universiteto vadovybei ir jaunimui, būdavo įteikiami studentams ir kiti apdovanojimai, pavyzdžiui, medaliai už gyvybės išgelbėjimą. Ta proga rektorius pasakydavo atitinkamą kalbą. 1828 m. čia įvyko atmintinos Universiteto gyvavimo 280 metų jubiliejaus

* 1803 m. medicinos mokslo daktarų laipsnio suteikimo apeigas šio mokslo magistrams įvedė Lobenveinas Oksfordo universiteto pavyzdžiu. Jėzuitų tradicija viešai įteikti daktarams togą, biretą, žiedą ir knygą buvo panaikinta tik 1824 m. Vadinamoji gydytojų Hipokrato priesaika duodama nuo 1816 m. vietoje senų apeigų, kuriomis buvo išpažįstamas Romos katalikų tikėjimas; tačiau vadinamoji *Jus jurandum Hippocratis* (Hipokrato priesaika) buvo siejama su laidavimu ir medicinos skyriaus dekano rankos paspaudimu bei visų profesorių, dalyvaujančių viešame posėdyje, peties pabučiavimu (žr. Adamovičiaus „Anatomijos apžvalgą"., P. 26).

iškilmės. Imperatorius Nikolajus I buvo šioje auloje 1837 m., kai lankėsi Medicinos chirurgijos akademijoje.

Be to, čia, dažniausiai dalyvaujant pačiam rektoriui ir Universiteto profesoriams, kasmet vykdavo vieši gimnazistų mokslo lygio demonstravimo aktai, kurių metu būdavo uoliai tikrinami mokiniai, iškalbingai skatinami mokytis, o tai darė jaunimui didžiulę įtaką. Tam tikrą laiką, 1827 ir 1828 m., dėl didelių šalčių auloje buvo įrengta koplyčia Universiteto ir mokyklų jaunimui, nes tuomet Šv. Jono bažnyčioje dar nebuvo nė vienos šiltos koplyčios.

Muziejaus rinkiniai. Archeologijos šaka

Dabar įeikime į šią, Vilniaus gyventojams atmintiną salę, kuri pastaruosius 16 metų, uždarius Akademiją, buvo gerokai apleista ir neprižiūrima*, o šiuo metu vėl naudojama pagal kilnią ankstesnę paskirtį. Iš eilės susipažinkime su visų muziejuje sukauptu senovės paminklų šakomis, atkreipkime dėmesį bent į reikšmingiausius dalykus.

Pradėkime nuo įdomiausios ir jau šiandien savo rinkinių turtingumu gerokai kitų miestų muziejus pranokstančios archeologijos šakos. Anot A. H. Kirkoro sudaryto katalogo, ji turi 10 skyrių.

I skyrius. Mitologija

Svarbiausias jo eksponatas – Kernavėje rasta lietuvių dievo Perkūno statulėlė, kurią muziejui dovanojo J. I. Kraševskis. Ši statulėlė, lieta iš bronzos, kurią sudaro įvairių metalų mišinys,

* Ši salė, uždarius Medicinos akademiją, priklausė Vilniaus gimnazijai ir pastaraisiais metais buvo paversta bendrabučiuose gyvenančių mokinių valgykla. Joje vykdavo Vilniaus gubernijos bajorų seimeliai, be to, žymus smuikininkas Apolinaras Kontskis čia kelissyk rengė savo puikius, labai lankomus koncertus.

iš dalies žemos prabos sidabras, apsitraukusi apnašomis, 4,7 lietuviško colio aukščio, vaizduoja nuogą senyvą žmogų, drobule liemenį apsijuosusį. Žmogus sėdi, ilgi jo plaukai krinta ant pečių, akys didelės, aukštyn sušukuoti ūsai, trumpai kirpta barzda. Dešinioji ranka truputį ištiesta horizontaliai, saujoje laiko žaibų pluoštą, o kairioji, sulenkta per alkūnę, laiko kažkokį indą, panašų į lėkštą taurę. Nuo viršugalvio per visą figūrėlę žioji gana didelė, apvali kiaurymė, gal įverti metaliniam virbui, kuriuo, matyt, buvusi prie ko nors pritvirtinta, o virš galvos galėjusi būti baldakimo formos vėliavėlė.

Mažytė lietuvių karo dievo Kovo statulėlė. Pinsko apylinkėse ją rado Mečislovas Slizenis ir padovanojo Liudvikui Kondratovičiui, o šis atidavė muziejui. Statulėlės aukštis – 2,15 lietuviško colio, vaizduoja riterį su šalmu ant galvos, su durklu prie diržo ir kažkokiu į dūdelę panašiu daiktu. Akys iššokusios, burna praverta, aukštyn iškeltų rankų delnai su skylutėm, tikriausiai tam, kad galima būtų įverti siūlą ir pasikabinti statulėlę ant kaklo. Galbūt ji priklausė pačiam Krivių Krivaičiui arba dievo Kovo žyniui.

Bronzinė statulėlė su sidabro priemaišomis rasta Vileikos apskrityje, p. Sidalijos Svidos Bogdanovo dvare, ardant seno podėlio pamatus, ir jos dovanota muziejui. Tatai tikrai lietuviškas kūrinys. Jo aukštis – 2 lietuviški coliai ir 7 linijos. Apatinė statulėlės dalis nudaužta, galvą, kaip ir Kovo, dengia šalmas. Žmogus vilki palaidinį sulig krūtine, rankovės trumpos, klostytos. Iš po palaidinio strėnas iki pusės dengia tunika, kojos basos. Iš veido bruožų ir smarkiai atsikišusios krūtinės galima manyti tai esant moterį, o mūsų mokyto istoriko Teodoro Narbuto nuomone, tai yra kuklumo ir tyrumo deivės Praurimės atvaizdas. Kairiojoje, truputį nudaužtoje, aukštyn iškeltoje, rankoje ji, ko gero, laikė liepsnojantį deglą.

Nežinomos statulos akmeninė koja rasta Vilniuje, Lukiškėse, kasant duobę Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčios kapinėse. Jos ilgis – 16,5 lietuviško colio. Be abejo, ši koja priklausė kuriam nors Lietuvos dievui, juo labiau kad pagonybės laikais šioje vietoje buvo šventas dievų šilas.

Sirų deivė Astartė. Raudono molio, degta 5,25 lietuviško colio aukščio statulėlė vaizduoja ant kėdės ar kažko

panašaus sėdinčią moterį. Ją prie Naugarduko rado Adolfas Kobylinskis ir padovanojo muziejui.

Grafo Pliaterio Švėkšnoje rastos ir J. I. Kraševskio dovanotos muziejui d v i egiptiečių dievybės.

Be to, čia yra dar kelios originalios dievybės, taip pat dievo Sviatovito gipsinis liejinys, rastas Podolėje, Zbručo upėje, kurio originalas saugomas Krokuvos mokslo draugijos muziejuje, ir daug kitų Vilniaus skulptoriaus Ostrovskio puikių liejinių. Apskritai šiame skyriuje yra 40 eksponatų.

II skyrius. Iš žemės iškastos senienos

Iš žemės iškasti daiktai. Tai įdomiausia šaka, lengvai nukelianti mus į praeitį. Su dideliu vargu iš žemės gelmių išgautos senienos yra mums juo brangesnės, nes turime tiek nedaug su meile ir išmanymu surinktų daiktų. Deja, mažai kam pažįstami iškilūs jausmai, kurie užtvindo tyrinėtoją, kai jis kastuvėliu atkapsto seniausiųjų laikų kapą, kai rūdžių sugraužta geležis, sudūlėję įrankiai, papuošalai prabyla protėvių balsu iš anapus ir atskleidžia seniai išnykusių ikikrikščioniškų kartų gyvenimą ir papročius. Kai giliai po žeme, kartais per 2 uolektis nuo jos paviršiaus, atkasi stebinančio ūgio vyro skeletą, o šalia jo – dviašmenį kardą, ietis, kirvius, kai ant sudūlėjusios moters skeleto rankos išvysti apyrankę, kuri prieš porą šimtų metų buvo, ko gero, neįkainojama, o ant pirštkaulių – žiedus, ant kaklo karolius ir varpelius – nekaltumo ženklą, argi gali tuomet likti abejingas, argi šie nebylūs senovės liudytojai nepažadins vaizduotės ir neatskleis tų išnykusių kartų gyvenimo paslapčių! Tačiau šiandien archeologijos tyrimus visuomenė pradėjo labiau suprasti, ir jų mastai ima plėstis. Ne sykį patys buvome liudytojais, kaip tie, kurie su šypsenėle, tam tikra pašaipėle artėdavo prie kasinėjamo pilkapio, vėliau įsitikindavo, kad tatai mažų mažiausiai ne žaidimas, jau vien kapų sistema tiek daug pasako tyrinėtojo sielai, tada patys suvokdavo šio darbo svarbą ir tapdavo karštais archeologinių kasinėjimų šalininkais.

Apžvelkime šį skyrių. Antai lietuviškos a š a r i n ė s, arba a š a r u v ė s. Jų yra čia 5. Tatai vertingas mūsų protėvių jautrumo įrodymas. Jie, liedami ašaras savo šeimos narių laidotuvėse, rinko jas į specialų indelį, kuris turėjo paslaptingą, šiandien nežinomą tobulą kiaurymių sistemą. Taip buvo surenkamos ašaros ir vėliau dedamos į kapus. Viena muziejuje esanti žalsvo stiklo ašarinė dar lig šiol iki pusės pripildyta skaidraus skysčio. Kita, taip pat stiklinė, ašarinė visiškai sandari, bet joje nebėra nė lašo. Kaip šis skystis išnyko, neįmanoma suprasti. Garsusis istorikas Teodoras Narbutas turi savo rinkinyje (Lydos apskrityje, Šavrų dvare) net penkias ašarines. Vienoje jų, stiklinėje, prieš daugelį metų dar buvo skysčio, bet jo vis mažėjo ir šiandien nė lašo neliko. Grafas Eustachijus Tiškevičius savo laiškuose apie Švediją (T. 1. P. 61) pateikia šiuo atžvilgiu įdomų pokalbį su garsiuoju Berzelijumi, kuris, grafo paklaustas apie ašarų garavimo iš stiklinio indo priežastį, atsakė: „Yra manoma, kad stiklas nieko nepraleidžia, ir aš tuo tikiu, bet nėra patirties ir neįmanoma patikrinti, ar tatai, kas per penkiasdešimt metų neįvyko, negali pasikeisti per porą šimtmečių".

Muziejuje esanti ašarinė su skysčiu rasta Ihumenės apskrityje, Tokarnios dvaro laukuose; antra, taip pat stiklinė, bet tuščia, aptikta ariant netoli Lahoisko, Borisovo apskrityje. Abiejų skersmuo – 2 coliai. Trečioji ašarinė irgi yra stiklinė, ji įskilusi. Ketvirtoji molinė, mažo buteliuko formos, pagaliau penktoji dūdelės formos, bronzinė. Būna ir gintarinių ašarinių. Iškelti jas iš pilkapių labai sunku. Jos dažniausiai buvo dedamos ne kapo viduryje, kur paprastai galima rasti kitų daiktų, bet kanalų, spinduliais išsišakojančių nuo kapo vidurio, galuose.

Žinoma, kad ašarinių dėjimo į kapą paprotys gyvavo ir buvo paplitęs romėnų laikais. Ašarinių randama ne tik Lietuvoje ir Lietuvos Rusioje, bet ir visose slavų šalyse. Tačiau mokslininkų nuomonės apie jas labai skiriasi ir dar neįrodyta, kad šiuose indeliuose iš tikro esama ašarų. Gal viską geriau paaiškintų cheminė skysčio analizė, bet kas gali ryžtis tokiam žingsniui – sunaikinti vertingą senovės paminklą.

Prie įdomiausių senienų priskirtinos metalinės ir molinės urnos su sudegintų žmonių palaikais. Grafas Juozapas Tiškevičius

vieną tokią rado Lentvario dvare (tarp Vilniaus ir Trakų, per 10 varstų nuo Trakų) 1856 m. kasinėdamas pilkapį po atskiru, kokliais išklotu skliautu. Ši urna padaryta iš lydinio, su geležiniais lankais. Dvi molines urnas su žmogaus kaulų likučiais J. E. Ablamovičius rado Justianove, prie Augustavo, arba senajame Užgirio krašte, netoli Druskininkų, senose lietuvių kapinėse, kur buvo kelios eilės tokių iš molio arba plytgaliais apmūrytų urnų.

Mirusiųjų deginimo paprotys buvo paplitęs Lietuvoje. Slavų gyvenamose, bet Lietuvai priklausančiose žemėse jis buvo mažiau populiarus, nors ir pačioje Lietuvoje jo ne visada buvo laikomasi. Galima daryti prielaidą, kad buvo deginami tik turtingesni ir žymesni asmenys ir jų palaikai buvo laidojami urnose, o kiti žmonės buvo laidojami nesudeginti. Pačioje Lietuvos širdyje, Trakų pilkapiuose, rasdavau daug griaučių, o Ašmenoje, atvirkščiai, pasitaikydavo ir urnų.

Muziejuje yra keliolika įvairiuose pilkapiuose rastų molinių puodynių. Tokių indų su valgiais, dažniausiai statomų prie mirusiojo kojų (kad turėtų kuo pasistiprinti), esama visuose slavų kraštų pilkapiuose. Kai kurie jų su piešiniais. Kartais ant puodynių, ypač randamų Lietuvos Rusioje, dugno galima pamatyti nesuprantamų hieroglifų; tatai yra nepaprastai svarbu, nes įrodo visų slavų kraštų bendrumą ir nepaprastą senumą.

Toliau atkreipkime dėmesį į grafo Eustachijaus Tiškevičiaus prie Borisovo esančiame pilkapyje užtiktas šalia sudegintų palaikų beržines anglis ir kelis mažus pajuodusius gintaro trupinėlius, kurie, bandant sudeginti, virto milteliais; medinio kibirėlio, kurio skersmuo – $4^1/_2$ colio, apkaustų 58 gabalėlius su tokia pačia rankenėle, rastus pilkapyje netoli Borisovo; nuo ilgo gulėjimo šalia geležies aprūdijusią drobę, odą su žalvario papuošalais; grafo Konstantino Tiškevičiaus Kernavės pilkapyje aptiktą padą, ant kurio matyti aplink einanti siūlė, diržo siūlus, žalvariu padabintą demblį, dirželio, kuriuo buvo puošiama galva, gabalėlius. Be to, palaikai, žmonių kaulų liekanos ir daug kitų smulkių, bet tokių įdomių ir vertingų mūsų protėvių prisiminimų...

Dabar eikime prie moteriškų papuošalų. Turime 59 įvairius žiedus, daugiausia nuimtus nuo pilkapiuose rastų skeletų pirštų. Yra žiedų sidabro arba įvairių mišinių, žalvario, su Gordijaus

mazgais, įvijinių, susidedančių iš 6 ir 8 apskritimų; tarp jų yra ir vyriškų, o vienas labai dailus, akmeninis žiedas, gal naudotas lankui įtempti, rastas kautynių vietoje netoli Dolginovo, Vileikos apskrityje, tikrų tikriausiai Rytų gamybos*. (Dar yra 17 įvairių Mahometo išpažinėjų žiedų.)

Senovės lietuves ir ruses mėgus puoštis rodo karoliai, kurių gana daug randama pilkapiuose, esančiuose įvairiose vietovėse. Muziejuje jų yra net 687. Paminėkime karolius pagal rūšį ir spalvą: 129 smulkūs hematito, 3 šlifuoti, 54 stikliniai auksuoti, 1 žalvario, 80 safyro stiklo, 27 stiklo geltoni, iš neaiškios medžiagos, 37 mėlyni, 311 smulkių sidabro, 12 gintaro, 31 akmens. Šie karoliai turėjo būti labai brangūs, nes buvo gabenami net iš Venecijos – ilgą laiką jie buvo tik ten gaminami; tai dar kartą iškalbingai paliudija lietuvių prekybinius ryšius su šia jūros karaliene.

Dar moteriškiems papuošalams priklauso apyrankės, kurių muziejuje yra 61. Jos irgi rastos pilkapiuose ant skeletų rankų; apyrankės daugiausia žalvarinės, bet yra sidabrinių ir kombinuotų, t. y. iš metalų mišinių. Kai kurių galai žalčio galvutės formos, yra meniškai padarytų, ne vietinės gamybos. Sidabro

* Labai panašus į šį žiedą yra prancūzų 1850 metų 361 iliustracijoje persų gamybos išraižytas nykščio jašmos (*en Jade*) žiedas – iš *Debruge Duménil* kabineto.

Jade (Lapis Divinus), apellé par les Italiens Igiada, pierre précieuse fort dure, dont les Turcs et les Polonais embéllissent la poignée de leurs sabres. Des vertus fort équivoques qu'on lui attribue, en particulier celle de gaérir de la pierre, lui ont fait aussi donner le nom de pierre néphrétique, et l'ont fait choisir plusicurs fois pour graver des amuletes et des Talismans. Le Jade se peut raporter au genre des Jaspes. On en trouve dans toutes les différences des nuances de vert, et quelques unes même ne sont que d'un blanc sale; mais sa couleur la plus ordinaire est le vert d'olive. (Nefritas (*Lapis Divinus*), Italijoje vadinamas *Igiada*, – labai kietas brangakmenis, kuriuo turkai ir lenkai puošdavo savo kardų rankenas. Dėl savybių, dažnai abejotinų, kurios priskiriamos šiam akmeniui, ypač gydomųjų, dažnai vadinamas inkstų (nefritiniu) akmeniu, todėl buvo vartojamas graviruojant amuletus ir talismanus. Nefritą galima priskirti jaspių grupei. Jų randama nuo pačių įvairiausių žalių atspalvių iki balzganos spalvos. Tačiau dažniausiai jis būna žalsvai tabakinis.) – (*Mariette, Traité des pierres gravêes, Tome I, page 181–*).

ir žalvario plaukų segtukai; vienas su trimis pusantros uolekties ilgio grandinėlėmis. Segtukas buvo įsmeigiamas į plaukus, o grandinėlės apvyniojamos aplink kaklą ir kabojo ant pečių. Sidabro auskarai su nepaprastai storomis ąselėmis, net sunku įsivaizduoti, kaip juos galima buvo įverti į ausis, keliolika grandinėlių, vieliniai žiedai, metalinės plonos vielos pinelės su įmantriais kvadratėliais, su vingiuota sagtimi. Visa tai puošė moterų galvas ir kaklus. Vielos skrituliai skirti plaukams prilaikyti, nes jie visuomet randami ant kaukolių, nuo ausies ligi ausies. Yra grandinių iš liepos plaušų, apvyniotų žalvario viela. Moteriški antkakliai, rankų ir kojų papuošalai, padaryti iš 7, kai kurie net iš 14 žiedelių, į diademas panašūs papuošalai su žvaigždutėmis ir varpeliais, daugybė kitų. Ant griaučių kaklo būna mažų metalinių varpelių. Tatai pūsti rutuliukai su viduje esančiu mažyčiu grumsteliu, kuris judėdamas skamba. Žinoma, kad tokius skambalėlius nešiojo tiktai merginos.

Iš vyriškų papuošalų paminėkime diržus, kurie ypač verti dėmesio dėl meniškumo. Kai kurie rasti ariant Barysavo (abipus Biarezinos upės. – *Red. past.*) apskrityje, Krasnyj Boro kaime, yra platūs, sidabriniai, papuošti emaliu, su sagtimis galuose. O kiti padaryti iš metalinėmis spyruoklytėmis apvyniotų lininių virvelių. Vienam diržui imamos 6 penkių dalių virveles, 5 dviejų dalių ir viena 3 dalių. Yra diržų, puoštų skrituliukais ir pakabučiais. Iš viso muziejuje saugoma 17 diržų ir daug jų fragmentų bei sagčių.

Tame pačiame iš žemės iškastų daiktų skyriuje yra aukojimo pjautuvų, pentinų, balnakilpių, žąslų, žirklių, visiškai panašių į tas, kuriomis ligi šiandien kerpamos avys, įvairių arklių pakinktų dalių ir tinklo plūdurų formos molinių rutuliukų, kurių reikėjo verpstei įstatyti. Apskritai šiame skyriuje yra 1474 iš senkapių, kautynių laukų ir kitų vietų surinkti eksponatai.

III skyrius.
Daiktai, rasti Skandinavijos senkapiuose

Trečiame skyriuje saugomi Skandinavijos senkapiuose rasti daiktai ir grafo E. Tiškevičiaus atvežtieji, kad galima būtų palyginti

su vietiniais – tai sidabrinis suktas diržas nuo skeleto galvos, žiedai, keli moteriški papuošalai, karoliai ir t. t. – iš viso 29 daiktai.

IV skyrius. Krikščionybės epochos daiktai

IV skyriuje sukaupti senkapiuose ir kitose vietose rasti, bet jau krikščionybės epochai priklausantys daiktai. Čia matome senovinį geležinį kryžių, rastą sugriuvus garsiai Koložos cerkvei (Gardine); senovės slavų kryžių, kurį grafas Mykolas Tiškevičius pirko Paryžiuje, su sidabro grandine; kelis kitus senovės slavų kryžius, sudarančius relikvijorius, medalionus, o vieną su raidėmis „*C, CSS., M. D. L. M. D. P. M. B. L.*“; Čenstakavos Dievo Motinos atvaizdą ant skardos, senovinį sidabrinį kunigaikščio Romano Sanguškos relikvijorių, kateną iš atgailautojo kapo ir t. t. – iš viso 34 daiklus.

V skyrius. Akmeniniai ginklai

V skyrius, kurį sudaro akmeniniai ginklai, yra vienas iš turtingiausių. Čia sudėti bemaž visi ginklai, kuriuos naudojo lietuviai, kaip ir Skandinavijos gyventojai.

Galima neabejoti, kad akmeniniai įrankiai pas mus buvo paplitę seniai, kai dar nežinojome metalų. Akmens rūšis, iš kurios buvo gaminami šie ginklai, ir jų forma labai panašūs į skandinavų; tačiau yra žinoma, kad mūsų akmenis senų senovėje vanduo atvilko iš Skandinavijos. Net ir Prūsuose, daugelyje Vokietijos vietų esantys akmenys yra tos pačios kilmės. Tad nesunku daryti prielaidą, kad akmeniniai ginklai, nors ir panašūs į skandinavų, pagaminti pas mus, juo labiau kad šią nuomonę patvirtina randami (esama jų ir čia, muziejuje) akmeniniai įrankiai, kuriais galėjo būti tašomi šie ginklai.

Mūsų laukuose ir mūšių vietose išariama vis rečiau pasitaikančių ginklų arba iš ragainio (šviesesni), diorito, arba grinšteino (tamsesni), arba titnago. Rečiausiai aptinkama grynai granitinių ginklų.

Taigi išvardykime Lietuvoje ir Rusioje rastų ir muziejuje esančių akmeninių ginklų rūšis:

1. Rutuliai. Du iš Minsko pilies: vieno apskritimas – $4^1/_2$ uolekties, antro – $2^3/_4$ uolekties. Du rutuliai, iš Senųjų Trakų pilies: vieno apskritimas – 3, kito – $2^3/_4$ uolekties. Du iš Vilniaus pilies: vieno apskritimas – 3, kito – $2^1/_2$ uolekties. Šiuos rutulius tam tikrais įtaisais nuo pilių viršaus pilėnai svaidydavo puolantiems ant galvų. Mykolas Balinskis savo vertingoje „Senovės Lenkijoje" (T. 3. P. 344) pateikia įdomų faktą, kad, Merkinėje (Trakų apskrityje) nuslinkus kalnui, buvo rasti keli apie 80 svarų akmeniniai rutuliai ir du ypač dideli geležies gabalai, vienas kurių yra su dviem ąžuolo sijomis, sujungtomis skrynios pavyzdžiu. Kaip tik šias dalis turi ir minėtasis įtaisas. Šis vienintelis eksponatas rūdyne buvo perlydytas į žemės ūkio padargus.

2. Maži rutuliukai, panašiai kaip marmuras šlifuoto akmens granatos. Vienas jų yra iš Liachovičių pilies (Naugarduko apygardos), antras rastas Bogdanovo apylinkėse (ponia Svida), Vileikos apygardoje. Du tokius pat mažesnius ir 10 nešlifuotų iš Platelių perdavė kunigaikštis Irenėjus Oginskis.

3. Du akmenys su grioveliais, plokšti, lanko formos, viena jų pusė lygi, pritaikyta plaktukams ar kirviams šlifuoti.

4. Kirviai su kiauryme rankenai priešais ašmenis.

5. Kūjai su tokia pačia kiauryme rankenai įtverti.

6. Lazdos-skeptrai, apvalios, su kiauryme viduryje. Ir pavadinimas, ir paskirtis neva buvo naudojamos kaip valdžios ženklai, yra tik spėjami.

7. Pleištai, suploti, platesniame šone pasmailinti, žmonių vadinami p e r k ū n o s t r ė l ė m i s. Įtverti į medį buvo naudojami kaip rankiniai sviediniai.

8. Kaltų forma panaši į pleištus, tik jie siauresni, ilgesni ir aštresni; tikriausiai buvo naudojami staliaus darbams.

9. Laidyklės – tai nedideli kalteliai, iš abiejų šonų beveik vienodo pločio, su nedidele skyle įverti virvelei arba odiniam dirželiui, kuriuos įtempus akmuo buvo sviedžiamas į priešą.

10. Kirviai be kiaurymių, įtveriami į medį.

11. Dar yra tokios rūšies ginklas, kuris mūsų archeologų vadinamas **kirviu-kūju,** su kiauryme beveik pačiame viduryje, su aštriu siaurėjančiu galu. Jis didesnis už paprastą. Manoma, kad juo buvo užmušama auka dievams.

Dar minėtini keli pilkapiuose kartu su geležiniais ginklais rasti galąstuvai ir budės, neabejotinai naudoti jiems aštrinti.

Apskritai muziejuje, be aukščiau aprašytų rutulių, yra 736 akmeniniai ginklai. Vienas Barysavo laukuose rastas kūjis yra retas egzempliorius; jis yra plokščias, gana platus, su kiauryme viduryje, iškaltas iš gryniausio granito. Tatai galėjo būti būtent lazda-skeptras arba koks nors kitas vado ženklas. Dar yra keli įdomūs nedideli plaktukai, kurių abiejuose šonuose matyti vos pradėtos daryti kiaurymės.

Be to, minėtinas įdomus, pasmailintas gyvulio kaulas, naudotas kaip ginklas, rastas sename kape Vilkmergės apskrityje, prie Utenos kaimo (Strutinskių).

VI–IX skyriai.
Metaliniai ginklai, šarvai, amunicija

Mūsų protėvių metaliniai ginklai buvo: dviašmeniai kardai, dalgiakirviai, durklai, kirviai, ietys, strėlės, laidyklės. Jie yra neabejotinai vėliau atsiradę negu akmeniniai. Apžiūrėkime svarbiausius muziejuje esančius šio skyriaus paminklus. Senovinis kardas, rastas Naugarduke ant Mindaugo kalno, laidyklės (žalvarinę rado p. Jurgis Kelčevskis pilkapyje prie Ūlos upės, Mikuliškių kaime; iš trijų geležinių viena rasta Trakų, antra Naugarduko apskrityse, o trečia prie Molodečno), 44 kirvukai, 27 ietys, 25 strėlės, senovinis durklas iš Trakų pilies, dalgiakirvis iš mūšio su švedais lauko. Muziejuje yra įvairių vėlesnių amžių lenkų giminių kardų, vienas garsaus Vilčeko, kardų su užrašu „*Wiwat huzar*“ ir kitais, senų dagtinių šautuvų, pistoletų, patrankų sviedinių, senovinių užtaisų, parakinių, nepaprastai įdomus karo trimitas, rastas Livonijos

piliavietėje, Mykolo Reuto valdose; Oršoje rasti šarviniai marškiniai, pasiūti iš daugiau kaip 20 tūkstančių geležinių skrituliukų, kurių abiejose pusėse yra skirtingi slaviški įrašai; keletas kitų šarvinių marškinių, seni daugybės lietuvių giminių šarvai; lietuvių šarvuoto būrio kario šarvai; Teodoro Čartoriskio kariuomenės pulko kasketės, Dysnos apskrityje rasta dygi kepurė ir karpio žvynų pavidalo šarvų dalis (Anzelmo Bužinskio dovana); Murato gvardijos pionieriaus kirvis; mameliuko balnakilpės; pistoletai, trimitas, kirasa ir kiti 1812 metų Berezinos mūšio atminimai; senoviniai balnai, arklių pakinktai, strėlinės su strėlėmis, tuščios strėlinės, gūnios ir t. t. Paminėkime dar du geležinius senovės lietuvių skydus, vienas kurių rastas Kernavėje, kitas – Utenoje. Jie yra smailios skrybėlės formos. Šie skydai buvo prikalami prie didesnio medinio skydo arba ant storos stumbro arba buivolo odos. Iš viso šiuose skyriuose eksponuojama 410 daiktų.

X skyrius. Įvairūs archeologijos paminklai

Negausus, bet itin įdomus kitas skyrius, kurį sudaro 212 įvairių archeologijos paminklų. Apie juos išsamiau papasakos katalogai. Čia yra marmurinių antkapių plokščių su herbais ir įrašais; marmuriniai pistoletai iš etmono Gosevskio kapo buvusioje Šv. Kazimiero bažnyčioje, bareljefų, karstų skardos lakštų, anksčiau Vilniaus universitete buvęs moters biustas, kataloguose įrašytas kaip vienas iš Jogailaičių kapų paminklų; stačiakampė kapo plokštė su įrašu sena slavų kalba apie Eustachijaus Tiškevičiaus palaidojimą 1558 m.; garsaus Levo Sapiegos ir jo žmonų marmurinio paminklo iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios dalis, kurioje visu ūgiu pavaizduota jo pirmoji žmona Darata, kilusi iš Firlėjų giminės, Liublino kašteliono duktė, Trakų vaivados kunigaikščio Zborovskio našlė; Sluškų rūmų marmuro plokštė su lotynišku įrašu; karaliaus Stanislovo Augusto rašomasis stalas; Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekos dirbtiniu marmuru dengtas didelis stalas; Kasparo Bekešo kaukolė ir kepurė; įvairių Lietuvos pilių akmenys ir plytos; Trakų pilies sija (4 su puse uolekties il-

gio); Pacų kilimai; taurė su patina, rasta Varšuvoje kasant teatro priešais Krasickių rūmus, vėliau vadinamo Žečpospolitos, pamatus (buvo atgabenti į kabinetą karaliaus Stanislovo Augusto, kuriam mirus atiteko Povilui Bžostovskiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendoriui, o iš jo paveldėtojų pateko pas grafą Eustachijų Tiškevičių); Petro Skargos skrynia, kuri buvo saugoma Vilniaus universiteto ižde, - šio Universiteto kasininko Radzevičiaus dovana; gintarinis Žygimanto III atvaizdas; įvairių epochų istorinės vertės žiedai; senovinės taurės su herbais ir įrašais; buvusios Supraslio spaustuvės senovės slavų spaudmenys; kun. Kliuko spaudmenys ir šriftai; dramblio kaulo, gintaro ir saksoniško porceliano tabakinės; XVI amžiaus kortos; šimtas ir keliasdešimt įvairių draugijų, civilių ir karinių įstaigų, vienuolynų autentiškų antspaudų; apie 200 akmenyje raižytų bajorų herbų; trys vėliavos: 1. Radvilos, karinė, skaisčiai raudonos spalvos, viduryje Švč. Nekalto Prasidėjimo Mergelės atvaizdas, aplink jį įrašas: „*Monstrate esse Matrem*" (Parodykite esant Motiną), dviejuose kampuose - Radvilų ereliai, kituose dviejuose - iš raidžių XKR supinta monograma, reiškianti - Kunigaikštis Karolis Radvila. 2. Žygimanto III dovanota Trakų vaivadijos vėliava; joje prie blyškiai žalio audinio prisiūtas avietinės spalvos skydas su vyčiu, aplink jį - užrašas: „*Sigismundus III Dei gratia Rex Pol. M. D. L.*" (Žygimantas III. Iš Dievo malonės Lenkijos, L[ietuvos], D[idžiosios] K[unigaikštystės] karalius) ir dešinėje žodis: „*Trocka*". 3. Geltona, dešiniame kampe kryžius, kairiame - Nalenčo herbas su įrašu: „*In hoc signo vinces*" (Su šiuo ženklu nugalėsi), o ant vėliavėlės užmautas geležinis rutulys, iš kurio kyšo dvigalvis erelis, tikriausiai pritaisytas vėliau; ji gauta iš Trakų apskrities Rūdninkų bažnyčios, vienos iš septynių Jogailos įsteigtų, 6 mylios nuo Minsko buvusiai Hainos bažnyčiai Kazimiero Jogailaičio dovanotos mitros dalis; kunigaikščio Juozapo Poniatovskio chalatas; Nemcevičiaus kepuraitė; Kosciuškos optinis vamzdis (nuo Macejovicų); regalijos, didžiojo kryžiaus kaspinai ir įvairių masonų ložių prijuostėlės; be to, Slucko juostos, žiponai, kontušai, Lietuvos kariuomenės mundurai, kasketės ir t. t.

A. H. Kirkoro muziejui dovanotos senienos

Aukščiau minėtuose muziejaus skyriuose taip pat yra A. H. Kirkoro įvairiuose pilkapiuose, mūšių laukuose ir kitose Lietuvos ir Lietuvos Rusios vietovėse rastų archeologinių iškasenų, iš viso 526 daiktai. Paminėkime pačius įdomiausius. Lietuvos deivės M i l d o s statulėlė, rasta Vilniaus Pilies kalno požemiuose. Statulėlė vaizduoja nuogą, juosta susijuosusią moterį. Dešinioji ranka truputį atitraukta nuo liemens, ligi alkūnės nuleista žemyn, sulenkta horizontaliai. Delnas nuskilęs – joje turėjo būti gėlių puokštė, mat šitaip aprašyta Kauno Milda, kuri prieš daugelį metų buvo rasta ir sunaikinta. Kairioji ranka įremta į šoną. F a u s t u l a s, romėnų piemuo, o šalia jo – vilkė, garsi Romulo ir Remo maitintoja. Faustulas sėdi nuogas, plaukai garbanoti, tokia pati trumpa barzda, alkūne remiasi į vilkę, kairiąja ranka laiko šaką. Viena koja užmesta ant kitos. Vilkė pusiau gulinti. Šios skulptūros pagrindas su vilke ir dešiniąja Faustulo ranka rasti mūsų minėtame Vilniaus požemyje; pati Faustulo figūra užtikta Minske, ji priklausė grafui Eustachijui Tiškevičiui. Sujungus abi šias dalis suformuota visa statulėlė. Negalima nutylėti, kad garsusis tyrėjas Teodoras Narbutas, išvydęs pagrindą su dešiniąja ranka, nors dar nebuvo žinoma apie Faustulo figūros egzistavimą, įspėjo šios sudužusios skulptūrinės grupės turinį. O netrukus, grafui E. Tiškevičiui atvažiavus, spėjimas visiškai pasitvirtino. Negalima teigti, kad Minske rasta Faustulo figūrėlė yra kaip tik ta, kuri kadaise nuskilo nuo Vilniuje aptiktos vilkės ir pagrindo, nes iš pirmo žvilgsnio nesunku įsitikinti, kad bet kuri kita statulėlė galėjo tik taip nulūžti, mat Faustulas turi tik du atramos taškus, jungiančius jį su visa grupe. Ir Mildos, ir Faustulo figūrėlės išliedintos iš metalų mišinio.

Tame pačiame Pilies kalno požemyje rasti šie daiktai iš kaulo: d r i e ž a s, m e š k i u k a s (Žemaitijos herbas), s ė d i n č i o s e n i o s u g e l e ž i n e k a r ū n a (vadinama Dovydo karūna) figūra, anot Narbuto, panaši į Herulų karalių Odoakrą, d i a p a z o n a s – į klarnetą panašus lietuvių muzikos instrumentas, vartotas net ir Kazimiero Jogailaičio laikais.

Ž a s t o a p y r a n k ė rasta viršum urnos pilkapyje, esančiame Ašmenos apskrityje, Horodzilovo dvare (kunigaikščio

Tado Puzino). Tatai apskritimu sulenktas apie 5/10 lietuviško colio storio žalvario virbas, apačioje nupjautas, visas aptrauktas plona, lygia ir dailia sidabro skarda, su trimis sidabro papuošimais, kurių įdubos pripildytos aukso, su išgaubtais taškeliais; įdubų dydis – apie 4/10 lietuviško colio.

Šis papuošalas turėtų priklausyti prie archeologams žinomų žasto apyrankių, kurias valdantys kunigaikščiai dalydavo savo bajorams kaip jų kilmingumo ženklą.

Svarstyklėlės, kurias sudaro du metaliniai dubenėliai (prie vieno išlikęs lininio siūlo galas), kaulinis dėklas ir 12 kitų detalių, priklausančių svarstyklių pagrindui, į grandinėlę panaši detalė, tikriausiai reikalinga tam, kad galima būtų pakabinti. Jos rastos Minsko gubernijoje, Logoisko apylinkėse (grafo Konstantino Tiškevičiaus)* esančiame piliakalnyje.

Keturlinkas sulankstytas senovinis k a r d a s, į vieną geležies gabalą ugnyje susilydęs kartu su dviem ietimis, 2 balnakilpėmis, keliais skrituliais ir kitais nežinomais daiktais. Rasta greta urnos tame pačiame Horodzilovo pilkapio kape, kuriame buvo sidabrinis auksuotas papuošalas.

Be to, yra apyrankių, žiedų, mažų metalinių varpelių, didesnių varpelių, metalinių žiedų plaukams segti, sukabintų raktų, įvairių moteriškų papuošalų, akmeninių rutulių ir kūjų, senovinė alebarda, rasta šalia Vytauto tilto per Uzlės upę, Vileikos apskrityje, senovinių kalavijų, kirvių, iečių, strėlių, kardų, durklų, peilių, skustuvų, sidabro ir kitokių metalų diržų, pentinų, balnakilpių, vadžių, aukojamųjų pjautuvų, įvairių metalinių ratukų, urnų su pelenais, koklių su įvairiais atvaizdais, herbais ir raidėmis nuolaužų, rastų Lietuvos kunigaikščių Viršupio rūmų ir Kiškų rūmų Paplaujoje griuvėsiuose ir prie atkastų pamatų. Įdomūs ir šio rinkinio šarvai, ant vienų iš jų išgraviruoti Nukryžiuotojo Išganytojo, Švč. Dievo Motinos ir šv. Juozapo atvaizdai ir Eilenbergų herbas; etmono lazda, medinė šv. Mykolo figūra, rasta Viršupio rūmų griuvėsiuose, ir t. t.

Muziejaus archeologinį rinkinį sudaro iš viso 2920 eksponatų.

* Tokias pat svarstykles d ras Krusė rado Lifliandijoje, Povilas Saveljevas – 8 egzempliorius Vladimiro gubernijoje.

Portretų, raižinių, iliustracijų, skardos lakštų, ksilografijų rinkinys

Muziejaus sales dar puošia 128 portretai, daugiausia aliejiniai ir raižyti.

Paminėkime bent kai kuriuos: Vytauto (kadaise Augustijonų bažnyčioje, anksčiau Brastoje, o vėliau Vilniuje buvusio paveikslo Jono Zenkevičiaus kopija), Žygimanto Augusto žmonos Barboros Radvilaitės (pagal Nesvyžiuje esantį portretą), V. Smakausko tapytas natūralaus dydžio Stepono Batoro, šiuolaikinis Henriko Valezijaus, Stanislovo Leščinskio, Augusto III, Stanislovo Augusto, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus, vyskupo Jono Nepomuko Kosakovskio, žymaus Lietuvos valstybės iždininko Antano Tyzenhauzo, jėzuito Mikalojaus Lenčickio, antrojo unitų metropolito Hipatijaus Pociejaus, paskutinio unitų metropolito Juzefato Bulhako, 1760 m. Minske sušaudyto Mykolo Volodkovičiaus, etmono Liudviko Tiškevičiaus, Karolio Radvilos (*Panie kochanku*), Lietuvos kanclerio Jokimo Liutauro Chreptavičiaus, Stanislovo Augusto laikų pasiuntinio Londone Pranciškaus Bukato, Vincento Korvino Gosevskio, Andriaus ir Jono Sniadeckių, Rustemo, Vankovičiaus, stalininko Mykolo Valickio ir daugelio kitų.

Be to, yra rinkinys raižinių, piešinių, graviruotų varinių skardos lakštų, medžio raižinių, atliktų savojo krašto menininkų arba susijusių su krašto istorija žmonių, kurį sudaro 3101 eksponatas. Iš jų Chodovickio, Plonskio, Sierakausko ir kitų raižiniai yra tikros retenybės. Taip pat ypač nusipelno dėmesio Stepono Dolabelos raižinių rinkinys, darytas ant šešių didelių puslakščių, sudarančių vieną juostą, kurioje pavaizduotas iškilmingas Lenkijos pasiuntinio įvažiavimas į Romą su pranešimu apie Vladislovo IV įžengimą į sostą.

Numizmatikos šaka

Muziejaus numizmatikos skyrių sudaro 3247 eksponatai, iš jų daugiausia Lenkijos ir Lietuvos monetos ir medaliai. Čia yra

18 senovinių brakteatų[1], 6 sidabro liejiniai, vadinami rubliais, iškasti Veliuonoje, toliau chronologine tvarka nuo Jogailos laikų sudėtos monetos. Be to, saugomas gana didelis Lenkijos istorinių medalių ir šventų medalionų rinkinys.

Biblioteka, dokumentai, privilegijos, autografai

Prie grafo E. Tiškevičiaus iš pradžių dovanotų 3000 tomų per pusantrų metų prisidėjo dar daug tūkstančių knygų, todėl šiandien muziejaus bibliotekoje yra 11 428 tomai. Daug jų gauta iš buvusių, šiandien jau neegzistuojančių, Minsko ir Gardino gubernijų vienuolynų. Puikios dovanos privačių asmenų, knygininkų, literatų ir mokslininkų, Imperatoriškosios viešosios bibliotekos (1000 tomų), Peterburgo mokslo draugijų ir t. t. Yra keletas įdomių inkunabulų, retų leidinių, ir dar daugiau vilčių, kad palengva mūsų biblioteka įsigis daug bibliografinių įžymybių; tatai mums pranašauja uolių mūsų gentainių norai, svarbus mūsų muziejaus tikslas, kilnūs steigėjo ir jo pagalbininkų siekiai.

Paminėkime čia bent kai kuriuos muziejaus inkunabulus ir retus leidinius:

1) *S. Thomae de Aquino super libris Boecii de consolatione philosophie, commentum cum expositione etc. Nuremberg 1476 in fol.* (Šv. Tomo Akviniečio Boecijaus knyga apie filosofijos paguodą, kritika su paaiškinimais. Niurnbergas, 1476 m. did. formato.)

2) *Thomae de Aquino summae theologicae, Basileae 1485.* (Šv. Tomo Akviniečio „Teologijos pagrindai“. 2 tomai. Bazelis, 1485.)

3) *Decretalium Nicolai Syculi panormitani, Nuremberg 1485.* (Nikolajaus Sikulo Panormiečio sprendimai. Niurnbergas, 1485.)

[1] B r a k t e a t a s – labai plona metalo moneta, kurioje atvaizdas kaldinamas tik vienoje pusėje. Buvo gaminamas Lenkijoje ir kitose Vidurio Europos šalyse XII–XIV a.

4) *Lectura insignis abbati Syculi panormitani super tertio decretalium cum casibus Bernardi et cum summariis et additionibus editis per preclarum I. G. doctorem Aeneam de Falconibus de Pauliano ab Sine etc.* (2 tomai) *Nuremberg – 1486* (antras tomas, Lugdunas, 1512). (Žymiojo abato Sikulo Panormiečio paskaitos apie tretįjį dekretalijų tomą su Bernardo aiškinimais, santraukomis ir priedais, išleistais garsiojo tarptautinės teisės daktaro *Aenėjaus de Falkonibus de Pauliano ab Sine* ir kt. (2 tomai). Niurnbergas, 1486, antrasis tomas, Leidenas, 1512.)

5) *Compilatio commentarii magistri Lamberti de Monte Domini etc. Venetiis 1498 in 4-to.* (Magistras Lambertas de Montė Domini ir kt. Komentarų ištraukos. Venecija, 1498, 4-to formato.)

6) *Summa hostiensis cum additionibus k. p. d. Nicolai Supperantii I. u. doctoris equitis Hierosolymitani ac Patrici Veneti in hac impressione nuper additis, Venetiis 1505.* (Svarbiausios žinios apie Auką su priedais *k. p. d.* abiejų teisių daktaro Nikolajaus Sperancijaus, Jeruzalės riterio, Venecijos patricijaus, neseniai įdėtos į šią laidą. Venecija, 1505.)

7) *Fratris Petri Bertohry Pictaviensis morale reductorium super totam bibliam quatour et triginte libris consummatum etc. 1515 Coloniae, ex edibus quintelianis.* (Brolio Petro Bertoros Piktaviečio moralinis visos Biblijos atitaisymas, surašytas 34 knygose. Kelnas, Kvintelijaus spaustuvė, 1515.)

8) *Revelationes sanctae Birgitte 1521 – Nuremberg* (Šv. Brigitos apreiškimai. Niurnbergas, 1521; Antonijaus Kobergerio spaustuvėje *in fol.* tekstas su iliustracijomis.)

9) *Modus medendi morbus simplicioribus medicamentis* (Ligų gydymo paprastesniais vaistais būdas; tekstas su augalų piešiniais, be metų, *in 4-o.*)

Tikromis įžymybėmis laikytinos: 1432 metų maldaknygė, lotyniškai ir prancūziškai pergamente parašyta, su viduramžių stiliaus iliustracijomis; kita panaši, lotyniška, be piešinių, su papuošimais, pergamente *in 32*; trys XV a. kancionalai[1] (*in 2-o*) pergamente.

[1] Kancionalas – religinių giesmių rinkinys.

Retesni lenkų bibliografijos veikalai.

Spiczyński Hieronim o ziołach tutecznych y zamorskich y o moczy ich, a ktemu xięgi lekarskie wedle regiestru niżej napisanego – wszem wielmi użyteczne (Jeronimas Spičinskis. Apie vietinius ir užjūrio augalus ir jų veikimą, taip pat medicinos knygas pagal žemiau surašytą rejestrą – didžiai vertinga). Krokuvoje 1542, did. formato, dedikuota St. Albertavičiui Goštautui.

Psalterium Davidis Wróbla 1543 (Dovydo psalmynas. Vrublis, 1543).

Paprockiego Bartosza: Herby Rycerstwa Polskiego (Paprockis Bartošas. Lenkų riterių herbai).

Kronika wszystkiego świata na sześć wieków rozdzielona (Pasaulio kronika, suskirstyta į šešis amžius), 1550.

Nicolai de Nagłowic Rey opus, sprawa człowieka chrześcijańskiego – Kraków 1560 (Nikolajaus Rėjo iš Naglovicų veikalas „Krikščionio byla". Krokuva, 1560),

Biblia Leopolity (Leopolitos Biblija) – 1561.

Zwierzyniec stanów szlacheckich, którzy natenczas żywi byli – w Krakowie 1562 (Anuomet gyvenusių Žvėryno bajorų sąvadas. Krokuva, 1562).

Rozmowa, albo dyalog około exekucyi Polskiéj Korony. 1563 (Pokalbis, arba dialogas, apie Lenkijos Karūnos egzekuciją. 1563).

Cromeri Martini, de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX (Martyno Krėmerio „Apie lenkų kilmę ir žygdarbius", 30 knygų) – 1568.

Zwierciadło człowieka chrześcijańskiego – Poznań 1577 (Krikščionio veidrodis. Poznanė, 1577).

Gomółki Mikołaja, Melodye na psałterz Polski, Kraków 1580.

Bellarmini (Roberti) Theologi de libro quam Luterani vocant concordiae. Ingolstadii et Cracoviae, in oficina Lazari A. 1586 (Teologo (Roberto) Belarmino „Apie knygą, kurią liuteronai vadina sutapimais". Ingolštatas ir Krokuva, Lazario spaustuvė, 1586), iš Stepono Batoro bibliotekos.

Gospodarstwo Polskie – Kraków, 1588 (Lenkijos ūkis. Krokuva, 1588).

Buccellae Nicolai Patavini Archiatrii regii Confutatio responsi Simonis Simonii Lucensis ad epistolam Georgii Chiakor Leer

Ungari de morte Stephani Poloniae Regis – Cracoviae 1588 (Nikolajaus Bucelios Paduviečio, karaliaus [gydytojo], „Suniekinimas Simono Simonijaus Luciečio atsakymo į vengro Georgijaus *Chiakor Leer* laišką apie Lenkijos karaliaus Stepono mirtį". Krokuva, 1588).

Vilniuje 1588 m. Mamoničių spaustuvėje slaviškai spausdintas Lietuvos Statutas.

Januszowskiego Statut koronny po polsku i po łacinie. 1599 (Janušovskio. Karūnos statutas lenkų ir lotynų kalbomis, 1599).

Psałterz Dawidow, przekładania Jana Kochanowskiego. Kraków, 1606 (Dovydo psalmynas, išverstas Jono Kochanovskio. Krokuva, 1606).

Poezye Kochanowskiego. Kraków, 1629 (Kochanovskio poezija. Krokuva, 1629).

Historia Polonica J. Dlugossi. (J. Dlugošo „Lenkijos istorija"). 1615.

Rozmowa o Elekcyi, o wolności, o prawie i obyczajach polskich podczas Elekcyi Zygmunta III. Kraków, 1616 (Pokalbis apie elekciją, laisvę, lenkų papročius Žygimanto III elekcijų metu. Krokuva, 1616).

Biblia, wyd. Chrzysztofa Radziwiłła. 1632. (Kristupo Radvilos Biblija, 1632.)

Biblia tak zwana „Do djabła" we 3 tomach (Biblija, vadinama „Po velnių", 3 tomai).

Statutae inclyti ac heroici ordinis Immaculatae Conceptionis (Žymaus ir didvyriško Nekalto Prasidėjimo ordino nuostatai) – Vladislovo IV pergamente spausdinta be titulinio lapo *in 4-to.*

Germininis Floridae Stirpis N. D. Christiani Ambrosii de F. Kochlewski etc. Laus Posthuma in exequiis sollennibus Nurciae, die Mai 1647 a Michaele Matisevviccio caetus Evan. Vilnensis Pastore – drukowano w Lubczu nad Niemnem, 1648.

(Klestinčios giminės atžalos, mūsų pono Kristijono de F. Kochlevskio ir t. t. paskutinis pagerbimas iškilmingose egzekvijose Nūre, aprašytas Vilniaus evangelikų kunigo Mykolo Matisevičiaus, išspausdintas Liubče prie Nemuno 1648 m.

Cellarius Andreas Regni Poloniae M. D. Lituaniae Descriptio, Amsterdami. 1659.

Andrius Celiarijus. Lenkijos Karalystės ir Lietuvos D[idžiosios] K[unigaikštystės] aprašymas. Amsterdamas. 1659).

Syrenniusza Simona, księgi o ziołach rozmaitych (Sirenijaus Simono knygos apie įvairius augalus).

Iš retesnių dokumentų ir rankraščių minėtini:

1473 m. Livonijos atskyrimo nuo Lenkijos originalus aktas su Kazimiero Jogailaičio parašu (lenkų pusės komisaru tuomet buvo Radvila Astikaitis).

1494 m. karaliaus Aleksandro privilegija, suteikianti Gardino bernardinams laisvą žemės sklypą, kuriame kitados buvo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pilis.

1495 m. karaliaus Aleksandro suteiktos Magdeburgo teisės Lietuvos Brastai.

1540 m. Žygimanto Senojo privilegija, patvirtinanti Kauno miestui Magdeburgo teises.

1574 m. gegužės 3 d. Henriko Velezijaus Krokuvoje rusiškai rašyta Laurynui Vainai privilegija Ciupurnų ir Chodorovičių kaimams, esantiems Gardino apskrityje Induros valsčiuje.

1579 m. Stepono Batoro – Gardine, lapkričio 3, suteikianti Pinsko seniūnui ir žemietijos iždininkui Laurynui Vainai už nuopelnus Polocko karo žygyje namą Vokiečių ir Trakų gatvių sankryžoje (šiandien Jadzevičiaus namas).

Nevardijame kitų dokumentų ir įvairių rankraščių. Smalsus skaitytojas ras juos archeografijos aktuose, kuriuos Archeologijos komisija nusprendė skelbti. Paminėkime tiktai retenybę, ne mūsiškę, o k i n ų. Tatai yra 9 aršinų ir 7 verškų ilgio kūrinys, pavadintas „*Tjun fo kueń chun*“, t. y. „Džiugaus pavasario kvapnios gėlės“, kinų poeto Tjan Sino aprašomoji poema, žymaus rusų orientalisto tėvo Jakinto Pekine perrašyta iš originalo su pastabomis naująja kinų kalba.

Itin turtingas Vilniaus muziejaus kelių tūkstančių autografų rinkinys nuo Aleksandro Jogailaičio laikų iki šių dienų.

Autografai ir privilegijos pergamente su antspaudais saugomi atskirose apatinės salės vitrinose. Čia išsidėstęs ir visas memorialinis skyrius, kurio mažesni eksponatai laikomi vitrinose, o didesni ant sienų.

Dabar eikime į viršutinę salę, kurioje įsikūrusi biblioteka, muziejus ir ornitologijos kabinetas. Ji atidaryta 1857 m. vasario 11 d.

Neišmanydami ornitologijos mokslo, paprašėme komisijos nario p. Kajetono Tamulevičiaus trumpai aprašyti šį kabinetą. Pateikiame šį p. Tamulevičiaus straipsnį.

Ornitologijos kabinetas

Muziejaus antro aukšto salėje yra biblioteka ir ornitologijos kabinetas; pastarasis – grafo Reinoldo Tyzenhauzo dovana. Grafo Reinoldo tėvas Konstantinas Tyzenhauzas, autorius vienintelės mūsų kalba „Visuotinės ornitologijos", kuria naudojasi ir užsienio mokslininkai (dar nebaigtoje Cheno knygoje „*Encyclopédic d'histoire naturelle*" (Gamtos mokslo enciklopedija) daug sykių minimas Tyzenhauzo vardas), surinko 1093 paukščių egzempliorius (dublikatų yra nedaug), ir visa tai dabar priklauso visuomenei. Negalime atsidžiaugti matydami vaikus – gimnazijos ir instituto mokinius, o kartais ir Universiteto jaunimą, atvažiavusį atostogų ir su knygomis vaikštinėjantį po kabinetą aplinkui spintas arba aiškinantį neišmanantiems ilgų paukščio kojų arba riesto snapo paskirtį. Apžvelkime paviršutiniškai šiuos oro erdvių gyventojus, sukauptus čia iš įvairiausių pasaulio kraštų.

Pradėkime nuo paukščių, kurių jaunikliai anksti palieka lizdą, nes išsirita iš kiaušinių jau apsiplunksnavę ir tuojau gali paskui motiną lakstyti, plaukioti, kartais ir skraidyti. Šiam skyriui priklauso einiai, vištos, vištasnapiai, ilgakojai, arba pelkiniai, plėviapirščiai. Be to, plėšrūnai, visaėdžiai, vabzdžiaėdžiai, grūdlesiai, gerviniai, suaugtapirščiai, žalvarniniai, kregždės ir karveliai; pastarųjų jaunikliai iš kiaušinių išsirita bejėgiai, vos galintys paimti tėvų atneštą maistą, ilgai užsibūna lizde[1].

[1] Paukščių klasifikacijos srityje ligi šiol nėra vieningos sistemos, todėl šiame skyriuje pateikti kai kurių paukščių pavadinimai, jų skirstymas pagal tam tikrus požymius ir savybes ne visur sutampa su šiuolaikinės ornitologijos sistema (žr. *Жизнь животных*. – M., 1986. T. 6, *Птицы*. C. 26; *Ivanauskas T.* Pasaulio paukščiai. V., 1981. P. 13 ir kt.).

Vilniaus universiteto Gamtos fakultetas. Zoologijos muziejus

Einiai (*Cursores*) – tai paukščiai su vidutiniu arba trumpu snapu; du arba trys jų kojų pirštai atsukti į priekį, stiprūs, šie paukščiai prisitaikę bėgioti. Be šios rūšies einių, visi kiti einiai skraido prastai, užtat bėgioja jie labai greitai, gyvena poligamijos principu, minta žole, augalų sėklomis ir vabzdžiais. Iš nedaugelio kabinete esančių einių dėmesį patraukia didysis einis (*Otis tarda*), daugiau kaip 3 pėdų ilgio, kartais sveriantis net iki 35 svarų; tuoktuvių metu ant patino posnapio išauga panašios į barzdą styrančios plunksnos. Po liežuviu esančiame odiniame maišelyje patinas nešioja vandenį kiaušinius perinčiai patelei. Kabinete yra kaip tik tokio dėmesingo patino egzempliorius.

Puošnusis einis (*Otis houbara)* kilęs iš Šiaurės Afrikos, su baltų ir juodų plunksnų kuodu ir apykakle; einis *strepetas,* arba mažasis einis (*Otis tetrax*), stovintis toje pačioje lentynoje šalia didžiojo einio.

Čia dar yra vištų ir alektorių, arba vištasnapių.

Ornitologijoje vištiniais (*Gallinae*) vadinamiems paukščiams būdingi šie požymiai: snapas iškilus, trumpesnis negu galva, ants-

napis ilgesnis ir platesnis negu posnapis, šnervės pridengtos raginėmis plokštelėmis, kojos raumeningos, dažniausiai su 4 pirštais, nagai trumpi, platūs ir buki, sparnai trumpi, apvalūs, skrenda silpnai, jaunikliai minta kirminais ir vabzdžiais, suaugę paukščiai minta sėklomis, kurias randa kapstydami žemę, medžiuose nutupia retai, šokinėti nuo šakos ant šakos apskritai negali, nes ketvirtas pirštas yra aukštai, jis silpnai išsivystęs, gyvena poligamijos principu.

Paminėkime kai kurias vištinių būrio rūšis:

Medžiojamasis fazanas (*Phasianus colchicus*), auksinis fazanas (*Ph. pictus*), su geltonai auksiniu ant sprando užkritusiu kuodu, geltona su apelsino atspalviu pelerina safyro apvadais, žalia nugara, tamsiai raudonais kaklu, pilvu ir pauodegio danga, dviejų uolekčių ilgio uodega. Sidabrinis fazanas (*Ph. nycthemerus*), iš viršaus sidabriškai baltas su plonais juodais dryželiais, apačia juoda.

Puošnusis fazanas (*Lophophorus refulgens*), su nuostabiu keliolikos plunksnų, panašios formos į lapelius, kuodu. Jo plunksnos žėri puikiausiais metalo atspalviais; vairuojamosios (uodegos) plunksnos rusvos, negražios. Šio fazano tėvynė - Bengalija.

Raguotasis satyras (*Tragopon satyrus*), išmargintas baltomis apskritomis dėmelėmis, su dviem mažais rageliais pakaušyje (šiuos papuošalus turi tik patinas).

Raibasis pentinuotis (*Polyplectron chinquis*), uodegos forma ir jos dėmelėmis panašus į povą. Patinas ant kiekvienos kojos turi po du pentinus ir todėl vadinamas pentinuočiu.

Turime keturis pavyzdžius gargatūno (*Tetrao medius*), kai kurių ornitologų (*Wilson*) dar nelaikomo atskira rūšimi. Jie įtaria kurtinį (*Tetrao Urogallus*) ir teterviną (*Tetrao tetrix*) pažeidus gamtos dėsnius; šių santykių vaisius neva ir yra gargatūnas. Tiesą sakant, tarp gyvūnų tokių dalykų pasitaiko, ir kartais dviejų artimiausių rūšių skirtingų lyčių atstovai susikryžmina, bet paprastai taip atsitinka nelaisvėje. O gamta už savo dėsnių pažeidimą nelaimingus išsigimėlius baudžia nevaisingumu. Vargu ar galėtų laukiniai gyvūnai nusileisti iki tokių pramogų.

Juodasis kraksas (*Crax alector*) kilęs iš Gajanos, su gražiomis juodomis, į priekį užriestomis plunksnelėmis ant galvos.

Didysis argas (*Argus giganteus*). Šis puikus paukštis nuo snapo iki vairuojamųjų plunksnų galo yra $5^3/_4$ pėdos ilgio. Antros eilės plasnojamosios plunksnos, iki 30 colių ilgio ir 6 colių pločio, padabintos akių formos dėmelėmis. Vairuojamųjų plunksnų (uodegos) yra 12, iš jų dvi vidurinės patino - iki 4 pėdų ilgio, o pats paukštis yra vos $1^3/_4$ pėdos ilgio. Didysis argas gyvena kalnuotose ir miškingose Kinijos ir Tartarijos vietovėse, Javos ir Sumatros salose.

Penelopė rėksnė (*Penelope pipile*), iš Gajanos, su raudona skiaute po gerkle. Visų penelopių trachėja, arba kvėpuojamasis vamzdelis, neįprastai susilankstęs: vienas lankstas aukštyn yra ties krūtinkaulio apačia, kitas prie išsišakojimo - žemyn, ir tik po šio antrojo linkio trachėja įeina į plaučius.

Tam pačiam būriui dar priklauso smiltvištės (*Pterocles*), kurapkos (*Perdrix*), putpelės (*Coturnix*), kurios dėl vietos stokos sustatytos kairėje pusėje.

Alektoriai, arba vištasnapiai (*Alectorides*).

Vištasnapių būrio paukščiai labai panašūs į vištas; kai kurie gyvena lygiose ir sausose vietovėse, kiti prie vandens; minta ropliais, smulkiomis žuvelėmis, vabzdžiais ir augalais. Skrisdami jie ištiesia kojas atgal.

Kuoduotoji palamedėja (*Palamedea chavaria*), iš Brazilijos, trijų pėdų ilgio, sparnų linkio vietoje turi du stiprius pentinus, kuriais patinai naudojasi kaudamiesi dėl patelių.

Raguotoji palamedėja (*Palamedea cornuta*), be sparnų pentinų, turi ant galvos tiesų, cilindrišką, judantį, iki 3 colių ilgio ragą. Raguotoji didesnė už kuoduotąją palamedėją. Tokie originalūs jos ginklai atkreipia į save dėmesį net ir tų, kurie neišmano ornitologijos. Toli gražu negalime paaiškinti, kodėl šioje, o ne kitoje vietoje išauga šie gynybos ginklai.

Palamedėjos lengvai prijaukinamos. Todėl kyla perdėtų pasakojimų apie jų prisirišimą prie žmonių. Tačiau tikra tai, kad kuoduotoji palamedėja, auginama su naminiais paukščiais, savo aštriais nagais, esančiais ant sparnų, gina juos nuo sakalų ir kitų plėšrūnų.

Paprastasis dūdys (*Psophia crepitans*), jo tėvynė - Gajana, 22 colių ilgio, burkuoja kaip karvelis. Jaunikliai lengvai

prijaukinami, gina bandą nuo užpuolikų, padeda parginti ją iš lauko namo.

Laikas ir vieta ragina mus žvalgytis sparčiau.

Stibinuočiai, arba pelkiniai paukščiai (*Grallae*).

Pelkinių paukščių kojos ilgos, jos auga iš liemens vidurio. Pirštai, kaklas ir snapas ilgi, plasnojamosios plunksnos (jų yra 10) ir vairuojamosios (20–26) stiprios. Todėl paukštis gali gyventi pelkėtose vietovėse, prie vandens, braidyti ir ieškoti bestuburių moliuskų, žuvų, graužikų, kuriais jis minta. Gyvenimo sąlygos neleidžia pelkiniams paukščiams nuolatos būti ten, kur upės, pelkės ir ežerai žiemos mėnesiais užšąla ir palieka juos be maisto; negali jie visą laiką gyventi ir subtropinio klimato juostoje, kur vasarą pelkės ir dauguma upių išdžiūsta. Tad visi pelkiniai yra keliaujantys paukščiai. Migruoja paprastai būriais, skrenda ištiesę kojas atgal. Dauguma jų yra poligamai.

Iš storkulnių (*Oedicnemus*) grupės, kuri yra lyg ir pereinamoji tarp einių ir sėjikų, eksponuojamas storkulnis paprastasis (*Oedicnemus crepitans*). Jis rusvai margas, kulno sąnarys labai storas; ant kiekvienos kojos turi po tris į priekį linkstančius pirštus; dažnas prie Vyslos, į Lietuvą užklysta tik retkarčiais.

Laibumu pasižymi kūjokas juodasparnis · (*Himantopus melanopterus*). Savo ilgomis kojomis jis vaikšto netvirtai, tarytum su kojokais, tačiau gali bristi iki pilvo į dumblą pasinėręs; jo ilgis iki uodegos galo – 14 colių, aukštis – 19 colių, snapas tiesus, plonas, ištįsęs; šis paukštis paplitęs Europoje prie Viduržemio jūros pakrančių.

Tripirščiai sėjikai (*Charadrias*), jūrinės šarkos (*Haematopus*), kuoduotosios pempės (*Vanellus*), akmenė (*Strepsilas interpres*), kurią Tyzenhauzas vadina kosmopolite, nes gyvena visur smėlėtose jūros pakrantėse. Stipriu snapu lyg svirtele ji atverčia trijų svarų akmenis ir randa po jais kirminų, smulkių bestuburių, kuriais minta.

Toliau – kasmet (pirmomis balandžio dienomis) mus aplankanti pilkoji gervė (*Grus cinerea*), stepinė gervė, arba puošnioji (*Grus virgo*), mažesnė už pilkąją, gyvena Afrikos šiaurėje, Vidurinėje Azijoje ir Europos pietuose. Puošniąja

ji (*Demoiselle de Numidie*) vadinama todėl, kad eidama labai kraiposi (gal ne visai tinkamas pavadinimas). Karūnuotoji gervė (*Grus pavanina*), su papurusiu gelsvu, šeriuotu kuodu; baltasis gandras (*Ciconia alba*) ir juodasis gandras (*Ciconia nigra*).

Ypač atkreiptinas dailiosios lyties lankytojų dėmesys į marabu (*Ciconia marabu*), kilusį iš Indijos rytų, ir gandrą argalą (*Ciconia argala*), kurio tėvynė – Centrinė Afrika. Šie gandrai negražūs: plunksnos baltos, galva ir kaklas beveik pliki, snapas nedailus, 18 colių ilgio, prie pagrindo jo apskritimas siekia 10 colių; kaklo viduryje kartais būna iki pėdos ilgio ataugos[1]; moka žaibiškai pagauti mažus paukščius, bet paprastai minta dvėseliena. Jų pauodegio danga vešli ir minkšta, patinų balta, patelių pilka, labai tinka prabangiems moteriškiems apdarams – kaip tik tuo jie nusipelno damų pagarbos.

Iš tos pačios stibinuočių grupės originaliu snapu pasižymi plyšiasnapiai gandrai (*Anastomus*), pavyzdžiui, azijinis baltasis plyšiasnapis gandras (*Anastomus typus*) iš Rytų Indijos; plyšiasnapių gandrų antsnapis su posnapiu susisiekia tik prie snapo pagrindo ir galo, tarp jų yra gana platus plyšys. Tyzenhauzas mano, kad jis radosi dėl mechaninio susidėvėjimo. Palšasis plyšiasnapis gandras (*Anastomus lamelligerus*), 3 pėdų ilgio. Jo kaklo, pilvo ir strėnų plunksnos baigiasi lygiais, žvilgančiais žvynais; jo tėvynė – Afrika.

Negalima nepaminėti flamingų (*Phoenicopterus*), paukščių su nuostabiomis plunksnomis, labai ilgomis kojomis, ilgu, plonu kaklu, perpus staigiai užlenktu snapu. Viduržemio, Juodosios ir Kaspijos jūrų pakrantėse įsikuria paprastasis flamingas (*Phoen. roseus*). Jie gyvena ir peri kolonijomis; patelė iš žemių ir žolių suformuoja $1^1/_2$ pėdos aukščio kauburį, viršuje padaro apskritą įdubą, deda į ją kiaušinius ir peri. Viena koja apšlubęs flamingas moka vaikščioti pasiremdamas snapu. Flamingų mėsa, ypač liežuviai, kadaise buvo mėgstamas romėnų patiekalas.

[1] Anot T. Ivanausko, jiems po kaklu kabo didelis plikas odinis maišas, kuris gali prisipildyti oro (*Ivanauskas T.* Pasaulio paukščiai. – V., 1981. P. 38).

Avocetė (*Recurvirostra avocetta*), daili, laiba paukštelė, $17^1/_2$ colio ilgio, ilgomis kojomis, plonu, aukštyn užriestu snapu. Ji gyvena jūrų pakrantėse.

Vėžiaėdis (*Cancroma cochleria*), iš Gajanos. Jo snapas panašus į du šaukštus, sudėtus įdubusiomis pusėmis į vidų; ilgas juodas kuodas krinta net ant nugaros. Beje, jis labai primena garnį.

Baltoji girnovė (*Platalea leucordia*) ir rožinė girnovė (*Platalea ajaja*) turi tiesų, į galą plokščią, mentele platėjantį snapą. Gyvena būriais, skrenda ilga glausta greta. Baltoji girnovė paplitusi Europoje, Azijoje ir Šiaurės Amerikoje, rožinė kilusi iš Amerikos.

Iš garnių (*Ardea*) šeimos turime šias rūšis: garnys (*Ardea herodias*), 3 pėdų ir 10 colių ilgio; purpurinis garnys (*Ar. purpurea*); baltasis garnys (*Ar. egretta*), ant kurio nugaros užaugusios plunksnos rodo didžiausią jo vertę; garnys žydrasnapis (*Ar. comata*); naktikovis (*Ar. Nycticorax*); didysis baublys (*Ar. Stelleris*) ir kiti.

Amerikinis tantalas (*Tantalus loculator*), su stipriu, kabliu žemyn nulenktu snapu. Paukščio ilgis nuo snapo galo ligi uodegos galo – $3^1/_2$ pėdos. Visi tantalai minta žuvim ir ropliais.

Šventasis ibis (*Ibis religiosa*), ilgu, kaip ir tantalo, riestu snapu, per visą jo ilgį eina du ruožai. Paukštis baltas, tik galva, snapas ir kaklas juodi. Senovės egiptiečiai jį garbino todėl, kad atskrisdavo Nilui patvinus. Minta smulkiais kirminėliais ir augalais; gyvena Afrikoje, tik retsykiais atklysta prie Juodosios jūros krantų. Raudonasis ibis (*Ibis rubia*), iš Brazilijos, su nuostabiomis ryškiai raudonomis plunksnomis, 25–27 colių ilgio.

Tenka aplenkti kuolingas (*Numenius*), bėgikus (*Tringa*), gaidukus (*Machetes*), tulikus (*Totanus*), griciukus (*Limosa*), perkūno oželius (*Scolopax*), vandenines vištas (*Rallus*), sultonvištes (*Porphirio*), pasižyminčias nuostabiomis violetinėmis ir safyro spalvomis.

Toliau eksponuojamas plėviapirščių (*Pinnatipedes*) paukščių būrys, pereinamasis tarp stibinuočių ir irklakojų, turįs

nedaug rūšių ir šeimų. Plėviapirščių pirštai turi plaukiojamąsias plėveles. Skrisdami jie ištempia kojas atgal. Po plunksnomis yra tankūs, vandens nepraleidžiantys pūkai.

Laukys (*Fulica antra*), su plika kakta, 17 colių ilgio, Europoje vietomis labai paplitęs. Prancūzijoje, Nimo vietovėje, šiems paukščiams skrendant, medžioti kasdien išeina iki 1500 medžiotojų.

Surinamo podoa (*Podoa surinamensis*), iš Pietų Amerikos, 14–15 colių ilgio paukštelis plonu, juodais dryžiais kaklu, snapas ir kojos geltoni, pirštai skersai dryžuoti juodai.

Ausytasis kragas (*Pudiceps cristatus*), su dviem į ragus panašiais kuodais, patelė plaukdama savo mažus vaikus laiko ant nugaros. Raguotasis kragas (*Podiceps cornutus*), mažasis kragas (*Podiceps minor*) ir kiti. Visų kragų kojos auga iš užpakalinės liemens dalies.

Irklakojai (*Palmipedes*). Jų, kaip ir kragų, kojos yra užpakalinėje kūno dalyje, plunksnos riebios; vaikšto sunkiai, užtat, išskyrus kai kuriuos, puikiai plauko ir nardo. Beveik visi irklakojai poligamai. Minta išimtinai žuvimi, kai kurie – bestuburiais, žuvų ikrais, net ir augalais.

Juodasis žirkliasnapis (*Rhynchops nigra*) ir baltasis žirkliasnapis (*Rhynchops albirostris*). Pirmasis gyvena Amerikoje, antrasis Afrikoje; visus stebina keista jų snapo forma. Abi žiaunos suplotos, posnapis daug ilgesnis už antsnapį, ir glūdi vienas kitame tarytum peilis kriaunose. Žirkliasnapiai skrenda vos vos viršum vandens, tarsi ardami posnapiu vandenį, sugauna ir praryja negiliai panirusius vandens gyvūnus. Jie moka atidaryti kriaukles ir sulesa jose esančius moliuskus.

Iš gausios žuvėdrų (*Sterna*) šeimos eksponuojamos pas mus labiau paplitusios plėšrioji žuvėdra (*Sterna caspia*), upinė žuvėdra (*Sterna hirundo*) ir juodoji žuvėdra (*Sterna nigra*). Žuvėdrų snapas kiek ilgesnis už galvą, tiesus, laibas; kojos auga iš liemens vidurio, sparnai siauri, uodega dvišakė.

Kirų (*Larus*) snapo galas užlenktas kabliuku, uodega apvali. Jų pavyzdžiai: didysis poliarinis kiras (*Larus*

glaucus), juodgalvis kiras (*Larus melano cephalus*), rudagalvis kiras (*Larus ridibundus*) ir t. t.

Plėšikai (*Lestris*) panašūs į kirus, snapas iki pusės padengtas vaškuote; jie yra iš tų nenaudėlių, kurie nemoka nardyti ir gaudyti žuvų, todėl puola kirus ir tol juos persekioja ir vargina, kol kuris išmeta sugautą ar net prarytą žuvelę; plėšikai ją kaipmat sugauna ir praryja. Bukauodegis plėšikas (*Lestris pomarina*) gyvena šiauriniuose Europos, Azijos ir Amerikos kraštuose.

Petrelių (*Procellaria*) snapas neįprastas, šnervės paslėptos vamzdelyje; vietoje nykščio pėdos gale išauga tik nagas. Kitaip petreliai dar vadinami šv. Petro paukščiais, nes jie sparnus išskleidę bėgioja vandens paviršiumi tarsi žeme. Patelė deda tik vieną kiaušinį. Šis kiaušinis, kaip ir petrelių mėsa, smarkiai kvepia žuvų taukais. Paukščių kūnai yra tokie taukingi, kad mažuosius petrelius (*Pioc. pelagica*) Feroe salų gyventojai vartoja kaip paprastas lempas, reikia tiktai per kūną perverti dagtį. Iš dvispalvio audrapaukščio (*Proc. glacialis*) Kurilų ir Aleutų salų gyventojai turi taukų ir mėsos, kuri paprastai vytinama saulėje.

Paprastasis albatrosas (*Diomedea exulans*), iki 4 pėdų ilgio, vienas iš didžiausių audrapaukščių; baltas, plasnojamosios plunksnos juodos, snapas geltonas, kojos mėsingos. Jis paplitęs Pietų pusrutulyje (tarp pietų platumos 30° ir 45°), labai retai kerta pusiaują ir pasirodo Šiaurės pusrutulyje. Puikiai skraido; net ir smarkiausias vėjas nesulėtina jo skrydžio. Albatrosų balsas panašus į asilo bliovimą. Jų mėsa juoda, kieta, prisisunkusi riebalų.

Muziejuje yra kelios žąsų (*Anser*), gulbių (*Cygnus*) ir ančių (*Anas*) rūšys; iš pastarųjų karolininės antys (*Anas sponsa*) turi labai gražias plunksnas. Įvairiai išsidėsčiusi žalia, raudona, juoda, balta, mėlyna, geltona spalvos labai puošia antį, kurią Tyzenhauzas pelnytai pavadino nuostabiąja. Tokių ančių yra tik Jungtinėse Valstijose. Ošalminė antis (*Anas rufina*) turi ant galvos stačią ilgų, panašių į šilką kaštoninių plunksnų kuodą. Urvinė antis (*Anas tadorna*), su gana didele mėsinga atauga prie snapo pagrindo; gyvena Azijoje.

D a n č i a s n a p i ų (*Mergus*) gentis – tai puikieji narai; jie gali ilgai plaukioti panirę, plaukia greitai irdamiesi kartu kojomis ir sparnais; snapas sulenktas kabliuku, jo kraštai dantyti. D i - d y s i s d a n č i a s n a p i s (*Mergus marganser*), m a ž a s i s d a n č i a s n a p i s (*Mergus albellus*) pas mus pasirodo tik migruodami.

P e l i k a n a i (*Pelecanus*) dydžiu pranoksta visus i r k l a - k o j u s paukščius; ant posnapio turi platų odinį maišą. Gyvena būriais šiltų kraštų upių, ežerų ir jūrų pakrantėse. Pavasarį pelikanai keliauja šiaurės link, bet jie visuomet lieka šiltuose kraštuose. Nors pelikanai yra sunkūs, bet skraido lengvai ir vikriai. Kabinete yra du g a r b a n o t ų j ų p e l i k a n ų (*Pelec. crispus*) su puikiomis garbanomis ant galvos ir kaklo egzemplioriai ir vienas p a p r a s t a s i s p e l i k a n a s (*Pelec. onocrotalus*). Visi jie minta žuvimis, bet nardyti nemoka, todėl, norėdami malšinti alkį, daro taip: saulei tekant arba leidžiantis, visi paukščiai išsirikiuoja keliomis gretomis, puslankiu apjuosia pasirinktą užutėkį ir plakdami sparnais vandenį artėja prie kranto; šitaip suvaro žuvis į ankštą bei seklią vietą ir pagavę suryja, o dalį palieka maišuose po snapu vaikams, jei jų turi. Pasitaikius progai, šiais jų žygiais pasinaudoja dančiasnapiai ir kormoranai; jie moka nardyti ir pasisotina pirmiau negu veikliausi šio antpuolio dalyviai pelikanai.

K o r m o r a n a i (*Carbo*) gerokai mažesni už pelikanus, jie neturi odinio maišo; tačiau gyvenimo būdu jie yra artimi pelikanams. Labiausiai paplitęs d i d y s i s k o r m o r a n a s (*Carbo cormoranus*), Kinijoje naudojamas žvejybai; ant paukščio kaklo užmaunamas žiedas, kad jis negalėtų praryti sugautos žuvies, o atneštų ją šeimininkui.

B a s o p a d ū k ė l i s (*Sula bassana*) labai paplitęs prie Škotijos; didžią dalį laiko jis praleidžia ant vandens, net ir miega tarp bangų; per stiprias audras būna arčiau sausumos. Paukščiai nesipriešina, jei kas atima jų sugautą žuvį, todėl jie dar vadinami kvailiais arba padūkėliais.

Iš irklakojų muziejuje dar yra ore nuolat sklandanti d i d ž i o - j i f r e g a t a (*Tachypetes aquila*), du j u o d a k a k l i a i n a r a i (*Colymbus Arcticus*), m o r m o n a s (*Mormon cirrata*)

su dviem geltonais, tarsi šilkiniais kuodais, a l k a (*Alca torda*), b e s p a r n ė a l k a (*Spheniseus demersas*) ir t. t. Tyzenhauzas savo „Ornitologijoje" besparnę priskyrė nepaslankiųjų (*Inertes*) šeimai.

Toliau matome paukščius riestais, su vaškine prie pagrindo snapais; jų kojos stiprios, kai kurių net iki pat pirštų apaugusios plunksnomis; nagai ilgi, riesti ir labai aštrūs. Tarp jų yra didelių, gervės dydžio, ir visai mažų, kaip žvirblių; visi jie minta šviežia mėsa (kai kurie dvėseliena). Nesunku nuspėti, kad jie yra plėšrūnai, kurie tik ir tyko paukštelių ir žinduolių. Tačiau duokime šiems plėšikams žvirblio snapą, jo kojas ir pirštus, ilgesnį virškinimo kanalą, ir jie pasitenkins grūdais; tad ne jie kalti, kad gamta, turėdama savo tikslų, juos sukūrė tokius, jog gali misti vien mėsa. Beje, varlytėmis, driežais mintąs gandras yra ne mažiau plėšrus už erelį, sakalą ir vanagą. Tą patį galima pasakyti apie kregždes, kieles, kurios lesa mažus vabzdžius; be to, ar mažai augalų sunaikina sėklomis mintantys paukščiai? Paukšteliai mano, neįsižeiskite, bet visi jūs esate didesni ar mažesni plėšrūnai.

Šių plėšikų būrį ornitologai vadina p l ė š r i a i s i a i s p a u k š č i a i s (*Rapaces*). Prie jau minėtų savybių pridurkime vieną teigiamą jų bruožą – jie nemėgsta daugpatystės, gyvena poromis.

G r i f ų (*Vultur*) galva ir kaklas pliki, sulenktas tik snapo galiukas, nagai nelabai lenkti, nes grobio jie su savimi nesineša, o suryja vietoje. Jie minta dvėseliena; iš jų šnervių srūva kažkoks dvokiantis skystis, ir atrodo jie apsunkę, tarsi būtų apsiriję. Iš grifų labiau žinomi p a l š a s i s g r i f a s (*Vultur fulvus*) ir t a m s u s i s g r i f a s (*Vul. arrianus*), kurių tėvynė yra Europos, Azijos ir Afrikos vidutinio ir karšto klimato zonos.

Didingumu išsiskiria A n d ų k o n d o r a s (*Cathartes Gryphus*), gyvenantis Pietų Amerikoje, Andų kalnuose; jo plunksnos juodai baltos, galva ir kaklas pliki, kaklo apačioje yra baltų pūkų apykaklė; gerai skraido; Humbolto apskaičiavimu, kondorai pakyla į septynių varstų aukštį virš jūros lygio. Savo lizdus jie krauna amžinų sniegynų aukštyje. Tai, kad jie grobia vaikus, veršelius ir avis, yra grynos pasakos: kondorų, kaip ir kitų dvėseliena mintančių paukščių, pirštai ne tokie stiprūs ir nagai

ne tokie lenkti, kad galėtų panešti net ir gerokai mažesnį grobį. Kondorų ilgis viršija 3 pėdas, o skrydžiui išskleistų sparnų tarpugalis siekia 11 pėdų. Tai pačiai šeimai priklauso ir šviesusis kondoras (*Cathartes Percnopterus*), kurį garbino senovės egiptiečiai.

Sekretorius (*Gypogeranus serpentarius*), ilgakojis Pietų Afrikos gyventojas, minta ropliais ir šliužais. Keliolika ilgų plunksnų, esančių pakaušyje, lėmė sekretoriaus pavadinimą (dėl panašumo į sekretorių su plunksna už ausies).

Sakalai (*Falco*) turi antsnapyje po dantį, o posnapyje atitinkamą išpjovą. Snapas riestas nuo pat pagrindo, pirštai ilgi ir stiprūs, nagai dideli, labai aštrūs, lenkti, ilgiausia antra plasnojamoji plunksna. Tauriojo sakalo (*Falco laniarius*) kojos ir snapas melsvos spalvos; tai jis kitados buvo naudojamas medžioklei. Žydrasis sakalas (*Falco coerulescens*) – mažiausias iš sakalų, gyvena Indijos rytuose, jo plunksnos juodos su mėlynu atspalviu. Šios šeimos vardijimas truktų pernelyg ilgai.

Erelių (*Aquila*) kojos apaugusios plunksnomis net iki pat pirštų; ilgiausia ketvirta arba penkta plasnojamoji plunksna; snapo pagrindas tiesus. Be reikalo ereliai laikomi paukščių karalijos valdovais – jiems nebūdingas tas taurumas, kuris su jais siejamas; žinia, jie yra gudrūs, rajūs, minta smulkiais žinduoliais (starais, pelėmis), kartais net ir dvėseliena. Kilnusis erelis (*Aquila fulvus*), kurį kai kas vadina berkutu, gali būti laikomas šios šeimos pavyzdžiu. Patelė gerokai didesnė už patiną, jos ilgis 3 pėdos; gyvena Europoje ir Azijoje, krauna lizdus ir Lietuvoje. Lietuvoje labiausiai paplitęs jūrinis erelis (*Haliaetos albicilla*); jaunikliai beveik juodi, su rusvomis dėmelėmis; suaugę paukščiai šviesiai kaštoniniai, uodega balta. Erelio žuvininko (*Pandion haliaetus*) sparnai gerokai ilgesni už uodegą; vaškinė ir kojos melsvos; jis yra puikus žvejys; pas mus paplitęs prie vandenų.

Suopių (*Buteo*) snapas trumpas, tarpas tarp snapo ir akių apaugęs šeriuotais plaukais, pvz., tūbuotasis suopis (*Buteo lagopus*).

Peslių (*Milvus*) sparnai ilgi, uodega dvišakė, pvz., juodasis peslys (*Milvus niger*), paplitęs Europos pietuose.

Vanagų (*Astur*) sparnai iki pusės uodegos, kojos plikos; iš šios šeimos labiau paplitusios dvi rūšys: paukštvanagis (*Astur nisus*) ir vištvanagis (*A. palumbarius*). Juos galima išmokyti medžioti tetervinus, karvelius, kurapkas ir pan.

Kai kurie plėšrieji paukščiai savo aukas puola nakties tamsos prieglobstyje: jie tyliai skraido, nemėgsta dienos šviesos, didelės jų akys priekinėje galvos dalyje. Šiame kabinete turime 26 įvairių naktinių paukščių, paprastai vadinamų pelėdomis, eksponatus. Pavyzdžiui, baltoji pelėda (*Surnia nyctea*), dviejų pėdų ilgio, sniego baltumo, gyvena Senojo ir Naujojo pasaulio šiaurinėse srityse; apniukusiomis dienomis ji dažnai išskrenda iš savo slėptuvių. Didžiausia pelėda – didysis apuokas (*Bubo maximus*), su ilgomis plunksnų „ausimis", dviejų pėdų ilgio; lizdus kraunasi tarp uolų, ant medžių, nagais pastvėrusi lengvai gali nusinešti tetervino dydžio paukštį. Nykštukinė pelėda (*Strix acadica*), 6 colių ilgio, mažiausia pelėda, gyvena šiaurinėje ir vidurinėje Europos dalyse.

Einame prie visaėdžių (*Omnivores*), kurie minta paukščių jaunikliais, smulkiais žinduoliais, žuvimis, vabzdžiais, sėklomis ir net dvėseliena, todėl jie ir pavadinti visaėdžiais; visi jie yra monogamai. Jiems priklauso didysis ragasnąpis (*Buceros Rhinoceros*), kurio snapas 12 colių ilgio, ant snapo yra į viršų riestas 8 colių ilgio ragas; gyvena Indijos rytinėje dalyje. Po albatrosų, flamingų, ibisų kalbėti apie vagišius kranklius, varnas, kovus, kuosas, šarkas net ir nesinori – kas jų nepažįsta, bet ir jie įsispraudė už spintų stiklų šalia plepiųjų papūgų, dailių žalvarnių, svirbelių. Bet esti ir šarkų rūšių, kurios plunksnų grožiu nenusileidžia žalvarniams. Tai ažūrinė šarka (*Corvus azureus*), žydraakė šarka (*Corvus pileatus*), gyvenančios Brazilijoje, ir kitos.

Mielas mūsų kėkštas (*Corvus glandarius*), mūsiškių paukščių papuošalas, ties sparnų linkiu jo plunksnelės ryškiai mėlynos su juodais dryžiais; gyvena Europoje ir Azijoje. Kai kam gal gražesni ultramarininis kėkštas (*Corvus ultramarinus*), žydrasis kėkštas (*Cor. cristatus*), o aš atiduodu pirmenybę mūsiškiam kėkštui.

Turime čia ir Afrikos gyventoją, kuris įsitaiso kupranugariams, laukiniams buivolams, antilopėms ant nugaros ir iš jų odos išlesa nedorai svetimu krauju mintančius vabzdžių vikšrus ir lervas. Jis vadinamas antilopiniu varnėnu (*Buphaga erythrorhyncha*). Yra kelios žalvarnių (*Coracias*), pasižyminčių dailiomis plunksnomis, rūšys; vyraujančios jų spalvos: safyro, žalsva ir žalia. Labai naudingas pušų kenkėjus naikinantis žalvarnis (*Coracias garrula*). Mūsų soduose vasarą skardžiai švilpaujanti volungė (*Oriolus galbula*) žiemai išskrenda į šiaurinę Afrikos dalį. Varnėnas (*Sturnus varius*) pavasarį parskrenda anksčiausiai. Dar turime varnėno atmainą – varnėną albinosą. Dideli rožinių varnėnų (*Pastor roseus*) pulkai Pietų Europoje ir Afrikoje seka įkandin skėrių ir juos masiškai naikina; tatai toks pat geradaris kaip ir mūsiškis žalvarnis.

Kas nėra girdėjęs apie ornitologijoje vadinamus rojaus paukščius (*Paradisea*). Čia galime juos pamatyti: didysis rojaus paukštis (*Paradisea apoda*) iš Naujosios Gvinėjos, kaip tik tasai, apie kurį sukurta daugiausia įvairių nebūtų istorijų; raudonasis rojaus paukštis (*Parad. rubra*); karališkasis rojaus paukštis (*Par. regia*) ir puošnusis rojaus paukštis (*Par. superba*). Aprašinėti jų grožybes yra tuščias darbas – juk ir grožio Elenos, dėl kurios dešimt metų kariavo graikai ir trojėnai, Homeras savo nemirtingoje „Iliadoje“ taip ir neparodė.

Iš viso kabinete yra apie 70 visaėdžių rūšių.

Vabzdžialesių (*Insectivores*) snapai trumpi, tiesūs, truputį suploti; jie minta vien vabzdžiais, yra monogamai. Visi mūsiškiai vabzdžialesiai yra tik praskrendantys. Turime iki 200 egzempliorių vabzdžiais mintančių paukščių. Prie jų priskirtini strazdai (*Turdus*), kurie minta ne tik vabzdžiais, bet ir uogomis rudenį; jų mėsa valgoma, skani.

Lyrauodegis (*Menura superba*) turi nepaprastai gražią uodegą. Gamtai nėra skirtumo, kokį organą labiau papuošti, taigi paukščiai puikių plunksnelių turi ir ant galvos, kaklo, ir tarp vairuojamųjų uodegos plunksnų. Nė motais jai ir žmonių pamėgtos kastos: į pasaulį ateidavo ir ateina genijai iš įvairiausių žmonijos sluoksnių – iš valdovo šeimos ir varguolio pastogės,

iš krikščionių ir pagonių, iš teisėtos santuokos ir nuodėmingo ryšio.

Vandeninis strazdas (*Cinclus aquaticus*) paprastai vadinamas vandeniniu varnėnu arba žvirbliu. Jis vaikštinėja visiškai paniręs po vandeniu, renka įvairių vabzdžių lervas, kuriomis minta. Iš vabzdžiais mintančių paukščių plėšriausios yra medšarkės (*Lanius*). Paprastoji medšarkė (*Lanius collurio*) užmauna ant gudobelės ar dygiosios slyvos dyglių kitų paukščių jauniklius, varles arba didesnius vabzdžius ir juos po truputį lesinėja. Tyzenhauzas mano, kad ji šitaip elgiasi norėdama turėti maisto atsargų darganotai dienai. Ji gyvena Europoje, Azijoje ir Pietų Amerikoje. Ampelis (*Ampelis cyana*) visas žalsvos spalvos, tik priekinė kaklo dalis purpurinė su violetiniu atspalviu. Rausvasis akmengaidis (*Rupicola aurantia*) iš Gajanos pasidabinęs puikiu vėduokle pasišiaušusiu kuodu, gražiomis oranžinėmis plunksnomis. Pačioje Gajanoje jis yra palyginti retas paukštis.

Toliau išdėlioti raudongalvis manakinas (*Pipra leucocapilla*) ir kiti, kilę iš Amerikos, musinukės (*Muscicapa*), devynbalsės (*Sylvia*), vienas iš smulkiausių mūsų paukštelių karetaitė (*Troglodytes vulgaris*), kiauliukės (*Saxicola*), kielės (*Motacilla*) ir t. t.

Grūdlesius (*Granivorae*) gamta apdovanojo trumpais, storais, kūgiškais snapais; jie yra monogamai, kai kurie pas mus yra tik praskrendantys. Vieversių (*Alauda*) galinio piršto nagas labai ilgas, tiesus, jis trukdo nutūpti ant medžių, todėl vieversiai priversti gyventi ir net krautis lizdus ant plikos žemės. Dirvinis vieversys (*Alauda arvensis*) mums čirena kiaurą vasarą. Kuoduotasis vieversys (*Alauda cristata*) su kuodu ant viršugalvio, kitaip vadinamas sąšlavuke. Zylės (*Parus*), o ypač žydroji zylė (*Parus cyanus*), uodeguotoji zylė (*Parus candatus*), remeza (*Patus pendulinus*), mokanti taip meistriškai įsirengti lizdą ant nusvirusios virš vandens išsišakojusios šakelės, ir kitos. Visos zylės labai judrios, nuolat keliauja įvairiomis kryptimis tarp nendrių ir medžių šakų, jos labai drąsios ir didelės peštukės. Prie grūdlesių dar priskirtina gausi startų (*Emberiza*) šeima. Nuostabiomis

plunksnomis pasidabinę Pietų Amerikoje gyvenantys organistai (*Tanagra*), pvz., trispalvė tanagra (*Tanagra tricolor*), žiloji tanagra (*Tanagra praelatus*), braziliškoji tanagra (*Tanagra Brasiliensis*) ir daug kitų. Pušinis kryžiasnapis (*Loxia pythiopsitaccus*), kurio posnapio ir antsnapio galai susikryžiavę, gyvena spygliuočių miškuose ir minta jų sėklomis. Yra čia ir puošni juodagalvė sniegena (*Pyrrhula vulgaris*), ir svilikas (*Cossothraustes vulgaris*), savo snapu lengvai traiškantis vyšnių kauliukus, ir kikilis (*Fringilla coelebs*), kuriam gerbėjai išduria akis, kad gražiau giedotų, ir svilikėlis (*Fringilla canaria*), kilęs iš Kanarų salų, ir dar daug kitų, kuriems tik išskaičiuoti reiktų keleto puslapių.

Paukščių su dviem pirštų poromis (*zygodactylae*) būrį sudaro tie, kurių du pirštai atsukti į priekį ir du atgal. Jam priklauso:

Gegutė (*Cuculus canorus*), pas mus atskrendanti balandžo mėnesį; poligamė, lizdo nekrauna, o nusižiūrėjusi kielės ar kito vabzdžiais mintančio paukščio lizdą, padeda netoliese ant žemės kiaušinį, suima jį snapu ir nuneša į svetimą lizdą; po kelių dienų padeda antrą ir nuskraidina į kitą lizdą – niekados nededa kelių kiaušinių į vieną lizdą, tarsi bijodama pernelyg apsunkinti vargšą paukštelį neprašytais įnamiais. Taip per porą savaičių ji išdalija iki 10 kiaušinių. Kitos gegučių rūšys kraunasi sau lizdus. Varinė gegutė (*Cuculus cupreus*), smaragdinėmis plunksnomis, gyvena Gerosios Vilties kyšulyje.

Tukanai (*Ramphastos*), su dideliais, visam kūnui prilygstančiais snapais, gyvena Pietų Amerikos atogrąžose. Papūgų kabinete yra nedaug; iš jų vertos paminėti: Bankso kakadu (*Psitaccus Banksii*), geltonkuodė kakadu (*Psitaccus sulphureus*), melsvoji ara (*Psitaccus ara-rauna*).

Dviejų pirštų porų būrį baigia geniai (*Picus*) ir gražiagalvė (*Junx Torguilla*).

Suaugtapirščių (*anisodactylae*) paukščių būrį sudaro tie sparnuočiai, kurių išorinis pirštas iki pirmo slankstelio suaugęs su viduriniu. Paminėsime kai kurias jų rūšis. Bukutis (*Sitta europaea*), kabindamasis už mažiausių nelygumų, vikriai laipioja vertikaliais paviršiais. Liputis (*Certhia familiaris*) turi lenktą snapą. Kolibriai (*Trochilus*), kurių kabinete yra

apie 50 rūšių, žėri smaragdų, rubinų, topazų spalvomis ir yra tokie mažyčiai, kad prancūzai juos pavadino musėmis; jie minta gėlių nektaru. Pažvelkime į didįjį kolibrį (*Trochilus magnificus*): oranžinis kuodelis, kakta ir pažiaunė smaragdinės auksinės, abipus kaklo ilgos baltos plunksnelės, kurių galuose – žalsvai auksinė dėmelė. Kaktusinio kolibrio (*Trochilus Saphirinus*) pažiaunė safyro spalvos, jis pats žalsvai auksinis; tačiau to neįmanoma aprašyti – reikia pamatyti. Rojaus paukštis (*Epimachus regius*) aksominis, juodas su smaragdo žalumos atspalviu, net ir po kolibrių traukte traukia akį.

Tulžių (*Alcyones*) snapai tiesūs, ilgi, keturkampiai. Jiems priklauso: bitininkai (*Merops*) ir tulžiai (*Alcedo*), valandų valandas prie vandenų tykantys užsimiršusios žuvelės.

Kregždžių (*Chelidones*) snapai labai trumpi, bet plačios žiotys. Šiam būriui priklauso kregždės (*Hirundo*), čiurliai (*Cypselus*), leliai (*Caprimulgus*) ir kiti.

Iš 15 karvelių (*Columbae*) pavyzdžių paminėkime bent vieną: karūnuotasis karvelis (*Lophyrus coronatus*) kalakutės dydžio, su dideliu, priplotu, vėduoklišku kuodu ant galvos; jo plunksnos melsvos, nugara kaštoninė; gyvena Molukų salose ir Naujojoje Gvinėjoje.

Be to, ornitologijos kabinete yra 252 rūšių paukščių 563 kiaušiniai.

Mineralogijos kabinetas*

Trečiame muziejaus aukšte įrengtas mineralogijos kabinetas. Rinkinys pirmiausia sudarytas iš buvusio Vilniaus universiteto mineralogijos kabineto likučių. Tatai ne visa jo kolekcija, joje yra apie 10 000 eksponatų. Uždarius Universitetą, sukomplektuoti arba mineralų rinkinių dalys buvo išsiųstos į penkias vietas, o visa, kas liko, vos tilpo didelėje trečio aukšto salėje. Iš to galima įsivaizduoti viso buvusio kabineto, kurio nematėme, dydį. Toks milžiniškas jis išaugo visuomenės pastangomis, kadangi visi buvo įsitikinę, kad panašios visuomeninės institucijos yra visų šventovė. Plečiasi ir mūsų muziejus. O jei ir toliau šitaip nesiliaus augęs, jam drąsiai galima pranašauti gražią ateitį. Gaunama dovanų iš pačių įvairiausių vietovių – turime puikų pavyzdį: vyriausias mūsų krašto viršininkas Nazimovas, atvykdamas į pasitarimus, visuomet ką nors vertingo muziejui atneša. Neminėsiu bemaž kasdienių vietinių gyventojų dovanų; tik priminsiu, kad iš Peterburgo, Maskvos, Samaros, Kameneco, Berlyno, Poznanės, Prahos, Paryžiaus ir kitų miestų į muziejų plaukte plaukia knygos, autografai, mineralai, medaliai, monetos etc. Prie muziejaus susiformavo gamtos mokslų skyrius. Jis turi paukščių rinkinį, kurio mums pavydi net ir sostinės; komplektuojamas mineralų rinkinys; betgi kiek metų egzistuoja muziejus? Tai vos dvejų metų kūdikis! Tad ir toliau turtinkime muziejų ir mylėkime jo globėją ir įsteigėją.

Iš antro aukšto puikiais įvijais laiptais pakylame į mineralogijos kabinetą. Pirmoje iš kairės pusės spintoje yra karvelio kiaušinio

* Archeologijos komisijos nario Kajetono Tamulevičiaus straipsnis.

dydžio sunkiųjų, arba Sibiro, topazų, tokio pat dydžio dvylikabriaunio rombo pavidalo netauriųjų granatų, tauriųjų piropų, gana didelė pintinėlė berilų (jų tikrasis brolis, jei yra grynas ir gražios žalios spalvos, vadinamas smaragdu ir labai vertinamas). Čia yra ir ametistų, paprasto titnago giminaičių ir net su juo suaugusių mineralų – patricijai nesigėdija savo brolių plebėjų ir dažniausiai jie randami kartu; nors plebėjai nepasižymi nei spalvų žaismu, nei skaidrumu, bet dėl panašios cheminės sudėties ir kietumo priskirtini vienai giminei (toji pati medžiaga, tik išorė neišvaizdi). Yra ametistų ir tokių, kokius juos gamta sukūrė – apvali titnago masės kiaurymė pripildyta smulkių blyškiai violetinės spalvos ametistų kristalų; yra ir jų šlifuotų plokštelių.

Antroje spintoje matome puikių kalnų kristalo pavyzdžių, gražių natūralių kristalo formų ir šlifuotų luitų padūmavusio kalnų kristalo, paprastai vadinamo rauchtopazu, kvarco avantiūrino, įvairių formų paprasto titnago. Kol dar neturėjome fosforo ir bertoleto druskos degtukų, išgaudavome liepsną skeldami geležim arba plienu titnagą. Dar šiandien dėl nemalonaus cheminių degtukų kvapo kai kas nesiskiria su skiltuvėliu. Mažos geležies dalelės, kieto akmens nuskeltos, nuo trinties į titnagą užsidega ore; kiekvienas kietas akmuo įskelia kibirkštį. Bet kodėl titnagas pažeria jų daugiau net už patį kiečiausią deimanto akmenį, dar neaišku. Tai priklauso nuo ypatingos visų kvarcų savybės – tinkama kietumo ir tankio kombinacija. Gamtos moksluose dažnai būna taip: jei ko nors neįstengiame paaiškinti, tuojau priskiriame tatai kažkokiai naujai jėgai arba savybei, ir ramu. Argi ne tą patį galima pasakyti apie garsiąją *vis vitalis* – gyvenimo jėgą? Bet plačiau apie tai kitą sykį. Dabar eime toliau.

Toje pačioje spintoje dar laikoma daug gražių chalcedonų, hematitų, agatų, o kitoje – gaususis įvairiausių agatų rinkinys, tauriųjų ir paprastųjų opalų, yra ir hidrofanas, arba pasaulio akis (*oculus mundi*), – atmaina opalo, kurio paviršius baltas, kartais net miltelių pavidalo; panardintas į vandenį prisisunkia jo ir atgauna skaidrumą, išimtas iš vandens po kurio laiko vėl tampa toks, koks buvęs. Toliau išdėliotas nemažas jaspių rinkinys, heliotropai, pemza, keli gabalėliai *lapis lazuli* (lazurito akmuo), arba ultramarino, įvairių feldšpatų ir kitų.

Eikime prie kitos spintos. Čia rasime baltmolio iš įvairių vietovių, puodžių molio, skalūnų, žėručio, bazalto, Vezuvijaus lavos, kurioje gerai išliko varinė italų moneta, daug amonio chloridais padengtos lavos pavyzdžių, kelis lavos su atspaudais egzempliorius, vulkaninės kilmės pelenų ir akmenų, Herkulanumo ir Pompėjos tinko nuolaužų bei ten stovėjusio mūrinio namo kūbo formos gabalų. Šioje pusėje esančiose galinėse spintose matome tokius mineralus: jūros putą, patį minkščiausią mineralą talką, asbestą, arba kalnų linus, dar kitaip vadinamą amiantu, – pluoštinį mineralą, kartais susidariusį iš tokių plonų ir švelnių plaušelių, kad iš jų, pridėjus labai nedaug medvilnės, galima siūlus verpti; yra pirštinaitė, numegzta iš tokių siūlų, jei ją suteptą palaikysime ugnyje, pasidarys bemaž sniego baltumo. Dar yra daugybė įvairių kalkakmenių, šlifuoto ir natūralaus marmuro, tokios pačios cheminės sudėties kaip ir paprasti kalkakmeniai; kalkiniam špatui būdinga ypatinga savybė dvigubai laužti šviesą: jei pro kalkinį špatą žiūrėsime į popieriuje adata pradurtą skylutę, kuo aiškiausiai matysime dvi skylutes, jei suksime mineralą ant to paties popieriaus, viena skylutė suksis aplink kitą. Be to, turime įvairių Karlsbado vandens inkrustacijų, arba plutų. Šių eksponatų neseniai padaugėjo gavus naujų, grafo E. Tiškevičiaus iš Karlsbado atvežtų, dovanų: plonu kalkių sluoksneliu pasidengusių kviečių varpų, vėžį, gėlių puokščių etc. Šie daiktai klaidingai laikomi suakmenėjusiais, iš tikrųjų jie tik padengti pluta, – tai fliusšpatai, arba fliusai, iš jų pasitaiko tokių atmainų, kurios, iki tam tikro laipsnio sušildytos, skleidžia žalią šviesą, perkaitę liaujasi švietę, o aušdamos, esant tam tikrai temperatūrai, vėl pradeda spinduliuoti. Be to, gauta barito, akmens druskos ir kitko.

Eikime į kitą pusę. Čia, pirmoje spintoje, šalia didžiųjų durų, vedančių laiptų link, galime pamatyti beveik skaidrios natūralios sieros, rusvos ir juodos akmens anglies, antracito, grafito, arba pieštuką, ir įvairiaspalvio gintaro. Antroje ir trečioje spintose: gryno aukso, cinoberio, gryno sidabro, argentito, vario grynuolių ir įvairių vario rūdų, t. y. iki 300 malachito pavyzdžių, mėlynojo akmenėlio, kuprito ir kitokių. Iš vario rudų Europoje per metus išlydoma iki 1 830 000 pūdų vario. Toliau guli geležies rūdos: piritas, kartais sukeliantis džiugius šūksnius paprastų žmonių,

kurie jį palaikydavo auksu, nes spindesiu ir spalva jis labai panašus į tauriausiąjį metalą. Iš pradžių jis buvo naudojamas vietoj titnago. Iš to paties pirito, kuris puikiai imituoja auksą, buvo gaminamos sagos ir kiti papuošalai, kol jį pakeitė plieno gaminiai. Dar galima pamatyti magnetinį akmenį, arba geležies magnetinę rūdą, hematitą iš Elbos salos, o kitoje spintoje – limonitą, geltoną ir raudoną ochrą, pelkių rūdą ir kitokios geležies rūdas*. Toje pačioje ir kitose spintose net iki įėjimo į ornitologijos kabinetą išdėliota: švino blizgis, kuriame visuomet būna ir sidabro priemaišų, baltasis švinas, vienintelė alavo rūda – alavo akmuo kasiteritas, cinkitas, iš kurio ir kitų cinko rūdų lydomas cinkas; metinė cinko produkcija Europoje – 1 300 000 pūdų. Iš to galima suprasti, kaip plačiai naudojamas šis metalas. Toliau eksponuojama stibio blizgis, mangano, nikelio, kobalto, arseno, molibdeno, titano rūdos ir t. t.

Mūsų Žemės plutą sudaro dviejų rūšių uolienos. Vienos yra aiškiai magminės, nes susideda iš kristalinių mineralų ir jose niekad nebūna jokių organinių liekanų; ko gero, jos susiformavo dar tuomet, kai Žemėje nebuvo augalų, jokios gyvybės. Jos vadinamos kristalinėmis arba azoinėmis (t. y. be gyvūnų) uolomis. Kitos uolienos susidarė po vandeniu, jose yra augalų ir gyvūnų liekanų, ir jos vadinamos nuosėdinėmis. Retsykiais šios uolienos susidaro iš vieno mineralo, bet dažniausiai jos yra įvairių įvairiausių mineralų mišinys. Kambario viduryje, pirmoje spintoje nuo įėjimo iš antro aukšto pusės, saugoma įvairių uolienų pavyzdžių: granito, gneisų, dioritų, porfyrų, kai kurių suakmenėjimų, kurių daug dovanojo Gustavas Belkė, kalkakmenių iš įvairių vietovių etc. Kitoje spintoje laikinai sukrauti mineralai, kol bus nuspręsta, kur juos dėti. Vitrinoje šalia durų yra įvairiausių vulkaninių uolienų.

* Iš įvairių geležies rūdų Europoje per metus gaminama... milijonai pūdų ketaus: pusė jo tenka vienai Anglijai.

Rodyklė

Turinys

Kirkor, Adam Honory
Ki-151 Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes / Adomas Honoris Kirkoras; iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. – 2-oji papild. ir patais. laida. – Vilnius: Mintis, 2012. – 328 p.: iliustr. + 1 žml. lap.

Kn. taip pat: Vilnius A. H. Kirkoro laikais ir šiandien / Libertas Klimka, p. 5–9. – Rodyklė: p. 316–324.

ISBN 978-5-417-01035-4

Žymaus XIX a. spaustuvininko, leidėjo, publicisto, archeologo, etnografo bei istoriko Adomo Honorio Kirkoro knyga – pirmasis bene nuoširdžiausias ir jausmingiausias vadovas po Vilniaus miestą ir jo istoriją, parašytas lenkų kalba 1856 m.

Tai kartu ir amžininko liudijimai, ir istoriko studija. Leidinyje daug medžiagos apie Vilniaus žmones, čia palikusius savo buvimo ir veiklos pėdsakus. A. H. Kirkoro vadovas Vilnių atskleidžia gyvai, tarsi žmogų, kuris gimsta, auga, bręsta. Autoriaus mintys apie miesto ir kraštovaizdžio dermę labai aktualūs ir šiandien.

UDK 947.45+908(474.5)

Adomas Honoris Kirkoras
PASIVAIKŠČIOJIMAI PO VILNIŲ
IR JO APYLINKES

Antrame puslapyje – J. Peškos paveikslo „Paplavos“ fragmentas

Redaktorė *Laimutė Vasiliauskaitė*
Knygos dailininkas *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Leidykla MINTIS, Z. Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius
UAB „Spindulio spaustuvė“, Vakarinis aplinkkelis 24, Kaunas LT-48184

Norite mintimis grįžti į prabėgusių metų istoriją?
Norite pažinti senojo Šventaragio miesto praeitį?

Vilniuje sulig kiekvienu žingsniu užtiksite ką nors įdomaus, pamokomo, kas primins jums šlovingus lietuvių žygius, atvers kupiną dorybių ir nuopelnų, ydų ir aistrų jų gyvenimo knygą. Vilnius – tai gyva senosios Lietuvos kronika, jos buvusios šlovės ir nuosmukių liudytojas. Vilnius laimingesnis ir turtingesnis už kitus mūsų miestus, nes juo domėjosi keli žymūs ir garbingi istorikai bei tyrėjai, su kuriais mes anaiptol nedrįstame varžytis; tačiau kaip tik todėl, kad apie Vilnių tiek daug rašyta ir nuomonės apie vieną ir tą patį dalyką dažnai nesutampa, geidaujančiam pažinti mūsų miesto senovę reikėtų perskaityti daug kūrinių, perversti gausybę tomų. Tad mes ketiname bent prabėgomis apžvelgti Vilniaus praeitį, palydėti skaitytoją siauromis ir kreivomis jo gatvelėmis, aprodyti mūsų bažnyčias, mūsų kapines, kur ilsisi šitiek šlovingų veikėjų, kur žlugo šitiek vilčių; senus mūsų pastatus, su kuriais susiję tiek prisiminimų...

A. H. Kirkoras. 18[redacted]

ISBN 978-5-417-01035-4

www.mintis.eu

SNIPISZKI

ANTOKOL

LUKISZKI

POHULANKA

WĘGRY

POPOWSZCZYZNA

POPŁAWY

ROSA

RUDNICKIE PRZEDMIEŚCIE

OSTRY KONIEC

Celniejsze domy.
1. Jener. Guber.
2. Letni Jener. Guber.
3. Ratusz.
4. po Uniwersytecki.
5. były Puslowskiego, dziś Kuratora n. okr.
6. Korpus. dowódzcy.
7. Dobroczynności.
8. Kardynalja.
9. Szlachecki instytut

Koszary:
10. Kazimierskie.
11. Ś. Ignacego.
12. Garniz. były Sluszczyński palac.

Szpitale:
13. Wojenna na Anto, kolu.
14. Sawicz.
15. Ś. Jakóba.
16. Dla Obłąkanych.

Cerkwie prawosław:
17. Sobor Ś. Mikolaja.
18. Mon. Ś. Ducha.
19. Mon. Ś. Trójcy.
20. Ś. Mikołaja.
21. Wojskowa.
22. Ciepła Kaplica. przy Cer. Ś. Ducha.
23. Na Cmentarzu.
24. Ś. Alex. New. w Pałacu.
25. W Pałacu Metrop.
26. W Turemnym. Zamku.
27. Szpitalna.

Katolickie Kościoły:
28. Ś. Franciszka.
29. Katedralny.
30. Ś. Jański.
31. Ś. Mikołaja.
32. Ś. Ducha.
33. Bernardynow.
34. Ś. Anny.
35. Ś. Piotra.
36. Ś. Jerzego.
37. Bonifraterski.
38. Ś. Michalski.
39. Ś. Stefana.
40. W. W. Swiętych.
41. Katarzyny.
42. Ostrobramski.
43. Ś. Jakóba i Filippa.
44. Ś. Józefa.
45. b. Augustyański.
46. Naj Panny.
47. Pana Jezusa.
48. Ś. Rafała.
49. Serca Pana Jezusa.
50. Ś. Elżbiety.

Kaplice.
51. W. Dobroczyności.
52. Na Bernard. Cment.
53. Na Rosie.
54. Przy kościele oo. Bernard.
55. Przy zakładzie. Dzieciątka Jezus.
56. Kościoł Luterski.
57. Kap. na Cment. Lut.
58. Zbór Kalw.
59. Kościoł po Mission.

Place.
60. Pałacowy.
61. Ś. Jerski.
62. Ruiny górnego Zamku.
63. Trzykrzyżska góra.
64. Góra Bekiesza.
65. Mogiła Gedymina.
66. Stacya kolei żelaznej.

PLAN
MIASTA WILNA
1859.

Svarbesni pastatai
1. Generalgubernatoriaus
2. Generalgubernatoriaus vasarnamio
3. Rotušės
4. Buv. Universiteto
5. Buv. Puslovskio, dab. m. apskrities kuratoriaus
6. Vado korpuso
7. Labdaros
8. Kardinalijos
9. Bajorų instituto

Kareivinės
10. Kazimiero
11. Šv. Ignoto
12. Garnizono, buv. Sluškų rūmai

Ligoninės
15. Antakalnio karių
14. Savičiaus
15. Šv. Jokūbo
16. Pamišėlių

Pravoslavų cerkvės
17. Šv. Nikolajaus soboras
18. Šv. Dvasios vienuolynas
19. Šv. Trejybės vienuolynas
20. Šv. Nikolajaus
21. Karių
22. Šv. Dvasios cerkvės šilta koplyčia
23. Kapinių
24. Šv. Aleksandro Nevskio rūmų
25. Metropolito rūmų
26. Kalėjimo tvirtovės
27. Ligoninės

Katalikų bažnyčios
28. Šv. Pranciškaus
29. Katedros
30. Šv. Jono
31. Šv. Mikalojaus
32. Šv. Dvasios
33. Bernardinų
34. Šv. Onos
35. Šv. Petro
36. Šv. Jurgio
37. Bonifratrų
38. Šv. Mykolo
39. Šv. Stepono
40. Visų Šventųjų
41. Kotrynos
42. Aušros vartų
43. Šv. Jokūbo ir Pilypo
44. Šv. Juozapo
45. Buv. Augustijonų
46. Šv. Mergelės
47. Viešpaties Jėzaus
48. Šv. Rapolo
49. Viešpaties Jėzaus širdies
50. Šv. Elžbietos

Koplyčios
51. Labdaros
52. Bernardinų kapinių
53. Rasų
54. Bernardinų bažnyčios
55. Kūdikėlio Jėzaus prieglaudos
56. Liuteronų bažnyčios
57. Liuteronų kapinių
58. Kalvinų bažnyčios
59. Buv. Misionierių bažnyčios

Aikštės
60. Rūmų
61. Šv. Jurgio
62. Aukštutinės pilies griuvėsiai
63. Trijų kryžių kalnas
64. Bekešo kalnas
65. Gedimino kapas
66. Geležinkelio stotis

VILNIAUS
PLANAS
1859

---

1. Kelias iš Pilaitės
2. Kelias iš Levandovskio palivarko
3. Vilkmergės pašto traktas
4. Kelias į Trinapolį ir Verkius
5. Švenčionių pašto kelias
6. Antakalnis
7. Makovskio kalnai
8. Vilkmergės g.
9. Šnipiškės
10. Plytinė
11. Neris
12. Kalvarijų g.
13. Kalėjimas
14. Mečetė
15. Žaliasis tiltas
16. Šv. Petro ir Povilo bžn.
16a. Senato g.
17. Puslovskio plytinė
18. Georgijaus prospektas
19. Šv. Jokūbo g.
20. Bulvaro g.
21. Boguslavo g.
22. Citadelė
23. Antakalnio g.
24. Parakinė
25. Žvėrynas
26. Lukiškės
27. Šv. Jokūbo skg.
28. Repnino koplytėlė
29. Liuteronų kapinės
30. Uosto g.
30a. Vilniaus g.
31. Odminių g.
31a. Labdarių g.
32. Semionovskajos g.
33. Žydų kapinės
34. Plytinė
35. Kelias į Bistryčią
36. Kelias į Pūčkorius
37. Kelias į Vingį
38. Puhuliankos g.
39. Baufalo g.
40. Preobraženskajos g.
41. Katedros
42. Karališkasis malūnas
42a. Gubernatorių
42b. Glinka
42c. Botanikos
43. Andersono namai
44. Malinovskio namai
45. Skapo g.
46. Bernardinų g.
47. Pylimo g.
48. Abromavičiaus g.
49. Šv. Ignoto
50. Domininkonų
51. Šv. Jono
52. Šv. Mykolo I
53. Šv. Mykolo II
54. Popinė
55. Plytinė
56. Šiaurė
57. Pohulianka
58. Trakų g.
59. Domininkonų g.
60. Švarco g.
61. Latako g.
62. Baltasis skg.
63. Lyglaukis
64. Trakų pašto kelias
65. Vingriai
66. Pranciškonų g.
67. Žydų g.
68. Vokiečių g.
69. Užupio g.
70. Polocko g.
71. Viršupis
72. Žemaičių g.
73. Jatkovos g.
74. Savičiaus g.
75. Perkaso g.
76. Bernardinai
77. Saksų kempa
78. Ligoninės g.
79. Rūdininkų g.
80. Policininkų g.
81. Subačiaus g.
81a. Šv. Kazimiero g.
82. Bokšto g.
83. Misionierių g.
84. Paplaujos g.
85. Belmontas
86. Lecniškės
87. Senasis Trakų kelias
88. Naujamiesčio skg.
89. Arklių turgus
90. Rojaus g.
91–92. Holubovičiaus g.
93. Rasų skg.
94. Čapskos
95. Paplauja
96. Jeruzalė, Naujaneriai
97. Žalioji pieva
98. Kreivoji pakalnė
99. Rūdininkų priemiestis
100. Bulvaras
101. Šv. Stepono g.
102. Strumilos
102a. Vladimiro g.
103. Strumilos g.
104. Aušros vartų g.
105. Aleksandrijos g.
106. Prekybos g.
107. Rasos
108. Rasų kapinės
109. Betliejus
110. Markučiai
111. Konstantinopolis
112. Latako užusienis
113. Geležinkelis į Varšuvą
114. Geležinkelis į Peterburgą
115. Kelias į Burbiškes
116. Pravoslavų kapinės
117. Gardino ir Minsko pašto kelias
118. Plytinė
119. Dilgynė
120. Ašmengalis
121. Ribiškės
122. Ribiškės
123. Pacų kalnai